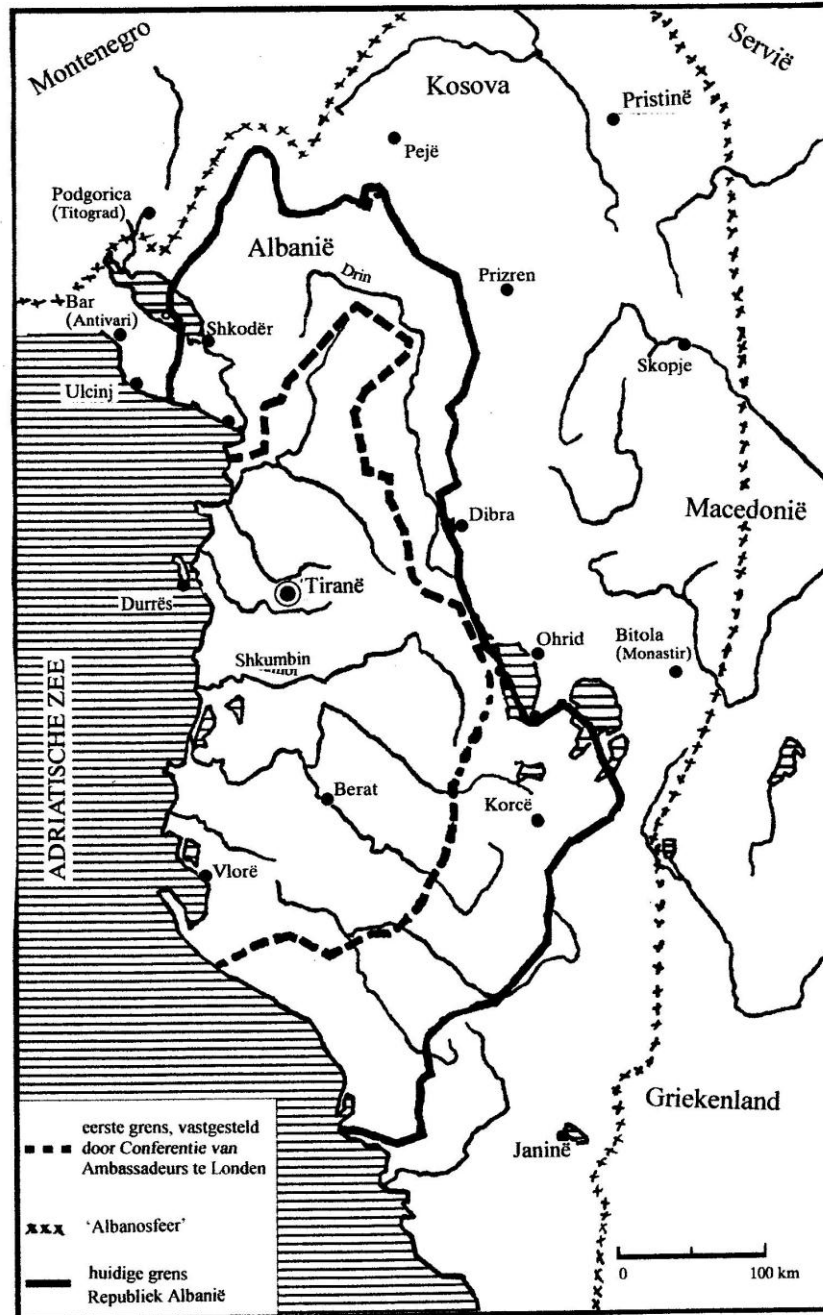

**Van crisis tot creatie:
de Albanese Kwestie in heden en verleden;
een Europees probleem voor de toekomst?**

Master thesis

Internationale betrekkingen in historisch perspectief

Auteur: Hans A. van den Berg

Bron: eigen kaart auteur (op basis van Klooster, p. 6 en Destani & Thomes, p. 81).

Van crisis tot creatie: de Albanese Kwestie in heden en verleden; een Europees probleem voor de toekomst?

(Inleiding)

Het was Tacitus die de stelling poneerde “Alles wat onbekend is, komt ons als geweldig voor” (*Omne ignotum pro magnifico est*). Dat lijkt echter niet van toepassing op het Albanese volk. Ongefundeerde vooroordelen en niet-gestaafde meningen, op basis van evident kennisgebrek, duwden al menig Nederlander richting het tegenpool-adagium (‘onbekend maakt onbemind’). Deze algemene onwetendheid betreft de geschiedenis van Albanië, en van het Albanese volk in brede zin, evenals de hieraan gerelateerde achtergronden die deze historie hebben bepaald. Hier te lande is men vrijwel onbekend met externe elementen die het verloop van de Albanese geschiedenis raakten, zoals Ottomaanse overheersing en invloed van Europese grootmachten. Zodoende is voor velen het ontstaan, en blijven bestaan, van de ‘Albanese Kwestie’ één groot mysterie. *Ergo*: er bestaat alle aanleiding om dit historische probleem meer aandacht te geven.

Binnen de uitgestrekte contreien van Zuidoost Europa leidde crisis méér dan eens tot creatie. ‘Crisis in de Oriënt’ en de ‘Oosterse Kwestie’, rond het langzaam uiteenvallende Ottomaanse Rijk, leidde tot creatie van onafhankelijke Orthodox-Christelijke monarchieën als Bulgarije; (Griekenland); Montenegro; Roemenië, en Servië. Crisis in de vorm van de Eerste en Tweede Balkanoorlog, plus Eerste Wereldoorlog, leidde tot creatie van Republiek Albanië (in 1912). ‘Crisis in de Balkan’, rond de snel uiteenvallende Federale Joegoslavische Republiek, leidde tot diverse oorlogen (jaren 1990) en uiteindelijk tot creatie van Republiek Kosova (in 2008). Balkan crises uit het nieuwe millennium, in Macedonië en in Zuid Servië, werden echter wél adequaat ingedamd (dankzij een zéér nauwe samenwerking tussen regionale overheden en de internationale gemeenschap). Zijn de Balkan crises daarmee voorbij? Of bestaat er potentieel voor nieuwe crisis, in genoemde *c.q.* andere gebieden? Gaan ontwikkelingen leiden tot creatie van een derde ‘Albanese’ staat? (*Illyrida*, in noordwestelijk Macedonië, waar het percentage van etnisch Albanese burgers reeds richting de negentig gaat). Kortom: hoe zit het met landen rondom Albanië en Kosova? Dat leidt dan vervolgens tot de meer algemene vraag: vormt de Albanese Kwestie mogelijk óók nog in de toekomst een regionaal en continentaal probleem?

Navolgende hoofdstukken trachten verandering te brengen in de onbekendheid rond de creatie van natiestaat Albanië (naast achtergronden bij de creatie van Kosova). Zij hopen duidelijk te maken hoe men in heden en verleden de Albanese Kwestie percipieerde en apprecieerde. Ook volgt een voorzichtige blik op de toekomst. Zijdelings komen diverse visies op Albanië, en op het Albanese volk, nader aan de orde. Een en ander leidt tot drie centrale onderzoeksvragen:

- Wat zijn de historische achtergronden van de Albanese Kwestie?
- Waardoor wordt dit Albanese probleem gekenmerkt?
- Wat is tegenwoordig nog de relevantie van zulk een nationale grenzenkwestie, in het licht van het voortschrijdende (Euro-Atlantische) integratieproces in Zuidoost Europa?

De beantwoording van vorenstaande vragen vond plaats zónder enige vorm van overdaad aan neutrale historische literatuur inzake het ‘Albanese nationale vraagstuk’. Zodoende werd de zoektocht naar bruikbare informatie tamelijk spoedig een kwestie van “Alle begin is moeilijk” (*Omne initium est difficile*). Desondanks kon voortschrijdend inzicht ontstaan, rond oorzaken en gevolgen van de Albanese Kwestie, en antwoord op de vraag wat ‘het Albanese probleem’ in de tegenwoordige tijd betekent op het vlak van de (Zuidoost) Europese vrede en veiligheid.

Navolgende hoofdstukken zijn een weergave van die uitgebreide zoektocht, en de verwerking van hierbij gevonden feiten en omstandigheden betreffende de interessante Albanese Kwestie. Deze zoektocht vond plaats via de aanhoudende wens ‘de oorzaak der dingen te onderzoeken’ (*rerum cognoscere causas*). Dat heeft uiteindelijk kunnen leiden tot een vijftal hoofdstukken.

De Albanese Kwestie deed de auteur regelmatig denken aan een metafoor die zijn mentor op het terrein van de Europese veiligheid (dr Wim van Eekelen) vaak - voor de WEU - gebruikte: wie de giraffe kent, verwijst er vrij regelmatig en tamelijk nonchalant naar doch heeft tegelijk grote moeite uit te leggen hoe zulk een giraffe er precies uitziet (aan iemand die het dier nog nooit gezien heeft, terwijl er tevens géén vergelijkbaar beest in het dierenrijk voorhanden is). Zo zijn Albanezen min of meer bekend met de Albanese Kwestie, maar de buitenwacht niet. De buitenwacht kan zich slecht een voorstelling maken van de historie van het Albanese volk. Albanezen kennen steeds minder hun eigen geschiedenis, en hebben moeite die uit te leggen. Hopelijk dat lezing van de komende vijf hoofdstukken deze ontwikkeling kan keren, zodat het motto “Alles wat bijzonder is, is geliefd” (*Omne rarum carum*) van toepassing kan worden voor toekomstige historici die zich nader willen verdiepen in deze zéér weerbarstige materie.

Om de zaak nog te compliceren: er heeft in het verleden, naast de Albanese Kwestie, tevens een Griekse Kwestie bestaan (die tot op de dag van vandaag interfereert met de Albanese Kwestie). Bovendien is, naast de Albanese Kwestie, óók de Macedonische Kwestie nog niet opgelost. Beide problemen zijn bijzonder nauw met elkaar verbonden, vooral vanwege hun gemeenschappelijke geschiedenis als het ‘Turks Europa’ (onder Ottomaanse overheersing).

Nationaliteitenkwesties, en nieuw nationalisme, bedreigen de Europese vrede en veiligheid. De vraag is hoe de Balkan, én ‘Europa’ in het algemeen, deze uitdaging tegemoet wil treden. Enkele tendensen, richting een oplossing van deze vraagstukken, verschijnen aan de horizon...

Opzet

Bij de bespreking van het raamwerk, van onderzoek naar de Albanese Kwestie, is afgesproken twee introductiehoofdstukken te schrijven - over de Albanese identiteit en geschiedenis - om daarna pas écht te beginnen met de ontwikkelingsgeschiedenis van het Albanese nationalisme (als fundament voor het ontstaan, en blijven bestaan, van de Albanese Kwestie in de Balkan). Zo volgen 5 + 10 pagina’s introductie; 80 pagina’s basistekst, rond Albanees nationalisme en de Albanese Kwestie *sec*, én komen hun manifestaties buiten de Albanese landsgrenzen aan de orde. Het onderzoek sluit af met 5 pagina’s synopsis, gevolgd door 5 pagina’s conclusies. Zo omvat het onderzoek (de samenvatting niet meegerekend) in totaal honderd pagina’s tekst.

Hoofdstuk 1 en 2 presenteren een summier introductie van Albanië en de Albanese identiteit - met aandacht voor de woongebieden van het Albanese volk, en haar geschiedenis - voor wie onbekend is met Zuidoost Europa en de Albanese factor daarbinnen. Een dergelijk zéér basaal begrip (rond Albanese identiteit, en de hieraan gerelateerde etnogenese theorie van Illyrisch-Albanese connectie) is als basis vereist, om het ‘Albanisme’ en het Albanese nationalisme te kunnen doorgronden. De correlatie tussen de (eeuwenlang beperkt ontwikkelde) Albanese identiteit en het aanhoudend negatieve Albanese imago, dat eind Hoofdstuk 4 nog specifiek aan de orde komt, betreft één van de hoekstenen die het algehele bouwwerk van het Albanese nationaliteitsvraagstuk (in de afgelopen eeuw) * haar verdere vaste vorm hebben gegeven.

* Immers: Albanië bestaat - per 28 november 2012 - honderd jaar als onafhankelijk land. Dit gegeven vormde een belangrijke, doch zeker niet de enige, aanleiding tot onderzoek naar de Albanese Kwestie.

Hoofdstuk 3 zoekt verdieping, en verklaart hoe het Albanese volk als één van de *verspätete Nationen* (onder dwang van externe omstandigheden) haar cultureel-nationale bewustwording ontwikkelde en uiteindelijk een eigen nationale staat wist te realiseren. In dit hoofdstuk wordt de regionale context beschreven; volgt een analyse rond oorsprong van Balkan nationalisme in het algemeen, en Albanees nationalisme in het bijzonder; worden de diverse vertragende en versnellende ontwikkelingsfactoren van het Albanese nationalisme gepresenteerd, én wordt de rol van Europese grootmachten nader toegelicht. De chronologische lijn van Hoofdstuk 2 (*i.e.* verdediging - door de nationale held Skënderbeg - van Albanese gebieden en identiteit, tegen Turkse indringers, met uiteindelijk een zéér vergaande Ottomanisering en Islamisering in alle Albanese gebieden) wordt in Hoofdstuk 3 doorgetrokken, richting nieuwe bedreigingen voor Albanees gebied en Albanese identiteit, via het Congres van Berlijn. Zo ontstond de Liga van Prizren. Het hieraan gerelateerde nationale bewustwordingsproces, de *Rilindja Kombëtare*, zorgde dat het Albanese nationalisme zich richtte op een nationale staat (Albanië). Per saldo kon die staat slechts het halve Albanese volk huisvesten. Zo ontstond de Albanese Kwestie.

Deel 1 van Hoofdstuk 4 gaat (onder de titel “*Van Balkanbond tot Volkenbond*”) gedetailleerd in op de ontwikkeling van de Albanese nationaliteitenkwestie, via een historische analyse van het ontstaan van de Albanese natiestaat (en daarmee de Albanese Kwestie, waarbij duidelijk wordt hoe de combinatie van Ottomaans verval; de macht van Europese grootmachten, en het nationalisme van Orthodox-Christelijke staten, gróte gevolgen kreeg voor het Albanese volk). Aan het eind volgt een definitie van de Albanese Kwestie, en blijkt dat (vanaf eindjaren 1990) in historische literatuur een nieuwe betekenis aan de ‘oude’ Albanese Kwestie wordt gegeven.

Deel 2 van Hoofdstuk 4 gaat (onder de titel “*Van Volkenbond tot Volkenmoord*”) met detail in op de Albanese Kwestie, gericht op het huidig tijdsgewricht, waarbij wordt nagegaan óf - en zo ja, hoe - de Albanese Kwestie een rol speelt binnen contemporaine staten met etnisch Albanezen binnen hun nationale grenzen (*i.e.* Griekenland; Kosova; Macedonië; Montenegro, en Servië). Op deze wijze komen, achtereenvolgens, de volgende thema’s/landen aan de orde:

- “*Kosovo - Kosova: de ‘Kosov@ Kwestie’ in heden en verleden*”, waarbij getracht wordt aan te tonen dat de Albanese Kwestie zich op een gegeven moment (tijdens het communistische tijdperk in Zuidoost Europa) vooral verengde tot de Kosovo Kwestie;
- “*Kosova Lindorë/Preševo Vallei: een nieuwe Kosovo Kwestie?*”, waarbij de vraag aan de orde komt of er - naast de Kosovo Kwestie - nóg een verdere vernauwing van de Albanese Kwestie is ontstaan, binnen een specifiek (PMB-) gebied van Zuid Servië;
- “*Montenegro: de ‘afwezige’ Albanese Kwestie*”, waarbij (onder meer) wordt nagegaan hoe het momenteel aan de westelijke kant van Kosova staat met de Albanese Kwestie;
- “*Griekenland: de ‘vergeten’ Albanese Kwestie*”, waarbij een voor velen onbekende dimensie van de Albanese Kwestie (Çamëria) aan de orde komt, wat vervolgens wordt gekoppeld aan vragen rondom het belang - nu, en later - van deze bilaterale dimensie;
- “*Macedonië: de ‘latente’ Albanese Kwestie*”, waarbij het ‘Macedonië Conflict’ (van 2001) wordt afgezet tegen omstandigheden van een decennium later, en de vraag rijst of er ook iets zinnigs valt te zeggen over Albanees-Macedonische perspectieven, in het kader van de (algemene) Europese vrede en veiligheid, voor het vólgende decennium;
- “*Epiloog Albanese Kwestie*”, waarbij thans vigerende concepten als ‘Albanisme’ en ‘Groot Albanië’ plus nieuwe begrippen als ‘Albanosfeer’ en ‘Albanees Europeanisme’ de revue passeren, terwijl óók nog aandacht wordt gegeven aan het thema ‘Albanees Imago’ (als afsluiting van het vierde hoofdstuk, en daarmee de Albanese Kwestie *sec*).

Hoofdstuk 5, tenslotte, bevat een synopsis van de vier voorafgaande hoofdstukken, en trekt vervolgens nog (kort) de nodige conclusies. Hopelijk wordt zo de Albanese Kwestie duidelijk.

Dankwoord

Zoals te doen gebruikelijk, gaat het eerste woord van dank richting de promotor: Professor dr Duco Hellema. Hem wil ik graag danken, voor zijn getoonde geduld en begrip; medewerking om alle academische en andere bureaucratie in goede banen te leiden, én de ervaren prettige samenwerking (binnen en buiten het onderhavige verband). Verder ben ik alle mogelijke dank verschuldigd aan mijn gezin, dat al die tijd nooit enige klacht liet horen (als ik in de avonden en weekeinden beperkt of helemaal niet beschikbaar was, terwijl mijn vrouw altijd bereid was om de organisatorische en financiële aspecten van deze onderneming te accepteren). Aan hen draag ik dit onderzoek op, wetend dat zij mij óók weer in een volgend project willen steunen. Het onderhavige onderzoek leidde gaandeweg tot de nodige *spin-off*. In dit opzicht ben ik de Utrechtse afdeling van het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken (waar ik - van 2007 tot en met 2012 - Bestuurslid was) en vooral de Studentenvereniging voor Internationale Betrekkingen in Utrecht bijzonder erkentelijk voor de samenwerking, bij het organiseren van diverse bijeenkomsten met Balkan Ambassadeurs en andere specialisten (naast de vastlegging hiervan, via een website die zich richt op de Westelijke Balkan en de Albanese factor daarin). Deze nog voortgaande *spin-off* heeft tot boeiende discussies; soms stevige debatten, en óók nieuwe inzichten mogen leiden (die tevens konden worden verwerkt in navolgende pagina's). Ik wil, in dit verband, met name Ronnie Hossain en Erik Hormes dankzeggen voor hun inzet.

Bronnen

Om meer neutraliteit te waarborgen, is géén gebruik gemaakt van nationale/nationalistische literatuur uit de Balkan regio zélf (doch uitsluitend van internationale historische literatuur; zowel Nederlandstalige als buitenlandse werken). Ter illustratie is één Albanese bron (*The Platform for the solution of the National Albanian Question*, van de Albanese Academie van Wetenschappen) gebruikt. Waar de titel relevant lijkt, bleek de inhoud (zoals bij véél van dergelijke Balkan Academies) beperkt bruikbaar en tevens feitelijk onjuist *c.q.* incompleet te zijn. Er moest véél literatuur worden gelezen, en vergeleken, om tot een gebalanceerd oordeel te komen. Dat betreft vele duizenden pagina's, en leidde gaandeweg tot een goede versterking van mijn Balkan bibliotheek (met vele honderden boeken). Dat ik her en der citeer uit eigen werk, vooral gepubliceerde artikelen, heeft te maken met het gegeven dat véél onderwerpen onvoldoende belicht zijn en er geen ander materiaal voor handen was. Artikelen en rapporten waren een nuttige aanvulling, op historische standaardwerken en specialistische publicaties. Het Internet was vooral handig om details te kunnen vinden, en populaire meningen te polsen. Uiteraard zijn óók tal van complete werken en artikelen via deze weg soms te achterhalen, al blijft er toch nog véél werk te verrichten om de onbekendheid rond het Albanese volk en de Albanese gebieden op te heffen. Het is in dat verband bijzonder prettig om te weten dat, via het digitale archief van *Igitur*, navolgende hoofdstukken per Internet beschikbaar zullen zijn.

Eindnoten

De verdeling van het aantal eindnoten (Hoofdstuk 1 en Hoofdstuk 2 ieder met 50 eindnoten; vervolgens Hoofdstuk 3 met 75 eindnoten, en deel 1 en deel 2 van Hoofdstuk 4 elk met 100 eindnoten) geeft het belang van de hoofdstukken verder aan. In principe staan hier alleen de bronvermeldingen, al is soms korte toelichting op de basistekst vereist. Wie geïnteresseerd is in details, kan via de auteur enkele honderden pagina's aanvullende notities ontvangen. Dit betreft enerzijds specialistische en detaillistische onderwerpen, en anderzijds een weergave van de verschillende meningen uit de historische literatuur (waarvoor in de basistekst helaas géén ruimte beschikbaar was). Overigens spreken onderzoekers elkaar vooral op details tegen.

Leestekens

Het gebruik van leestekens is zoveel mogelijk standaard uitgevoerd, om de leesbaarheid te verhogen én om het belang van bepaalde zaken te onderstrepen. Onderstrepingen *sec* komen weinig voor; voornamelijk bij het woord 'niet', en het aangeven van specifieke geografische contreien waar de Albanese Kwestie een rol speelde *c.q.* speelt. Tijdsbepalingen zijn zoveel mogelijk tussen haakjes geplaatst. Opsommingen zijn met gebruik van semi-colons, en het laatst genoemde met komma. Buitenlandse uitdrukkingen staan in principe cursief gedrukt. Bepaalde begrippen staan steeds tussen komma's. Voorbeelden: 'Turks Europa' of 'Wenen'. Waar wordt verwezen naar de etnisch Albanezen buiten de landsgrenzen van Albanië, wordt eveneens gebruik gemaakt van zulk een notatie. Voorbeelden: 'Albanezen' of 'Albanese'.

In memoriam

Bij het afsluiten van dit onderzoek rond de Albanese Kwestie wil ik stilstaan bij Qenan Sheji. Qenan was docent aan de opleiding waar ik mijn eerste lesbevoegdheid geschiedenis haalde. Hij was een zéér begenadigd kunstenaar, en een héél erudiet Albanoloog, die - vaak letterlijk en figuurlijk - op onnavolgbare wijze associeerde en doceerde hoe, in zijn visie, het Albanese verleden en heden in elkaar steekt. Via mijn positie van Hoofd *Kosova Information Centre* (in de jaren 1990) en Bestuurslid *Thomson Foundation* en *Foundation Albania Netherlands* (in het nieuwe millennium) heb ik Qenan steeds beter leren kennen en óók meer leren waarderen. Zijn Albanese geschiedeniskennis betrof de spreekwoordelijke 'wandelende encyclopedie'. Hoewel afkomstig uit Macedonië, zette hij zich jaren achtereen in voor mensenrechten en gerechtigheid in Kosovo (naast inzet voor alle andere Albanese gebieden). Bij elk Albanees cultureel festival was hij van de partij, en bereid mee te werken. Hij had graag dit onderzoek willen lezen, en van ongezouten - wellicht flink emotioneel - commentaar willen voorzien. Het heeft niet zo mogen zijn. Zijn ziekte sloeg snel en genadeloos toe. We dansten kort voor zijn overlijden nog op traditionele Albanese muziek (*Fanfare Tiranë*) in het Amsterdamse *Paradiso*. Toen vond óók onze laatste Albanese geschiedenisdiscussie plaats, samen met Geri Bardhyl. Het enige wat ons nog te doen stond, was zorgen dat Qenan voorgoed terugkeerde naar zijn thuisland. Dat lukte, voornamelijk dankzij Geri. Ik hoop nog vaak over dat thuisland te schrijven, en zal dat altijd doen met Qenan - als 'lerend' voorbeeld - in mijn gedachten.

Hans A. van den Berg

Woerden, juli 2012

E bipdirector@freeler.nl
I www.albfact.nl

INDEX

Van crisis tot creatie: de Albanese Kwestie in heden en verleden; een Europees probleem voor de toekomst?

<u>Hoofdstuk 1: Albanië, land en volk</u>	1
Albanië in een notendop	5
<u>Hoofdstuk 2: Geschiedenis van Albanië</u>	6
Skënderbeg	6
Ottomanisering van de Albanese gebieden	11
Islamisering van de Albanese gebieden	13
Neergang van de Ottomanen, en opkomst van de <i>Pashas</i>	15
<u>Hoofdstuk 3: Albanees Nationalisme</u>	16
Albanese culturele bewustwording	18
Albanese nationale bewustwording	19
Liga van Prizren	19
Versnellende factoren van Albanees nationalisme	20
Vertragende factoren van Albanees nationalisme	21
Ottomaans geweld tegen het Albanese volk	22
Europese grootmachten en de Balkan	23
Rivaliteit tussen de <i>Great Powers</i>	24
Gevolgen van het Congres van Berlijn	25
Van nationalisme naar nationale staat; een blik vooruit	26
Ondergang van Ottomaanse overheersing, en opkomst van Albanees nationalisme	26

Hoofdstuk 4: Albanese Kwestie	27
Deel 1: <i>Van Balkanbond tot Volkenbond</i>	27
Van Albanees nationalisme naar Albanese nationale staat	27
Culturele ontwikkeling	29
Bendes in de Balkan	29
Nieuwe Allianties	30
Albanese rebellie en revolutie	31
Gevolgen van de eindigende Ottomaanse overheersing in de Albanese gebieden	32
Balkanbond en Balkanoorlogen	33
Eerste Balkanoorlog	33
Albanese onafhankelijkheid	34
Wapenstilstand Eerste Balkanoorlog	35
Conferentie van Londen	35
Verdrag van Londen	37
Tweede Balkanoorlog	38
Verdrag van Boekarest	39
Politieke ontwikkelingen in Albanië	40
Eerste Wereldoorlog	41
Buitenlandse interventies in Albanië	42
Albanese binnenlandse beroering	43
Nalatenschap van de Eerste Wereldoorlog	44
Vrede van Versailles	44
Albanië bevrijdt opnieuw zichzelf	45
De ‘bevroren’ Albanese Kwestie	47

Albanese Kwestie (afsluiting deel 1)	48
De ‘oude’ Albanese Kwestie: een eigen definitie	48
Enkele oorzaken van de ‘oude’ Albanese Kwestie	48
Enkele gevolgen van de ‘oude’ Albanese Kwestie	49
Deel 2: Van Volkenbond tot Volkenmoord	50
<u>Kosovo - Kosova: de ‘Kosv@ Kwestie’ als verengde Albanese Kwestie</u>	51
Botsende visies, ten aanzien van de Kosovaarse gebieden	52
Servische visie, met betrekking tot de Kosovo Kwestie	52
Albanese visie, met betrekking tot de Kosovo Kwestie	53
Conclusie, rond Kosovaars gebied en de ‘Kosovo Oorlog’	56
Kosovo Kwestie in het kort	56
<u>Kosova Lindore / Preševo: een nieuwe Kosovo Kwestie?</u>	57
Ontstaan en verloop van de ‘Preševo Crisis’	57
Oude vijanden worden nieuwe partners	59
Huidige ontwikkelingen in het PMB-gebied	60
Krimpend ‘PMB Probleem’	61
Toekomst voor het PMB-gebied	61
Effect van <i>Kosova Lindore / Preševo</i> op de Albanese Kwestie	62
<u>Montenegro: de ‘afwezige’ Albanese Kwestie</u>	63
Einde van het onafhankelijke Koninkrijk Montenegro	66
Ontstaan van de onafhankelijke Republiek Montenegro	67

<u>Griekenland: de 'vergeten' Albanese Kwestie</u>	68
<i>Megáli Idéa</i>	71
<i>Vórios Ipiros</i>	72
'Çamëria Probleem'	73
<u>Macedonië: de 'latente' Albanese Kwestie</u>	75
Macedonische onafhankelijkheid	76
Macedonische internationale erkenning	78
Macedonië en internationale lidmaatschappen	79
Albanese identiteit <i>versus</i> Macedonische identiteit	80
'Macedonië Conflict' en ' <i>Illyrida</i> Probleem'	81
Escalatie van geweld in Macedonië	83
<i>Ohrid Framework Agreement</i>	86
Griekse identiteit <i>versus</i> Macedonische identiteit	88
Vormt de Albanese Kwestie, in Macedonië, nog een Europees probleem voor de toekomst?	89
<u>Epiloog Albanese Kwestie (afsluiting deel 2)</u>	90
Albanisme	90
Groot Albanië	91
Albaees Imago (<i>van Volkenmoord tot Voldemort</i>)	94
Het Albanese volk en haar woongebieden; een kwestie van 'achterlijk' of 'achterstand'?	94
<u>Hoofdstuk 5: Samenvatting en Conclusies</u>	96
Lijst van Afkortingen	
Eindnoten	
Geraadpleegde literatuur	

Hoofdstuk 1: Albanië, land en volk

Albanië ligt in de regio Zuidoost Europa, in het zuidwesten van het Balkan schiereiland. Het bevindt zich op een breukvlak van de Eurazische en Afrikaanse tektonische landmassaplatten. Albanië kent als buurlanden: Griekenland in het zuiden; Macedonië in het oosten, en voorts Kosova en Montenegro in het noorden. Albanië grenst verder nog aan de Adriatische Zee en de Ionische Zee, zodat het land aan haar westzijde - door water - wordt gescheiden van Italië.¹

De bergen in en rondom Albanië hebben een directe invloed gehad op de ontwikkeling van de Albanese maatschappij, onder meer voor wat betreft haar cultuur; economie; geschiedenis, en territorium. Vooral in Noord Albanië zijn de bergen, als geologische factor, belangrijk gebleken. Het geheel aan Albanese bergen behoort tot het grotere continentaal geologische systeem van de Dinarische Alpen. Dit systeem kent - binnen Albanië - vier verschillende natuurlijke zones. In het noorden van Albanië, tot aan het dal van de Drin rivier, liggen de Albanese Alpen. Zij vormen een natuurlijke grens met Montenegro. De bergen worden zo genoemd vanwege hun reliëfstructuur, die op Alpen lijkt. De Albanese Alpen eindigen in het noordwesten, vlakbij het Meer van Shkodër. Beide zijden van de Albanese Alpen lopen uit in een laaglandgebied, dat goed geschikt is voor landbouw. Verder is akkerbouw nauwelijks mogelijk in deze regio. ² De tweede zone wordt wel de bergstreek in het binnenland genoemd, dankzij een berggordel in Centraal Albanië. Deze strekt zich uit, van de noordelijk gelegen Alpen, tot voorbij de grens met Griekenland in het zuiden. Dit gebied neemt ongeveer zeventig procent van het Albanese grondgebied in beslag. Het hoogste gebergte van dit gebied, en ook van Albanië als geheel, ligt in de grensstreek met Kosova en Macedonië. Hier ligt ook de Korab bergtop. Het vormt daar tevens een verdere voortzetting van het Shar gebergte (Servisch/Macedonisch: *Šar Planina*; Albanes: *Malet e Sharrit*) dat tot in diverse delen van voormalig Joegoslavië reikt. ³ De derde zone betreft het zuidelijke gebergte, tussen het bekken van de stad Korçë en de zee. Hiertoe behoort óók nog de Çikë bergketen, gelegen tussen de kustplaatsen Vlorë en Sarandë. De vierde zone is de westelijke laagvlakte. Vanaf het noordelijke Meer van Shkodër kent Albanië een kuststreek - tot in het zuiden, zelfs nog voorbij Vlorë - met een vlak, en deels ook heuvelachtig, landschap. Dit gebied herbergt een zéér substantieel segment van het Albanese agrarisch areaal. Het betreft hier tegelijk het meest dichtbevolkte gedeelte van heel Albanië. ⁴

In het noordwesten van Albanië bepaalt het Meer van Shkodër (het grootste Balkan meer) een geologische begrenzing met Montenegro. Een dergelijke begrenzing van Albanië - maar dan met Macedonië - is ook in het zuidoosten van toepassing, dankzij het Meer van Ohrid (het diepste Balkan meer). Ook het zuidelijke Meer van Prespë (het hoogste Balkan meer) vormt een geologische begrenzing van Albanië. In dit geval zowel met Griekenland als Macedonië. ⁵

Naast meren kent Albanië ook nog diverse rivieren. De Shkumbin is één van de bekendste, als scheidslijn tussen de Gegë in het noorden en de Tosken in het zuiden. De grootste rivier is de Drin, die ontspringt aan het Meer van Ohrid (dit gedeelte heet de Zwarte Drin) en in de bergen van Kosova (de Witte Drin). In het noorden - bij Kukës - komen Zwarte en Witte Drin samen, om vervolgens - ten zuiden van de noordelijke stad Shkodër - uit te monden in de Adriatische Zee. Andere Albanese rivieren zijn, *inter alia*, de Mat; de Seman, en de Vjosë. ⁶ Veel rivieren zijn onbevaarbaar, onder meer vanwege het hoge verval. Dat maakt ze echter wél weer geschikt voor het opwekken van elektriciteit. ⁷ Op het terrein van hydro-elektriciteit valt in Albanië nog het nodige te winnen, in het bijzonder voor wat de Vjosë rivier betreft. ⁸ Albanië kampt, evenals andere landen in de regio, met een aanhoudend energietekort. Dit energievraagstuk raakt de Albanese maatschappij op meerdere manieren (in negatieve zin).

Albanië kent, vooral in de laaglanden, een mediterraan klimaat. Dit in tegenstelling tot het continentale klimaat van het Zuidoost Europese binnenland.⁹ Het betekent in de praktijk: hete droge zomers, en milde regenachtige winters. Albanië's hoge ligging resulteert in de winter, landinwaarts, regelmatig in sneeuwval. De hoogste bergen, in het noordoosten van Albanië, zijn het hele jaar met sneeuw bedekt. Dat biedt een reëel perspectief voor wintersporttoerisme. Temperaturen in Albanië zijn het hoogst in juli, en het laagst in januari, terwijl de zee warm genoeg blijft om tussen mei en oktober comfortabel te kunnen zwemmen. De zeewind zorgt ervoor dat steden langs de kust (doorgaans) wat koeler zijn dan de steden in het binnenland.¹⁰ Ondanks een kleine kans op grote aardbevingen, en óók (incidenteel) het zich voordoen van óf overstromingen óf droogte, is het Albanese klimaat érg gunstig te noemen.¹¹ Behalve het klimaat zijn de ongerepte natuur; het ontbreken van massatoerisme, en het lage prijsniveau, heel belangrijke factoren richting een positief toekomstperspectief voor duurzaam toerisme.¹²

Het merendeel van de Albanese bevolking woont in de zuidelijke centrale laaglanden, en op de kustvlakten van Albanië.¹³ Van de ruim 3,6 miljoen Albanese inwoners woont een almaar toenemend aantal in de grote(re) steden.¹⁴ Dit zijn, onder meer: Berat; Durrës; Elbasan; Fier; Gjirokastër; Kamzë; Korçë; Kukës; Lushnjë; Pogradec; Shkodër; Shëngjin; Tiranë, en Vlorë.¹⁵ Waar in 1995 nog zestig tot vijftig procent van de Albanese bevolking op het platteland woonde, vormt urbanisatie tegenwoordig een snelgroeiend fenomeen.¹⁶ Het manifesteert zich steeds meer als probleem, in de vorm van onwenselijk snel uitdijende steden (met aanvullende complicaties, zoals illegale huizenbouw). Tiranë is koploper in dit proces van verstedelijking.

Er zijn in Albanië twee grote culturele groepen te onderscheiden: de Gegen en de Tosken. Hun woongebied wordt grofweg gescheiden door de Shkumbin rivier, in Centraal Albanië. In literatuur over Albanië wordt meer dan eens verwezen naar de noordelijke Gegen als 'lang en blond'.¹⁷ De praktijk is wellicht wat weerbarstiger, want ook véél van de noorderlingen lijken - althans qua uiterlijk - op de doorgaans als 'klein en donker' omschreven zuidelijke Tosken. De Albanese bevolking is homogeen te noemen, met een samenstelling van circa 95 procent Albanese inwoners; 3 procent (etnisch) Griekse inwoners, en 2 procent overige nationale minderheden. Het zijn in het bijzonder de (etnisch) Bulgaren; 'Egyptenaren'; Macedoniërs; Montenegrijnen; Roma; Serviërs, en de Vlachen, die tot deze overige minderheden behoren.¹⁸ Bij het woord homogeen kan zeker een kanttekening geplaatst worden. De geschiedenis van Albanië toont aan dat er sprake is geweest van vermenging, met omliggende culturen, en van invasies door vreemde volken. Ook de vele bezettingen van de Albanese gebieden - vaak van korte duur doch soms zéér lang, vooral wat de Ottomaanse overheersing betreft - hebben in de loop der eeuwen ongetwijfeld een effect gehad op het 'genetisch materiaal' van de Albanese. De sterke Albanese homogeniteit moet dan ook eerst en vooral worden gezien in een context van nationale identiteit, met een nadruk op culturele gewoonten; geschiedenis; taal, *et cetera*.

Er zijn heel wat boeken te vullen over de culturele antropologie; economie; geschiedenis, en tal van andere academische disciplines, waar het handelt om de noordoostelijke berggebieden van Albanië,¹⁹ ook al is de traditionele leefwijze er niet in alle opzichten volkomen uniek.²⁰ De minder uitgebreide uitwisseling met andere culturen, zoals dit in de Albanese kuststreek en in het zuiden van het land wél veelvuldig gebeurde, betekende voor de noordelijke regio weliswaar óók minder economische ontwikkeling maar bracht tegelijkertijd met zich mee dat de Gegen veel van hun culturele eigenheid konden bewaren. Dat is nog steeds goed merkbaar. Afgezien van het onherbergzame terrein werd die eigenheid óók realiteit vanwege de hieraan gerelateerde sociale organisatie en tribale samenleving, inclusief het tot in de twintigste eeuw vigerende gewoonterecht, naast het gegeven dat veel invasies - die Albanië door de eeuwen heen danig teisterden - merendeels voorbijgingen aan het moeilijk toegankelijke noorden.

Zelfs het Ottomaanse gezag wist slechts beperkt door te dringen tot de noordelijke streken van Albanië, zodat de bergstammen van de Dukagjin; Himarë; Labëria; Malesia; Mirditë, of Shpat - in ruil voor een symbolische onderwerping aan de *Sultan*, via hoofdelijke belasting - lange tijd de eigen wetten konden laten gelden; zich naar eigen inzicht bleven besturen, en de eigen wapens mochten behouden. Het was weinig anders tijdens het twintigste-eeuwse Koninkrijk Albanië (onder Koning Zog) en het duurde ook geruime tijd voordat de latere Volksrepubliek Albanië (onder dictator Enver Hoxha) het gezag in deze contreien concreet kon laten gelden. Het is misschien zelfs wel de vraag of dit gebied tegenwoordig al (onder de democratische Premier Sali Berisha) werkelijk volledig onder direct toezicht staat van de regering in Tiranë. In Noord Albanië leefde men - dankzij de specifieke geologische omstandigheden - vooral in dorpen. Meerdere dorpen vormden een *bajrak*, en meerdere *bajraks* vormden een stam (*fis*).²¹ Een *bajraktar* gaf leiding aan een coalitie van meerdere families.²² Hij bezat politieke én militaire bevoegdheden, en voerde in tijden van oorlog de gewapende strijdkrachten aan. De politieke en bestuurlijke organisatie werd geregeld via familiehoofden. Hoofd van elke - door naam en afkomst verbonden - familie, was de oudste mannelijke afstammeling (de *Kryetar*) van een zéér lang geleden gekozen stamleider. Deze familiehoofden bezaten géén bijzondere privileges, maar zij kenden wél een grote invloed op de toepassing van het gewoonterecht.²³

Het Albanese gewoonterecht, zoals dit vooral in de Mirditë streek van toepassing was, werd later bekend als de *Kanun* ('Het Wetboek'). Hoewel er meerdere gecodificeerde systemen van gewoonterecht in Albanië bestonden, wordt met het begrip *Kanun* doorgaans de *Kanuni i Lekë Dukagjinit* ('de *Kanun* van Lekë Dukagjini') bedoeld.²⁴ Deze oude wetten, aanvankelijk ongeschreven doch later opgesteld in twaalf hoofdstukken, regelden vrijwel alle aspecten van het sociale leven van Noord Albanië.²⁵ Over Lekë Dukagjini zélf is weinig bekend,²⁶ maar de bloedwraak²⁷ en het erewoord²⁸ uit de *Kanun* spreken nog altijd tot de verbeelding van velen. Ze spelen in de dagelijkse realiteit een nu nóg bestaande - negatieve - rol in (Noord) Albanië. Het vaak genoemde vrouwonvriendelijke karakter van de *Kanun* moet wellicht worden gezien in een context van tijd en sociale organisatie²⁹. Dit karakter is zeker niet van toepassing op het moderne Albanië, óók niet in het noorden, waar emancipatie grote vooruitgang boekte.³⁰

Het Albanees behoort tot de Indo-Europese taalgroep. Er bestaat controverse over de relatie tussen enerzijds het huidige Albanië en de Albanese taal, en anderzijds de oude Illyriërs en de Illyrische taal. Die taal behoort, evenals het Thracisch, tot de twee grote Balkan talen uit de Oudheid. Er bestaat op zijn minst de theoretische mogelijkheid dat de Albanese taal afstamt van het Illyrisch. Het Albanees, dat nu nog door meer dan 6 miljoen mensen in de regio wordt gesproken, komt inderdaad voor in een gebied dat ooit aan de Illyriërs werd toegeschreven. Het Albanees, als moderne taal, is echter pas vanaf de vijftiende eeuw na Christus via geschreven bronnen bekend. Het had toen al directe invloeden ondergaan van, *inter alia*: het Grieks; het Latijn; de Slavische talen, en het Turks.³¹ In elk geval: waar linguïsten niet verder gaan dan een '*probable assumption*', in de relatie tussen het Illyrisch en het Albanees, staat dit verband voor de moderne Albanees zonder twijfel vast. Deze Illyrisch-Albanese connectie vormt een belangrijk onderdeel van de Albanese nationale mythes, en de Albanese identiteit.³² In het zuiden van Albanië wordt ook Grieks gesproken, terwijl op andere plaatsen in Albanië - vaak met het karakter van een enclave - ook nog talen als het Macedonisch; het Romani; het Servisch, en het Vlach, worden gehanteerd (naast het - zéér algemeen gangbare - Albanees).³³

Er worden twee belangrijke dialecten gebruikt in Albanië: het *Geg* (vooral in het noorden) en het *Tosk* (dat vooral in het zuiden wordt gesproken). Het Gegische dialect kent bepaalde Slavische invloeden, en het Toskische dialect heeft meer Griekse invloeden, terwijl zowel het Gegische als het Toskische dialect diverse Turkse elementen bezitten. Het officiële Standaard Albanees (*Gjuha Letrare*) is tegenwoordig voornamelijk geënt op het dialect van de Tosken.

De eenheid van taal - ongeacht welk dialect er wordt gesproken - vormt de basis van de Albanese nationale identiteit.³⁴ De Albanese taal is in dit opzicht een factor van groot belang, voor de Albanese gebieden van de regio Zuidoost Europa evenals voor de Albanese Diaspora.

De Albanese Grondwet voorziet onder meer in vrijheid van godsdienst, en kent geen officiële staatsgodsdienst. Alle godsdiensten zijn gelijkgesteld, en religieuze instellingen mogen ook bankrekeningen en onroerend goed bezitten. Albanië kent geen geschiedenis van religieus extremisme,³⁵ en het land is trots op de reeds lang bestaande harmonie tussen verschillende religieuze tradities en gewoonten. Men hecht slechts beperkt aan religie,³⁶ en daarmee ook aan de religie van de ander, met als gevolg een multireligieuze tolerantie die zeldzaam is voor de regio Zuidoost Europa.³⁷ Die religieuze onverschilligheid heeft, naast religieus pragmatisme, door de eeuwen heen bestaan in Albanië. Hierdoor waren interreligieus gemengde huwelijken héél gewoon. Dat is nu nóg het geval. Waarschijnlijk is tegenwoordig de meerderheid atheïst of agnosticus in Albanië.³⁸ Daar ging een zeer bijzondere kerkelijke geschiedenis aan vooraf.

Na het schisma (van 1054, binnen de Katholieke Kerk) vormden de Albanese gebieden het raakvlak tussen twee religieuze domeinen: de Kerk van Rome, en de Byzantijnse Kerk.³⁹ De Shkumbin rivier is niet alleen scheidslijn tussen de eerder genoemde Gegens en Toskens, maar werd in 1054 óók grens tussen het Roomse noorden en het Orthodoxe zuiden.⁴⁰ Met de komst van de Ottomanen nam de Islaminvloed gaandeweg toe in de Albanese gebieden,⁴¹ al verliep dit zeker niet zonder slag of stoot.⁴² Toen de Islam alsnóg algemeen voet aan de grond kreeg, tijdens de eeuwenlange Ottomaanse overheersing, was vaak sprake van crypto-Christendom en andere voorbeelden van religieus pragmatisme. In zowel het noorden als het zuiden ontstond religieus syncretisme, via vervlechting van Christelijke en Islamitische gebruiken. Ook kwamen in de Albanese gebieden *derviş* orden op. Deze orden kenmerkten zich door een grote tolerantie, en zij waren bepaald populair. De sji'itische *Bektashi* orde kende zelfs een onevenredig grote aanhang, in vergelijking met de - soennitische - Islam van het Turkse Rijk.

Eind negentiende eeuw was de Albanese religieuze identiteit al ondergeschikt aan de etnische en nationale identiteit,⁴³ doch 6 februari 1967 vond een ware (anti) religieuze revolutie plaats: de communistische dictator Enver Hoxha riep de Albanese natie uit tot het eerste officieel atheïstische land ter wereld.⁴⁴ De door Hoxha *c.s.* gepercipieerde bedreigingen - vooral vanuit het Katholieke Italië; het Orthodoxe Griekenland, en het overwegend Islamitische Turkije - waren zeker minder reëel dan de existentiële bedreiging voor de meer dan 1.000 moskeeën; 400 Katholieke of Orthodoxe kerken, en 200 *tekkes* in Albanië. Zij kregen een bestemming als bioscoop; sporthal; stal, of werden simpelweg vernietigd. In Shkodër kwam zelfs een antireligieus museum.⁴⁵ Het officiële atheïsme, vastgelegd in de Albanese Grondwet van 1976, betekende dat in Albanië meerdere generaties opgroeiden zonder enige mogelijkheid tot geloofsbeleving (althans buiten de huiselijke kring). Dit bepaalt deels nog de huidige realiteit. Toen (in 1990) het door Hoxha *c.s.* gecreëerde isolement van Albanië werd doorbroken - via het toestaan van véél vrijheden, inclusief vrijheid van religie - ontstond een nieuwe situatie.⁴⁶

Er bestaat in Albanië een sterke culturele identiteit, doordat Christenen en Moslims zichzelf eerst en vooral als Albanees beschouwen en religie hieraan secundair achten. Vaso Pasha Shkodrani stelde dan ook dat het 'Albanisme' de religie van de Albanen is.⁴⁷ Dit Albanisme is óók van toepassing op het bredere (etnisch) Albanese gebied,⁴⁸ en de Albanese Diaspora.⁴⁹ Het Albanisme is geen nieuw of modern verschijnsel, doch berust op de gemeenschappelijke ervaringen van de Albanen - met verschillende religieuze achtergronden - in hun zéér lange strijd voor het behoud van de eigen Albanese cultuur, en daarmee ook de Albanese nationale identiteit, tegenover de vele vreemde indringers evenals de talrijke buitenlandse bezetters.⁵⁰

Albanië in een notendop

Naam:	Republiek Albanië (in het Albanees: <i>Republika e Shqipërisë</i> , afgekort <i>Shqipëria</i>)
Territoir:	28.748 km ² (27.398 km ² / 95% landoppervlakte; 1.350 km ² / 5% wateroppervlakte)
Hoogte:	708 meter boven de zeespiegel (gemiddeld)
Grenzen:	362 km kustgrens, en 717 km landgrens (i.e. 282 km met Griekenland; 172 km met Montenegro; 151 km met Macedonië, en 112 km met Kosova)
Hoofdstad:	Tiranë (sinds 1920, daarvoor Durrës. Geografische coördinaten: 41 19 N, 19 49 O)
Staatshoofd:	President, Bamir Topi (sinds 24 juli 2007)
Regeringsvorm:	parlementaire democratie (Premier: Sali Berisha, sinds 10 september 2009)
Minister BUZA:	Edmond Haxhinasto (sinds 16-09-2010; per 17-01-2011 tevens Vice-Premier)
Minister Defensie:	Arben Imami (sinds 10 september 2009)
Politieke partijen:	13 partijen in Parlement vertegenwoordigd (parlement bestaat uit 140 zetels)
Grootste partijen:	Democratische Partij (DP) en Socialistische Partij (SP)
Grondwet:	per volksreferendum (van 28/11/1998; Albanië is onafhankelijk sinds 28/11/1912)
Bevolking:	3,6 miljoen inwoners (stagnatie 2008-2050; meer dan 600.000 burgers in Tiranë)
Bevolkingsgroei:	0,5 % (levensverwachting mannen: 71,6 jaar; vrouwen: 77,3; kindersterfte 23: 1.000)
Bevolkingsgroepen:	95 % Albanezen (noordelijke Gegen, zuidelijke Tosken) plus 5% minderheden
Nationale Minderheden:	3 % etnisch Griekse Albanezen, 2 % verschillende andere minderheden (Bulgaren; 'Egyptenaren'; Macedoniërs; Montenegrijnen; Roma'; Serviërs, Vlachen)
Officiële Taal:	Albanees (algemeen gangbaar, andere talen gesproken in kleine gemeenschappen)
Andere talen:	Grieks; Macedonisch; Romani; Servisch, en Vlach
Geletterdheid:	86,5 % (mannelijke bevolking: 93,3 %; vrouwelijke bevolking: 79,5 %)
Religie:	Albanië kent veel atheïsten en agnosten. Grote verdeling van religieuzen: Islam (70 %); Orthodox (20 %), Rooms Katholiek (10 %)
Economie:	markteconomie (na decennia van planeconomie; nu - deels - nog in transitiefase)
Indicatoren:	Economische groei: 5 %; Bruto Nationaal Product: 20,85 miljard \$
Handelspartners:	Bulgarije; Duitsland; Italië; Japan; Griekenland; Kosova; Macedonië en Turkije (verder enkele - economisch gezien - kleinere partners, inclusief Nederland)
Munteenheid:	Lek
Grondstoffen:	bauxiet; cement; chroom; gas; hout; ijzer; koper; mangaan; nikkel, olie
Export (2008) :	72,6 % naar Italië; 9,6 % naar Griekenland; 3,2 % naar Duitsland, en 1,6 % naar Macedonië
Exportproducten:	textiel; schoeisel; bouwmaterialen; machines; voedingsmiddelen; dranken en tabak; mineralen; brandstoffen, en elektriciteit
Import:	28,1 % uit Italië; 15,7 % Griekenland; 7,6 % Turkije, en 6 % China
Importproducten:	machines; voedingswaren; dranken en tabak; bouwmaterialen; textiel; schoeisel; mineralen; brandstoffen, en energie
Infrastructuur:	spoorwegennet 447 km; wegennet circa 18.000 km (50% geasfalteerd)
Gewichten/maten:	metriek systeem
Elektriciteit:	220 Volt
Vlag:	tweekoppige zwarte adelaar, op rood veld, en (sinds 2008) een gouden silhouet van de helm van de Albanese nationale held <i>Skënderbeg</i>
Volkslied:	<i>Himni Flamurit</i> ('Het Vlag Volkslied')
Internationale Lidmaatschappen:	(<i>inter alia</i>): Internationaal Monetair Fonds; Noord Atlantische Verdragsorganisatie; Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa; Raad van Europa; Verenigde Naties; Zuidoost Europees Samenwerkingsproces; Wereldbank, en Wereld Handelsorganisatie.
Europese integratie:	Stabilisatie en Associatie overeenkomst; EU kandidaat-lidmaatschap aangevraagd (doch gehinderd door een interne politieke patstelling)
Internationale code:	++ 355

Hoofdstuk 2: Geschiedenis van Albanië

(Inleiding)

Een blik op de chronologie van de totstandkoming van de onafhankelijke staat Albanië, als historische achtergrond voor het Albanese nationale vraagstuk, leert al snel dat het vrijwel ondoenlijk is om de geschiedenis van Albanië volledig te verwerken in dit tweede hoofdstuk. Een complete behandeling, tot en met de actualiteit en analyse van dit moment, zou zelfs volstrekt onmogelijk zijn. Voor de verdere bespreking van de Albanese Kwestie is dit ook niet noodzakelijk. Hoe gruwelijk interessant het Hoxha-tijdperk ook moge zijn; hoe ingrijpend de Albanese crisis van 1997 ook was, en hoe hoopgevend de Euro-Atlantische integratie zich tegenwoordig (b)lijkt te ontwikkelen voor Albanië; dit is toch écht eerder voer voor dikke dissertaties en stevige standaardwerken dan voor dit korte hoofdstuk. Om reden van overzicht, én inperking, dwingt dit tot *capita selecta* uit de bijzonder boeiende Albanese geschiedenis. De unieke Albanese historie is gelardeerd met tal van - elkaar vaak snel opvolgende - invallen en bezettingen. Met het oog hierop is gekozen voor twee zéér specifieke hoofdonderwerpen. Het eerste hoofdonderwerp richt zich op de legende van Skënderbeg. “*Wie het verhaal van Skënderbeg niet kent, die kent de Albanese geschiedenis niet*”, zo stellen zowel Albanese als niet-Albanese historici. De kwart eeuw van Skënderbeg's verzet (1443 - 1468) handelt vooral om het proberen te voorkomen van vreemde overheersing, en daarmee tevens het trachten te behouden van de eigen unieke identiteit, binnen de Albanese gebieden van Zuidoost Europa. Het nationale mytheverhaal van Skënderbeg is van groot belang voor een beter begrip van de Albanese identiteit, en als aanloop naar de opkomst en bestendiging van het Turkse Imperium. Het tweede onderwerp betreft de eeuwenlange periode (1501 - 1912) van Ottomanisering en Islamisering. Dit betekende zowel een érg lange bezetting, als een gevaar voor de Albanese identiteit. Hoofdstuk 2 sluit af met een episode van nieuw verzet. Dit korte tijdperk, van de Albanese *Pashas*, ging weldra (midden negentiende eeuw) over in een nieuwe periode. Dit tijdvak betreft vooral het Ottomaanse verval, en de opkomst van nationalisme in de Balkan. De Albanese variant van dit nationalisme - ontstaan tijdens de Turkse overheersing, en in feite doorlopend tot in het huidig tijdsgewricht - komt in Hoofdstuk 3 (“*Albanees Nationalisme*”) nog uitgebreid aan de orde. Nu volgt eerst de context waarin dit nationalisme kon ontstaan.

Skënderbeg (Gjergj Kastrioti, ‘Heer Aleksander van Albanië’, 1405 - 1468) ¹

De Albanese prins Gjergj Kastrioti stamt af van een feodale familie van landeigenaren. ² Zijn voorvaders zouden van oorsprong etnisch gemengd zijn, namelijk Albanees-Slavisch. In Albanese, maar ook in andere, historische literatuur treedt die afkomst echter zelden op de voorgrond. Vanuit de Albanese optiek is dat goed verklaarbaar. Slavische inbreng, binnen een centrale Albanese nationale mythe, voelt wat ongemakkelijk aan. Hoe dan ook, de gedeeltelijk Slavische afkomst van het geslacht Kastrioti valt volgens diverse bronnen niet te ontkennen. ³ Voor het verdere verhaal, van de nationale held en icoon van Albanië, is oorsprong irrelevant. Gjjon Kastrioti, ⁴ de vader van Gjergj, had zich - na de komst van de Ottomanen in de Albanese gebieden - onderworpen aan de Turkse overheersing. Echter, op een gegeven moment durfde hij zich tóch onafhankelijk te verklaren tegenover de Ottomanen. ⁵ Hierna wist hij zijn invloed - vanaf de Dibër regio, via de vallei van de Mat - tot aan de Adriatische Zee uit te breiden. ⁶ Later werd Gjjon alsnóg gedwongen te zwichten, voor de alleenheerschappij van *Sultan Murat II*, ⁷ omdat Gjjon's strategisch kernbeleid - een bondgenootschap met de Republiek Venetië - mislukte. Hierdoor had hij géén andere keuze meer dan een hernieuwd erkennen van het regionale gezag van de *Sultan*. ⁸ Gjjon moest, volgens de overlevering, uiteindelijk drie van zijn zonen, als gijzelaar, ⁹ naar het hof van de *Sultan* in Adrianopel sturen. ¹⁰ In het geval van Gjergj zou dit nog héél ingrijpende gevolgen krijgen, zowel voor de Turken als voor de Albanese.

Gjergj kreeg zijn militaire opleiding waarschijnlijk in Adrianopel (nu Edirne) waar hij zich óók bekeerde tot de Islam. In Adrianopel nam Gjergj tevens een nieuwe naam aan: Iskender.¹¹ De nog jonge Iskender deed, als lid van de Ottomaanse troepen, mee aan militaire campagnes tegen Christenen. Gjon Kastrioti moest (in 1428) hiervoor verontschuldigen aanbieden, bij de Venetiaanse Senaat, om een direct conflict tussen Venetianen en Albanezen te voorkomen. De Ottomanen schonken Iskender, vanwege bewezen militaire kwaliteiten, de titel van *Bey*.¹² De naam waaronder Iskender bekend zou worden, als nationale held van Albanië, is dan ook afgeleid van het Turkse *Iskender Bey* ('Heer Aleksander'). In het Albanees is dit: *Skënder Beg*. Samengevoegd ontstaat dan Skënderbeg. Deze naam wordt in de Albanese gebieden nog altijd met veel eerbied uitgesproken. In de moderne Albanese maatschappij duikt zijn naam dan ook overal op. Zijn verhalen zijn algemeen bekend, óók in de gebieden rondom Albanië.

Het is onduidelijk wanneer exact Skënderbeg weer terugkeerde naar de Albanese gebieden. Er wordt wel het jaar 1437 genoemd. Dit betreft het jaar dat Gjon Kastrioti zou zijn overleden, waarna Skënderbeg zijn vader's positie als landheer zou hebben overgenomen. Skënderbeg zou dan, evenals zijn vader vóór hem, voorlopig nog vazal van de *Sultan* zijn gebleven.¹³ Vrijwel zeker is dat Skënderbeg (in 1438) door *Sultan* Murat II tot militair commandant werd benoemd van het fort te Krujë, in het huidige Albanië. Hij had eerder al het vertrouwen van de *Sultan* weten te winnen. Vanuit Krujë vestigde Skënderbeg echter óók contacten met Venetië en Ragusa (nu Dubrovnik). Beide stadstaten waren destijds een opponent van de Ottomanen.¹⁴

In 1440 werd Skënderbeg aangesteld als *Sancak-Beyi* van Dibër, waardoor hij de Ottomaanse bevelvoerder werd voor de gehele Dibër regio. Er werd toen met respect over hem gesproken. Skënderbeg's kracht en populariteit in zijn eigen geboortestreek - naast militair succes van de Hongaren, in hun veldslagen tegen de Turken - overtuigden Skënderbeg geleidelijk aan dat de tijd rijp werd om de Ottomaanse gelederen te verlaten. Hij wilde zich onafhankelijk van de Ottomanen verklaren, en zijn eigen gebied verder uitbreiden.¹⁵ Maar zóver was het nog niet. In 1443 zond de *Sultan* nog vól vertrouwen een leger aan Skënderbeg mee, om - samen met andere Ottomaanse strijdkrachten uit de Balkan - oprukkende Hongaarse legers af te stoppen. Skënderbeg zou echter onverwachts het front hebben verlaten, om vervolgens (samen met zijn neef Hamza, en 300 Albanese ruiters) terug te keren naar de Dibër regio. Vandaar uit trokken zij, met de nodige aanvullende Albanese versterkingen, naar het Kastrioti kasteel te Krujë.¹⁶

Skënderbeg zou - volgens een oude legende - er listig in geslaagd zijn om, met een vervalst document, de burcht van Krujë in te nemen. Hij zou daarbij het Ottomaanse garnizoen in fort Krujë hebben overmeesterd. Skënderbeg zou vervolgens (op 28 november 1443) zijn eigen banier, in plaats van de gehate Ottomaanse vlag, op het bolwerk van Krujë hebben geplaatst.¹⁷ In ieder geval is bekend dat Skënderbeg (enkele dagen na de inname van Krujë) omvangrijke Albanese troepen wist te verzamelen voor een algemene opstand. De bastions van Petrela (ten zuiden van Tiranë) en de strategisch significante vesting van Svetigrad (Kodzhadzhik) in de Dibër regio - de traditionele machtsbasis van de Kastrioti's - werden al spoedig ingenomen. Andere plaatsen en gebieden volgden snel, in Skënderbeg's koene campagne van het her- en veroveren van gebied. Hij werd nu echt dé Albanese aanvoerder, met aanzien en autoriteit.¹⁸

Dit zou niet alleen het punt zijn geweest dat Skënderbeg zijn loyaliteit aan de Ottomanen opgaf, maar óók het moment van zijn herbekering (terug naar het Christendom). Wie van de Ottomaanse ambtenaren weigerde om hem hierin te volgen, zou hij hebben laten ombrengen.¹⁹ Dat zal de verhouding met *Sultan* Murat II niet direct hebben bevorderd. Die verhouding zou, naarmate Skënderbeg het Albanese verzet verder wist te verenigen, nog véél slechter worden.

Op 2 maart 1444 belegde Skënderbeg een vergadering, met alle vooraanstaande edelen uit de Albanese gebieden, om te komen tot de vorming van de zogeheten Liga van Lezhë.²⁰ Deze Liga kreeg de beschikking over een staand leger, van rond de 15.000 man, met Skënderbeg als hun opperbevelhebber. Zij kreeg tevens een eigen schatkist, die werd gevuld met bijdragen van de Albanese leenheren. Men hoopte zodoende het hoofd te kunnen bieden aan de grote Turkse invasie, waarvan men toen algemeen verwachtte dat die al spoedig op handen was.²¹ Om zijn macht verder te consolideren, richtte Skënderbeg zich - door middel van huwelijken - op aanvullende allianties tussen de heersende adellijke families in de Albanese gebieden. Centraal doel was het verzet, tegen de Ottomanen, nóg krachtiger en algemener te maken. Skënderbeg zélf huwde Andronika, dochter van de machtige Gjergj Arianiti,²² terwijl de zus van Skënderbeg werd uitgehuwelijkt aan de invloedrijke edelman Karel Musachi Thopia.²³

Skënderbeg vocht veelvuldig met de Ottomaanse troepen, die - zeker naarmate Skënderbeg's invloedssfeer zich uitbreidde - voortdurend pogingen ondernamen zijn machtsgebied binnen te vallen. Ondanks het feit dat de troepen van Skënderbeg numeriek volkomen ondergeschikt waren, wisten de Albanezen télkens opnieuw de Ottomanen te weerstaan of zelfs te verslaan. Naast de historisch roemruchte Albanese krijgskunst, en de welbekende Albanese strijd lust,²⁴ was vooral het Albanese terrein de strategische factor die in Skënderbeg's voordeel werkte. De Albanese gebieden waren/zijn namelijk buitengewoon geschikt voor guerrilla gevechten. Skënderbeg zou eeuwen later - vanwege zijn guerrilla tactieken, in het moeilijk begaanbare terrein, en vooral vanwege aanhoudende aanvallen op konvooien met goederenvoorraad voor het Ottomaanse leger - een grote symbolische waarde krijgen, voor de moderne extremistische organisaties in de Albanese gebieden. Vechten tegen vreemde overheersing en de hereniging van Albanese gebieden was niet alleen Skënderbeg's streven. Het werd óók een doelstelling van negentiende-eeuwse Albanese nationalistten, evenals van twintigste-eeuwse extremisten.²⁵

Zoals al werd verwacht: kort na de oprichting van de Liga van Lezhë overspoelde een enorme Turkse legermacht de Albanese gebieden. Toch werden de Ottomanen (wederom bij Dibër, eind juni 1444) teruggedrongen. Ook twee latere Turkse invasies werden door de Albanezen afgeweerd. Zodoende werd Skënderbeg's reeds roemrijke reputatie nóg steviger gevestigd. Desondanks pakten zich donkere wolken samen, boven de uitgestrekte Albanese gebieden. In 1447 verslechterden Skënderbeg's betrekkingen met de Republiek Venetië, toen Venetië trachtte haar invloed uit te breiden (richting de Deja regio). Dit Venetiaans-Albanese conflict leverde Skënderbeg uiteindelijk twee jaar van ongewenste oorlogsvoering met de *Serenissima* op, waardoor Skënderbeg in feite werd gedwongen om op twee fronten tegelijk te vechten. Zijn troepen slaagden er weliswaar in om de Turken opnieuw te verslaan (bij Oranik, op 14 augustus 1448) doch Skënderbeg realiseerde zich ook terdege dat hij een overeenkomst met Venetië moest sluiten, wilde hij substantieel verzet aan de Ottomanen kunnen blijven bieden. Om die reden werd (4 oktober 1448) een vredesverdrag gesloten en werden Deja en Drivast door de Albanezen prijsgegeven aan Venetië, in ruil voor een jaarlijkse betaling van 1.400 goudstukken. Die kwamen goed van pas, ter financiering van de strijd tegen de Ottomanen.

Sultan Murat II zag in dat voor de Turken nu hét moment was aangebroken, om Skënderbeg voluit aan te vallen (daar de gevierde Albanese leider zich immers - ná het sluiten van het verdrag met Venetië - volledig op de strijd met de Ottomanen zou kunnen gaan concentreren). Mei 1450 arriveerde de *Sultan* dan ook in eigen persoon, nabij Krujë, en de Ottomanen beleegden het fort van Skënderbeg c.s. voor de duur van maar liefst vier en een halve maand. Hoewel de Albanezen weer overweldigend in de minderheid waren, wisten zij opnieuw de Turkse legers te weerstaan. Zij brachten de *Sultan* zelfs een vernietigende nederlaag toe. *Sultan* Murat II ging (26 oktober 1450) vol wrok, en met lege handen, terug naar Adrianopel.

De overwinning van Skënderbeg in Krujë (ten opzichte van de - in Europa alom gevreesde – ‘Moslim indringers’) werd wijdverbreid toegejuicht in de Christelijke wereld. Er bereikten Skënderbeg diverse felicitaties en steunbetuigingen, inclusief beloftes voor materiële steun.

Skënderbeg sloot (26 maart 1451, in Gaeta) een alliantie met Koning Alfonso d’Aragon, en beloofde loyaliteit aan deze Napolitaanse vorst. Vervolgens werden er Catalonische troepen gestationeerd in Krujë, onder het bevel van de Aragonese onderkoning Ramon de Ortafa. Mogelijk werd - theoretisch gezien - de ‘kwestie Skënderbeg’ minder belangrijk, na de Turkse verovering van Constantinopel (29 mei 1453). De nieuwe *Sultan* (Mehmed II, de Veroveraar) bleéf echter vastbesloten de Albanese gebieden te annexeren. In zijn visie waren ze een ideale springplank, voor een aanval op de welvarende Katholieke contreien. Zo nam het belang van Skënderbeg - praktisch gezien, als hindernis richting de Italiaanse gebieden - nog verder toe. In die Italiaanse gebieden doorzag men het dreigende gevaar. Napels; (de Kerk van) Rome, en Venetië, kwamen Skënderbeg tegemoet met financiële en militaire hulp. Met Napolitaanse steun probeerde Skënderbeg de Albanese stad Berat te heroveren op de Turken, maar hij werd door intern verraad teruggedrongen. Mogelijk liep Skënderbeg zo zijn eerste ‘imagodeuk’ op. Veel ernstiger, dan de mislukte Berat campagne, was het feit dat de Liga van Lezhë uiteen begon te vallen. De dynastieën van de Arianiti; de Balsha, en de Dukagjini, trokken hun steun terug. Zelfs Moisi Golemi (Skënderbeg’s commandant) en neef Hamza lieten hem in de steek. Skënderbeg zette zijn veldslagen echter tóch door, en weerde opnieuw twee Turkse invasies af (in 1456 en 1457). Waar de Albanese steun minder werd, nam de steun buiten de Albanese gebieden navenant toe: voor de verdediging van het Christendom, tegen de oprukkende Islam, schonk Paus Calixtus II (die regeerde van 1455 - 1458) aan Skënderbeg de titel van *Athleta Christi*. Het was echter niet louter vreugde wat destijds voortkwam uit de Italiaanse gebieden.

In 1458 werd Skënderbeg plotseling ontboden, om zijn verplichtingen als vazal te vervullen (conform het Verdrag van Gaeta). Het was Koning Ferdinand I die de steun van Skënderbeg’s troepen opeiste. Ferdinand wilde onmiddellijk het rivaliserende huis van Anjou verslaan, aangezien de Angevijnen acuut probeerden de macht over te nemen in het welvarende Napels. Het gevolg, voor Skënderbeg en zijn troepen, was dat opnieuw een oorlog op twee fronten dreigde. Daarom kwam hij deze keer met de Ottomanen tot een vergelijk. Hij sloot met hen een driejarig vredesverdrag, om daarna met ongeveer 2.500 man af te reizen richting Napels. In Barletta en Trani wist Skënderbeg de belangrijkste rivaal van Ferdinand I te verslaan. Zo maakte Skënderbeg ook buiten de Albanese gebieden gróte indruk. Het zal de Turken niet zijn ontgaan. Na deze veldslagen bleven sommige Albanese troepen achter. Zij stichtten destijds hun kolonies vooral in Calabrië. Deze kolonies legden de basis voor de *Arbëresh* vestigingen.

In 1462 keerde Skënderbeg terug in de Albanese gebieden, om tot zijn ontzetting te ontdekken dat de Turken (ondanks het gesloten verdrag) opnieuw de gebieden waren binnengevallen. Hij versloeg vervolgens (in 1462) niet minder dan drie Turkse militaire expedities. Hierna kwam (in april 1463) een nieuw vredesverdrag, nu voor zes maanden, met de Ottomanen tot stand. Later in het jaar 1463, terwijl het ‘staakt-het-vuren’ met de Ottomanen nog van kracht was, kondigde de nieuwe paus (Paus Pius II, die regeerde van 1458 - 1464) een heilige kruistocht af tegen de ‘ongelovigen’. Skënderbeg werd door de paus ontslagen van zijn verplichtingen, verbonden aan het vredesverdrag met de Turken. De paus stierf echter al spoedig (15 augustus 1464). Er kwam hiermee een even plotseling als onglorieus einde aan de voorziene kruistocht. De Ottomanen - dankzij de handelingen van Paus Pius II, en/of vanwege nog aanhoudende territoriale ambities - hernieuwden hun aanvallen op de Albanese gebieden. Skënderbeg zag zich geconfronteerd met vijf achtereenvolgende Turkse invasies, onder het bevel van Balaban *Pasha*. Alle vijf werden ze met succes door Skënderbeg afgeweerd. Zijn reputatie bleef intact.

In 1466 arriveerde *Sultan* Mehmed II zélf, met een groot leger, in de Albanese gebieden. Opnieuw werd het fort in Krujë belegd. De geschiedenis herhaalde zich: na twee maanden van beleg was de *Sultan* gedwongen - zonder resultaat - huiswaarts te keren. Hij liet zijn troepen onder bevel van Balaban *Pasha* achter. De *Sultan* liet nog wel elders in de Albanese gebieden een sterk Ottomaans bastion bouwen. Skënderbeg haastte zich ondertussen naar Rome en Napels, om opnieuw steun te vragen voor zijn zéér zware strijd tegen de Ottomaanse troepen. Skënderbeg was net op tijd terug in de Albanese gebieden (april 1467) om een nieuwe Turkse aanval af te weren. Bij deze aanval liet Balaban *Pasha* het leven, aan de voet van de muren van vesting Krujë. Het Ottomaanse gevaar was echter nog altijd niet geweken. Integendeel. Juli 1467 keerde *Sultan* Mehmed II terug, nabij het bolwerk in Krujë, en deze keer met ál zijn beschikbare troepen. Hij was nóg meer vastbesloten om Skënderbeg op de knieën te krijgen. Opnieuw vroeg Skënderbeg de steun van Venetië, en wederom wilde hij een vergadering van Albanese edelen in Lezhë beleggen. Deze werd dan ook gepland, voor de maand januari 1468. Echter: op 17 januari 1468, nog voordat de geplande vergadering in Lezhë bijeen kon komen, stierf de Albanese held Skënderbeg. Kort hierna stortte het verzet tegen de Ottomanen in, en vielen de voornaamste Albanese forten in Turkse handen. De Albanese gebieden kwamen nu geheel onder Ottomaanse heerschappij. De Turken zouden er nog ruim vier eeuwen blijven.

Voor een periode van een kwart eeuw (1443 - 1468) was Skënderbeg dé grote held, in een epos vol felle strijd, waarbij hij de Albanezen wist te verenigen in hun verzet tegen de Turken. De Albanezen bleken telkens weer in staat de Ottomanen te weerstaan, en te verslaan, dankzij Skënderbeg's geduchte guerrilla tactieken en zijn goed gemotiveerde Albanese troepen.²⁶ 'Heer Aleksander van Albanië' zette, in zowel letterlijke als figuurlijke zin, zijn land stevig op de kaart van de Italianen; Hongaren; Montenegrijnen; Ottomanen, en nog vele anderen.²⁷ Nooit zou een andere Albanese leider zóveel Europese aandacht weten te trekken. Hooguit vormt (de latere communistische dictator) Enver Hoxha hierop een uitzondering, maar dan wél in uiterst negatieve zin. De dictator maakte graag gebruik van Skënderbeg, als voorbeeld van verzet tegen vreemde mogendheden. De tegenstelling tussen de twee Albanese leiders kán echter bijna niet groter zijn: Skënderbeg plaatste de Albanese gebieden in het centrum van positieve aandacht, binnen heel Europa, terwijl Hoxha Albanië juist afsloot van Europa en de wereld - via een periode van isolement - waardoor Albanië een onbekende entiteit werd. Dat Albanië anderzijds, juist vanwege dat héél strikte isolement, tóch nog enige internationale bekendheid heeft weten te verkrijgen, is dan wel een erg schrale en vooral ironische troost.

De Liga van Lezhë kreeg, verderop in de geschiedenis van de Albanese gebieden, nog een vervolg. Dit was vooral via de Liga van Prizren, gevolgd door de Liga van Pejë, terwijl dit de Albanezen later nog weer tot de Democratische Liga van Kosova (*LDK*) wist te inspireren. Diezelfde *LDK* legde een basis voor de onafhankelijke Republiek Kosova, zodat er - naast de vrijwel homogene staat Albanië - nu een tweede (grotendeels) 'Albanese' staat is ontstaan. Mogelijk dat Skënderbeg deze afgeslankte vorm van hereniging rond de Albanese gebieden afdoende zou hebben gevonden, maar wellicht wilde hij echt álle gebieden aaneen smeden. Wat er ook werkelijk waar is van Skënderbeg's heldendaden: zijn taaie verzet tegen vreemde overheersing, en zijn verdediging van de Albanese gebieden, vormen voor de Albanezen in de hele regio Zuidoost Europa al eeuwenlang ruim voldoende aanleiding om hem een centrale plaats te geven in de Albanese geschiedenis. Skënderbeg's legende blijkt meer dan toereikend om hem tot icoon te maken voor de inwoners van de Albanese gebieden (inclusief Albanië). Samen met, onder meer, de Illyrisch-Albanese connectie en de Albanese taal als belangrijke gemeenschappelijke factor, is de legende van Skënderbeg een belangrijk element binnen de Albanese identiteit. Daar doet de uiteindelijke Ottomaanse overheersing verder niets aan af.

Ottomanisering van de Albanese gebieden

Voor een basaal begrip, rond de Ottomanisering van de Albanese gebieden, is het nóch vereist om de Ottomaanse oorsprong exact na te vorsen nóch noodzakelijk om het ontstaan van het Ottomaanse Rijk precies te analyseren.²⁸ Wél is van belang dat op enig moment een stabiele staat en structuur ontstond, in de Turkse gebieden, evenals de wens tot uitbreiding van zowel de staat (Ottomanisering) als de religie (Islamisering). Die wens creëerde een fundament voor het Ottomaanse imperialisme. Dankzij deze dynamiek, versterkt door interne migratiedruk, werd de weg naar Europa gezocht én gevonden.²⁹ Binnen het Turkse uitbreidingsproces bleek het Balkan schiereiland, inclusief de Albanese gebieden, een tamelijk gemakkelijke prooi.³⁰ Ottomanisering *sec* werd vooral mogelijk dankzij een uitstekende Turkse staatsinrichting; een goede militaire organisatie, én een gedegen voorbereiding. Waar nodig, volgde toepassing van geweld (of een dreiging hiermee) doch meestal volstond de bekwame Ottomaanse diplomatie.

Ottomanisering van Oost en Zuidoost Europa werd bepaald bespoedigd vanwege het feit dat West Europese staten de ‘Turkse horden’ min of meer hun gang lieten gaan in deze regio’s. West Europa nam over het algemeen een defensieve houding aan richting de Ottomanen. De Balkan werd daarmee in feite toen al (zeker tot de zeventiende eeuw) aan haar lot overgelaten. De Turken waren bovendien érg goed op de hoogte van de vele (West) Europese zwakheden, en wisten die kennis handig aan te wenden in hun - op snelle expansie gerichte - strategieën. In de Ottomaanse opmars, richting Oost en Zuidoost Europa, waren welgeteld twee militaire opponenten van werkelijk belang: Hongarije en Venetië. Zij waren echter gelegen aan de uiterst noordelijke grens van het zéér snel uitdijende Turkse Rijk. Goed beschouwd waren het alleen de Hongaren, die de Ottomanen werkelijk aanvallend tegemoet konden treden. Dit in tegenstelling tot de - numeriek beperkte, en voornamelijk defensief ingestelde - Venetianen. De Albanese boden, na de dood van Skënderbeg, géén substantieel verzet meer. Ook zij vielen ten prooi aan Turkse expansiedrift. Die expansie begon al tamelijk vroeg in de Balkan.

Reeds in de veertiende eeuw bestonden er gunstige randvoorwaarden voor de Ottomanisering van Zuidoost Europa, zodat de Turken toen relatief snel (minder dan 150 jaar na hun eerste vestiging in Europa) vrijwel het gehele Balkan schiereiland konden domineren. Zij traden naar voren als een belangrijke speler op het veld van de Europese internationale betrekkingen. In de eerste Ottomaanse veroveringsperiode (die plaatsvond in de tweede helft van de veertiende eeuw) werden Bulgarije; Macedonië; Thessalië, en Thracië, direct door de Turken overmeesterd. Byzantium; de Morea; Servië, en Walachije, kregen toen de status van vazal. In de tweede veroveringsperiode (die zich over het merendeel van de vijftiende eeuw uitstreckte) volgde Byzantium’s vernietiging, inclusief de verovering van Constantinopel, en de totale annexatie van de Morea en Servië. De Ottomanen realiseerden tevens de verwerving van de Albanese gebieden, naast Bosnië; Epirus; Herzegovina, en grote delen van Kroatië. Moldavië kreeg de vazalstatus. *Ergo*: het Balkan schiereiland was Ottomaans bezit geworden. De Turken wisten (in de zestiende eeuw) hun invloedssfeer zelfs nog voorbij de Balkan uit te breiden, door veel Hongaarse gebieden te veroveren en aan de poorten van Wenen te kloppen. Bij Wenen kwam echter, tot tweemaal toe, de Ottomaanse expansie in Europa tot stilstand. Als gevolg, van de hierboven beschreven Turkse opmars, verdwenen in Zuidoost Europa de oude staten Bosnië; Bulgarije; Byzantium, evenals de Roemeense Vorstendommen en Servië. De overwonnen Christelijke bevolkingen van de Balkan werden overrompeld door een geheel nieuwe - van buitenaf opgelegde - staat. Deze staat was machtig; sterk gecentraliseerd, en theocratisch aangestuurd. Zij was gegrondvest in de talrijke voorschriften van de Islamitische beschaving, en de vele ontwikkelde Turkse sociaal-maatschappelijke gewoonten en tradities.

De onderworpen Christenen (waaronder óók de Albanezen, eerder verdeeld in een Katholiek Noorden en een Orthodox Zuiden, met plotseling een groeiende Islamitische invloed vanuit gebied dat nu als Centraal Albanië bekend staat) kregen een ‘tweederangs’ status in de nieuwe Ottomaanse maatschappij.³¹ Zij kenden tegelijk een religieuze tolerantie; een bestuurlijke autonomie, én een redelijk economisch welzijn. Dit was elders in Europa zéér uitzonderlijk. In de loop van de zeventiende eeuw veranderden de zaken, als gevolg van technologische ontwikkelingen; de vele wereldwijde verkenningen, naast aanhoudende militaire nederlagen, in combinatie met een verregaande economische neergang binnen het grote Turkse Imperium. Dit resulteerde uiteindelijk in destabilisatie van de ‘Ottomaanse Maatschappij’, met vooral een toenemende verslechtering in de situatie van de niet-Islamitische onderdanen (tot en met de achttiende eeuw). Hierna volgde een nog verdergaande desintegratie van het Turkse Rijk.

De Ottomanisering van de Albanese gebieden wordt in de literatuur vaak overgeslagen, of slechts zéér beperkt - en dan nog vooral in negatieve zin - behandeld. Hier valt wellicht een vergelijking te trekken met de ‘donkere Middeleeuwen’ in de Nederlandse geschiedschrijving. Zelden wordt opgemerkt hoe Ottomanisering van de Albanese gebieden een assimilatie van de Albanezen met hun omgeving voorkwam, vooral in het huidige Kosova. Vanuit Albanees oogpunt is dat zéker significant. Mogelijk wordt dit punt met opzet in literatuur weggelaten. De Ottomaanse verovering van de Albanese gebieden kreeg in de vijftiende eeuw al gestalte, nadat de Turken reeds in de veertiende eeuw de basis legden voor hun latere overheersing. In de vijftiende eeuw kregen de Ottomanen grip op de Albanese gebieden, dankzij de inname van belangrijke Albanese burchten. Vanwege Skënderbeg’s verzet duurde het tóch nog vrij lang (tot 1501) voordat de Turken écht heer en meester werden in de Albanese gebieden.³² Het noordelijke deel hiervan bleef merendeels vallen onder de heerschappij van de Albanese feodale leenheren, die als vazallen van de *Sultan* werden behandeld. In die streken kon men zodoende goed de eigen culturele eigenheid bewaren, en nog eeuwenlang autonoom opereren. Het zuidelijke deel van de Albanese gebieden werd simpelweg door de Turken geannexeerd; beheerd als puur Ottomaans gebied, en kreeg al vrij spoedig een eigen bestuurlijk systeem. Ondanks Skënderbeg’s regionale verzet konden de Turken (al in 1431) de zuidelijke ‘*Sancak Albanië*’ vestigen, als de eerste Albanese bestuurlijke eenheid onder de Ottomanen. ‘*Sancak Albanië*’ zou (tot 1466) blijven bestaan, en was verder onderverdeeld in zogeheten *kazas*.³³ ‘*Sancak Albanië*’, en de opvolger daarvan, was onderdeel van het veel grotere gewest (in het Ottomaanse Turks: *eyalet* of *beylerbeyilik*) Roemelië, dat één van de - in totaal 32! - grote gewesten van het Ottomaanse Rijk betrof. Hoofdstad van gewest Roemelië was Adrianopol.³⁴ In 1876 introduceerden de Ottomanen een nieuwe bestuurlijke verdeling, van álle Albanese gebieden, met de introductie van 4 provincies (*vilayets*). Dit waren (in het Ottomaanse Turks): *vilayet İškodra* (Shkodër, nu in Albanië); *vilayet Kosova* (nu Republiek); *vilayet Manastir* (het huidige Bitola, in Macedonië) en *vilayet Yanya* (in het Albanees: *Janinë*; in het Grieks: *Ioánnina*, nu in Griekenland).³⁵ Ondanks ontwikkelingen ná 1876, zoals de totstandkoming van Albanië in 1912, bleven Albanezen deze *vilayets* beschouwen als één (Albanese) entiteit. De Ottomanen refereerden naar de inwoners van de Albanese gebieden steeds als ‘Albanezen’ (*Arnavutlar*); het ‘Albanese volk’ (*Arnavut kavim*), en soms specifiek als Tosken en Gegen. De Albanese gebieden werden *Arnavutluk* genoemd, met specifieke verwijzingen voor het zuidelijke Toskische gebied (*Toskalik*),³⁶ en het noordelijke Gegische gebied (*Gegalik*).³⁷ *Arnavutluk* was een geografische duiding voor de Albanese gebieden, terwijl *Arnavut kavim* een betekenis had van volk (*nation*) in een etnische context (*kavimyet* betekent etniciteit). Het was echter pas aan het einde van de negentiende eeuw dat deze differentiatie een verdere betekenis kreeg, toen óók de Albanezen de ideologie van het nationalisme gingen aanhangen. Tot dan was het Albanese volk verdeeld over de vier *vilayets*, en verder in sociale en tribale groepen, zónder de aanwezigheid en invloed van een sterk Albanees nationaal bewustzijn.³⁸

Waar in de tijd van Skënderbeg bestuurlijke centra als Shkodër en Krujë nog van gróót belang waren, werden in de Ottomaanse periode vooral steden als Berat en Elbasan (in Centraal Albanië) centrum van bestuur. Deze steden raakten zowel sterk ontwikkeld als geïslamiseerd. Albanese steden gingen deel uitmaken van de grote handelsstromen. Er ontwikkelde zich een sociale klasse van ambachtslieden, die in gilden (*esnaf*) waren georganiseerd. Zij vormden destijds, samen met de rijke handelaren, een nieuwe sociale klasse (van stedelijke burgerij).

Veel van de vroegere grote grondgebieden van de Albanese edelen werden - als gevolg van de Ottomanisering - tot militair domein (*timars* of *zeamets*) verklaard, en ter beschikking gesteld aan soldaten (*sipahis*). Die militaire domeinen werden geëxploiteerd door Islamitische boeren (*raya*). Zij genoten het erfelijk vruchtgebruik van de landerijen, tegen betaling van tienden, en kenden tevens een verplichting tot het verrichten van extra diensten. Naast deze militaire domeinen kwamen ook veel landerijen in eigendom van moskeeën en liefdadige instellingen. Dit betreft de zogenaamde *vakf* terreinen. Onder het Ottomaanse bewind werden zowel *timar* als *vakf* landerijen gebruikt als nieuwe vestigingsplaats voor veel Turkse boeren, vooral uit Anatolië, zodat binnen de Albanese gebieden een Turks-Albanese vermenging kon ontstaan.³⁹

De beoordeling van de Ottomaanse overheersing is een kwestie van perceptie en accenten. Waar de één het accent legt op de Turkse schuld aan het zéér langzame ontwikkelingstempo in de Albanese gebieden - wat deels doorwerkt in de huidige achterstand van deze contreien - zal de ander juist de stedelijke ontwikkeling willen zien (van bijvoorbeeld Berat en Elbasan) óf het gegeven dat de Ottomaanse periode de Albanezen heeft behoed voor een etnische assimilatie met de Slaven, en tevens de Griekse invloed in het zuiden sterk heeft beïnvloed. De neergang van het Turkse Imperium, én de houding van de Ottomanen ten aanzien van de Albanezen in de laatste periode van de Turkse overheersing, zorgde voor het ontstaan van een nationaal bewustzijn en het zich specifiek richten op het Albanisme en de hieraan verbonden Albanese identiteit. Zodoende is - al met al - de erfenis van de ruim vierhonderd jaar van Ottomaanse overheersing in elk geval óók: het doen ontstaan van een Albanees nationalisme.

Als gevolg van de Ottomanisering en de Islamisering, binnen de Albanese gebieden, richtten de Albanezen zich al spoedig op het Oosten (in plaats van - zoals voorheen - op het Westen). Pas in de achttiende eeuw zou die oude westerse oriëntatie terugkeren, om vervolgens later weer (tijdens de communistische periode van Albanië) geheel en al te worden afgesneden. Albanië is zich eigenlijk pas ná 1997 aan het heroriënteren op het Westen, en zal wellicht haar kompas hierop blijven richten naarmate de Euro-Atlantische integratie voortschrijdt. Echter: de internationale gemeenschap moet nog altijd een adequaat antwoord geven op het Albanese nationale vraagstuk, zoals dit is ontstaan ná de Ottomanisering van de Albanese gebieden.

Islamisering van de Albanese gebieden

Na de val van Durrës (in 1501) introduceerden de Turken in de Albanese gebieden het *millet* systeem.⁴⁰ Deze sociaal-culturele verdeling rustte op religie, en niet op andere aspecten zoals etniciteit of nationaliteit. De Turken dwongen hun nieuwe burgers niet per definitie richting een geloofsbekering, tot de Ottomaanse voorkeursreligie, maar discrimineerden wél op grond van de door hun onderdanen beleden godsdienst. Die keuze had ingrijpende consequenties.⁴¹ Moslims waren vrijgesteld van hoofdelijke belasting (*djizia*) die gaandeweg stéeds zwaarder werd. Christenen moesten die belasting wél betalen. Bovendien waren de Christenen geregeld doelwit van eenmalige belastingen. Gegeven het feit dat openbare ambten in het Turkse Rijk slechts voor één jaar werden verkocht *c.q.* verleend, en men niet zeker was van verlenging van het ambt, werd er willekeurig belasting geheven onder de niet-Islamitische bevolking.

In eerste instantie was het gevolg een enorme toevlucht in het aantal pseudo-Moslims; in tweede instantie een snelle integratie van de Albanese gebieden binnen het *millet* systeem, en in derde instantie de opmerkelijke ontwikkeling dat een buitenproportioneel groot aantal Albanezen een goede carrière kon maken binnen het Ottomaanse Rijk (dankzij hun nieuwe geloofsovertuiging).⁴² Opnieuw wisten de Albanezen zich snel aan te passen aan hun bezetter.

Tijdens de eerste decennia van de Ottomaanse overheersing waren er slechts weinig Moslims onder het Albanese volk. Via diverse bronnen (onder meer uit 1577) is bekend dat men in het huidige Noord en Centraal Albanië verstopt Katholiek bleef. Het is echter tevens bekend dat ook dáár het aantal Moslims tóch toenam (begin zeventiende eeuw) en dat later (eind van de zeventiende eeuw) de Moslims er de meerderheid vormden, ten opzichte van de Christenen.⁴³ De Albanezen conformeerden zich snel aan hun nieuwe bestuurders, en richtten zich meer op het oosten dan het westen van Europa. De motivatie hiertoe had diverse - veelal praktische - redenen: een hard Turks optreden tegenover het Katholicisme; het nieuwe Servisch Orthodoxe Patriarchaat van Pejë; behoud van de eigen identiteit bij de overstap naar Islam; en - eerst en vooral - het ontduiken van de toenemende belastingdruk en het nieuwe dienstplichtsysteem (*devşirme*) naast het genoemde gegeven dat aanhangen van de Islam toegang verschaftte tot ambtelijke en militaire posten.⁴⁴ Zoals eerder aangegeven: deze overgang van de Albanezen, van Christendom naar Islam, was in de regel nominaal en vooral sterk naar buiten toe gericht.

Islamisering van de Albanese gebieden ontstond vanuit een bestuurlijk centrum, in het midden van het huidige Albanië. Zo ontstond er een religieuze driedeling: Katholieken in het noorden; Moslims vooral in het centrum, en Orthodoxen in het zuiden. Islamisering, zoals deze zich manifesteerde in de Albanese gebieden, betekende niet alleen de verspreiding van de Islam als religie doch tegelijk óók de overname van een groot geheel aan sociaal-culturele normen en waarden, in combinatie met véél Turkse tradities, als gevolg van het Ottomaniseringsproces.⁴⁵

Tijdens de Ottomaanse overheersing vielen de Albanese onderdanen onder drie verschillende religieuze hiërarchieën. Elke religieuze gemeenschap kende een eigen krachtige dynamiek. Die beweging werd deels bepaald door geologische determinanten, en voor het overige door de specifieke religie van toepassing. Ter illustratie, als een kleine situatieschets: Islamitische Albanezen kenden de *Sultan* als beschermheer. Via zijn *Şeyhülislam* (de hoogste Islamitische ambtenaar van het Turkse Rijk) kon hij dit deel van de bevolking óók op religieus gebied aansturen. Niet minder dan drie literaire talen maakten onderdeel uit van de opleiding voor de Albanese Islamitische elite. Dit betrof het Ottomaanse Turks (als officiële bestuurstaal); het Arabisch (als taal van de Islam, en haar Kor'an) en het Perzisch (als gangbare taal voor de poëzie). Tijdens de Ottomaanse periode werd in Islamitische scholen in het geheel niet in het Albanees onderwezen, wat een sterk vertragend effect had op de Albanese taalontwikkeling. Orthodoxe Albanezen vielen onder de autoriteit van de Patriarch, wiens residentie was gevestigd in Constantinopel. De Patriarch had toen het beheer over álle Albanese Orthodoxe scholen en kerken, waarbij het Grieks - en niet het Albanees - de taal van die instellingen was. Katholieke Albanezen vielen onder de bescherming van Oostenrijk-Hongarije. Leden van de Italiaanse en Oostenrijkse clerus bestuurden verder het religieuze leven van de Katholieke Albanezen. Er was óók sprake, zij het slechts zéér beperkt, van Albanese priesters. Scholen en kerken maakten gebruik van de taal van de ondersteunende clerus, vooral het Italiaans, maar gebruikten tevens het Albanees als taal voor onderricht (en publiceerden soms in deze taal).⁴⁶ Zoals in Hoofdstuk 1 al aangegeven: in de Albanese gebieden bestond (naast de Islam; de Orthodoxe Kerk, en de Katholieke Kerk) óók nog de *sufi* orde van het *Bektashisme*. Deze orde was vooral onder de zuidelijke Tosken erg populair.⁴⁷ De aanhangers van het, uiterst tolerant ingestelde, *Bektashisme* kenden toen géén centrale religieuze aansturing voor hun gelovigen.

De Albanese gebieden zijn nooit geïslamiseerd geraakt op een wijze zoals in het Midden Oosten, of in landen als Indonesië (met een allesbepalende invloed op het dagelijkse leven). Het is goed verdedigbaar dat de Albanezen aan de eigen tradities, zoals hun beroemde grote gastvrijheid, wél de vele ontwikkelde omgangsvormen en beleefdheidstradities van de Turken toevoegden doch niet zo zeer hun religieuze overtuiging. De traditionele Albanese tolerantie kon zo blijven bestaan. Bovendien heeft het latere officiële atheïsme (uit de Hoxha-periode) religie, in Albanië, geheel en al naar de achtergrond gedwongen. Echter, óók in de overige Albanese gebieden (zoals in Kosova, en dit ondanks de nieuwbouw van veel moskeeën met financiering uit het Midden Oosten) is religie nooit een doorslaggevende factor geworden. Dit in tegenstelling tot etniciteit. Zo zijn in een land als Albanië; Kosova, en óók Macedonië, interreligieuze huwelijken niet ongewoon doch interetnische huwelijken juist vrij zeldzaam.

Neergang van de Ottomanen, en opkomst van de *Pashas*

Onder het latere ‘Ottomanisme’ ontstond een gelijkstelling van de religies. Hierdoor ontstond teloorgang van de Ottomanisering, en tevens een ernstige ondermijning van de Islamisering. Het waren in het bijzonder de Albanese *Pashas* die hun geluk op beide terreinen beproefden, door én de macht van de *Sultan* serieus te tarten én door diens religie openlijk af te vallen.

In de loop van de achttiende eeuw raakte het oude systeem van leenheren in verval, nadat de *sipahis* niet meer voor de oorlog werden opgeroepen. Zij vormden hun *timars* om tot grote boerderijen (*çiftliks*) die voor de lokale markt en de internationale handel gingen produceren. Ook was er de ontwikkeling dat de hogere ambtenaren stéeds meer macht van de staat naar zichzelf toetrokken. Zij gingen tevens zéér grote grondgebieden vergaren. Het gevolg was dat er her en der ware vorstendommen (in het Ottomaanse Turks: *pashaliks*) tot stand kwamen.

In de regio Shkodër, waar de Bushati's al jarenlang verzet boden tegen de *Sultan* (en steun zochten in Wenen of St. Petersburg, en óók banden onderhielden met Napoleon) werd Kara Mahmud *Pasha* Bushati een ongewoon invloedrijk man, evenals zijn dynastieke opvolgers.⁴⁸ In de regio Janinë werd Ali *Pasha* Tepelenë de machtigste man van de Albanese gebieden, althans in de laatste eeuw van de Ottomaanse overheersing.⁴⁹ Niet alleen onderhield hij véél internationale betrekkingen, zijn bundeling van regionaal grondbezit omvatte maar liefst 934 dorpen! Er bestaan tal van verhalen en mythes over zijn macht; zijn wreedheid, en de wijze waarop de Ottomanen hem lieten ombrengen (in 1822, toen zijn invloed alle perken te buiten leek te gaan en hij óók veel welvaart creëerde). Hij inspireerde schrijvers als *Lord Byron*, die de Albanese gebieden én Ali *Pasha* daadwerkelijk heeft bezocht. Nog altijd inspireren zowel Ali *Pasha* als *Lord Byron* de hedendaagse Albanese - doch óók West Europese - schrijvers.

Rond 1830 was de bloeitijd van de *pashaliks* voorbij.⁵⁰ De Ottomanen zouden niet alleen overgaan tot de instelling van vier bewust etnisch niet-homogene *vilayets*, maar gingen (in 1830) zelfs over tot zéér verwerpelijke methoden, zoals een hinderlaag voor duizend Albanese edelen. Zij waren onder valse voorwendselen naar Monastir gelokt, door de commandant van Roemelië. Er kwamen - bij deze lafhartige *ambush* - niet minder dan vijfhonderd Albanese edelen met de rang van *Bey* om, en voorts een onbekend aantal Albanezen uit hun entourage. Het heeft zonder twijfel bijgedragen aan een verdere voedingsbodem voor het latere Albanese nationalisme, dat op de voorgrond trad via de oprichting van de Liga van Prizren (in 1878).

Het volgende hoofdstuk gaat nader in op de groei en ontwikkeling van Albanese nationalisme, dat dankzij de oprichting van de Liga van Prizren - en andere factoren - tot bloei kon komen.

Hoofdstuk 3: Albanees Nationalisme ¹

(Inleiding)

In historische literatuur wordt vaak de uitdrukking ‘zieke man van Europa’ gebruikt, voor de toenemende Turkse teloorgang uit de tweede helft van de negentiende eeuw. ² Die diagnose, van de tanende toestand binnen de Ottomaanse wereld, had ook ‘zéér ernstig ziek’ of zelfs ‘terminaal ziek’ kunnen luiden. In elk geval bestond het kenmerkende verschijnsel, van sterk imperiaal verval, uit een veelheid van ondubbelzinnige oorzaken en concrete consequenties. ³ Bovendien waren op het Europese continent ontwikkelingen gaande die weliswaar weinig van doen hadden met Turkse achteruitgang *sec*, doch desondanks de regressie rechtstreeks raakte. ⁴

Opkomst van nationalisme in Zuidoost Europa valt héél direct te herleiden naar Ottomaanse neergang. Het resultaat van dit ontwakende Balkan nationalisme pakte wisselend uit, voor de volken van de regio. ⁵ Het ene volk wist direct haar onafhankelijkheid te veroveren, het andere verwierf autonomie en verkreeg weldra alsnóg haar nationale eenwording en zelfstandigheid. ⁶ De Albanese gebieden bleven echter integraal onderdeel uitmaken van het sterk stagnerende Turkse Rijk. ⁷ Ottomanen voorzagen zelfstandigheid noch autonomie voor het Albanese volk. Evenzo de *Great Powers*, zij het om andere redenen. ⁸ Al waren er diverse achtergronden, ⁹ het gevolg van die gezamenlijke houding was identiek: een opkomend Albanees nationalisme. ¹⁰ Dit nationalisme kwam bepaald laat tot ontwikkeling, óók in vergelijking met andere etnische gebieden in Zuidoost Europa. ¹¹ Naast véél vertragende elementen waren evenzeer de nodige versnellende aspecten van toepassing. Beide categorieën worden in Hoofdstuk 3 uitgewerkt. Factoren als Ottomaans bestuur; invloed van de *Great Powers*, en religie, kennen zowel een vertragend als een versnellend karakter. Albanese complexiteit neemt zodoende verder toe. Hieronder volgt een uitweiding over ontwakend nationalisme, op het Balkan schiereiland als geheel, om het Albanese nationalisme allereerst vanuit een regionale context te beschouwen. ¹²

De oude gelaagde en gemengde Balkan beschaving wordt wel in verband gebracht met een Frans culinair begrip, rond gemixte ingrediënten: de *macédoine (des fruits)*. Dit verwijst naar het mooie maatschappelijke mozaïek van Macedonië. In de contemporaine geschiedenis plukt Zuidoost Europa echter vooral de zéér wrange vruchten van haar aloude sociale vermenging. ¹³ Desondanks mogen de veelvuldige positieve kanten van deze regio - met haar grote culturele; etnische; linguïstische; religieuze; sociale, en andere rijkdom - zéker niet worden uitgevlakt, ook al worden zij tegenwoordig vaak vergeten. Zo óók de meer neutrale Balkan kenmerken. ¹⁴ In elk geval: in streken van West Europa begon men reeds vroeg met de vorming van nieuwe, homogene staten. ¹⁵ In Zuidoost Europa ontwikkelde zich juist een volkomen uniek heterogeen karakter, dankzij de talrijke en ingrijpende effecten van successievelijke beschavingen op het Balkan schiereiland. ¹⁶ Het uitte zich, onder meer, via de dagelijkse gewoonten; talen; literaire en artistieke tradities; patronen van handel en economie, en óók zaken als regering en religie. *Ergo*: het gegeven dat Zuidoost Europa een absoluut unieke regio betreft, reikt minimaal een deelantwoord aan op de vraag waarom het nationalisme op de Balkan (inclusief Albanees nationalisme) zich zo laat ontwikkelde in vergelijking met de rest van het Europese continent.

Eeuwen lang kende het Turkse Imperium een sterk multicultureel en multi-etnisch karakter. ¹⁷ Het was exact binnen deze specifieke overheersing dat Albanees nationalisme zich moest zien te ontwikkelen. Voorts speelde dit alles zich af in een situatie waar Griekenland en Servië, als onafhankelijke landen, over véél meer opties beschikten om hún nationalisme te bevorderen. ¹⁸ Bovendien was het Ottomaanse *millet* systeem gebaseerd op religie, en niet op nationaliteit. ¹⁹ Om die reden wijzen meerdere onderzoekers dit sociale systeem expliciet aan, als algemeen vertragende factor op het ontstaan van nationaal bewustzijn onder de diverse Balkan volken. ²⁰

Het punt van oorsprong, dat Balkan nationalisme kon ontwakken, betreft het laat negentiende-eeuwse moment dat de Turkse greep op het schiereiland merkbaar verslapte. Het vacuüm, dat als gevolg ontstond, werd aanvankelijk nog opgevuld door plaatselijke (vooral Islamitische) krijgsheren. Vervolgens werd hún plaats ingenomen door niet-lokale (meest Christelijke) elitevertegenwoordigers. Zij kregen heimelijk, of zelfs openlijk, steun van de *Great Powers*.²¹ Op die manier werd groei van gemeenschappelijk nationaal besef, in Zuidoost Europa, vooral gerealiseerd via nationale elites. Hoewel zij veelal in de Balkan waren geboren, genoten die nieuwe elites het onderwijs dat hen sterk beïnvloedde merendeels in andere delen van Europa. Zij trachtten onder de (negentiende-eeuwse) mengeling van Zuidoost Europese volken - in korte tijd, en van bovenaf - een geheel nieuw draagvlak te creëren voor oude West Europese concepten, zoals 'nation' en 'nation-state'. Dat was bepaald géén eenvoudige zaak, want deze concepten hadden zich elders in Europa (over een periode van honderden jaren) ontwikkeld. Daar homogene naties destijds niet voorhanden waren in de Balkan - vanwege geografie en geschiedenis - moesten nationale voorhoedes zélf hun vurig gewenste nationale homogeniteit tot stand zien te brengen. Dit gebeurde via een gecompliceerd en elitair proces van 'nationale ontwakking'. In de praktijk betekende dit, onder meer, het verbinden van een geheel nieuwe betekenis aan bepaalde (nu ineens nationaal-historische) gebeurtenissen, naast het opeisen van een exclusief eigendom ten aanzien van bepaalde, vooral culturele, elementen.²² Dit gebeurde ondanks de algemene aanwezigheid van die elementen, in grote delen van Zuidoost Europa. De nadruk van de nieuwe culturele; economische, en politieke Balkan elites kwam te liggen op de *nation*: het eigen volk, als historisch gegroeide en altijd voortgezette eenheid. Het moest etnisch zuiver zijn, op basis van de eigen gemeenschappelijke taal en cultuur. Dit vormde vervolgens de grondslag voor een eigen specifieke nationale identiteit. Soms waren hierbij óók nog bijzondere nationale kenmerken, zoals een eigen volksreligie, van cruciaal belang. Elk volk, als unieke en nationale groepering, had - in de nationalistische visie - recht op een eigen *nation-state*, zodat de leden van één bepaald volk samen in één homogene staat konden leven. Het spreekt voor zich dat al die nieuwe nationale staten een zo gróót mogelijk territorium wilden realiseren, om het eigen volk adequaat te kunnen herbergen. Dit betekende echter per definitie grote verschillen van inzicht, vooral met betrekking tot nationale grenzen van staten. Die grensdiscussies duren nog altijd voort. Zij vormen wellicht óók een toekomstig twistpunt. In elk geval leidde het proces van nationale bewustwording, sterk in beweging gezet door de voortgaande Ottomaanse ondergang, tot het ontstaan van diverse zelfstandige Balkan staten. Als gevolg konden die nieuwe onafhankelijke landen het overgrote deel van hun eigen volk onderbrengen in een eigen nationale staat. Wél troffen zij toen ook nog elders, vooral bij hun nieuwe buurstaten, delen van het eigen volk aan. Andersom huisvestten zij zelf eveneens, op het eigen nieuwe nationale territorium, één of meerdere van dergelijke nationale minderheden. Daarmee bestaat de nalatenschap van het verval van het Turkse Rijk, en de opkomst van het Balkan nationalisme daarbinnen, zeer zeker óók uit het ontstaan van diverse - erg gevoelige; veelal buitengewoon gecompliceerde, en deels nog altijd niet opgeloste - nationale kwesties. Al met al ging een grote (naar later zou blijken, schier onoverbrugbare) tegenstelling ontstaan, tussen (oude) Byzantijnse *c.q.* Ottomaanse tradities en (nieuwe) West-Europese ideologieën. Uiteindelijk stond de Balkan niet langer meer bekend om haar enorme verscheidenheid en grote tolerantie, maar vanwege veelvuldige versplintering en hieraan gerelateerde nationale afscheidingen (met grootschalig geweldsgebruik). Dit proces staat bekend als 'balkanisering'. De desintegratie van Zuidoost Europa - vooral het uiteindelijke uiteenvallen van voormalig Joegoslavië, en ook het moderne nationalisme dat hieraan werd gekoppeld - leverde tal van bloedbaden op; evenals uitwisselingen van bevolkingen; grenswijzigingen, en andere 'Balkan fenomenen' (zoals grof misbruik van nationale onderwijssystemen). De traditionele regionale verscheidenheid werd gaandeweg steeds meer naar de achtergrond verdrongen, al verschilde het verloop van dit verdwijnen - van het aloude en unieke 'Balkan karakter' - sterk per land.²³

Vernietiging van religieuze gebouwen en symbolen, behorende bij de geloofsovertuiging van ‘de ander’; taalzuivering tot in het absurde, van talen die ooit door meerdere volken gesproken werden; overname van gewoonten en levensstijlen uit het Westen, naast de gevolgen van globalisering en ontwikkelingen als het Internet, hebben de culturele diversiteit in Zuidoost Europa steeds verder doen afbrokkelen. Dit is wellicht een onomkeerbaar proces geworden. ²⁴

De meest recente ontwikkeling betreft de integratie van de Balkan, binnen continentale en mondiale eenheden. Dit integratieproces verloopt voornamelijk via de grote Euro-Atlantische organisaties. Zij leggen de regio - zéér gedetailleerd - nieuwe criteria; normen, en waarden op. Dit behelst tevens de overgang van de negatieve connotatie ‘*the Balkans*’ richting het meer neutrale begrip ‘Zuidoost Europa’, beide ter vervanging van de ooit als positief en bijzonder beleefde ‘Balkan beschaving’. Dit begrip komt velen nu voor als *contradictio in terminis*. Het is wenselijk dat positieve associaties van weleer (zoals zij vroeger in Nederland werden ervaren, via alom aanwezige Joegoslavische *c.q.* Balkan restaurants met grote gastvrijheid en gezelligheid) opnieuw een plek kunnen veroveren binnen de Europese samenlevingen. Dit zal de nodige tijd vergen. Het zal dan in elk geval een nostalgisch gebeuren betreffen, want in het nieuwe millennium transformeert Zuidoost Europa zich geleidelijk - doch zonder twijfel, en reeds nú al onherroepelijk - tot een gehéél vernieuwde regio. Dit laat echter onverlet dat in de Balkan nog véél nationale vraagstukken, waaronder de Albanese Kwestie, onopgelost blijven.

Albanese culturele bewustwording

Albanese gebeurtenissen rond een culturele assertiviteit en nationaal bewustzijn (de *Rilindja*) richtten zich in eerste instantie op het realiseren van de eigen Albanese standaard schrijftaal. ²⁵ De belangstelling voor de Albanese taal ontstond - aanvankelijk - zónder dat er al sprake was van veel concreet nationaal besef, of ontwikkeling van tastbare nationalistische activiteiten. Een Albanese nationale bewustwording ontwikkelde zich pas in de loop van de tweede helft van de negentiende eeuw (vooral in, en na, 1878). Een puur nationalistische stroming, in gang gezet door de Liga van Prizren, kwam zodoende pas eind negentiende eeuw tot stand. Deze stroming kende deels een extremistisch karakter - men wilde de Albanese eenwording toen desnoods met geweld bewerkstellingen, en deed dit dan ook met enige regelmaat - doch kende tegelijkertijd óók een grote belangstelling voor de Albanese taal en de Albanese identiteit, zij het voornamelijk als unificerende factoren (gericht op de - door Albanese nationalistenvurig gewenste, maar nog afwezige - nationale eenheid en eenwording van de Albanese gebieden). De *Rilindja* werd primair in gang gezet door een culturele beweging, die de eigenheid van de Albanese benadrukte. Zij kwam in de negentiende eeuw, vooral dankzij genootschappen van Albanese in den vreemde, tot bloei. Die Diaspora verenigingen, beïnvloed door Romantiek en groeiend nationalisme buiten de Albanese gebieden, publiceerden plotsklaps een veelheid aan boeken; tijdschriften, en kranten (die voor het eerst in het Albanese werden geschreven). Naim Veqilharxhi was één van de bekendste voorvechters, op dit nieuwe terrein van Albanese taalbevordering. Hij geldt als kenmerkend voorbeeld, van Albanese die zich ontwikkelden in de veiligheid van de Albanese Diaspora doch tegelijkertijd deze wereld van de ballingschap wisten te verenigen met die van de harde realiteiten in de Albanese gebieden. ²⁶ Deze interne dynamiek is van groot belang, voor een goed begrip van verschijnselen als het Albanisme. Konstandin Kristoforidhi, een goed voorbeeld van culturele promotors die binnen de Albanese gebieden zélf leefden, maakte eveneens vroege bijdragen aan de Albanese taalontwikkeling. ²⁷ Veqilharxhi; Kristoforidhi, en anderen (in het bijzonder de Frashëri broers) waren onderdeel van een culturele elite. ²⁸ De Albanese massa hield zich geenszins bezig met de prioriteit van taalbevordering. Hún aandacht ging vooral uit naar negatieve ontwikkelingen, zoals de álmaar groeiende economische achteruitgang; stééds hogere belastingen, en nóg langere dienstplicht.

Er bestond destijds een interessant cultureel verschil, tussen het Albanese nationalisme en het nationalisme elders in de Balkan. In de Albanese gebieden richtte de elite zich op een literair begin, in plaats van literaire renaissance. Dankzij een groot gebrek aan geschreven - literaire; historische, en andere - bronnen, in het bijzonder uit het Illyrische tijdperk en de bezettingen die elkaar daarna opvolgden (waaronder de Ottomaanse bezetting, die onderwijs en publicatie in het Albanees verbood) moest de Albanese culturele bewustwording zich in de negentiende eeuw bijna vanaf een nulpunt ontwikkelen, en zich eerst en vooral richten op het slechten van tribale barrières; de hieraan verbonden linguïstische complicaties (naast het Gegische en Toskische dialect, vooral het ontbreken van een standaardtaal) en de gerelateerde religieuze implicaties (bij een keuze tussen het Arabische; Cyrillische; Griekse, of Latijnse schrift). Zodoende ontstond een aanzienlijke Albanese vertraging, op meerdere terreinen, wat bijdroeg aan het defensieve karakter van het Albanese nationalisme (in tegenstelling tot het agressieve en expansionistische nationalisme van de toenmalige Orthodoxe staten in Zuidoost Europa). Gegeven de grote Albanese inbreng, binnen het Turkse regeringsapparaat - dankzij Albanese legerofficieren, naast het militaire voetvolk, en óók via Albanese politici in het Ottomaanse Parlement - plus de zéér omvangrijke Albanese Diaspora binnen de Ottomaanse hoofdstad Constantinopel (met vertegenwoordigers uit tal van maatschappelijke stromingen, waaronder de culturele sector) is het niet vreemd dat juist vanuit de hoofdstad van de toenmalige Turkse onderdrukker een gróte culturele impuls uitging. De Albanese ‘*cultural boom*’, die zodoende kon ontstaan, vond zowel binnen als buiten de Albanese gebieden plaats. Als gevolg werden (eind negentiende eeuw) Albaneestellige scholen - binnen de Albanese gebieden - geopend. De erudiete Faik *Bey* Konitza; de veelzijdige Frashëri broers, en vele anderen, toonden al in de negentiende eeuw aan dat het Albanese verzet niet louter bestond uit ongeletterde boeren en herders, maar dat dit verzet óók door de Albanese intellectuele elite werd gesteund (ook al moesten velen van hen later uitwijken naar het buitenland, om gevangenschap te voorkomen).

Albanese nationale bewustwording

De Albanese nationale beweging van de negentiende eeuw werd voor een zéér belangrijk deel geïnspireerd door toenemende eenwording van etnische gebieden elders in Zuidoost Europa.²⁹ Naast de eenmaking van (en de onafhankelijkheid voor) nabijgelegen Griekse en Servische gebieden, speelde voor de Albanezen óók aaneensluiting van de Italiaanse gebieden een rol.³⁰ Leden van de *Arbëresh* kenden een héél nauwe betrokkenheid, bij de Italiaanse vereniging en zelfstandigheid. Albanese unificatie leek hen dan ook een volkomen logisch vervolg. Met dit doel voor ogen ontspon zich spoedig een dynamische dialoog, tussen Albanezen die leefden onder Ottomaanse overheersing én Albanezen die buiten de Albanese gebieden woonden.³¹

Liga van Prizren

Op 10 juni 1878 ontstond, dankzij de oprichting van de Liga van Prizren, een versnelling van de Albanese culturele - doch vooral ook nationale - bewustwording. Centraal doel van de Liga was verhindering van plannen, voor zover deze de Albanese gebieden betroffen, die in het bijzonder via het Congres van Berlijn tot stand leken te komen. De toenmalige Albanese angst (dat hun gebieden al spoedig zouden worden toebedeeld aan het grondgebied van de nieuwe Orthodoxe landen, vooral dankzij de wil van de *Great Powers* die in Berlijn bezig waren een gehéél nieuwe Europese machtsbalans te bepalen) zou weldra volkomen terecht blijken.³² De Liga van Prizren werd aanvankelijk door de Ottomanen gedoogd. Zij stonden echter alleen culturele activiteiten toe. Naarmate er óók Albanees gewapend verzet ontstond - en een groep ‘patriotten’, die het Albanese volk toen steeds beter organiseerde en mobiliseerde - traden de Turken zéér hardhandig op, tegen het ontluikende Albanese nationalisme *c.q.* extremisme.³³

De kersverse Albanese nationalisten steunden de opstand van de ‘Jong Turken’, die in verzet kwamen tegen *Sultan* Abdül Hamid II. Dankzij de pressie van deze revolutionairen werd het Ottomaanse Rijk omgevormd tot een constitutionele monarchie, en werd de gelijkheid van nationaliteiten geproclameerd. Dit vormde een zéér significante stimulans voor het Albanese nationalisme. Er verschenen - nu voor het eerst binnen de Albanese gebieden zélf - publicaties in het Albanees; er ontstonden overal Albanese nationale verenigingen, waarin nationalist en *Young Turks* zij aan zij samenwerkten, terwijl er óók Albanese scholen werden geopend.³⁴ Daarenboven speelden, binnen de radicale hervormingsbeweging van de *Young Turks*, diverse - oorspronkelijk uit de Albanese gebieden afkomstige - officieren en politici een grote rol.³⁵ De *Young Turks*, op hún beurt, vormden een grote inspiratiebron voor Albanese nationalist in Constantinopel. Die konden vervolgens ‘patriotten’ aanzetten tot nationale bewustwording, én tot gewapend verzet, in de Albanese gebieden. Zo ontstond een sterke Albanese dynamiek.

Versnellende factoren van Albanees nationalisme

In de negentiende eeuw ontwikkelde zich (vrij plotseling) een grote Europese belangstelling voor de Albanese gebieden. Deze interesse manifesteerde zich vooral tussen 1830 en 1880. Zij was gebaseerd op groeiende - economische en strategische - belangen in de Balkan, van de *Great Powers*.³⁶ Een en ander resulteerde in diverse interessante academische werken over de Albanese gebieden, onder meer in de Duitse en Franse taal.³⁷ Deze publicaties stimuleerden de intellectuele Albanese nationalist in hun streven de Albanese eigenheid te benadrukken, en te versterken, naast hun bijdragen aan de bevordering van autonomie voor het Albanese volk. De Europese belangstelling nam vooral toe naarmate het Ottomaanse Rijk verder ineenstortte.

Nadat de Turken een bot einde hadden gemaakt aan de invloed van de belangrijkste Albanese *Beys* en *Pashas*, wilden zij de nog resterende Albanese adellijke macht eveneens beteugelen. De Ottomanen besloten voorts (stapsgewijs, vanaf de jaren 1840) hun oude feodaal-militaire leenstelsel systeem in te ruilen voor een moderne, meer centraal aangestuurde, bestuursmacht. Er kwam tevens een nieuw belastingstelsel, om het oude systeem van belastingverpachting te vervangen. De inner van de penningen kwam voortaan in dienst van het Turkse Ministerie van Financiën. De gehate *djizia*-belasting bleef echter bestaan. Bovendien werden aanvullende schattingen geïntroduceerd, en bleven de Turken hun vele heffingen onverminderd - meestal jaarlijks - verhogen (om op deze wijze hun ambtenarij en gewapende strijdkrachten adequaat te kunnen financieren).³⁸ Daarenboven introduceerden de Ottomanen óók nog eens een geheel nieuwe dienstplichtwet, ter vervanging van het oude *devşirme* systeem. Al deze hervormingen creëerden ruim voldoende aanleiding tot hernieuwd Albanees verzet tegen de Turkse bezetter. Het Albanese verzet (van de negentiende en twintigste eeuw) ging voor een belangrijk deel uit van de gewone bevolking, al werd zij in eerste instantie geleid door elitevertegenwoordigers. Waar in Skënderbeg’s tijd de opstand nog uitging van slechts enkele feodale families, viel die leidende positie nu voornamelijk toe aan de stedelijke bevolking. Dit had vooral plaatselijke weerstand tot gevolg. Er braken zodoende (onder meer in 1844) relatief grote revoltes uit, in ‘Albanese’ steden als Prishtinë; Skopje, en Tetovë.³⁹ Later volgden meer vormen van verzet. Op die manier kon toepassing van de voorziene Ottomaanse bestuurlijke hervorming slechts daar nog tot stand komen, waar sprake was van een omvangrijke Turkse militaire presentie. Deze Ottomaanse gewapende aanwezigheid brokkelde echter snel af in de Albanese gebieden. Bovendien werkte zij, op termijn, averechts. Albanese adellijke grootgrondbezitters hadden weliswaar baat bij de Turkse transitie, van leenstelsel naar particulier grondbezit, maar het ‘*Monastir massacre*’ van 1830 - als zéér wrede poging tot decimering van de invloed onder de Albanese leenheren - werkte uiteindelijk contraproductief. Sinds ‘Monastir’ was onder de Albanese adel geen enkele vorm van wezenlijk vertrouwen in de Ottomanen meer aanwezig.

Zodoende ontstond geleidelijk - doch onmiskenbaar - een buitengewoon broeierig klimaat, temidden van Albanese grootgrondbezitters; Albanese stedelingen, en de omvangrijke groep van Albanese boeren en herders. In zulk een klimaat kon de uiteindelijke Albanese nationale bewustwording - later bekend geworden als *Rilindja Kombëtare* - gaandeweg goed gedijen.⁴⁰ Traditioneel Albanees verzet tegen de bezetter werd gekoppeld aan snel opkomend Albanees nationalisme. Er waren echter óók bepaalde factoren die een duidelijk remmende werking hadden, op de ontwikkeling van de *Rilindja*. Toelichting hierop volgt in navolgende pagina's.

Vertragende factoren van Albanees nationalisme

Eerder werd al gewezen op het Ottomaanse *millet* systeem, als algemeen vertragende factor voor de ontwikkeling van gemeenschappelijk nationaal besef in de Balkan. Door dit sociale systeem, waarbij religie - en niet nationaliteit - het bepalende element was, vielen de Albanese gebieden binnen dezelfde grote (Islamitische) *millet* als de Bosnische en Turkse gebieden. Naast dit *millet*-aspect bestond er nóg een vertragende religiefactor. Deze was puur Albanees. Albanese religieuze diversiteit - zoals deze zich sinds de komst van de Ottomanen in de Albanese gebieden manifesteerde - presenteerde een sterk remmend effect op de groei van nationaal besef, dankzij tal van uiterst gecompliceerde Albanese realiteiten.⁴¹ Ter illustratie: Rooms Katholieken maakten gebruik van het Latijnse schrift; Moslims pasten het Arabische schrift toe, terwijl Orthodoxen juist het Griekse schrift hanteerden. De drie grootste religieuze stromingen, binnen de Albanese gebieden, kenden élk hun eigen substantiële achterban; hun eigen specifieke belangen; hun eigen scholen, *et cetera*. Om die reden verbaast het niet dat pas begin twintigste eeuw algemene overeenstemming kon worden bereikt, over het voortaan hanteren van één gemeenschappelijk schrift (het Latijnse) voor de héél unieke Albanese taal.⁴² De negentiende-eeuwse Turkse (*Tanzimat*) hervormingen stonden weliswaar het oprichten van nieuwe scholen toe, maar nog altijd louter en alleen op confessionele grondslag.⁴³ Dit betekende in de praktijk dat Albanees er in de scholen niet, of nauwelijks, aan te pas kwam. Negentiende-eeuwse Albanese nationalistenvonden weldra het gevaar hiervan in. Zij bonden de strijd aan om het gebruik van, en vooral het onderwijs in, de Albanese taal.⁴⁴ Het Albanees vormde in hun ogen een essentiële basis, voor de nationale identiteit én de nationale eenheid.⁴⁵ In geschriften uit het tijdvak van het opkomende nationalisme, maar óók in latere literatuur, wordt gewezen op het feit dat de Ottomanen (waar mogelijk) het gebruik van de Albanese taal onderdrukten.⁴⁶ Die zaak werd nog gecompliceerder, dankzij de *Young Turks*, toen absolute loyaliteit aan de *Sultan* werd vervangen door het volkomen nieuwe eenheidsprincipe van het 'Ottomanisme'. Politieke organisaties die waren gebaseerd op nationaliteit werden verboden, conform de Turkse verordening "geen onderscheid op grond van ras of geloofsovertuiging".⁴⁷

Het was voor de Turken - eeuwen achtereen - nimmer eenvoudig geweest het Albanese volk te regeren, en met hun religieuze en seculiere leiders te komen tot enige gemeenschappelijke actie (ten aanzien van samen overeengekomen doelen). Dit was vooral vanwege het culturele; etnische; linguïstische, en religieuze doolhof, dat de Albanese gebieden gezamenlijk vormden. Het gebrek aan coördinatie en coöperatie, tussen het Albanese en Ottomaanse leiderschap, en daarmee een beperkte binding met het Turkse Imperium, kan zodoende worden gezien als een directe oorzaak van de groei van het Albanese nationalisme. Echter: negentiende-eeuwse intellectuelen, zoals de reeds genoemde linguïst Veqilharxhi, die wezen op een oorzakelijk verband tussen Ottomaanse overheersing en Albanese onderontwikkeling (en daaraan nog gekoppeld: een omvangrijke armoede, plus het ontbreken van eenheid en eenwording) tonen opnieuw aan dat de Albanese realiteiten en omstandigheden van toen bepaald complex waren. Die laatste visie - binding met het Turkse Imperium, als vertragende ontwikkelingsfactor voor het Albanese nationalisme - is tevens in moderne (wetenschappelijke) publicaties te vinden.⁴⁸

Ottomaans geweld tegen het Albanese volk

In de negentiende eeuw kozen de Ottomanen voor een progressief geweldspectrum, richting hun Albanese onderdanen, uit angst voor het ontstaan van een Albanees bestuurlijk centrum (als mogelijke motor voor een toekomstige eis tot Albanese autonomie of onafhankelijkheid). Nadat men de macht van de Albanese adel - via het grote bloedbad van 1830 - had ingeperkt, volgde nieuw geweld (tegen de opkomende centra van Albanese macht in Janinë en Shkodër).

In een later stadium van de negentiende eeuw (in Prizren, maar óók in andere steden) grepen de Turken wederom naar de wapenen, om de steeds sneller toenemende - doch telkens door henzélf uitgelokte - Albanese (adellijke; stedelijke, en landelijke) revoltes féel te bestrijden. Uiteindelijk zouden aanvullende toepassingen van Ottomaans geweld volgen, op instigatie van *Great Powers* die de Turken presten om Albanese opstandelingen in het gareel te houden.

Na de gewestelijke herindeling van de Albanese gebieden, gingen de Ottomanen met enige regelmaat over tot grof geweldsgebruik (als tegenwicht voor de aanhoudende Albanese roep om autonomie). Het Albanese verzoek om zelfbestuur werd aangewakkerd door internationale verdragen - die door *Great Powers* werden opgelegd, aan de Turken - en was gebaseerd op de hieruit voortvloeiende territoriale bedreigingen, vanuit nieuwe Orthodox Christelijke landen, ten aanzien van vooral de noordoostelijke en zuidelijke delen van de vier Albanese *vilayets*.

Bij al dit Ottomaanse geweld, tegenover het Albanese volk, en de Albanese verzetsgroepen die als gevolg hiervan ontstonden, gold als Turkse strategische doelstelling: het verhinderen van een onafhankelijk Albanees machtscentrum; het streven tot behoud van een Albanese territoriale bufferzone, tegenover het groeiende Orthodoxe expansionisme, en de sterke wens tot een vóórtdurende rekrutering van Albanese soldaten voor de Ottomaanse strijdkrachten.⁴⁹ Het Turkse beleid was in feite gericht op het nog zo lang mogelijk in standhouden van het Ottomaanse Rijk, maar ging zodoende wel érg sterk ten koste van juist het specifieke volk dat zich in de Balkan als meest loyale en constructieve onderdanen had opgesteld: de Albanezen. Diverse auteurs stellen dan ook dat het Albanese volksverzet - gericht tegen de starre Turkse houding, én de snel toenemende Orthodoxe expansiedrang - evenals het hieraan gerelateerde Albanese autonomieverzoek, zowel bescheiden als volkomen gerechtvaardigd is te noemen.⁵⁰ De praktijk bleek echter vooral ruw en weerbarstig: de Liga van Prizren werd gehéél en al verpletterd door de Ottomaanse bezetter, althans in militair opzicht. De geest van de Liga van Prizren bleef echter bestaan, en kreeg later - onder meer via de Liga van Pejë - nog weer een vervolg. Zo bezien, legde de Liga van Prizren in feite een sterk fundament voor een verder volksverzet (en de latere - uit dit verzet voortgekomen - Albanese eenheid en eenwording).

Door de brute Ottomaanse militaire repressie werd de Albanese nationalistische beweging, op de langere termijn, niet tegengehouden. Integendeel. Het zorgde hoogstens voor een bepaalde vertraging. De Ottomaanse geweldstoepassing, die destijds álle gelederen van het Albanese volk zéér zwaar raakte, bevorderde in wezen eerder een versterking dan een verzwakking van Albanees nationalisme (en daarmee: Albanese nationale eenwording en onafhankelijkheid).⁵¹ Zodoende vormt de Turkse angst voor een Albanees bestuurscentrum, én het geweldsgebruik om het ontstaan hiervan tegen te gaan, in essentie een versnellende in plaats van vertragende factor (al kan een initiële vertraging van het Albanese nationalisme hier niet worden ontkend).

Het Turkse falen zorgde in elk geval voor een bewustwording, onder de Albanese leiders, dat het tijd werd om een eigen bestuur te ontwikkelen.⁵² Dit voortschrijdend inzicht was elders in de Balkan - onder meer in de Donau Vorstendommen, en in Servië - al véél eerder ontstaan.⁵³

Europese grootmachten en de Balkan

In de late negentiende eeuw waren in Zuidoost Europa twee - sterk tegengestelde - stromingen waarneembaar, die óók de roerige Albanese gebieden volledig in hun greep wisten te houden. Enerzijds was er opkomend nationalisme - dankzij ontwikkelingen binnen gebieden die zéér lange tijd de Ottomaanse heerschappij kenden, en die bevrijding van dit Turkse juk ineens als realistisch perspectief zagen - terwijl er anderzijds sprake was van een vrijwel allesbepalende factor op het verloop der zaken: de invloed van de Europese grootmachten (*Great Powers*).⁵⁴

Ondanks die invloed maakten twee communicerende Balkan vaten - neergaande Ottomaanse macht, en opkomend nationalisme in Zuidoost Europa - nieuwe territoriale wijzigingen op het Europese grondgebied onvermijdelijk, ook al kon de toepassing hiervan hoogstens geleidelijk verlopen (en dan nog slechts in die speciale gevallen waar belangen van een Balkan volk min of meer synchroon liepen met de specifieke belangen van één of meerdere *Great Powers*).

Op deze manier koos Rusland voor steun aan het Servische volk, met autonomie als eerste resultaat,⁵⁵ en besloot Groot-Brittannië - eveneens unilateraal - het onafhankelijkheidsstreven van de Grieken te steunen (mede vanwege eigen strategische overwegingen in het mediterrane gebied). Steun voor de Griekse Kwestie leidde in dit specifieke geval tot aanvullende steun, vanuit Franse en Russische zijde, en uiteindelijk zelfs tot een gezamenlijke oorlog tegen de Turken (toen 'Constantinopel' weigerde te buigen, voor de eisen van de drie *Great Powers*).⁵⁶

Oorlogsvoering was géén vaste vereiste, voor territoriale wijziging, maar de directe wensen en belangen van de ene grootmacht leidde doorgaans wel tot tegenreacties van één of meerdere andere grootmachten. Zo ontstond op het Europese continent een gecompliceerd proces van het zoeken naar evenwicht, en het afbakenen van diverse invloedssferen. Dit proces wordt het *Concert of Europe* genoemd. Periodiek kende het grote topontmoetingen, de Congressen.⁵⁷ Centraal doel van dit 'Europees Concert' was toekomstige Franse expansie tegengaan (na de rampzalige Napoleontische oorlogen, die voor véél leed en ellende op het Europese continent hadden gezorgd) en te voorkomen dat een nieuwe Napoleon-variant continentale hegemonie zou nastreven (die tot oorlogsvoering in heel Europa kon leiden). Voorts diende het systeem om een machtsbalans tussen de Europese *Great Powers* te creëren. Die machtsbalans - vaak de *European balance of power* genoemd - beoogde de territoriale bepalingen te handhaven die bij het eerste Congres van het 'Europees Concert' (Wenen, 1814 - 1815) waren afgesproken.

Balkan volken waren, onder deze bijzondere omstandigheden, gedwongen om over te gaan tot zéér uitvoerige vormen van belangenbehartiging bij de *Great Powers*. Zoals al gesteld in de inleiding: het Albanese nationalisme kwam érg laat op gang. Zo óók de 'Albanese lobby'.⁵⁸ Die lobby was hard nodig, nadat het precaire Europese evenwicht ruw was verstoord door het Verdrag van San Stefano (uit 1878). Met het oog op de Europese machtsbalans riepen de grootmachten het Congres van Berlijn bijeen, om op die manier weer te komen tot een méér evenwichtige afstemming van de diverse belangen en invloedssferen (in en buiten de Balkan).

Het Congres van Berlijn werd een grote deceptie voor de Albanese, toen de *Great Powers* niet alleen weigerden de uiterst benarde Albanese positie te erkennen en te bespreken doch Europese leiders (Bismarck voorop) zélf het bestaan van een Albanese volk *sec* ontkenen.⁵⁹ Die houding kwam op dat moment een aantal *Great Powers* zéér goed gelegen. Men wilde namelijk eerst de Oosterse Kwestie, van het uiteenvallende Ottomaanse Rijk, oplossen. Dat de Europese grootmachten later tóch anders over het Albanese volk dachten,⁶⁰ doet verder niets af aan het gegeven dat de Albanese lobbyisten in Berlijn simpelweg géén gehoor kregen.

Doordat de *Great Powers* absolute voorrang verleenden aan de Oosterse Kwestie - waarbij zij vooral hoopten dit Turkse vraagstuk op te lossen door (Bulgarije); Montenegro; Roemenië, en Servië, onafhankelijk te verklaren van het oude Ottomaanse Rijk én door bepaalde Albanese gebieden aan Griekenland; Montenegro, en Servië, toe te wijzen - kwam het Albanese volk echt aan alle kanten onder druk te staan. De groeiende Griekse; Montenegrijnse, en Servische expansiedrang, naast de toenemende Turkse terreur, deed zo een explosieve situatie ontstaan.

Rivaliteit tussen de *Great Powers*

Waar in de eerste helft van de negentiende eeuw nog sprake was van constructieve coöperatie, tussen diverse grootmachten, in het bijzonder voor wat de Griekse Kwestie betreft, gingen de inzichten en belangen van de *Great Powers* uiteenlopen naarmate de tijd verder verstreek.⁶¹ Rusland vocht het ene na het andere conflict met de Turken uit, en hanteerde als strategische doelstelling de ontbinding van het Ottomaanse Rijk (gekoppeld aan verdeling van de Turkse gebieden). Engeland en Frankrijk hielden er juist weer een tegenovergestelde visie op na, en wilden tevens een Russisch regime in de Bosporus (en daarmee de Zwarte Zee) voorkomen.⁶² Halverwege de negentiende eeuw kwamen botsende belangen - van de Britten; Fransen, en Russen - op scherp te staan. Nadat Rusland (in 1853) de twee Donau Vorstendommen bezette, verschenen weldra Britse en Franse vlooteskaders in de Dardanellen (om hun gedeelde vrees - voor Russische invloed in de Balkan - te onderstrepen). Het *Concert of Europe* kraakte in zijn voegen. Turkije hoopte garen te spinnen bij deze spanning, maar kwam opnieuw in conflict met Rusland. Aansluitend ontstond de Krimoorlog, nadat de Russische bezetting van de twee Donau Vorstendommen door Engeland en Frankrijk als *casus belli* werd aangegrepen. Britse en Franse troepen landden vervolgens (in 1854) op het Russische Krim schiereiland.⁶³ De Russen wisten weliswaar nog een Turkse vloot in de Zwarte Zee te vernietigen, maar moesten hierna ervaren hoe de Britten en de Fransen hun haven in Odessa bombardeerden. Zelfs nádat Rusland besloot in te binden, door tegemoet te komen aan het Weense verzoek om de Donau Vorstendommen weer te verlaten, persisteerden de Britten en Fransen in hun oorlogsvoering. Zij vielen zodoende óók de Russische vlootbasis in Sevastopol aan. Uiteindelijk moesten de Russen capituleren, en instemmen met de harde eisen van de Vrede van Parijs (1856). Als gevolg moest Rusland haar aspiraties voor Zuidoost Europa voorlopig weer terzijde schuiven.

In het laatste kwart van de negentiende eeuw traden de verschillende posities van de *Great Powers* stééds meer op de voorgrond. Oostenrijk-Hongarije, dat zich net als Pruisen afzijdig had gehouden in de Krimoorlog, beschouwde instandhouding van het Ottomaanse Rijk als een vitaal belang voor 'Wenen'. Via de Weense '*Reichstadt* Overeenkomst' (van 1876) maakte de Dubbelmonarchie bovendien duidelijk dat zij, ten koste van alles, de vorming van een 'Groot-Slavische Staat' in de Balkan zou tegengaan. Vanuit deze context bekeken was voor 'Wenen' een snelle opkomst en ontwikkeling van Albanees nationalisme, meer specifiek de gewapende dimensie hiervan, een héél welkome tegendruk (richting het expansionistische 'Slavisme').⁶⁴ Vanuit Italië trachtte men (in het derde kwartaal, van de negentiende eeuw) de toenemende Weense invloed in de noordelijke Albanese gebieden te pareren, door eveneens steeds meer te investeren in adequaat onderwijs. Als gevolg leek een wedloop te ontstaan, tussen Oostenrijk-Hongarije en Italië, voor wat betreft belangstelling voor de Albanese gebieden.⁶⁵ Uiteindelijk ontstond (net voor de eeuwwisseling) gemeenschappelijke grond tussen 'Rome' en 'Wenen'.⁶⁶ Zo werd de twintigste eeuw door de Italianen ingeluid met een goed doordacht beleid, van machtsbalans in zowel Oostenrijkse als Russische richting,⁶⁷ maar in andere gevallen was die balans en prudentie véér te zoeken. Per saldo namen de spanningen in Zuidoost Europa tóch weer toe, dankzij snel groeiend nationalisme en expansionisme én vanwege geheel nieuwe spanningen. Zij zouden - samen - uiteindelijk leiden tot de Eerste en Tweede Balkanoorlog.

Gevolgen van het Congres van Berlijn

Dankzij het Congres van Berlijn ontstond de theoretische mogelijkheid van vertraging in het Albanese proces van zelfstandigheid. Vanwege ingrijpende Berlijnse besluiten - voornamelijk de schenking van Albanese gebieden, aan Orthodoxe landen - ontstond per saldo echter een grote sprong voorwaarts in de groei van Albanese nationalisme, ⁶⁸ zoals dit al was geïnitieerd via de Liga van Prizren. ⁶⁹ Als gevolg sloeg de (in theorie vertragende) 'Berlijn factor' om, in een (in de praktijk versnellende) nationalistische ontwikkelingsfactor, waarbij het feit dat het Albanese volk - op méerdere plaatsen tegelijk - acuut werd bedreigd (door perspectieven van oude én nieuwe bezetting; repressie; armoede, en ellende) de voornaamste grondslag vormde. Die bedreiging gold weliswaar steeds minder de Turkse bezetter, doch tegelijk steeds méér de snel oprukkende Grieken; Montenegrijnen, en Serviërs. Orthodoxe landen wensten, op grond van 'Berlijnse' toezeggingen, hun territorium zo spoedig mogelijk uit te breiden. Dit maakte dat de Albanese meer en beter onderling communiceerden; beseften wat er op het spel stond, en óók begrepen wat het gemeenschappelijke Albanese doel moest zijn: de vereniging van álle Albanese gebieden, tot één territoriale eenheid, waarbij men niet langer meer de autonomie verlangde doch voortaan alléén nog volledige Albanese onafhankelijkheid nastreefde. In die zin kent Albanese nationalisme zéker overeenkomsten met nationalisme elders in de Balkan.⁷⁰

Vorenstaande ontwikkelingen deden de *Great Powers* ruw wakker schudden - wat het bestaan van een Albanese volk betreft, evenals de legitimiteit van de Albanese eis tot zelfbepaling - en deed bij deze grootmachten tegelijk de vrees postvatten dat opkomend Albanese nationalisme roet zou werpen in het pan-Europese menu van reeds gemaakte afspraken. Weliswaar kwam voortaan de Albanese Kwestie op de internationale diplomatieke agenda te staan, maar een nieuw Congres stond voorlopig niet geagendeerd. Ondertussen werden 'Berlijnse' afspraken ingehaald door Albanese realiteiten op de grond, dankzij snél toenemende gewapende acties.⁷¹

Albanese acties werden aanvankelijk (ten tijde van de Liga van Prizren) nog onderdrukt door de Turken, maar breidden zich al spoedig verder uit. Zij zorgden voor een grote discrepantie, tussen enerzijds de wensen en afspraken van de *Great Powers* (in Berlijn) en anderzijds de directe ontwikkelingen binnen de Balkan regio. Op die manier, en in weerwil van de Berlijnse bepalingen, stegen de Albanese kansen op zelfstandigheid vooral naarmate de intensiteit van de Albanese gewapende strijd toenam. Die strijd werd op meerdere fronten tegelijk gestreden: naast het bevechten van de Albanese onafhankelijkheid, ten opzichte van de Turken, moesten de Albanese simultaan het hoofd bieden aan de hierboven genoemde - snél toenemende - bedreigingen die uitgingen van de nieuwe Orthodox-Christelijke staten in de Balkan. Deze Orthodoxe landen besloten tot een reeks van allianties, met als strategisch doel het onderling verdelen van de rest van het Europese grondgebied dat nog onder het Ottomaanse Rijk viel.⁷² Hiertoe behoorden in het bijzonder de aaneengesloten Albanese en Macedonische gebieden. Hoofdstuk 4 ("Albanese Kwestie") wijdt - *in extenso* - uit over deze regionale ontwikkelingen.

De Balkanstaten bleven hoe dan ook nog met handen en voeten gebonden, aan de strategische belangen van de *Great Powers*. Waar de Europese grootmachten in het geval van de Griekse Kwestie voldoende gemeenschappelijke grond wisten te vinden voor een gedeelde positie, was dit niet het geval voor wat de Albanese Kwestie aangaat. Hier stonden visies en posities diametraal tegenover elkaar, zoals weergegeven in voorafgaande - en navolgende - pagina's.

Al met al was voor de Albanese - reeds bij voorbaat - een compromis het maximaal haalbare resultaat, als uitkomst van de opkomst van hun (defensieve) vorm van Balkan nationalisme.

Van nationalisme naar nationale staat; een blik vooruit

De gehanteerde methodiek voor Hoofdstuk 3 (beschrijving van de regionale context; analyse van de oorsprong van Zuidoost Europees en Albanees nationalisme; presentatie van diverse vertragende en versnellende ontwikkelingsfactoren, plus een weergave van de rol van de Europese grootmachten) maakt het voor de lezer mogelijk moeilijker de chronologische lijn van Hoofdstuk 2 - van gewapend verzet onder Skënderbeg, en aansluitend de Ottomanisering en Islamisering van de Albanese gebieden, tot aan de *Rilindja* - nog te kunnen blijven volgen. Voor een goed begrip van Hoofdstuk 4 (“*Albanese Kwestie*”) is het echter zéker wenselijk om de verdere ontwikkeling, van het Albanese nationalisme richting Albanese onafhankelijkheid, meer in detail te doorgronden. Met het oog hierop kent Hoofdstuk 4 éérs een chronologische benadering, zodat de lijn van de *Rilindja* en de Liga van Prizren wordt doorgetrokken naar het ontstaan van een Albanese *nation-state* (en tevens de geboorte van de Albanese Kwestie). Dit brengt echter wél een zeker risico met zich mee: overschot aan detail betekent vaak tekort aan overzicht. Om die reden volgt hier al vast een samenvatting, als blik vooruit op Hoofdstuk 4.

Ondergang van Ottomaanse overheersing, en opkomst van Albanees nationalisme

Toen (in 1909) het - door de *Young Turks* beheerste - Ottomaanse Parlement alle verenigingen verbood die op basis van nationaliteit waren georganiseerd, verdwenen de Albanese scholen en publicaties even snel als zij gekomen waren. Véeél Albanezen belandden in de gevangenis. Nadat de *Young Turks* (vooral in *vilayet Kosova*) maatregelen troffen om rekruten te werven, en belastingen te verhogen, ontstond - als vanouds - een fél Albanees verzet tegen de bezetter. De Ottomanen stuurden hierop (april 1910) een leger, dat echter vernietigend werd verslagen door Albanezen die later, op hún beurt, een nederlaag leden. Het verzet sloeg toen over naar andere Albanese gebieden, zoals *vilayet Işkodra*. Hier overvielen Albanese ‘vrijheidsstrijders’ Turkse wachtposten, en hezen er (voor het eerst sinds de vijftiende eeuw) Skënderbeg’s vlag. De Ottomanen gingen hierna niet langer meer het directe gevecht met de Albanezen aan, en beloofden amnestie. De ‘rebellens’ reageerden hierop met eisen die neerkwamen op autonomie voor de Albanese gebieden. ‘Guerrilla groepen’ werden actiever, óók in zuidelijke Albanese gebieden. Zij legden contact met elkaar, en coördineerden onderling hun inkomsten en acties. De *Porte* kwam tot een schikking, met zowel de noordelijke als zuidelijke Albanezen, maar schond spoedig zélf afspraken met de zuiderlingen. Hierop besloten diverse vooraanstaande Albanese leiders een zéér aanzienlijke revolte te organiseren, opnieuw vanuit *vilayet Kosova*, onder leiding van Hasan *Bey* Prishtina.⁷³ De strijd moest zich nu over álle Albanese gebieden uitbreiden. Religieuze; sociale; tribale, en andere verschillen werden ondergeschikt gemaakt, aan gewapend verzet tegen de nieuwe gemeenschappelijke vijand: de *Young Turks*. Zo wisten Albanese opstandelingen (onder meer) Berat; Dibër; Elbasan; Fier, en Skopje in te nemen.⁷⁴ De *Sultan* beloofde de zogeheten ‘14 punten’ van Prishtina in te willigen. Albanezen zouden, onder meer, zelfbestuur en onderwijs in het Albanees krijgen; gevangenen zouden worden vrijgelaten, en hun wapens teruggegeven, maar ondertussen was het hele Albanese vraagstuk - althans voor wat de Turkse rol hierin betrof - een kwestie geworden van ‘*too little, too late*’.

Op basis van bovenstaand verzet, zoals begonnen in *vilayet Kosova*, werd toegewerkt naar de finale realisatie van de onafhankelijke nationale staat Albanië, onder leiding van Ismail Qemal *Bey* Vlora.⁷⁵ Er zouden echter nog tal van ernstige complicaties volgen, waaronder de Balkan oorlogen. Bovendien: met de vestiging van de nieuwe *nation-state* Albanië (in 1912) was het Albanese nationale vraagstuk zéker niet opgelost. Hoofdstuk 4 gaat verder in op dit probleem.

Hoofdstuk 4: Albanese Kwestie

Deel 1: van Balkanbond tot Volkenbond

(Inleiding)

In dit vierde hoofdstuk komt - allereerst via een chronologische benadering - de verdere groei van het Albanese nationalisme aan de orde, richting het ontstaan van een eigen thuisland voor het Albanese volk: de onafhankelijke staat Albanië. Hierin werden Albanezen echter dusdanig klein behuisd, dat dit Albanese 'homeland' géén oplossing bood. Zó ontstond de Albanese Kwestie. Om die reden volgt tevens toelichting - via een thematische benadering - over wat er onder die Albanese Kwestie valt te verstaan; hoe dit vraagstuk zich per streek *c.q.* per land in de praktijk vertaalde, en hoe het zich tegenwoordig (en mogelijk óók nog in de toekomst) manifesteert. Hierbij geldt steeds als uitgangspunt: het specifieke gebied dat eeuwenlang werd bewoond, en nu nog stééds wordt bewoond, door voornamelijk Albaneesprekende inwoners. Binnen het Ottomaanse Rijk bestond dit terrein uit vier aaneengesloten bestuurlijke provincies (*vilayets*). Dit verbonden territoir staat bekend als de Albanese gebieden van Zuidoost Europa.

Van Albanees nationalisme naar Albanese nationale staat

Ondanks de militaire nederlaag die de Liga van Prizren (in 1881) leed, naast de gedwongen ballingschap die voor tal van Albanese leiders hierop volgde,¹ bleef het nationalisme en het volksverzet tóch levensvatbaar aanwezig in de Albanese gebieden. Het Albanese volk vroeg tegelijkertijd aandacht voor haar culturele bevestiging, vooral binnen het Turkse Imperium, nadat eerder (tijdens het Congres van Berlijn, in 1878) haar etnische erkenning was mislukt. Gaandeweg werden onderlinge Albanese verschillen geneutraliseerd. De Liga van Prizren had het Albanese volk, onder meer, geleerd de eigen religieuze barrières definitief te slechten.² Eind negentiende eeuw werd die lijn merendeels doorgetrokken.³ Zodoende werd het mogelijk dat (in 1896) een gezamenlijk Christelijk-Islamitisch Albanees appèl werd verzonden, aan de *Great Powers*. Hierin drong men aan op de vorming van één enkele - autonome - bestuurlijke eenheid, voor álle Albanese gebieden, onder Turkse soevereiniteit. Dat is tevens achtergrond van de aanhoudende Albanese loyaliteit, onder meer tijdens de Grieks-Turkse oorlog (1897). Naast loyaliteit ontwikkelde zich echter, tegelijkertijd, óók een snel groeiend Albanees verzet.

Van 23 tot en met 29 januari 1899 kwamen - te Pejë, in *vilayet Kosova* - honderden Albanese vertegenwoordigers bijeen, voor de oprichting van de Liga van Pejë,⁴ onder leiding van *Haji Mulla Zeka*.⁵ Net als bij de Liga van Prizren, was in Pejë sprake van gematigde en radicale facties. Hierbij richtten gematigden zich vooral op culturele bewustwording,⁶ terwijl radicalen politieke hervorming voorstonden (die moest leiden tot autonomie voor het Albanese volk). Centraal doel van de Liga van Pejë was de territoriale verdediging van de Albanese gebieden. In die zin, als guerrilla beweging, is de Pejë Liga te beschouwen als voortzetting van de Liga van Prizren (die zélf voortkwam uit een intellectueel initiatief van Diaspora te Constantinopel, het zogeheten Centrale Comité voor de Verdediging van de Rechten van het Albanese Volk).

In 1903 kwamen in *vilayet Kosova* duizenden Albanezen in verzet, uit ongeduld - dankzij eindeloos wachten op betere levensomstandigheden - én vanwege het ondertussen despotische bewind van *Sultan Abdül Hamid II*. Zo kwamen (in de lente van 1903) onder meer Albanese bergbewoners in opstand, onder leiding van de *Mirditë*-stam. Zij eisten volledige revisie van onverwachts geïntroduceerde Ottomaanse maatregelen, op het vlak van de belastinginning en de militaire dienst, en wensten voorts de terugkeer van hun tribale leider (*Prek Bibë Doda*). Medio maart 1903 ontstond opnieuw revolte, vooral dankzij de Moslims van *vilayet Kosova*. Zij maakten toen voornamelijk bezwaar tegen de nieuwste Turkse (*Murtzeg*) hervormingen.

Ook in het mid-zuiden, rond Berat, ontstond rebellie. Hier werd verlaging van de belastingen geëist, evenals vervanging van Turkse ambtenaren door Albanezen. In Elbasan ging men (mei 1905) zelfs zover om de Ottomaanse gouverneur en het hoofd van de gendarmerie te verjagen, wat de *Sultan* dwong tot inzet van troepen (om hen weer terug te krijgen op hun oude positie).

In *vilayet Manastir* ontstond eveneens weerstand tegen de Turken, vooral dankzij de 'Ilinden Opstand'. Hier valt véél over te melden, maar het verzet in deze contreien betreft veeleer de Macedonische Kwestie dan de Albanese Kwestie. Hoe dan ook, het gecombineerde Albanees-Macedonische volksverzet (van begin twintigste eeuw) dat was gericht tegen het stééds verder verzwakkende Ottomaanse gezag in de regio, bleef elders in Europa zéker niet onopgemerkt.⁷

Terwijl al eerder (kort vóór en ná de eeuwwisseling) Albanese gewapende bendes her en der actief waren, werden (rond 1905) in de 'Albanese' steden zogeheten Albanese Revolutionaire Comité's gevormd. Centraal doel was het organiseren van diverse vormen van opstand, tegen de Ottomaanse autoriteiten.⁸ Zo ontstonden in Dibër - ooit de traditionele machtsbasis van Skënderbeg - contacten tussen leden van de *Young Turks* (later het 'Comité van Eenheid en Vooruitgang') en de diverse lokale Albanese Revolutionaire Comités. In Dibër smolten beide stromingen samen tot één krachtige beweging, die zorgde dat de Albanese dynamiek sterk kon groeien. Die dynamiek vertaalde zich voornamelijk in het uitvoeren van guerrilla acties.

In de zuidelijke Albanese gebieden ontstond verzet vanuit een onverwachte hoek: de tolerante *Bektashi tekkes*. Deze Islamitische kloosters werden meer en meer centra van patriottistische activiteiten. In 1905 brak zelfs een opstand uit, in de regio Gjirokastrë, met demonstraties die waren gericht tegen de onterechte detentie van monniken uit het klooster van *Baba Hajdar*.⁹

In 1908 ontstond een tastbaar keerpunt, in de ontwikkeling van het Albanese nationalisme, vanwege nieuwe perspectieven - op verandering en verbetering - in de Albanese gebieden. Dit werd mogelijk dankzij de 'Jong Turken', en hun revolutie binnen het Ottomaanse Rijk.¹⁰ Het ontstaan van die nieuwe toekomstperspectieven, evenals de spoedige - zéér hardhandige - vernietiging ervan, betekende een stérke stimulans voor de groei van Albanees nationalisme.

In eerdere tekstgedeelten werd al kort verwezen naar een bijeenkomst te Monastir, die zich voornamelijk richtte op Albanese taalbevordering doch evenzeer op Albanese eenwording.¹¹ In Monastir kwam (14 tot en met 22 november 1908) een congres bijeen, onder leiding van Gjergj Fishta.¹² Het kon plaatsvinden dankzij nieuwe vrijheden, die mogelijk werden onder het vroege regime van de *Young Turks*. Centraal doel van dit Congres van Monastir was de totstandkoming van een eigen (Albanees) standaard alfabet, gebaseerd op het Latijnse alfabet. Naast een literair comité, was er in Monastir óók een comité voor Albanese nationale eenheid aanwezig. Dit illustreert - buitengewoon goed - het gecombineerde karakter van de *Rilindja Kombetarë*, met zowel een Albanese culturele bewustwording als nationale bewustwording.¹³

Ruim voordat de belangen van de 'Jong Turken' en het Albanese volk uiteen gingen lopen, was al sprake van gewapende actie.¹⁴ Zij werd uitgevoerd door Albanese guerrilla's (*çetë*).¹⁵ De Albanezen hadden óók de nodige ervaring opgedaan via een serie spontane volksrevoltes. Aanvankelijk vonden deze opstanden vooral binnen *vilayet Kosova* plaats. Later volgde méér gewapend oproer, in de zuidelijke Albanese gebieden, dankzij de Liga van Prizren-troepen.¹⁶ Na een definitieve splitsing, tussen Albanese nationalist en Ottomaanse hervormers, namen (in 1909) zowel het aantal incidenten als het aantal locaties toe.¹⁷ Deze plaatsen van rebellie varieerden sterk, van *vilayet Yanina* tot zélfs aan Constantinopel toe.¹⁸ Al met al kregen de revoltes in de Albanese gebieden het karakter van volksverzet, met een zéér breed draagvlak.

Culturele ontwikkeling

Voorafgaande pagina's behandelden de nationale bewustwording van het Albanese volk, evenals het streven naar Albanese eenheid en eenwording dat zich in snel tempo ontwikkelde. Dat wil echter niet zeggen dat de Albanese culturele bewustwording - als tweede pilaar van de *Rilindja* - onder deze omstandigheden tot een volledige stilstand was gekomen. Integendeel.

De strijd voor politieke autonomie ging (al vanaf de jaren 1880) érg goed samen met de roep om culturele autonomie. Nadat in Berlijn was gebleken dat de Albanese politiek-culturele 'lobby' een geheel nieuwe *public relations* strategie moest ontwikkelen - richting de Europese grootmachten én de Ottomaanse machthebbers - bleek dit óók in eigen huis hard nodig te zijn. Bij de culturele bewustwording, evenals bij de nationale bewustwording, speelde de Albanese Diaspora een zéér belangrijke rol. Beide bewustwordingstromingen creëerden een wederzijds versterkend effect. Diverse vertegenwoordigers uit de Albanese culturele elite, zoals Sami *Bey* Frashëri en Faik *Bey* Konitza, behoorden tevens tot de Albanese nationalistische voorhoede.¹⁹

Al waren de Albanese culturele vrijheden - onder de *Young Turks* - van heel korte duur; men was niet bereid om die vrijheid direct al weer in te leveren. In die zin hadden leiders van het *Young Turks* regime de lessen van de eerdere Ottomaanse repressie duidelijk niet begrepen. Het is meer dan waarschijnlijk dat, zónder de culturele vrijheidsberoving die de 'Jong Turken' toepasten, véél minder Albanezen waren overgegaan tot gewapende acties tegen hun bezetter.

Bendes in de Balkan

Het voert te ver om hier, naast de Albanese *çetë*, óók alle andere gewapende groeperingen van de laat negentiende en vroeg twintigste eeuw te behandelen.²⁰ Alleen al in de Macedonische gebieden waren tal van Bulgaarse; Griekse; Macedonische, en Servische groeperingen actief, om gebied te veroveren en er de eigen nationale achtergrond op te leggen aan hun omgeving. Albanezen manifesteerden zich in de Macedonische gebieden op zéér verschillende manieren, variërend van de traditionele tribale bergbewoner tot soldaat van de Ottomaanse leger troepen. Het Turkse antwoord op de verschillende Macedonische revoltes was, net als in de Albanese gebieden, zwáár repressief. Dit betekende tegelijk dat kansen op institutionele hervorming - waartoe Ottomanen onder grote druk stonden van de *Great Powers* - stérk verkleind werden.

De afbrokkeling van Turks gezag, in zowel de Albanese als de Macedonische gebieden, en daarmee tegelijk de toename van anarchie; wetteloosheid, *c.q.* de wet van de sterkste (bende) leidde - in 1906, te Monastir - tot oprichting van het Comité voor de Bevrijding van Albanië. Begin 1906 werd tevens een afdeling in Gjakovë opgericht, onder leiding van Bajram Curri.²¹ Dergelijke bevrijdingscomité's kwamen weldra óók in de andere Albanese *vilayets* tot stand.

Nadat talloze petities en memoranda waren opgesteld, die even vaak werden afgewezen - door zowel de Ottomaanse bezetter als de Europese grootmachten, wat op zich de saamhorigheid en de eenheid onder het Albanese volk verder vergrootte - was het voor de nationalistische leiders duidelijk dat hun beperkte wens (van autonomie, voor de aaneengesloten vier *vilayets*, onder een voortgezette Turkse soevereiniteit) niet langer door middel van de pen, doch slechts via het zwaard, kon worden verkregen. Zowel de Albanese leiders als hun achterban raakten, binnen het snelgroeïende proces van verharding, er bovendien van overtuigd dat - indien een bevrijdingsoorlog écht vereist was - het einddoel alleen nog maar onafhankelijkheid kon zijn.

Nieuwe Allianties

Na het Congres van Berlijn was het oude tijdperk van de informele ‘Drie Keizers Alliantie’ (Duitsland; Oostenrijk-Hongarije, en Rusland) voorbij. Er volgden toen louter nog schriftelijk vastgelegde overeenkomsten, die óók precies specificeerden waartoe men zich verplichtte. De inhoud werd geheim geacht, maar was over het algemeen - zéker in grote lijnen - wel bekend.

De nieuwe Balkan staten werden direct aan de Europese grootmacht-allianties verbonden, via aanvullende protocollen, en vaak ontstond een speciale relatie met één van de *Great Powers*. Balkan onderwerpen speelden een belangrijke rol bij de formatie van allianties, waarvan de ‘Tweevoudige Alliantie’ (oktober 1879 getekend, tussen Duitsland en Oostenrijk-Hongarije) de eerste was. Centraal doel was een defensief verbond, in geval van een (Russische) aanval.²²

In de jaren 1880 vond onder de *Great Powers* een algemene herziening van allianties plaats, in de hoop dat een nieuw Europees evenwicht zou ontstaan. Hierop waren enkele koloniale avonturen duidelijk van invloed. Toen de Fransen (in 1881) Tunesië bezetten, werd Italië verder aangezet om zich (mei 1882) aan te sluiten bij Duitsland en Oostenrijk-Hongarije. Een vernieuwing van deze ‘Drievoudige Alliantie’ (in 1887) ging tevens gepaard met een Austro-Italiaans Verdrag, waarbij partijen zich committeerden de *status quo* in de Balkan te bewaren. Italië deed zich qua expansie zeker óók gelden, maar dan eerst en vooral gericht op koloniale avonturen in Noord Afrika. De Italianen volgden hier het Franse voorbeeld, in het bepalen van hun expansiefocus, en deinsden er óók niet voor terug om Turks bezit aan te vallen.²³ Na een Italiaanse invasie, binnen de Libische gebieden van de Ottomaanse provincie Tripoli, verklaarde het Ottomaanse Rijk de oorlog aan Italië (september 1911). Deze Italiaans-Turkse Oorlog kreeg gevolgen voor de politiek-militaire gebeurtenissen in Zuidoost Europa, doordat de Turken vanuit de Balkan omvangrijke troepenformaties richting Noord Afrika verplaatsten (om de Italianen te bestrijden). Hierdoor ontstond een *window of opportunity* voor Bulgarije; Griekenland; Montenegro, en Servië, die toen een zéér reële kans zagen om zich met elkaar te verbinden (via bilaterale verdragen, en de vorming van een ‘Balkanbond’; zie hieronder). Hun centrale doel was: álle Ottomanen verdrijven, uit zowel Albanese als Macedonische gebieden. Nadat Italië de Turkse eilanden in de Egeïsche Zee bedreigde, smeedde Rusland - dat liever direct conflict met de Ottomanen ontweek - haar informele Orthodoxe alliantie. Dit verbond kende als nevendoeel: het *a-priori* willen dwarsbomen van een Italiaanse opmars in de Balkan.

Vanaf 1883 ontwikkelde zich een nieuw patroon van allianties, met Duitsland in het centrum, waarbij óók Roemenië en Servië werden betrokken. Servië had (vanaf 1881) overeenkomsten gesloten met het Habsburgse Rijk, terwijl de Roemeense en Weense regeringen (in 1883) een defensieve coalitie vormden, gericht tegen Rusland, waar óók de Duitsers zich bij aansloten.²⁴ Na een breuk tussen ‘Berlijn’ en ‘St. Petersburg’ (1890) werden zowel Frankrijk als Rusland naar de periferie van het diplomatieke systeem geduwd, zodat zij om die reden (in 1891 en 1894) eerst militaire overeenkomsten met elkaar sloten en vervolgens een bilaterale alliantie.

Hiermee was het Europese continent in feite verdeeld in twee diplomatieke kampen: enerzijds Frankrijk en Rusland, en anderzijds Duitsland; de Habsburgers, en de Italianen (terwijl óók Roemenië en Servië aan deze *Central Powers* gekoppeld werden, via aanvullende verdragen). De Britten verkozen in dit alles niet betrokken te worden, en opteerden voor een beleid van *splendid isolation* (naast een focus op hun territoriale expansie in, onder meer, Noord Afrika).

Vooraf het Armeense volk leek de dupe te worden van die Europese ontwikkelingen. Hoewel Turkse wredeheden in de media even breed werden uitgemeten als de Bulgaarse gruwelen van 1876 (aanleiding tot de Russisch-Turkse Oorlog) volgde hier géén ‘humanitaire interventie’.

Wat Zuidoost Europa betreft, leken de Europese grootmachten de voorkeur te geven aan rust. Met dat doel voor ogen reisden Keizer Frans Joseph en zijn Minister van Buitenlandse Zaken Agenor Goluchowski (april 1897) af naar St. Petersburg, om er een overeenkomst te sluiten, waarbij ‘Wenen’ en de Russen de intentie uitspraken om vooral in de Balkan een *status quo* te handhaven. Om die reden kwam de Grieks-Turkse Oorlog (1897) bepaald ongelegen voor de *Great Powers*. Zo kon het ook gebeuren dat de Ottomaanse legers zo waar tóch nog weer een oorlog wonnen, al zouden de grootmachten niet toestaan dat dit werd omgezet in terreinwinst. In de Balkan was het (eind negentiende eeuw) vooral in de Macedonische gebieden onrustig en instabiel, maar Rusland en Oostenrijk-Hongarije bleven samenwerken in hun pogingen de regionale en continentale situatie te kalmeren. Onder deze omstandigheden konden Europese grootmachten, met uitzondering van de Habsburgers, hun aandacht ondertussen richten op het vestigen van koloniaal bezit in Afrika en Azië. Spoedig zou Rusland’s belangstelling vooral uitgaan naar Japan, in plaats van Zuidoost Europa, dankzij een conflict dat (in 1905) bepaald desastreus afliep voor de Russen. De Dubbelmonarchie zocht ondertussen háár uitbreiding van invloed en gebied wat dichterbij huis, en hield de Weense focus op de Balkan gericht. Rond de herfst van 1908 werd duidelijk dat spanningen, zowel in de Albanese gebieden als de Macedonische streken, zéér sterk toenamen. Oostenrijk-Hongarije was de mening toegedaan dat ‘Wenen’ handelend moest optreden in de Balkan. Men vreesde dat de Serviërs spoedig Bosnië-Herzegovina zouden willen annexeren, als onderdeel van plannen richting een ‘Groot Servië’. Om de Serviërs voor te zijn; de veiligheid van de Dalmatische kust te garanderen, én de Russische invloed in Zuidoost Europa al bij voorbaat te doen verminderen, annexeerde de Dubbelmonarchie (5 oktober 1908) voor de zekerheid toch maar zélf haar eigen protectoraat. Het gevolg was de zogeheten ‘Bosnische Crisis’, ondanks Weense bezweringen de Europese machtsbalans in tact te zullen laten en ondanks Weense bevestigingen dat een annexatie van Albanees territorium niet op haar programma stond (zo bleef ‘Wenen’ *Sancak Yeni Pazar* als ‘Moslim gebied’ beschouwen, en zou men niet toestaan dat dit gebied door een naburig land zou worden ingenomen). Binnen het Weense kamp vielen echter nogal wat, tamelijk diverse, meningen te beluisteren. Dit deed toen de algemene onzekerheid nóg weer verder toenemen.²⁵ Bulgarije achtte de ontstane waan van de dag - dankzij de Bosnische Crisis; gekoppeld aan toenemende Griekse guerrilla activiteiten in Epirus, en een groeiende assertiviteit van Serviërs binnen *vilayet Kosova* - een geschikte omstandigheid, als afleiding van Ottomaanse aandacht voor Bulgaarse aspiraties, om zich 5 oktober 1908 onafhankelijk te verklaren van de Turken.²⁶ Op deze wijze zag het Albanese volk haar woongebieden ineens nóg meer onder druk komen te staan (doordat opnieuw een Orthodox Christelijk volk - dat al menig keer haar oog op de Albanese gebieden had laten vallen - onafhankelijk werd, op een moment dat Albanezen nog altijd géén autonomie, laat staan onafhankelijkheid, van de Ottomanen konden verkrijgen). Na dit Bosnische avontuur zou crisis nog herhaaldelijk tot creatie leiden in Zuidoost Europa.

Albanese rebellie en revolutie

Rond 1909 veranderden de plaatselijke opstanden in een algemene Albanese rebellie, tegen het Turkse Imperium, waartoe men werd aangemoedigd door de Montenegrijnen. Zij zagen conflict tussen Albanezen en Ottomanen als *win-win situation*, vanwege hoop op verzwakking van beide (anti-Montenegrijnse) partijen. Die verzwakking betekende tegelijk een vergroting van de kans dat Montenegro opnieuw, ongestraft, Albanees grondgebied zou kunnen inlijven. Het *Young Turks* beleid leek herhaaldelijk, en tot het laatst toe, bewust belust op uitlokking van conflict. Dit manifesteerde zich - onder meer - toen (7 juni 1909) de Ottomaanse generaal Xhavid Pasha eiste dat óók de Albanese Moslims hun wapens zouden inleveren, in het kader van een al véél langer lopende ontwapeningscampagne in de Albanese gebieden, terwijl door hem tegelijkertijd wéér nieuwe (defensie- en onderwijs-) belastingen werden geïntroduceerd.

De reactie van de Albanese bergbewoners was wederom weigering, en aansluitend oproep tot revolutie, waarna Xhavid *Pasha* - vanaf de bergen van Gjakovë - begon met een genadeloze campagne van het vernietigen van huizen en met grof geweld rekruteren van haar inwoners. Dit leidde tot een zwaar gewapend conflict, tussen de Albanese hooglanders en de regimenten van Xhavid *Pasha*, waardoor diens troepen werden gedwongen terug te keren naar Gjakovë.

De Albanese revolutie werd 12 augustus 1912 pas écht in gang gezet.²⁷ Spoedig daarna kwam héél *vilayet Kosova* onder controle van Albanese gewapende formaties, waarna vijandigheden zich zuidwaarts voortzetten. Turkse garnizoenen gingen geregeld over tot munitie, of kozen zelfs de zijde van de opstandelingen. Terwijl de *Young Turks* regering in Constantinopel viel, en hun opvolgers plechtig beloofden eindelijk aandacht te schenken aan de Albanese grieven, ontwikkelde het Albanese revolutieproces zich ondertussen in een buitengewoon rap tempo.

Het dreigement van de Albanese rebellen - om Skopje, de hoofdstad van *vilayet Kosova*, in te nemen - werd (14 augustus 1912) daadwerkelijk uitgevoerd, door een Albanese troepenmacht van maar liefst 30.000 man.²⁸ De Ottomanen konden hier nauwelijks iets tegenover plaatsen. Toen Albanese strijders dreigden op te trekken richting Thessaloníki, wilden de Turken ineens wél de Albanese wensen en grieven bespreekbaar stellen. Die capitulatie kwam echter te laat, en was slechts een beperkte tegemoetkoming - zonder autonomie! - aan de Albanese eisen (op een moment dat Orthodoxe expansie dreigde, en Turkse troepen konden worden verslagen).²⁹

Gevolgen van de eindigende Ottomaanse overheersing in de Albanese gebieden

In plaats van de strategische keuze voor een gesloten front, van Albanese en Turken, zoals zij ook eeuwenlang samen optrokken binnen het *millet* systeem, vervreemden zij van elkaar (vooral via toenemende *Young Turks* terreur) en werden zelfs elkaars directe tegenstanders.³⁰ Zo lokte geweld telkens nieuw geweld uit, en ontstond escalatie. Die negatieve conflictspiraal zette Albanese aan tot revolutie; separatisme, en uiteindelijk óók een Albanese irredentisme, vooral toen de Ottomanen het Albanese volk niet beschermden tegen het Orthodoxe gevaar. In de twintigste eeuw zou deze spiraal van geweld zich nog herhalen in Kosovo-Servië, waar toenemende Servische repressie - tegenover 'Albanese' burgers - leidde tot een toenemend (Servisch) gebruik van geweld, dat telkens werd beantwoord met nieuw ('Albanese') geweld. Dit had dan weer een versterkte repressie tot gevolg, totdat uiteindelijk open conflict volgde.

Hoe dan ook - vanwege de hierboven geschetste Albanese guerrilla campagnes - werd het Ottomaanse gezag, binnen het geheel van de Albanese gebieden, vrijwel volledig ondermijnd. Ondertussen zagen Bulgaren; Grieken; Montenegrijnen, en Serviërs hét moment aangebroken om de aanval in te zetten, door collectief de strijd aan te binden met 'Constantinopel' en te trachten zo snel en efficiënt mogelijk het volledige territoir van 'Turks Europa' te veroveren. Op dat moment, toen de Eerste Balkanoorlog een aanvang nam, stond de Albanese-Turkse relatie (die maar liefst van eind veertiende eeuw tot begin twintigste eeuw had geduurd, waaronder een brute bezetting van ruim vier eeuwen) op een werkelijk historisch dieptepunt.

Tóch zouden de Albanese in de Eerste Balkanoorlog nog aan Ottomaanse zijde meestrijden, vanwege de angst dat hun gebieden zouden worden verdeeld onder de Orthodoxe landen,³¹ en de omstandigheid dat de Albanese simpelweg géén andere keuze meer resteerde dan voluit te vechten - tegen bezetter én indringers - voor de eigen vrijheid en hun voortbestaan als volk. Als gevolg werd de oude, gaandeweg achterhaalde, Albanese nationalistische campagne (van het pleiten voor een Albanese autonomie, binnen het Turkse staatsbestel) in 1912 stopgezet. Vanaf toen richtte zich echt álles op het veiligstellen van een toekomstig Albanese thuisland.

Balkanbond en Balkanoorlogen

Na besprekingen tussen Bulgarije en Servië werd (op 12 maart 1912) een bilateraal verdrag getekend, op basis van een commercieel verdrag (uit 1904) waaraan een militaire annex werd toegevoegd. Men beoogde de nog resterende delen van 'Turks Europa' - *i.e.* de Albanese en Macedonische gebieden - onder elkaar te verdelen. Bulgarije en Servië kwamen overeen dat Servië *vilayet Kosova* en *sancak Yeni Pazar* kon verkrijgen, terwijl zij tevens tot een vergelijk wilden komen ten aanzien van de Macedonische gebieden. Beide landen spraken in grote lijnen af hoe zij deze gebieden wilden verdelen, terwijl Tsaar Nicolaas II voor arbitrage zou zorgen (om later definitief te beslissen over het centrale deel van de Macedonische gebieden). Bulgarije tekende (mei 1912) óók een overeenkomst met Griekenland, eveneens gericht tegen het Ottomaanse Rijk, terwijl Servië (oktober 1912) nog weer een extra verdrag tekende met Montenegro. Zo kwam een zéér krachtige politiek-militaire coalitie tot stand, die wel de 'Balkan Liga' of Balkanbond wordt genoemd.³² Centraal doel van de Balkanbond was het verdrijven van de Turken uit Zuidoost Europa, op een moment dat de Ottomaanse gewapende strijdkrachten ernstig verzwakt waren en oorlog kenden in Noord Afrika; de *Porte* werd getart door interne politieke verdeeldheid, en de Europese grootmachten hun druk op de Ottomanen - gericht op het creëren van meer stabiliteit binnen 'Turks Europa' - almaar verder opvoerden.

Albanese die nog hoopten op botsende Bulgaren en Serviërs, voor wat betreft de verdeling van de Macedonische gebieden, kwamen bedrogen uit. De Albanese nationalistische leiders (zoals Ismail Qemal Bey Vlora, die lang de Albanese autonomie propageerde) hadden moeite genoeg, vooral in de noordelijke Albanese gebieden, om de eigen gelederen te overtuigen van de noodzaak tot eenheid en eenwording (laat staan dat zij de Turken alsnóg konden bewegen tot het verlenen van Albanese autonomie, vanwege de toenemende dreiging van een - ineens stérk gecoördineerde - Orthodoxe invasie). Echter: zouden de Ottomaanse beschermheren het conflict verliezen, dan lagen de Albanese en Macedonische gebieden kant-en-klaar gereed om verdeeld te worden onder de Orthodoxe landen. Bovendien: het gegeven dat het Albanese volk géén thuisland; géén leger; géén centrale organisatie, en géén sterk ontwikkeld nationaal bewustzijn kende (terwijl scholen géén bijdrage leverden aan de ontwikkeling van Albanese eenheid en eenwording) maakte dat 'de Albanese zaak' uiterst gecompliceerd was geworden. De Balkanbond zag ondertussen met lede ogen aan hoe de Albanese nationale identiteit steeds méér de boventoon voerde, en óók hoe de Macedoniërs zich steeds onafhankelijker opstelden. Men besepte heel goed dat het op termijn véél moeilijker zou zijn om een autonoom Albanië - dat zich aan de horizon al aftekende, dankzij Turks-Albanese besprekingen - op te splitsen, dan het onderling verdelen van vier Albanese *vilayets* (die de Ottomanen gedwongen zouden zijn af te staan, na het verliezen van een oorlog met de Balkanbond). Het werd 'nu of nooit'. Elk lid van de Balkanbond had hierbij eigen nationale doelen. Zo wilde Servië een toegang tot de Adriatische Zee hebben, en een Oostenrijks-Hongaarse expansie in de Balkan tegengaan.³³

Eerste Balkanoorlog

Volgens sommige bronnen kwam de Eerste Balkanoorlog als het ware uit de lucht vallen, wat anderen juist bestrijden,³⁴ terwijl in historische literatuur óók verwarring lijkt te bestaan over het bestaan van een oorlogsverklaring.³⁵ In elk geval leverden meerdere ontwikkelingen een bijdrage aan het ontstaan van de Eerste Balkanoorlog, waaronder de passieve houding van Oostenrijk-Hongarije; de Russische steun voor interorthodoxe samenwerking, en vastlegging daarvan via verdragen, plus het Ottomaanse Rijk dat niet alleen in Zuidoost Europa verzwakte doch eveneens in Noord Afrika (terwijl het Turkse Imperium - zeker in militair opzicht - al in een chaotische toestand verkeerde, dankzij zuiveringen binnen kringen van de *Young Turks*).³⁶

Waar het Congres van Berlijn de ‘Oosterse Kwestie’ deels nog wist op te lossen, leek in 1912 het *Concert of Europe* niet meer van toepassing. Oorlogsdreiging in de Balkan werd zodoende niet adequaat beantwoord, met internationaal overleg en bemiddeling, door de *Great Powers*.

De Eerste Balkanoorlog begon (op 8 oktober 1912) met het binnenvallen van Montenegrijnse legers, in de Albanese gebieden. Oorlogsvoering in de Albanese en Macedonische gebieden duurde slechts zes weken, nadat de Ottomaanse tegenstander opvallend zwak bleek tegenover de Balkanbond (hoewel Turkse troepen steun kregen van Albanese gewapende formaties, al kan andersom evengoed gesteld worden dat juist de Albanezen steun kregen van Ottomanen). Er dringt zich hier in feite een pregnante vraag op: strenden de Albanezen - bij aanvang van de Eerste Balkanoorlog - nog wérkelijk mee aan Turkse zijde, of verdedigde het Albanese volk simpelweg het Albanese territorium dat zij al eerder ³⁷ (voorafgaand aan de Eerste Balkanoorlog, vooral in *vilayet Kosova* doch óók meer zuidelijk) op de Ottomanen had heroverd? Gezien de beperkte inzet van Turkse troepen, in de verdediging van de Albanese gebieden, kan héél wel - en mogelijk zelfs beter - gesteld worden dat het juist de Albanezen waren die toen trachtten hun eigen gebied te verdedigen (tegen de numeriek superieure Orthodoxe indringers, terwijl hierbij sprake was van slechts beperkte steun door ongemotiveerde Ottomaanse troepen die bovendien de Albanese gebieden - al zéér spoedig, en definitief - zouden verlaten). Hoe dan ook: de Turkse strijdkrachten en de Albanese guerrilla's vochten tegen een zéér omvangrijke overmacht, van Bulgaren; Grieken; Montenegrijnen, en Serviërs. Binnen een week hadden Serviërs de Ottomaanse hoofdmacht, bij Kumanovo, verslagen. Ook Skopje werd ingenomen, waar zij véél etnisch Albanese burgers vermoordden (in navolging van wrede Montenegrijnse legers, op weg naar hun verovering van de noordelijke Albanese stad Shkodër). ³⁸ De Turken werden in de grootste slag van de oorlog, bij Monastir, opnieuw verslagen. Hierna ontstond een race, tussen Griekse en Bulgaarse legerstroepen, in het zo snel mogelijk bereiken van de zuidelijke Macedonische gebieden (inclusief Thessaloníki). Uiteindelijk wisten de Grieken deze interorthodoxe expansionistische wedstrijd te winnen, met alle nare gevolgen van dien.

Albanese onafhankelijkheid

Toen Albanezen nog volop waren gewikkeld in gewapende strijd, om zelfbepaling binnen het Ottomaanse staatsbestel te krijgen, op het moment dat Grieken; Montenegrijnen, en Serviërs de Albanese gebieden binnenvielen (en daar vreselijk huishielden, waar nóch de Albanezen nóch de Turken een echt coherente verdediging tegenover konden plaatsen) werd het voor de Albanese revolutieleiders, en hun achterban, pijnlijk duidelijk dat de Ottomaanse heerschappij in de Balkan ten einde liep. Het streven naar autonomie werd hierdoor een gepasseerd station. Wilde men voorkomen dat vijandelijke buurlanden álle Albanese gebieden onderling zouden gaan verdelen, dan was er nog maar één uitweg: (strijd voor) de Albanese onafhankelijkheid. Met dat doel voor ogen kwam een Nationale Vergadering bijeen (op 28 november 1912) in de kustplaats Vlorë. ³⁹ Daar - in de ondertussen, door Grieken, belegerde havenstad - nam men het historische besluit om (op deze ‘Skënderbeg datum’) de Albanese onafhankelijkheid uit te roepen. De Christelijke en Islamitische afgevaardigden, uit alle delen van de vier *vilayets*, onder leiding van Ismail Qemal Bey Vlora, kondigden een vrij; soeverein, en onafhankelijk Albanië aan. Zij kozen een Voorlopige Nationale Regering, die een serie van wetten moest gaan toepassen, om het welvaren van Albanië te bevorderen en het land te regeren (totdat een Albanese Grondwet was opgesteld). Er werd tevens een 18-koppige Senaat ingesteld, onder leiding van Zeynel Bey uit Pejë, om toe te zien op de nieuwe regering (en deze ook verder te ondersteunen). Tevens werd een Nationale Militie in het leven geroepen, onder commando van Isa Bey Boletini en Riza Bey Gjakova. Vanaf die (nationale) dag werd Skënderbeg's vlag, overal waar dat mogelijk was, als de nationale vlag van het onafhankelijke Albanië getoond. ⁴⁰

De Albanese onafhankelijkheidsverklaring bleek echter al snel een *dead letter* te zijn, althans in eerste instantie, doordat vijandelijkheden doorgingen en internationale erkenning voorlopig uitbleef. Bovendien bestond het vrije Albanië uit niet veel meer dan het kleine gebied tussen de steden Berat; Fier; Lushnjë; Gjirokastër, en Vlorë, waarbij het allerm minst zeker leek dat de laatste stad zou kunnen standhouden tegen oprukkende Grieken. Vlorë viel inderdaad spoedig. Ondertussen woedde er in Shkodër nog altijd een uiterst felle strijd, tussen enerzijds een Montenegrijns-Servische aanvalcoalitie en anderzijds een Albanees-Turkse verdediging. Dit was, voor zowel de Ottomanen als de *Great Powers*, extra aanleiding om een wapenstilstand voor te stellen. Deze werd door Bulgarije; Montenegro, en Servië, inderdaad geaccepteerd. De Grieken weigerden echter te tekenen, en gingen gewoon door met hun belegering van Janinë. Uiteindelijk zou óók Shkodër vallen, in Montenegrijnse handen, na een vermeend verraad van de Albanese commandant in tijdelijke Turkse dienst (Essad *Pasha* Toptani; zie hieronder).⁴¹ Al met al was het een gedurfde actie, van ‘Qemali’ *c.s.*, om de onafhankelijkheid uit te roepen op een moment dat Albanees territorium (én in het noorden; én in het oosten, én in het zuiden) onder de voet werd gelopen door Orthodoxe legers, terwijl de Albanezen óók nog in gevecht waren met de Ottomaanse bezetter. Dit plaatste de Albanese nationalist in een uitermate lastige positie, omdat het binnenlandse gezag - van de ‘Voorlopige Nationale Regering van Albanië’ - zich slechts beperkte tot de driehoek Vlorë-Berat-Lushnjë (terwijl de autoriteit van de Albanese regering, in de loop van het nieuwe jaar, bovendien nog zou worden betwist door vertegenwoordigers van de Albanese adel; de Albanese Moslims, én diverse tribale leiders).

Wapenstilstand Eerste Balkanoorlog

Na de wapenstilstand van de Eerste Balkanoorlog was er weinig over van ‘Turks Europa’: een héél klein stukje land, tussen Constantinopel en Çatalca; het Gallipoli-schiereiland; een paar gebieden in Centraal Albanië, waar het verslagen Ottomaanse leger - na de Slag bij Monastir - in paniek naar toe was gevlucht, én de belegerde steden Adrianopel; Janinë, en Shkodër (de laatste twee zouden vallen). *Ergo*: het Ottomaanse tijdperk in Europa was definitief voorbij.⁴² Centraal doel van de wapenstilstand was te komen tot een blijvend ‘staakt-het-vuren’, waarna vredesonderhandelingen zouden kunnen beginnen. De Bulgaren stemden in (richting Servië) met arbitrage, over de noordelijke Macedonische gebieden, waaruit valt af te leiden dat zij wellicht niet per sé alle Macedonische gebieden wilden innemen. Zij wensten in elk geval wél compensatie, in Thracië. Hun eis - *vilayet* Adrianopel toevoegen aan het Bulgaarse territorium - werd opgenomen in de agenda voor een aanstaande internationale conferentie te Londen, doch niet ingewilligd. Hierop richtten de Bulgaren zich spoedig weer op het Macedonische gebied, als terrein voor oorlogscompensatie, wat aansluitend de Tweede Balkanoorlog tot gevolg had.

Conferentie van Londen

De snelle nederlaag - van de Turkse troepen - leidde tot het verlies van Ottomaans bezit in de Balkan, en een verzoek aan de *Great Powers* om te bemiddelen in een vredesverdrag. Om die reden, én de sterke Britse wens een continentaal conflict te voorkomen, werd (17 december 1912) de ‘Conferentie van Ambassadeurs te Londen’ geopend, onder strakke leiding van de toenmalige Britse Minister van Buitenlandse Zaken (*Sir* Edward Grey).⁴³ Centraal doel van de ambassadeursconferentie was: een einde maken aan de oorlog tussen het Ottomaanse Rijk en de Balkanbond; een antwoord vinden op de buitengewoon prangende vraag wat er met het Albanese volk diende te gebeuren (als de vijandelijkheden merendeels waren gestaakt, terwijl de status van de Albanese gebieden toen nog allerm minst duidelijk was) én bepalen hoe om te gaan met het - door Servië geëiste - recht op een eigen handelshaven aan de Adriatische Zee.⁴⁴

De betrokken partijen in Londen waren: het Ottomaanse Rijk (als verliezende partij van de Eerste Balkanoorlog); de coalitie van Bulgarije; Griekenland; Montenegro, en Servië (als winnende partij) terwijl de *Great Powers* in Londen werden vertegenwoordigd door Rusland (dat de Orthodoxe landen steunde, inclusief hun claims op de Albanese gebieden); Italië en Oostenrijk-Hongarije (die de Orthodoxe landen juist niet steunden, maar aanstuurden op een autonoom of zelfs onafhankelijk Albanië) en tenslotte nog Duitsland en Groot-Brittannië (die neutraal waren gebleven in de Eerste Balkanoorlog). Frankrijk speelde géén rol van betekenis.

In Londen realiseerden de *Great Powers* zich dat het Montenegrijns-Servische streven naar territoriale acquisitie (inclusief de Adriatische kust) én de Grieks-Servische voorstellen tot verdeling van de Albanese gebieden (op de Shkumbin lijn) het gevaar van een grote Europese oorlog presenteerde, doordat dergelijke grote gebiedsveroveringen nóch voor Italië nóch voor Oostenrijk-Hongarije aanvaardbaar waren (terwijl de toenemende Orthodoxe invloed - onder een hernieuwd Russisch leiderschap - eveneens tal van Europese hoofdsteden zorgen baarde). Om Servische expansie een halt toe te roepen, wilde de Dubbelmonarchie graag Albanië als bufferstaat zien (dat om die reden liefst de districten van Prizren en Gjakovë moest omvatten). De Britten waren vooral bang dat, indien Albanië de inzet zou worden van grotere gevechten, dit een betrokkenheid van de Europese grootmachten zou kunnen betekenen (en daarmee de kans op continentale oorlogsvoering, die Groot-Brittannië nu juist per sé wilde voorkomen).⁴⁵

In Londen wist de Dubbelmonarchie een beperkte overwinning te behalen: de *Great Powers* besloten weliswaar - in eerste instantie - tot niet meer dan een toekomstig autonoom Albanië, waar 'Wenen' de voorkeur gaf aan Albanese onafhankelijkheid, doch zij gunden de Serviërs óók Durrës niet (waarop deze Albanese havenstad door de Serviërs moest worden ontruimd).

De Bulgaars-Servische intentie, rond de verdeling van Macedonisch gebied, was ondertussen evident geworden. Om die reden richtte de 'Macedonische lobby' in Londen zich toen op een volledige terugtrekking van alle vreemde legers, en voorts op totstandkoming van een eigen onafhankelijke Macedonische staat. 'Constantinopel' stuurde echter aan op een geheel andere oplossing voor de Macedonische Kwestie, door een 'Macedonisch Vorstendom' te willen creëren (onder Ottomaanse soevereiniteit, met Thessaloníki als Macedonische hoofdstad). Uiteindelijk zouden de Macedonische gebieden aanleiding vormen tot nóg een Balkanoorlog.

De *Great Powers* stelden, reeds bij aanvang van de Conferentie van Ambassadeurs te Londen, dat er een nieuwe grens voor het Ottomaanse Rijk moest komen (van Enos naar Midia, die het verloop van de Maritza rivier mocht volgen).⁴⁶ De Europese grootmachten bepaalden dat de Turken álle gebied ten westen van die grenslijn moesten afstaan, en voorts dat ten aanzien van Albanië haar status en grenzen in Londen nader moest worden bepaald; dat de kwestie van de Egeïsche eilanden óók door de *Great Powers* moest worden bepaald; dat de Ottomanen hun claim op Kreta moesten laten varen, terwijl de Europese grootmachten niet positief stonden tegenover de eis van de Balkanbond tot Turkse betaling van schadevergoedingen (maar wél bereid waren om in Parijs bijeen te komen, waar een internationale commissie de Ottomaanse schulden en financiële verplichtingen - in gebied dat men moest afstaan - zou inventariseren). De Europese grootmachten eisten tevens een einde aan alle vijandelijkheden, en wel direct na de aanvaarding van hun eigen basis voor verdere regionale onderhandelingen. Zó voorspoedig verliep de zaak echter niet, zodat oorlogsvoering in de Albanese gebieden gewoon doorging. Het was pas op 20 april 1913 dat de Balkanstaten eindelijk de bemiddeling van de Europese grootmachten accepteerden, en het was zelfs niet eerder dan 20 mei 1913 dat men in Londen opnieuw bijeenkwam - om een internationaal verdrag te bespreken, én te tekenen - op basis van de oorspronkelijke *Great Powers* uitgangspunten. Zo vloeyde er véél bloed voor niets.

Verdrag van Londen

Op 30 mei 1913 werd het Verdrag van Londen getekend, om de territoriale aanpassingen - die voortkwamen uit de Eerste Balkanoorlog - nader vast te leggen. Het verdrag bepaalde dat de definitieve status van de Albanese gebieden nog moest worden beslist door de *Great Powers*. Aanvankelijk opteerde men in Londen voor een autonoom Albanië, binnen het Ottomaanse staatsbestel (maar wel mét een bescherming van de *Great Powers*).⁴⁷ Deze oplossing werd in het Verdrag van Londen ook als zodanig geregistreerd, doch bleek al snel onmogelijk (toen het Turkse Imperium - dankzij de Tweede Balkanoorlog - de Macedonische gebieden volledig kwijtraakte, en daarmee tevens haar directe landverbinding met de Albanese gebieden).⁴⁸ De Conferentie van Ambassadeurs te Londen kondigde toen (29 juli 1913) aan,⁴⁹ dat Albanië een onafhankelijk en neutraal Vorstendom - doch géén Koninkrijk -⁵⁰ zou worden; dat het zou worden geregeerd als een constitutionele monarchie, waartoe (binnen zes maanden) een Europese prins als Vorst zou worden aangesteld, en dat Albanië zou kunnen opereren onder de directe bescherming van de zes Europese grootmachten. De onafhankelijkheidsverklaring (van 28 november 1912) werd zodoende alsnóg - *post factum* - met internationale instemming geaccordeerd. De nieuwe onafhankelijke staat Albanië betrof echter slechts een fractie van het geheel aan Albanese gebieden waarvoor destijds, in Vlorë, de Albanese onafhankelijkheid bedoeld was. Tóch tekenden zich aan de toenmalige Londense horizon onverwachte Albanese mogelijkheden af, die voorheen zéker (nog) niet als realistisch werden beschouwd. Dit kwam vooral doordat het 'Europees Concert' nog haar laatste stuip trekkingen in de Britse hoofdstad toonde. Oostenrijk-Hongarije eiste dat de Montenegrijse en Servische legers zich zouden terugtrekken, en voorts dat een Albanese staat - die zich moest uitstrekken langs de kust, van Montenegro tot aan Griekenland - zou worden gecreëerd. Italië steunde deze eis, waarna de Conferentie van Londen definitief het besluit nam tot vestiging van een Albanees Vorstendom (binnen nieuwe landsgrenzen, waartoe de *Great Powers* via een Protocol zouden besluiten). Albanië kreeg op deze wijze héél concreet de steun van twee *Great Powers* aan haar zijde, terwijl Servische plannen - ten aanzien van de Albanese havensteden - géén doorgang vonden. Deze kuststeden kwamen zodoende, in feite voor het eerst sinds eeuwen, weer volledig onder een Albanees gezag te staan. Echter: per saldo moest Albanië de toezeggingen tot behoud van haar eigen kustlijn zwáár bekopen, met beperkingen landinwaarts, als gevolg van afspraken tussen de Europese grootmachten.⁵¹ In dit verband werd in Londen (op 29 juli 1913) de *International Control Commission (ICC)* ingesteld, terwijl een maand later de *International Boundary Commission (IBC)* volgde. De *ICC* moest destijds het reeds 'bestaande gezag' in Albanië ontbinden; een 'organieke grondwet' ontwerpen; een 'internationale politiemacht' organiseren, en óók toezien op de vestiging van een - nieuwe - regering. In de *ICC* waren de zes Europese grootmachten plus één Albanees (Mehdi *Bey* Frashëri) vertegenwoordigd. Hun supervisie was geraamd voor een periode van 10 jaar. De *IBC* moest bepalen wie in de Balkan welk deel van 'Turks Europa' uiteindelijk kreeg toegewezen, op een moment dat Servië het centrale en westelijke Macedonische territorium had veroverd (plus bijna heel *vilayet Kosova* én het Zwarte Drin gebied, van Ohrid tot Dibër) terwijl Montenegro de streken van Gjakovë en Pejë had geannexeerd, en Griekenland de regio Janinë en héél Çamëria (ten noorden van de Golf van Arta) in bezit had genomen. Het Albanese volk werd - via het Verdrag van Londen - weliswaar eindelijk door álle *Great Powers* expliciet als zodanig erkend (in scherp contrast met het Berlijnse Congres, van 1878) terwijl Europese grootmachten zich óók committeerden met betrekking tot de territoriale integriteit van het nieuwe Albanië, maar het ondertussen moegestreden Albanese volk kwam uiteindelijk slechts zéér beperkt te wonen in de nieuwe onafhankelijke nationale staat Albanië.⁵² Dankzij de Conferentie van Londen, en de daar ingestelde *IBC*, kwamen - van de meer dan anderhalf miljoen Albanezen die (in 1912) nog binnen de vier *vilayets* leefden - uiteindelijk slechts 800.000 Albanezen te wonen in Albanië.

Zo werd de Albanese Kwestie geboren. Dit ‘Albanese grenzenprobleem’ kwam later nog wel specifiek aan de orde - via het zogeheten Protocol van Londen, van 22 maart 1913 - doch het resultaat was slechts dat véél van de Albanese streken die rijk waren aan mineralen, en andere natuurlijke bronnen, buiten Albanië vielen. Hetzelfde was van toepassing op véél markten, waar de Albanezen voorheen hun waren konden kopen en verkopen. Bovendien: Albanië was weliswaar nominaal onafhankelijk, maar stond onder internationaal (*ICC*) toezicht. Er werd binnen dit verband tamelijk snel overeenstemming bereikt, over een *Organisation Statute* - voor een onafhankelijk en neutraal Vorstendom Albanië - maar in de praktijk werd pas laat (in augustus 1913) écht begonnen met de internationaal aangestuurde opbouw van de Albanese staatsstructuren. Evenzo met het bepalen van de Albanese staatsgrenzen. Beide zaken bleken uiterst gecompliceerd, voornamelijk dankzij een Servische terreur in Noord Albanië én een Griekse existentiële persistentie betreffende een zogenaamd ‘Noord Epirus’ in Zuid Albanië. De langzame en gecompliceerde werkwijze, van het bepalen van de Albanese staatsgrenzen, kreeg duidelijk zijn weerslag op de vestiging van de Albanese staatsstructuren (waaronder de definitieve vorming van een stabiele, en volledig internationaal erkende, Albanese regering).

Ook toen de Europese grootmachten - via het Protocol van Florence, van 17 december 1913 - bepaalden dat noordelijke gebieden rond Shkodër en zuidelijke gebieden rond Korçë definitief toebehoorden aan Albanië, bleven er grenscomplicaties bestaan. Daarenboven liet ‘Florence’ grote delen van de Albanese gebieden gehéél buiten beschouwing (waaronder Çameria; alle gebieden die nu onder Kosova vallen, evenals noordwestelijke delen van het tegenwoordige Macedonië). Ondanks ‘Florence’ bleven in de praktijk de Grieken in Zuid Albanië aanwezig. De Serviërs talmden met hun vertrek in het noorden, totdat *Great Powers* verder aandrongen.

Met de ondertekening van het ‘Londen Verdrag’ werd de Ottomaanse heerschappij in Europa beëindigd, op de hoofdstad Constantinopel en een klein deel van Thracië na. Echter: binnen een maand raakten de zegevierende bondgenoten onderling in conflict, over de verdeling van de buit. Het gevolg hiervan was de Tweede Balkanoorlog, waarbij de strijdende partijen in eerste instantie bestonden uit (enerzijds) Bulgarije en (anderzijds) Griekenland plus Servië. Dit betekende voor de Europese grootmachten een teleurstelling, nadat men in Londen en St. Petersburg had getracht tot goede internationale afspraken over Zuidoost Europa te komen.⁵³ Die afspraken werden overigens - door de Balkanstaten zélf - niet altijd als zodanig ervaren.⁵⁴ Ook het Protocol van Florence stemde slechts beperkt tevreden, doordat opnieuw terrein dat behoorde tot de Albanese gebieden (en ‘Albanese’ dorpen herbergde) aan Griekenland werd geschonken. Tegelijk gingen enkele Griekse vestigingen in de regio juist weer naar Albanië. Deze Albanees-Griekse grenssituatie was al eeuwenlang een uiterst diffuus en gecompliceerd geheel, en zij was zeker niet - bilateraal noch internationaal - eenvoudig of snel op te lossen.⁵⁵

Tweede Balkanoorlog

De Tweede Balkanoorlog brak uit (in de nacht, van 29 juni op 30 juni 1913) nadat Bulgarije buurland Servië aanviel, met discrete steun van ‘Berlijn’ en ‘Wenen’, vanwege de verdeling van de Macedonische gebieden.⁵⁶ Servië had na de Eerste Balkanoorlog al de noordelijke en centrale Macedonische gebieden - ruwweg de huidige Republiek Macedonië - veroverd, en Griekenland had reeds de zuidelijke Macedonische gebieden merendeels ingenomen. Op de Bulgaarse overmoed volgde een tegenaanval, van Griekenland en Servië, op Bulgarije (waar vervolgens zowel de Roemenen als de Turken handig gebruik van maakten, door Bulgarije evenééns aan te vallen). Dit werd Bulgarije teveel, en zo moest zij véél territorium - gewonnen in de Eerste Balkanoorlog - weer inleveren. Dit werd vastgelegd in het Verdrag van Boekarest.⁵⁷

Verdrag van Boekarest

De Bulgaarse droom van een ‘Groot Bulgarije’ (conform de visie van ‘San Stefano’, uit 1878) spatte in 1913 volledig uiteen. In plaats van gebiedsuitbreiding moest men terrein teruggeven, waarbij de Bulgaarse concessies werden vastgelegd door vertegenwoordigers van Bulgarije; Griekenland; Montenegro; Roemenië, en Servië (op 10 augustus 1913, via het Verdrag van Boekarest dat territoriale wijzigingen bepaalde). De Ottomanen waren hierbij niet aanwezig. Zij sloten gescheiden - bilaterale - verdragen, met de Bulgaren (Verdrag van Constantinopel) en de Grieken (Verdrag van Athene). Per saldo raakte Bulgarije bijna alle winst van de Eerste Balkanoorlog weer kwijt: de Dobrudzha regio ging tóch naar Roemenië; Oost-Thracië naar de Ottomanen, terwijl voor hen vooral ook véél Macedonisch gebied verloren ging (al konden de Bulgaren Dedeagh, en andere delen van West-Thracië, behouden). Griekenland moest West-Thracië en het Pirin deel van de Macedonische gebieden weer ontruimen, en teruggeven aan Bulgarije, terwijl tevens werd bepaald dat ‘Noord Epirus’ definitief terug moest naar Albanië. Ook een *IBC* protocol bevestigde (december 1913) dat de Serviërs de Adriatische kust van Albanië moesten verlaten, en dat de Grieken Zuid Albanië moesten ontruimen, ten gunste van Albanië. Nadat dit tot Griekse onrust leidde, werd (op 17 mei 1914) het Protocol van Korfoe getekend (waarbij ‘Noord Epirus’ een uitzonderingstatus verkreeg - met vergaande culturele; educatieve; politieke, en religieuze autonomie - binnen de Albanese staat). Toepassing van die autonomie kwam echter nooit tot stand, vanwege het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. De Servische annexaties - van de Kosovaarse gebieden, en de noordwestelijke Macedonische gebieden - werden in Boekarest gesanctioneerd, terwijl Servië en Montenegro bovendien nog de *sancak Yeni (Novi) Pazar* onderling mochten verdelen.⁵⁸ Zo waren het vooral Griekenland; Montenegro, en Servië, die - dankzij twee Balkanoorlogen - véél terreinwinst konden boeken. Het Verdrag van Boekarest stelde weliswaar vast dat Albanië een onafhankelijk land was, met eigen grenzen (waarbinnen zich een territoir van ruim 28.000 vierkante kilometers bevond, met een bevolking van ruim 800.000 personen) doch in de praktijk sanctioneerde ‘Boekarest’ tegelijk de verovering van grote delen van de Albanese gebieden door Orthodoxe buurlanden. Door die overwinnaars werd in Boekarest bepaald, en vastgelegd, hoe voortaan bijna de helft van het Albanese volk niet binnen de eigen *nation-state* Albanië mocht worden gehuisvest, doch moest leven onder een nieuwe - Griekse; Montenegrijnse, of Servische - overheersing.⁵⁹ Wat dit voor hen betekende, werd spoedig duidelijk (toen de nieuwe heersers in de Albanese gebieden overgingen tot het verbranden van dorpen, en het daar verjagen van de autochtone – ‘Albanese’ - bevolking).⁶⁰ Zo bleek een overtreffende trap te bestaan, van het wrede *Young Turks* regime en de eeuwenlange bezetting door het Ottomaanse Rijk die hieraan vooraf ging. Tijdens de Servische terugtocht, die werd geëist door de *Great Powers*, hield het Servische leger op vreselijke wijze huis binnen de Albanese gebieden (onder meer in de Dibër regio). Na eerst vee in Noord Albanië te stelen, of over de grens met Servië te jagen, en de herders te vermoorden, werden óók nog Albanese stamleiders omgebracht en aansluitend hele Albanese dorpen in brand gezet. Hierbij lieten véél vrouwen; kinderen, en ouden van dagen, het leven.⁶¹ In Zuid Albanië was het al weinig anders, en vonden eveneens tal van gruweldaden plaats. Nóch de petitie - gericht aan de *Great Powers* - van inwoners uit diverse Albanese gebieden (van vooral Dibër; Gjakovë; Pejë, en Plavë) nóch de conclusies uit het *Report of the Carnegie Endowment for International Peace Commission of Inquiry*⁶² brachten enige verandering in deze situatie. Als gevolg konden de Griekse; Montenegrijnse, en Servische strijdkrachten hun gewelddadige campagnes blijven uitvoeren. Hun centrale doel was wijziging van het (etnisch) karakter van gebied dat tot dan toe - bijna exclusief - door etnisch Albanen werd bewoond. Dankzij ‘Londen’ en ‘Boekarest’ kreeg de Albanese Kwestie een semi-permanent karakter, wat deels de realiteiten van tegenwoordig bepaalt. Dat beide verdragen óók een internationaal erkend Albanië creëerden - als zéér kleinschalig Vorstendom - doet daar verder niets aan af.

De Balkanoorlogen leverden uiteindelijk nauwelijks bruikbare uitkomsten op, ondanks de vestiging van een - zéér sterk ingeperkt - onafhankelijk Albanië. Zij zouden dan ook spoedig plaatsmaken voor de Eerste Wereldoorlog. Het betekende wél (juni 1913) het einde van de Ottomaanse overheersing in de Albanese gebieden; de Macedonische gebieden, en bijna héél Thracië (na een presentie van bijna vijfhonderd jaar). Dat kwam hard aan in Constantinopel. 'Boekarest' zorgde niet alleen dat Turken zonnen op wraak, doch evenzeer de Bulgaren (die veroveringen van de Eerste Balkanoorlog waren kwijtgeraakt). Ook de unilaterale acties van 'Wenen', tegen de Serviërs, zouden nog verder doorwerken richting de Eerste Wereldoorlog. Waar Oostenrijk-Hongarije nog slechts unilaterale actie ondernam, naar aanleiding van de Balkanoorlogen (door Servië op 18 oktober 1913 een ultimatum te stellen, wat men later - 23 juli 1914 - nóg een keer zou herhalen) kwamen de *Great Powers*, als collectief, totaal niet meer voor in het hele verhaal van de verdere verdeling van de Balkan. Zodoende konden de Orthodoxe landen, in Boekarest, geheel naar eigen inzicht bepalen wat er met de Albanese én Macedonische gebieden ging gebeuren (op voorwaarde - van de Europese grootmachten - dat per saldo nog wél een Albanese Vorstendom, hoe klein in omvang ook, zou blijven bestaan). Waar (in 1913) unilaterale actie - via een ultimatum - verdere oorlogsvoering en escalatie nog voorkwam, leverde (in 1914) diezelfde methode het tegenovergestelde op. Zo ontstond tóch de Europese oorlog (Eerste Wereldoorlog) die de *Great Powers*, met al hun macht en moeite, hadden getracht te voorkomen (onder meer via de - achteraf gezien - ongelukkige keuze om Albanië en de Albanese Kwestie ondergeschikt te maken aan continentale conflictpreventie).

Politieke ontwikkelingen in Albanië

De Albanese Voorlopige Nationale Regering, die op 28 november 1912 tot stand kwam, werd internationaal niet erkend. Er moest een nieuwe regering worden ingesteld, onder leiding van een westerse 'Vorst van Albanië' (Wilhelm Prinz Zu Wied, die echter pas op 7 maart 1914 in Albanië arriveerde). De ICC droeg haar autoriteit over aan de Duitse prins, om deze spoedig - 3 september 1914 - te moeten terug nemen (nadat Zu Wied het land, waarvan hij slechts zes maanden staatshoofd kon zijn, uit pure noodzaak tot lijfsbehoud al snel moest ontvluchten). De prins was volkomen onvoorbereid, en mogelijk óók volkomen ongeschikt, om de regering van President/Premier Ismail Qemal *Bey* Vlora over te nemen (en zich te weer te stellen tegen de vele gezagsondermijnende acties - van vooral Essad *Pasha* Toptani - in het jonge Albanië). Essad *Pasha* Toptani was slechts kort lid van de Albanese Voorlopige Regering; keerde zich daarna openlijk tegen 'Qemali', en vertrok (augustus 1913) richting zijn eigen achterbanregio Durrës. Zijn invloed beperkte zich voornamelijk tot die regio, doch geruchten - dat hij verdere voorbereidingen trof, om Durrës tot Albanese regeringszetel te maken - bleven voortdurend een ondermijnende werking houden. Nadat Toptani zich op zijn privébezit nabij Tiranë had teruggetrokken, om van daaruit zijn campagne voort te zetten, ging hij inderdaad over tot de vestiging van een apart bewind (als oppositie tegen Kabinet Vlora). Hij kreeg hiertoe steun van onder meer Faik *Bey* Konitza, waarna zij samenwerkten aan de concurrerende regering in Durrës. Die regering werd op 4 oktober 1913 aangekondigd, waarbij Toptani zichzelf tot President/Premier uitriep (terwijl hij op termijn graag aangesteld wilde worden als 'Prins van Albanië', zoals ooit Skënderbeg) over een gebied dat lag tussen de rivieren Mat en Shkumbin. Deze alternatieve regering kende ook een Senaat, waarvan de leden werden gekozen uit de steden Durrës; Kavajë, en Tiranë (dat wil zeggen: vooral de regio's waar Toptani grote delen land bezat).⁶³ Toptani zou (mei 1914) nog véél verder gaan, door een complete opstand tegen Kabinet Vlora te ontketenen, zodat feitelijk een situatie van burgeroorlog ontstond in Albanië. Hierna werd Toptani weliswaar door de Oostenrijkers gearresteerd, maar mocht hij de wijk nemen naar Italië (terwijl de opstand zich tóch uitbreidde, mede dankzij nog aanwezige 'Jong Turken' die Zu Wied wilden verdrijven om de oude Ottomaanse bewind weer te herstellen).

De opstandelingen wisten (juni 1914) Elbasan; Kavajë; Krujë, en Peqini te veroveren, zodat het gezag van Vorst Wilhelm Zu Wied in feite beperkt bleef tot de steden Durrës en Vlorë. Toen de situatie écht uitzichtloos werd, en de bescherming van de Europese grootmachten een fopspeen bleek, restte Wilhelm (en evenzo de Nederlandse gendarme-officieren in Albanië) weinig anders meer dan onverrichter zake huiswaarts te keren. Essad *Pasha* Toptani kwam vervolgens terug naar het roerige Albanië, om daar later alsnóg regeringsleider te worden. Pogingen van *Prek* Bibë Doda, de Prins van de Mirditë stam, om in de Albanese stad Lezhë een clanvergadering te beleggen (zoals in de tijd van Skendërbeg, en bedoeld om daar steun voor de Voorlopige Regering in Vlorë te vergroten) kregen onverwachts een averechts effect. Terwijl het Kabinet Vlora, qua reputatie, al zwáár leed onder het - door de *Great Powers* veroorzaakte - verlies van Gjakovë; Pejë; Prizren, en andere belangrijke ‘Albanese’ oorden van *vilayet Kosova*, weigerden toen ineens óók de noordelijke stammen (zoals bijeen in Lezhë) om nog langer te blijven gehoorzamen aan de Albanese Voorlopige Regering in Vlorë. Maatregelen van Kabinet Vlora zélf pakten ook niet altijd even gunstig uit, zoals de vestiging van de Nationale Albanese Bank, terwijl tevens haar internationale erkenning niet direct wilde vloten. ⁶⁴ Uiteindelijk besloot de ICC om President/Premier Vlora te dwingen tot aftreden, waarna hij teleurgesteld in ballingschap ging (om daar - in Italië, in 1919 - te overlijden). ⁶⁵

De Europese grootmachten pasten voor het nieuwe Vorstendom Albanië een beproefd recept toe (net als in Bulgarije; Griekenland, en Roemenië): het aanstellen van een Duitse prins als staatshoofd. Na de nodige advertenties en sollicitatierondes, werd Wilhelm Prinz Zu Wied unaniem uitverkoren. Waar veel Albanezen verheugd waren, over de eensgezinde steun van de *Great Powers* voor Albanië, was men zich tegelijk bewust van het feit dat de Duitse prins totaal géén besef had waarin hij was verzeild geraakt. ⁶⁶ Anderen vermoedden zelfs duistere motieven. ⁶⁷ Waar de Albanese Voorlopige Regering het moeilijk werd gemaakt door de *Great Powers*, bakte de - door hen aangestelde - ‘Vorst van Albanië’ er buitengewoon weinig van. ⁶⁸ Hetzelfde kan worden gesteld van de zes Europese grootmachten, die Zu Wied simpelweg opdrongen aan de Albanese bevolking doch gedane beloften van financiële en militaire steun op geen enkele wijze nakwamen (en al spoedig Zu Wied en ‘zijn’ Albanië in de steek lieten). Ondertussen werd Albanië geplaagd door anarchie en felle strijd (tussen regeringstroepen, onder leiding van 15 Nederlandse gendarme-officieren) en tal van Albanese opstandelingen. ⁶⁹ Overste Lodewijk Thomson moest zijn inzet in Albanië, voor deze allereerste Nederlandse vredesmissie in den vreemde, zelfs met de dood bekopen (op 15 juni 1914, nabij Durrës). ⁷⁰ De dood van aartshertog Frans Ferdinand (28 juni 1914, bij een aanslag in Sarajevo) zou nog héél wat meer impact hebben, en betekende een opmaak richting de Eerste Wereldoorlog. ⁷¹

Als gevolg van het voorafgaande kwamen de drie Albanese hoofdonderwerpen van ‘Londen’ (*i.e.* de internationale status van Albanië; de inrichting van de nieuwe Albanese staat, én de vestiging van internationaal geaccepteerde Albanese staatsgrenzen) in de aanloop naar, en bij aanvang van, de Eerste Wereldoorlog ernstig onder druk te staan. Deze - vooral door de *Great Powers*, doch zeker óók door de regionale Orthodoxe landen - aangerichte schade, richting het Albanese volk, zou tijdens de Eerste Wereldoorlog verder in omvang en impact toenemen.

Eerste Wereldoorlog (W.O.I.)

De Europese grootmachten plaatsten het onafhankelijke Albanië eigenlijk onder curatele, via het Verdrag van Londen. Dit diende het Europese verlangen naar stabiliteit in de Balkan, en veel minder het lot van het Albanese volk. Al snel bleek hoe weinig de *Great Powers* écht waren begaan met de Albanezen. Zoals al gesteld: hun Duitse Vorst werd door de Europese grootmachten personele en financiële middelen onthouden, ondanks expliciete toezeggingen. Geld was hard nodig, om een Albanees leger en een nieuwe staatsstructuur op te bouwen.

Bovendien vluchtten, naarmate de Europese oorlogsdreigingen toenamen, de leden van de diverse internationale commissies in Albanië al snel weer terug naar eigen bodem. Kortom: Albanië werd opnieuw aan haar lot overgelaten.⁷² Indien het daarbij was gebleven, had het Albanese volk wellicht nog op eigen kracht stapsgewijs haar nieuwe staat kunnen opbouwen. De *Great Powers*, plus hun satellieten in Zuidoost Europa, besloten echter opnieuw dat de Albanese gebieden speelbal mochten worden van de verschillende regionale en continentale geopolitieke en strategische overwegingen, zonder oog te slaan op ‘*law and order*’ in Albanië. Albanees grondgebied werd - wederom - door de Europese grootmachten toegezegd aan de buurlanden van Albanië, ditmaal in de hoop hen te kunnen scharen achter één van de twee belangrijkste partijen van de Eerste Wereldoorlog. Dit waren enerzijds de Centrale Machten (Bulgarije; Duitsland; Oostenrijk-Hongarije, en óók het Ottomaanse Rijk) en anderzijds de zogeheten *Entente* (Groot-Brittannië; Frankrijk; Rusland, plus tal van andere bondgenoten).⁷³ Onder deze omstandigheden konden sluimerende nationale tegenstellingen steeds meer op de voorgrond treden in Albanië, zodat al snel een situatie van anarchie en chaos werd geschapen. In combinatie met een zevenvoudige (!) invasie, door buitenlandse troepen, ontstond zo één lange aaneenrijging van rampspoed voor het zwaar beproefde Albanese volk. Ook ná W.O.I.

Hieronder volgt een toelichting op zowel de buitenlandse als de binnenlandse ontwikkelingen.

Buitenlandse interventies in Albanië

Europese beloftes (te Londen) aan het Albanese volk - zoals bescherming van haar territoriale integriteit, en respect voor de Albanese neutraliteit - bleken al spoedig een wassen neus. Het gevolg was een herhaling van de geschiedenis: buurlanden van Albanië vielen - met steun van de *Great Powers* - het Albanese grondgebied binnen, en lieten dit gepaard gaan met de meest wrede gruwelijkheden. Zo werd Albanië op verschillende momenten - doch óók simultaan - overspoeld door Bulgaren; Fransen; Grieken; Italianen; Montenegrijnen; Oostenrijkers, en Serviërs (die allen met hun legers de internationaal erkende grenzen van Albanië overstaken).

In het bijzonder Albanië's buurlanden Griekenland en Italië werden door de *Great Powers* gepaaid, om hen binnen het kamp van de *Entente* te halen, met als lokaas beloftes rondom het verkrijgen van Albanees grondgebied (terwijl Albanië *nota bene* al lang onafhankelijk was). Over de meervoudige schending van Albanië's territoriale integriteit, evenals de strijd van het Albanese volk om hun gebied te behouden, valt véél te schrijven doch weinig verheffends te melden (vooral waar het gaat om handelingen van Europese grootmachten, en buurlanden van Albanië). Om een korte impressie te geven: de Bulgaren kenden weliswaar een *invasion track record* in de Albanese gebieden, maar kwamen tijdens W.O.I. voornamelijk in Albanië terecht doordat zij daar Servische troepen achtervolgden en najoegen tot vér in Servië. De Bulgaren verdwenen september 1918 weer uit Albanië, waarop ‘Wenen’ - dat vooral vanwege Bulgaarse betrokkenheid tijdens W.O.I. in Albanese zaken terecht kwam - zich eveneens weer terugtrok. De Grieken vielen al in november 1914 Albanië binnen, ondanks de expliciet geproclameerde neutraliteit van beide landen. Spoedig werden steden als Gjirokastër en Korçë veroverd. Via een diplomatiek pokerspel, waarbij de Grieken territoriale expansie in Albanië als eis stelden voor deelname aan W.O.I., kon Griekenland haar beleid van vóór ‘Boekarest’ weer uitvoeren. Op 20 maart 1916 kondigde de Griekse Premier Stephanos Skouloudis in zijn Parlement zelfs aan dat ‘Noord Epirus’ zou worden ingelijfd binnen het Griekse Koninkrijk; een zéér botte expansionistische methodiek die de Grieken óók toepasten in het geval van de Macedonische gebieden. De Griekse positie in Albanië werd echter (in 1916) overgenomen door Italiaanse troepen - onder meer voor wat betreft de Albanese steden Gjirokastër; (Janinë), en Sarandë - én door Franse troepen, die via Thessaloníki waren geland om zich te vestigen in Korçë. Hier riepen de Fransen destijds (op 10 december 1916) de zogeheten ‘Republiek van Korçë’ uit.

De Montenegrijnen vielen Noord Albanië binnen, en wisten steden als Durrës en Shkodër onder hun beheer te krijgen (totdat de Oostenrijkers in Albanië verschenen, om hen daar te verjagen) terwijl Servische troepen grote delen van Centraal Albanië, waaronder Elbasan en Tiranë, bezetten (totdat de Bulgaren verschenen, om hen over de Servische grens te jagen).⁷⁴ De Italianen bezetten (30 oktober 1914) het Albanese eiland Sazan, en gingen aansluitend óók op het vaste land van Albanië tot annexatie over. Zij namen allereerst (26 december 1914) Vlorë in, waar zij ook hun hoofdkwartieren - voor verdere expansie in Albanië - vestigden.⁷⁵

Toen geallieerde machten van de *Entente* zich eenmaal van regionale steun hadden verzekerd, werden beloftes niet teruggeschroefd doch ging men zelfs nog veel vërder. Er werd (26 april 1915) een geheim verdrag - het zogeheten 'Pact van Londen' - getekend, waarbij de *Entente* aan Italië; Griekenland; Montenegro, en Servië (kortom: alle buurlanden van Albanië) haar goedkeuring verleende om Albanië, en de omliggende Albanese gebieden, verder te verdelen. Italië zou via het 'Pact van Londen' óók Dalmatië; Istrië, en Trentino verkrijgen. Griekenland mocht Zuid Albanië innemen, terwijl Montenegro en Servië Noord Albanië konden verdelen. Griekenland en Servië zouden hun territoir zelfs zóver mogen uitbreiden, dat zij - ten westen van het Meer van Ohrid - een grens met elkaar konden gaan vormen. Het restant van Centraal Albanië zou volgens het 'Pact van Londen' een niet-onafhankelijk (wél autonoom) Moslim staatje kunnen vormen, waarvan de buitenlandse zaken door Italië konden worden behartigd. Albanië en de omliggende Albanese gebieden werden zo de militaire speelbal van de *Entente* en de buurlanden van Albanië enerzijds, en de Centralen anderzijds, wat uiteindelijk leidde tot een gewapende strijd tussen beide kampen. Deze machtsstrijd werd op Albanees grondgebied uitgevochten. De Italianen verkregen uiteindelijk een protectoraat, over het héle gebied dat nog van Albanië resteerde.⁷⁶ Gedurende W.O.I. rukten buitenlandse troepen - vanuit West Albanië (Italianen) en Zuid Albanië (Fransen) - verder noordwaarts op, om terrein te winnen op de Oostenrijkers en Bulgaren (die eerder de Montenegrijnen en Serviërs hadden verjaagd). Onder de reeds zéér zwaar beproefde Albanese bevolking vielen toen opnieuw slachtoffers. De ellende nam nog toe, nadat de Griekse Koning Constantijn was afgezet en de Grieken zich bij het *Entente* kamp voegden. De Grieken wilden hierna het Italiaanse protectoraat over Albanië ondermijnen, en nieuwe pogingen richting een opgelegd 'Noord Epirus' ondernemen. Tenslotte waren er nog de Turken - zij kozen 2 november 1914 de kant van de Centralen - met restanten Ottomaanse strijdkrachten die in Albanië waren achtergebleven (na de terugtrekking van Turkse troepen, juni 1913) doch zij speelden er toen geen enkele rol van betekenis meer.⁷⁷

Albanese binnenlandse beroering

Een deelverklaring, van het gegeven dat buurlanden van Albanië snel overgingen tot invasie en bezetting, komt voort uit het feit dat in Albanië een - door de *Great Powers* geïnitieerde - situatie van chaos en anarchie was ontstaan, zodat er (begin W.O.I.) zes invloedssferen waren: ten eerste Shkodër, en haar omgeving, dat werd beheerd door een plaatselijke commissie die bestond uit zowel Christenen als Moslims (onder leiding van *Prenk Bibë Doda*); ten tweede Mirditë, dat *de facto* opereerde als een aparte staat (onder leiding van hun eigen tribale Prins, eveneens *Prenk Bibë Doda*); ten derde het gebied van de Malissori stam, die geïsoleerd bleef opereren (onder leiding van lokale leiders, en patriarchale instellingen); ten vierde Durrës, en haar omgeving, onder leiding van *Essad Pasha Toptani* (pro-Italië, zodat zijn regime spoedig door de *Entente* werd erkend als zijnde 'het officiële Albanese bewind'); ten vijfde de centrale Albanese gebieden (onder leiding van de 'Unie van Krujë'); ten zesde Vlorë, en de zuidelijke districten die met goedkeuring van de Europese grootmachten in bezit waren genomen door Italië (Vlorë en Sazan); kort door Griekenland ('Noord Epirus') en later Frankrijk (Korçë).⁷⁸

Essad *Pasha* Toptani maakte handig gebruik van deze chaos; riep zichzelf (5 oktober 1914) uit tot President/Premier van Albanië, en nam hierna bezit van het paleis in Durrës dat kort daarvoor nog door Zu Wied werd bewoond.⁷⁹ Albanese volkssteun voor Toptani was echter nóg beperkter dan wat Zu Wied had meegemaakt. Zo moest Essad (pro-*Entente*) tijdelijk de wijk nemen naar een Italiaanse boot,⁸⁰ om later het onderspit te delven tegen Ahmed Zogu (pro-Centralen). Het zou uiteindelijk Zogu worden, die wist te bereiken wat vooral Toptani altijd zo graag gewild had: Koning van Albanië worden. Zó ver was het echter nog lang niet. Albanië werd vooralsnog aan alle kanten bezet, door tal van buitenlandse legereenheden.⁸¹

Nalatenschap van de Eerste Wereldoorlog

Toen W.O.I. eindigde (11 november 1918) hadden de Italianen het meeste grondgebied van de staat Albanië nog stééds in bezit.⁸² De Albanezen beseften toen héél goed over erg weinig bewegingsruimte te beschikken, maar deden toch overal - óók bij de Italianen - een beroep op herstel van hun onafhankelijkheid én een beëindiging van de Servische bezetting in Noord Albanië (uit angst dat hen hetzelfde wrede lot als de Kosovaarse gebieden stond te wachten).⁸³

De Eerste Wereldoorlog betekende, al met al, een regelrechte ramp voor het Albanese volk: één op de tien Albanezen kwam om, vooral dankzij bruut buitenlands geweld tegenover het neutrale Albanië. Eerder stierven al véél Albanezen in de Eerste en Tweede Balkanoorlog.⁸⁴ Bovendien kwam door W.O.I. het voortbestaan van de onafhankelijke staat Albanië in gevaar - in het bijzonder via het 'Pact van Londen' - toen de *Entente* aan alle buurlanden van Albanië goedkeuring verleende om zowel Albanië als de omliggende Albanese gebieden te verdelen.⁸⁵ 'Rome' zou uiteindelijk besluiten dat een onafhankelijke Albanese staat tóch wenselijk was, om toekomstige Zuid Slavische expansie te kunnen blokkeren, maar dat ging niet van harte. Zonder een Amerikaanse bemoeienis met de Europese machtsbalans, en daarmee de Europese grenzen, zou wellicht (na W.O.I.) zelfs géén sprake meer zijn geweest van de Albanese staat.⁸⁶ Al met al leed Albanië - óók nog ruim voorbij W.O.I. - zéér grote materiële schade, dankzij de invallen vanuit haar buurlanden (terwijl zelfs na afloop, bij de Vrede van Versailles, deze buurlanden aanspraak bleven maken op Albanees grondgebied). Kansen op vereniging van de Albanese gebieden, binnen één territoir, leken na W.O.I. kleiner dan ooit tevoren. Zo zorgde de Eerste Wereldoorlog voor verdere bevestiging en bestendiging van de Albanese Kwestie.

Vrede van Versailles

De vredesconferentie van W.O.I. werd (op 18 januari 1919, in Parijs) geopend door President Pointcarré, waarna een eerste voltallige sessie plaatsvond in het *Quai d'Orsay*. Ook President Wilson was aanwezig. Hij liet zich door Amerikaanse 'territoriale experts' informeren over Albanië's toekomst. Dit leidde aanvankelijk tot irreële scenario's, ten gunste van de regionale bondgenoten (wiens assimilatiepolitiek nog werd goedgekeurd door de geallieerde machten).⁸⁷

Naast Grieken; Italianen, en Serviërs, legden zélfs de verslagen Montenegrijnen nog weer een claim op Albanees grondgebied.⁸⁸ De Grieken - door de Fransen en de Italianen verdreven uit Zuid Albanië - kwamen spoedig met eisen die herstel van hun oude expansionistische ideaal van 'Noord Epirus' inhielden (mét het bezit van Korçë).⁸⁹ Albanezen, voor zover zij werden erkend en gehoord in Parijs, presenteerden eveneens hun zienswijze. Hun legitieme wensen staken echter érg schril af, tegen de annexatiepogingen van hun buurlanden en de strategische belangen van de *Global Powers* (o.a. Amerika; Frankrijk; Groot-Britannië; Japan, Rusland). Er volgden maanden van onderhandelingen, vol intriges; complotten, en geheime afspraken.

Naarmate de bijeenkomsten voortduurden, kwamen er - onder meer vanuit Britse zijde - zéér vergaande voorstellen rond een verdeling van de Albanese gebieden. De Italianen deinsden er uiteindelijk zélf niet voor terug om het maar op een akkoordje te gooien met de Grieken, om Albanees territorium te verdelen (via het geheime *'Tittoni-Venizelos Accord'*, van 29 juli 1919).⁹⁰ In Parijs kwamen niet alleen tegenstrijdige eisen (van Italianen; Grieken, en Zuid Slaven) naar voren, maar trad óók steeds meer een Brits-Franse rivaliteit op de voorgrond. Bovendien moesten de Amerikanen niets hebben van allerlei Europese geheime akkoorden; protocollen, en verdragen. Als gevolg, van de onmogelijkheid om algemene overeenstemming te bereiken over het Albanese grenzenprobleem, sleepte de kwestie zich voort tot ná de ondertekening van de Vrede van Versailles (en kwam men uiteindelijk - pas in 1921 - uit op het punt van herstel van de oude grenzen).⁹¹ Daar ging éérst nog de nodige Albanese dynamiek aan vooraf.

Albanië bevrijdt opnieuw zichzelf

In het licht van de eerder genoemde tegengestelde meningen en belangen, over de toekomst van de Albanese gebieden en de dreiging dat óók Albanië verder zou worden verdeeld, werd door Albanese nationalistenaan een Nationaal Congres belegd in Lushnjë. Daar werd de Albanese wens tot herstel van hun onafhankelijkheid herbevestigd. De Parijse Vredesconferentie werd vervolgens op de hoogte gesteld, van de algemene Albanese bereidheid om zich - desnoods gewapenderhand - te keren tégen de Italiaanse overheersing en bezetting door andere landen. Albanezen bleken bereid te sterven, in een strijd voor de definitieve bevrijding van Albanië; de verdediging van de politieke en territoriale integriteit, plus een volledige onafhankelijkheid voor het Albanese volk (dat moest worden verenigd binnen etnische en natuurlijke grenzen).

Er werden concrete politieke toekomstplannen gesmeed, voor en door Albanezen, inclusief een nieuwe Grondwet en parlementaire verkiezingen (die al in februari 1920 plaatsvonden). Voortaan zou Albanië moeten worden bestuurd door een Hoge Raad van State, als collectief staatshoofd, bestaande uit vier regenten (afkomstig van de vier grootste religieuze stromingen: Katholieken; Bektashi Moslims; Soennitische Moslims, en Orthodoxen) terwijl dan tevens een wetgevende vergadering met een 37-koppige Senaat moest worden ingesteld, evenals een nieuwe regering (onder leiding van Sulejman *Bey Delvina*). Vanaf dat moment moest Tiranë de hoofdstad worden, waar inderdaad (27 maart 1920) zowel de Nationale Raad (Senaat) als de nieuwe regering zich vestigde.⁹² Albanië kon vanaf toen de eigen parlementaire democratie opbouwen, en zich richten op beëindiging van alle buitenlandse aanwezigheid in eigen land. Frankrijk besloot hierop Shkodër te verlaten, en droeg (26 mei 1920) óók Korçë weer over aan de Albanezen. Italië was bepaald minder meewerkend. Hoewel zij wél alle troepen uit het binnenland van Albanië terugtrok, bleef Italië vasthouden aan Vlorë en Sazan. Uiteindelijk werden de Italianen door de Albanezen omsingeld (mei 1920) en werd een verdrag in Tiranë getekend (augustus 1920) dat de Albanese onafhankelijkheid erkende. En hoewel Sazan niet werd teruggegeven, werd Vlorë wél heroverd (3 september 1920). Zodoende was weer sprake van een inheemse regering, die daadwerkelijk gezag uitoefende over het eigen grondgebied (althans het territorium zoals bepaald door de Conferentie van Londen) waardoor werd voldaan aan onafhankelijkheidscriteria conform het internationaal recht. De mondiale mogendheden aarzelden echter nog steeds, waarbij de Amerikanen steeds méér op de lijn van zelfbepaling zaten en steeds minder neigden naar beloning voor de winnaars van de Eerste Wereldoorlog.⁹³ Nadat de Italianen op het vaste land van Albanië waren verdreven, was er nog het probleem van de Zuid Slaven die zich niet aan hun afspraak hielden - om bij Italiaanse terugtrekking óók het Albanese territorium te verlaten - en die zelfs nieuwe invallen deden, wat de Grieken hen graag wilden nadoen (ware het niet dat de Albanezen hen nog nét op tijd een halt toeriepen).

Om in elk geval een minimaal resultaat te bereiken - herstel van de oude grenzen van 1913 - pasten de Albanezen niet alleen geweldshantering toe, als middel om de buitenlandse troepen van hun grondgebied te verjagen, doch koos men tegelijk óók voor een juridische benadering. Albanië deed (17 december 1920) het verzoek om toegelaten te worden tot de Volkenbond, wat eloquent door Fan Noli werd bepleit in Genève. Verrassend was de Britse steun, deels te verklaren vanwege verzet vanuit Frankrijk (bondgenoot Zuid Slaven) doch het was vooral de vondst van olie in Albanië die het 'perfide Albion' deed scharen aan de zijde der Albanezen. Het was met name het Britse parlamentslid *Lord Robert Cecil* die de andere afgevaardigden wist te overtuigen, om Albanië als Volkenbond-lid te accepteren. Daarmee werd Albanië *de jure* weer een internationaal erkende soevereine en onafhankelijke staat, en kon het opnieuw diplomatieke betrekkingen met andere staten aangaan (inclusief *Great Powers* en Orthodoxe buurstaten, die enkele jaren eerder nog zo graag het Albanese grondgebied wilden verdelen).

Dit alles hield echter géén automatische erkenning van de oude Albanese grenzen in. Om die reden - en eventuele Parijse besluitvorming in hun nadeel te voorkomen - deden de Albanezen een beroep op de Volkenbond Raad, om zich uit te spreken over hun grenzenprobleem. De Raad verwees de Albanese Kwestie echter terug naar de 'Conferentie van Ambassadeurs te Parijs', die uiteindelijk (9 november 1921) bepaalde dat de grenzen van 1913 óók de grenzen van 1921 zouden worden (mits er nog weer kleine concessies werden gedaan, aan de Grieken en de Zuid Slaven).⁹⁴ Hierop besloot 'Belgrado' (eind 1921) om haar troepen terug te trekken. De Grieken waren echter niet tot een dergelijke terugtrekking bereid, en hielden gebied in de regio Korçë bezet. Albanië bleef mede om die reden een beroep doen op de Volkenbond Raad (evenals het Hof in Den Haag, waar de Albanese Kwestie zich schier eindeloos voortsleepte). Terwijl Grieken en Zuid Slaven een Volkenbondcompetentie aangaande de Albanese Kwestie ontkenden - en alléén nog de Conferentie van Ambassadeurs te Parijs erkenden - redeneerden Albanezen aanvankelijk in omgekeerde richting, en vroegen - naast erkenning van de grenzen van 1913, waar de Europese landen steeds meer toe neigden - via de Volkenbond aandacht voor álle Albanese gebieden. De Volkenbond besloot uiteindelijk dat haar Assemblée zich kon uitspreken, over zowel schendingen van de Albanese territoriale integriteit als de grenzen *sec*, en besloot tot het instellen van een beproefd recept: een onderzoekscommissie, die de grenzen exact moest bepalen (waartoe men destijds - 1913, te Londen - óók al had besloten).⁹⁵

De Albanese Kwestie werd tijdelijk als een meervoudig probleem aangeduid (vaststellen van Albanese grenzen; vermeende grensschendingen, plus de algemene situatie ter plekke) dat toen door het Zesde Comité van de Volkenbond behandeld moest worden. Deze vertraging betekende enerzijds dat de Zuid Slaven zware artillerie beschietingen én grensschendingen bleven uitvoeren in Noord Albanië, terwijl - mede hierdoor - besluitvorming binnen zowel de Volkenbond in Genève als de Conferentie van Ambassadeurs te Parijs zich verder bewoog in de richting van een hernieuwd erkennen van de Albanese grenzen (conform het Protocol van Florence, van 17 december 1913). Nadat óók de *Principal Allied and Associated Powers* (de overwinnaars van W.O.I.) zich konden vinden in het aanstellen van een *Commision of Inquiry* voor Albanië, moest dit land éérst nog een *Declaration on Minorities* tekenen.⁹⁶ Zo mat men met twee maten, want omringende landen hoefden niet aan dergelijke criteria te voldoen (ten aanzien van hun Albanese; Macedonische, en andere, minderheden). Deze ongelijkheid werkt nog door in de tegenwoordige tijd, voor wat betreft toetredingscriteria voor EU en NAVO.⁹⁷

De Zuid Slaven werd opgedragen om zich áchter de grenzen van 1913 terug te trekken, anders zouden er economische sancties volgen (conform artikel 16 van het Volkenbond Handvest). Deze methodiek zou niet voor het laatst gehanteerd worden, om de Serviërs in het gareel te krijgen. In 1921 werkte de dreiging effectief (in 1999 niet meer, en ontstond een luchtoorlog).

Op 12 november 1921 kondigden Frankrijk; Groot-Brittannië, en Italië, officieel de erkenning aan van de regering in Tiranë (als *de jure* regering van het onafhankelijke Albanië) waarop de Zuid Slaven drie dagen later hun terugtrekking uit Albanië bekend maakten. En waar Albanië toen óók de Conferentie van Ambassadeurs erkende (daar zowel in Genève als in Parijs de grootmachten neigden naar een terugkeer van de situatie uit 1913) deed Griekenland dit niet.

Er werd rond de Albanese grenzen een gedemilitariseerde *zone of demarcation* vastgesteld, zoals dit (eind twintigste eeuw) óók nog rond de Servisch-Kosovaarse grenzen zou gebeuren. Echter - om nóg een parallel te trekken - waar stabiliteit ontstond rond externe grenzen, was de situatie binnen die grenzen buitengewoon fragiel te noemen. De ene regering volgde de andere op, als gevolg van machtsstrijd tussen tal van groepen en personen. Het gevolg was dat prominente Albanese nationalistische leiders - zoals Bajram Curri; Mustafa Kruja, en Hasan Bey Prishtina, die zich ondertussen hadden verenigd in het 'Comité voor de Bevrijding van Kosova' - al spoedig te vuur, en vooral te zwaard, werden bevochten (door strijdkrachten van Ahmed Bey Zogu, die weinig belangstelling had voor de Kosovaarse gebieden en zich richtte op verwerving van een positie die hem absolute macht zou geven over het volk van Albanië). Zogu liet één voor één andere Albanese leiders uit de weg ruimen, om zodoende steeds meer macht naar zichzelf toe te trekken. Ondertussen sprak de internationale gemeenschap zich uit vóór (Zuid) Albanië, en tégen de Griekse droom van 'Noord Epirus'. Griekse hoop op steun uit Washington viel óók in duigen, nadat de Amerikanen (28 juli 1922) eveneens de Albanese onafhankelijkheid en grenzen erkenden. De Grieken restte slechts dit voorbeeld nog te volgen.

Op 27 januari 1925 werd het 'Tweede Protocol van Florence' getekend, waarin opnieuw de bevindingen van een *International Boundary Commission* (deze keer van de Volkenbond) werden vastgelegd en ondertekend, door vertegenwoordigers van Frankrijk; Groot-Brittannië, en Italië. Albanië en Griekenland tekenden toen óók nog een extra (bilateraal) document. Uiteindelijk werd (op 30 juli 1926) nog een slotverklaring (*L'Act Final*) getekend in Parijs, op basis van het Tweede Protocol van Florence, door enerzijds de vertegenwoordigers van de Conferentie van Ambassadeurs te Parijs (*i.e.* Frankrijk; Groot-Brittannië; Italië, en Japan) en anderzijds de vertegenwoordigers van Albanië; Griekenland, en de Zuid Slaven van het Koninkrijk der Serviërs; Kroaten, en Slovenen. Griekenland trok zich terug uit regio Korçë, zonder haar claim op 'Noord Epirus' werkelijk te laten varen. Zodoende bleef óók tijdens het Interbellum een gespannen relatie bestaan, tussen Albanië en Griekenland. Na W.O.II. zouden zij zelfs nog - decennia achtereen - in een 'toestand van oorlog' met elkaar blijven verkeren.⁹⁸

De 'bevroren' Albanese Kwestie

Tussen 1926 en 2008 bleef de Albanese Kwestie in 'bevroren toestand' bestaan. Toch valt er het nodige te melden, over het voortbestaan van het Albanese probleem tijdens deze periode. Zo zou de wrede geschiedenis - van bezetting, en ellende voor het Albanese volk - zich wéér herhalen (gedurende de Tweede Wereldoorlog) toen Italië opnieuw overging tot bezetting van Albanië, en Griekenland wederom probeerde een 'Noord Epirus' te vestigen. Na een Griekse invasie én Italiaanse bezetting volgde nog een Duitse overheersing van Albanië. Onder bezet bewind werd Albanië korte tijd samengevoegd met andere Albanese gebieden (delen van de Kosovaarse streken in het noorden, en Çamëria in het zuiden). Albanië wist later, nog tijdens de Tweede Wereldoorlog, vooral op eigen kracht de buitenlandse bezetters weer te verdrijven. Na W.O.II. bleven de Albanese grenzen ongewijzigd, en de andere Albanese gebieden bezet. Al snel ontstond een tendens, in de geschiedschrijving, om niet langer nadruk te leggen op een 'Klein Albanië' (de beperkte Albanese *nation-state*, zoals erkend in 1913 én in 1926) doch op vermeend Albanees irredentisme en een negatief gepercipieerd streven naar 'Groot Albanië'.

De ‘bevroren toestand’ van de Albanese Kwestie veranderde definitief (op 17 februari 2008) met de creatie van de onafhankelijke Republiek Kosova. Sinds dat moment bestaan twee - door grenzen gescheiden, doch door nieuwe mogelijkheden virtueel verenigde - landen, wiens territorium ooit tot de Ottomaanse *vilayets* behoorde. Zij functioneren als aparte contemporaine entiteiten, terwijl de Albanese cultuur; etniciteit; geschiedenis; taal, en andere aspecten van zelfidentificatie, er door méér dan negentig procent van de lokale bevolking wordt gedeeld. Per saldo is een belangrijk deel van de Albanese gebieden aaneengesloten terrein geworden. Dit leidt tot de vraag wat er gaat gebeuren (in heden, én toekomst) met de overige Albanese gebieden, die ooit deel uitmaakten van de vier *vilayets*, en wat de Albanese Kwestie betekent voor de staten die de overige Albanese gebieden herbergen binnen hun nationale territorium.

Na een kort stilstaan bij kenmerken; oorzaken, en gevolgen van de Albanese Kwestie zal het tweede deel van Hoofdstuk 4 nagaan óf - en zo ja, hoe - de Albanese Kwestie een rol speelt binnen het staatsverband van Griekenland; Kosova; Macedonië; Montenegro, en Servië.

Albanese Kwestie

(afsluiting deel 1)

Het is opmerkelijk dat in moderne historische literatuur wél wordt verwezen naar de Albanese Kwestie, of synoniemen daarvoor,⁹⁹ doch zónder dat dit gepaard gaat met een basale vorm van uitleg of definiëring. Zodoende doet zich het werkelijk uiterst curieuze verschijnsel voor, dat moderne - óók wetenschappelijke - publicaties het Albanese vraagstuk als het ware vanuit het luchtledige doen aanvangen (in de moderne tijd, meer in het bijzonder eindjaren 1990) zónder enige aandacht voor de oorsprong; context; oorzaken, en gevolgen van het Albanese probleem (zoals hierboven beschreven). Bestudering van moderne literatuur leert zodoende dat sprake lijkt te zijn van meerdere Albanese Kwesties (naast een ‘oude visie’ ook een ‘nieuwe versie’). Het eerste deel van Hoofdstuk 4 sluit af met een - persoonlijke - definitie, van de ‘oude’ Albanese Kwestie, en somt de basale oorzaken en gevolgen ervan op. Het tweede deel biedt een - contemporaine - uitwerking van deze materie, met een voorzichtige blik op de toekomst.

De ‘oude’ Albanese Kwestie: een eigen definitie

De Albanese Kwestie kenmerkt zich door de ontwikkeling dat de aloude Albanese gebieden van Zuidoost Europa (na het uiteenvallen van het Ottomaanse Rijk, aan het begin van de twintigste eeuw) niet werden verenigd tot één grote, onafhankelijke, nationale staat - op basis van culturele; etnische; linguïstische; religieuze, en andere criteria die elders in de Balkan wél tot autonome, en spoedig ook onafhankelijke, staten hadden geleid - doch slechts resulteerden in een sterk ingeperkte, hooguit autonoom bedoelde, *nation-state* Albanië (terwijl omliggend Albaëes gebied, met grof geweld, werd toegevoegd aan territorium van Orthodoxe buurlanden). Genoemde ontwikkeling kent zowel de nodige oorzaken, als diverse - ingrijpende - gevolgen. Dit probleem wordt gepercipieerd als een groot onrecht, dat het Albanese volk is aangedaan.

Enkele oorzaken van de ‘oude’ Albanese Kwestie

Het Ottomaanse Rijk weigerde systematisch om gehoor te geven aan Albanese verzoeken tot zelfbeschikking, terwijl inwoners van de Albanese gebieden aanhoudend gerekruteerd werden voor het Turkse leger (dat nodig was om het Ottomaanse Rijk in stand te kunnen houden); in toenemende mate zware belastingen kregen opgelegd (om het Turkse Imperium te bekostigen) en tegelijkertijd stééds verder werden ingeperkt in hun eigen culturele en nationale identiteit. Europese grootmachten zochten een oplossing voor de ‘Oosterse Crisis’, van de ondergang van het Ottomaanse Rijk én het gegeven dat dit imperium - in toenemende mate - niet langer in staat bleek om ‘Turks Europa’ (vooral de Albanese en Macedonische gebieden) te beheren.

De *Great Powers* meenden aanvankelijk dat de oplossing van deze crisis lag in de ontkenning van het bestaan van een Albanese volk, en daarmee het recht op zelfbeschikking voor dit volk, naast het bevorderen van autonomie en/of onafhankelijkheid voor andere etnische gebieden in Zuidoost Europa. Nieuwe Orthodoxe staten, allen met een expansionistisch en nationalistisch karakter, kregen vervolgens belangrijke delen van de aloude Albanese gebieden toegewezen. Binnen deze specifieke regionale omgeving, waar andere (*inter alia*: Bulgaarse; Griekse; Montenegrijnse, en Servische) gebieden spoedig de eigen etnische; linguïstische, en religieuze identiteit wisten om te smeden tot nationale eenheid - die zich richtte op een autonomie en/of onafhankelijkheid, ten opzichte van het Ottomaanse Rijk - opteerden de Albanese in eerste instantie slechts voor een beperkte autonomie (binnen het Turkse Imperium). Waar andere etnische gebieden bewust kozen voor een onafhankelijkheidsstrijd, op basis van offensieve nationalistische programma's, kwam Albanese nationalisme pas zéér laat tot stand - vanwege traditionele culturele; religieuze, en sociale verschillen - en dan voornamelijk als gevolg van externe factoren (Ottomaans verval en Orthodox expansionisme). Om die reden is Albanese nationalisme in wezen defensief van karakter, en manifesteerde het zich destijds als zodanig.

Enkele gevolgen van de 'oude' Albanese Kwestie

Het gegeven dat Albanese gebieden in Zuidoost Europa werden aangevallen, met gebruik van grootschalig grof geweld, door omringende Orthodox-Christelijke landen (waarbij dit geweld *a-priori* internationaal werd geïnstigeerd door de *Great Powers*, via het Congres van Berlijn uit 1878, terwijl het toen gehanteerde geweld - plus het directe resultaat ervan, in de vorm van directe annexatie van Albanese gebied - *post factum* internationaal werd gesanctioneerd, via de Verdragen van Londen en Boekarest uit 1913, vanwege grootmachtelijke geopolitieke en strategische belangen die sterk ten koste gingen van de culturele; etnische; linguïstische, en nationale belangen van het Albanese volk) betekende dat het Albanese volk zich geplaatst zag voor een indringende existentiële crisis. Deze externe factoren dwongen de Albanese tot een bevrijdingsoorlog, voor behoud van eigen territorium en eigen identiteit. Zo werd men geprest tot het unilateraal uitroepen van een onafhankelijk Albanië, bedoeld voor alle Albanese gebieden. Deze afkondiging leidde niet tot een algemeen internationaal erkend Albanese 'thuisland', op basis van criteria die eerder een rol speelden bij de onafhankelijkheid van andere landen in Zuidoost Europa, doch resulteerde eerst en vooral in een initiële internationale betwisting van die Albanese onafhankelijkheid (zodat grenzen van de Albanese nationale staat nog onbepaald bleven) en - aanvankelijk - slechts in toekenning van een Albanese autonomie. Dit betekende een vertraagde totstandkoming van een zelfstandig Albanië, terwijl bovendien (vanaf 1913) tal van Albanese buiten de landsgrenzen van het onafhankelijke Albanië kwamen te wonen.

De uiteindelijke creatie - van een afgeknotte Albanese nationale staat - werd door de Europese grootmachten niet zo zeer geaccordeerd vanwege een Albanese recht op zelfbepaling, doch vooral vanwege de overtuiging dat een Albanese staat essentieel was voor het bewaren van de Europese vrede (daar een volledige verdeling van de Albanese gebieden zonder twijfel zou leiden tot een continentaal gewapend conflict, waarbij de *Great Powers* zélf zouden worden betrokken). Die Europese vrede werd uiteindelijk alsnóg ernstig bedreigd, vooral dankzij het expansionistische beleid van Orthodoxe staten (binnen het georganiseerde verband van de Balkanbond, wat leidde tot de Eerste Balkanoorlog en - na onderling conflict - de Tweede Balkanoorlog). Dit mondde uit in een continentale en mondiale oorlog (Eerste Wereldoorlog). Uiteindelijk kon Albanië met véél moeite (na twee Balkanoorlogen en twee Wereldoorlogen) het beperkte territorium, dat zij in 1913 kreeg toegewezen, behouden. Echter: een zéér significant deel van het Albanese volk bleef zo - permanent - buiten de eigen landsgrenzen wonen, wat (tot op heden) de algemene regionale stabiliteit en continentale veiligheid heeft beïnvloedt.

Deze situatie duurde lange tijd voort - tijdens de periode van de Koude Oorlog - als ‘bevroren conflict’ (tot aan de eindjaren 1990). Het is opvallend en óók merkwaardig te noemen dat sindsdien, in het moderne discours over de legitimiteit van landsgrenzen in de regio Zuidoost Europa, geregeld wordt geschreven in termen van een modern - gewapend; agressief, en expansionistisch - streven naar een ‘Groot Albanië’ (in plaats van een verlate genoegdoening voor het Albanese volk, dat - sinds haar onafhankelijkheidsverklaring voor álle Albanese gebieden - eerst en vooral zélf slachtoffer werd van offensief en expansionistisch beleid, zoals dat door landen als Griekenland; Italië; Montenegro, en Servië werd gevoerd). Een en ander gaat gewoonlijk gepaard met een negatieve *c.q.* onjuiste perceptie van het (Pan-) Albanisme. Het is even opvallend dat de Macedonische Kwestie tegenwoordig hetzelfde lot treft, nadat het Macedonische volk haar aloude aaneengesloten Macedonische gebieden (begin twintigste eeuw) moest opofferen, eveneens ten gunste van extern - Bulgaars; Grieks, en Servisch – expansionisme. Ook de moderne Macedoniërs lijken géén verlate genoegdoening te krijgen voor eerder aangedaan onrecht, doch worden in hun nationale belangen (onder meer op het terrein van de Euro-Atlantische integratie) nog altijd zwáár geschaad door landen die in de twintigste eeuw, met gebruik van grof geweld, het territoire van ‘Turks Europa’ veroverden. Als gevolg - dankzij het blijven voortbestaan van de Albanese Kwestie, mede in combinatie met het persisteren van de Macedonische Kwestie - kan in het ‘Europa van nu’ een alom gewenste totale vrede en veiligheid vooralsnog géén concrete continentale realiteit worden. ¹⁰⁰

Deel 2: Van Volkenbond tot volkenmoord

(inleiding)

Navolgende pagina’s gaan nog meer in detail in op de Albanese Kwestie, binnen het huidig tijdsgewricht, waarbij wordt nagegaan óf - en zo ja, hoe - de Albanese Kwestie een rol speelt binnen de betrokken contemporaine staten (Griekenland; Kosova; Macedonië; Montenegro, en Servië). Op deze wijze komen, achtereenvolgens, de volgende thema’s/landen aan de orde:

“*Kosovo - Kosova: de ‘Kosov@ Kwestie’ in heden en verleden*”, waarbij getracht wordt aan te tonen dat de Albanese Kwestie op een gegeven moment - tijdens het communistische tijdperk in Zuidoost Europa - zich vrijwel louter verengde tot de zogeheten Kosovo Kwestie;

“*Kosova Lindore/Preševo Vallei: een nieuwe Kosovo Kwestie?*”, waarbij de vraag aan de orde komt of er - naast de Kosovo Kwestie - nóg een verdere vernauwing van de Albanese Kwestie is ontstaan, binnen het zeer specifieke PMB-gebied van Zuid Servië (*c.q.* ‘Oost Kosova’);

“*Montenegro: de ‘afwezige’ Albanese Kwestie*”, waarbij (onder meer) wordt bekeken hoe het tegenwoordig staat - met de Albanese Kwestie - aan de westkant van de Kosovaarse gebieden;

“*Griekenland: de ‘vergeten’ Albanese Kwestie*”, waarbij een voor velen onbekende dimensie van de Albanese Kwestie (Çamëria) aan de orde komt, wat vervolgens wordt gekoppeld aan vragen rondom het directe belang van deze bilaterale dimensie (voor nu, en in de toekomst);

“*Macedonië: de ‘latente’ Albanese Kwestie*”, waarbij het ‘Macedonië Conflict’ van 2001 wordt afgezet tegen omstandigheden van een decennium later, en de vraag rijst of iets zinnigs valt te zeggen over de Albanees-Macedonische perspectieven voor het volgende decennium;

“*Epiloog Albanese Kwestie*”, waarbij de - soms verwarrende - concepten van ‘Albanisme’; ‘Groot Albanië’; ‘Albanosfeer’, en ‘Albanees Europeanisme’ aan de orde komen, evenals aandacht voor het ‘Albanees Imago’ (zoals dit nog toe in de historische literatuur - doch óók daarbuiten - heeft bestaan, en bijdroeg aan het ontstaan en bestaan van de Albanese Kwestie).

Kosovo - Kosova: ¹⁰¹ de ' Kosov@ ¹⁰² Kwestie ' ¹⁰³ als verengde Albanese Kwestie

Binnen het gebied dat onder de Ottomanen *vilayet Kosova* heette; dat later - in verkleinde vorm - de Servische Provincie Kosovo (en Metohija) inhield, en tegenwoordig de Republiek Kosova betreft, wisselden Albanezen en Serviërs méér dan eens van machtspositie. Dit betrof in het bijzonder hun onderlinge sociale status, én situatie van meerderheid *versus* minderheid.

In Ottomaans Kosovo was de meerderheid van Orthodox Servische inwoners (vooral boeren) al snel ondergeschikt aan een minderheid van Islamitische Albanese inwoners (vooral boeren en herders, doch óók grootgrondbezitters en bestuurders, die allen tot dezelfde *millet* als de Ottomaanse overheersers behoorden). De Serviërs voelden zich destijds 'tweederangs' burgers. Albanezen stelden zich duidelijk repressief op tegenover Serviërs. ¹⁰⁴ Na de Balkanoorlogen en de Eerste Wereldoorlog werden die rollen omgedraaid. Vanaf de jaren 1920 ging steeds meer land over in Servisch bezit, en waren 'Albanese' inwoners (binnen het Koninkrijk van Servië; Kroaten, en Slovenen) aan de beurt om de status van achtergesteld burger te krijgen. Die ondergeschikte positie behielden zij decennia lang, óók binnen Joegoslavië *c.q.* Servië. ¹⁰⁵ Vanaf de mid-jaren 1970 ging, binnen de Autonome Provincie Kosovo, ¹⁰⁶ weliswaar weer wat meer land en vastgoed over in 'Albanese' handen, maar tóch voelden etnisch Albanezen zich - binnen de Federale Joegoslavische Republiek, en vooral de Republiek Servië - ondergeschikt en benadeeld. De Serviërs voelden zich eveneens 'tweederangs' en gediscrimineerd, maar dan in Kosovo. Zo ontstond steeds meer een (etnische) polarisatie, tussen 'Albanezen' en Serviërs, waartoe bepaalde elementen - vele eeuwen lang - onder de oppervlakte hadden bestaan. ¹⁰⁷ Zij culmineerden (in de jaren 1980) tot een regelrechte confrontatie, in Kosovo, gevolgd door een open conflict en zelfs een grootschalige oorlog (de NAVO operatie *Allied Force*, uit 1999). ¹⁰⁸ In de lange escalatieperiode die hieraan vooraf ging (1989 - 1999) vormden de 'Albanezen' in Kosovo de meerderheid, doch in de Republiek Servië als geheel waren zij een minderheid. In Kosovo vormden Serviërs een minderheid, maar zij onderdrukten de 'Albanese' meerderheid.

Over het tijdvak 1989 - 1999 is héél veel geschreven, zéker ook via de media, al betekende dit niet dat Kosovaarse achtergronden uitvoerig en gebalanceerd werden gepresenteerd. In feite droegen de media, inclusief de internationale media, zéér sterk bij aan het polarisatieproces. ¹⁰⁹ Na de escalatieperiode, en een periode van internationale supervisie (1999 - 2008) ontstond de huidige situatie van het onafhankelijke Kosova. ¹¹⁰ Hier is nu sprake van een overweldigende meerderheid van (etnisch) Albanezen, en kleine minderheid van (etnisch) Serviërs. Wellicht dat 'Republiek Kosova' de definitieve uitkomst betekent, van de gevoelige Kosovo Kwestie.

Ondertussen groeit al weer een nieuwe generatie op, die het doorhakken van de Kosovaarse Gordiaanse knoop (via militair ingrijpen in 1999, onder de vlag van 'humanitaire interventie') niet meer bewust heeft meegemaakt. Waar vroeger een *oral history* werd doorverteld aan de volgende generatie, vol met eigen mythes van eeuwen her, kan de huidige generatie van jonge Kosovaren zich baseren op héél veel literatuur en andere informatiedragers die uit de periode 1989 - 1999 bewaard zijn gebleven. Dankzij overvloedig beeldmateriaal staat óók voor de jongste generatie het tijdvak van escalatie en openlijk conflict tamelijk helder op het netvlies. Géén andere oorlog werd ooit zó uitvoerig becommentarieerd, aan de hand van een zéér uitputtende hoeveelheid (dagelijkse) *video footage*; *briefings*, en nieuwsuitzendingen. Véél commentaar bleek echter, na verdere bestudering, vooral te zijn gebaseerd op vooroordelen; eenzijdige informatie; disinformatie; gemanipuleerde informatie; vijandbeelden, *et cetera*. Wie het ene moment in Washington de Kosovo Kwestie besprak en dit kort daarna in Moskou deed, kreeg het gevoel dat er twee volkomen verschillende onderwerpen aan de orde waren geweest. ¹¹¹ Ook in Zuidoost Europa zélf stonden, en staan, visies diametraal tegenover elkaar.

Botsende visies, ten aanzien van de Kosovaarse gebieden

Dit betreft allereerst de Albanese en Servische visie met betrekking tot de Kosovo Kwestie. Nationalistische mythologieën kennen hierbij een volkomen verschillend vertrekpunt, om uit te komen op hetzelfde eindpunt: het recht op regering over de Kosovaarse gebieden. Wie via waarheidsvinding tracht te komen tot een conclusie, over de vraag welke visie het gelijk aan haar kant heeft, raakt al héél snel verstrikt in schier eindeloze historische discussies en zwáár emotionele debatten. Dit discours, rond de Kosovo Kwestie, komt hier niet *in extenso* aan de orde doch beperkt zich tot een aantal hoofdlijnen. Het gaat uiteindelijk vooral om de vraag of de Albanese Kwestie - binnen de Kosovaarse gebieden *sec* - tegenwoordig nog aan de orde is.

Servische visie, met betrekking tot de Kosovo Kwestie

De komst van de Slaven in de Balkan wordt verschillend gedateerd, variërend van de vierde eeuw na Christus (wat de Slaven in algemene zin betreft) tot de zesde of zevende eeuw (wat de Zuid Slaven betreft, *i.e.* de voorvaderen van moderne (Macedoniërs); Kroaten; Serviërs, en Slovenen).¹¹² Deze Zuid Slaven migreerden deels ook richting de Kosovaarse gebieden, naar schatting tussen de zesde en tiende eeuw na Christus. Zij vestigden zich vooral op de vlakke gebieden en de riviervalleien, en lieten de berggebieden over aan de oudere Balkan bewoners (in het bijzonder de Illyriërs; de waarschijnlijke voorvaderen van de Albanen). Tot aan de komst van de Ottomanen bestond een tamelijk symbiotische coëxistentie, van oorspronkelijke bewoners en migranten. Rond de twaalfde eeuw werden de streken *Kosovo* en *Metohija*¹¹³ opgenomen binnen het Servische Rijk. Kosovo werd al snel het ‘Servische hart’ (als cultureel; economisch; politiek, en staatkundig centrum voor het Servische volk). Binnen dit ‘*Kosmet*’ gebied stonden méér kerken en kloosters dan waar ook in het Servische Rijk. Dit Rijk kende een hoogtepunt onder Stefan Dušan (1331 - 1355) en liep van Belgrado - via de Albanese gebieden; Epirus; de Macedonische gebieden, en Thesalië - tot aan de Egeïsche Zee. Dušan noemde zich ‘Keizer van de Serviërs; Grieken; Bulgaren, en *Arbanasi*’ (*i.e.* de Albanen).¹¹⁴ De komst van de Ottomanen in de Balkan betekende het einde van het Servische Imperium, waarbij Serviërs vooral de nederlaag bij de Slag op het Merelveld (*Kosovo Polje*) van 28 juni - *Vidovdan*, ofwel St. Vitus dag - 1389 markeren als eindpunt van hun Servische Rijk (tevens beginpunt van de lange Ottomaanse dominantie in de Balkan). Alle gebeurtenissen, rondom *Vidovdan* en de Servische mythe van het aan de Ottomanen ‘verloren Kosovo’, zijn binnen de Servische cultuur eeuwenlang zó uitvoerig beschreven en bezongen (door dichters; historici; schrijvers; Orthodoxe clerus, plus nationale en politieke leiders) dat voor tal van Serviërs mythe en realiteit niet meer zijn te onderscheiden. Veertiende-eeuwse gebeurtenissen worden door véél Serviërs op een manier besproken alsof het hun contemporaine geschiedenis betreft. De ‘Kosovo mythe’ vormt daarmee een centraal element van de Servische nationale identiteit; hield onder de Turkse bezetting het nationale bewustzijn levend (mede gevoed door de factor religie) en droeg bij aan de Servische strijd voor hun nationale eenheid en onafhankelijkheid. De Ottomaanse bezetting dwong Serviërs - vooral degenen die wilden ontkomen aan bekering tot de Islam - meer noordwaarts van de Kosovaarse gebieden te trekken, richting Belgrado. Na de Oostenrijks-Turkse Oorlogen (toen Serviërs aan de Weense kant meevochten, doch in de Ottomanen hun meerdere moesten erkennen) ontstond nóg meer migratie naar het noorden, richting *Vojvodina*. Hierdoor ontstond een relatief grote verandering in het etnische karakter van de Kosovaarse gebieden, hoewel pas in de zeventiende eeuw de Servische dominantie écht verdween (op een moment dat - naast Servische migratie uit de Kosovaarse gebieden - tegelijk sprake was van Albanese migratie naar diezelfde gebieden). Serviërs percipiëren die ontwikkeling als een kolonisatie van hun territoire, door ‘Albanees-Islamitische indringers’, en spreken - zwaar overdreven - van ‘Albanese genocide’ ten opzichte van het Servische volk.¹¹⁵

In elk geval duurde het tot de negentiende eeuw voordat het Servische nationalisme tot échte opstanden tegen de Turken leidde (1830) en later tot autonomie (1860). Hierna ontstond (in de periode 1875 - 1878) de ‘Oosterse Crisis’, als gevolg van diverse Bosnische; Montenegrijnse, en Servische revoltes. Zoals eerder al aangegeven, volgde (nadat de Russisch-Turkse Oorlog in een Ottomaans verlies eindigde) het Verdrag van San Stefano en het Congres van Berlijn, waar de *Great Powers* besloten tot het instellen van de Servische onafhankelijkheid én tot de toewijzing van gebieden waar vrijwel uitsluitend Albanees werd gesproken. Via grof geweld, tijdens de Balkanoorlogen en de Eerste Wereldoorlog, werden de Kosovaarse gebieden onder Servisch beheer geplaatst. Servië en Montenegro richtten hun expansie toen óók op Albanië.

Albanese visie, met betrekking tot de Kosovo Kwestie

Albanezen gaan uit van een oorspronkelijke aanwezigheid in de Balkan (inclusief Kosovaarse gebieden) via Illyrische voorvaders, samen met andere pastorale volken als de Thraciërs; de Dardanianen, en de Vlachen.¹¹⁶ Zij werden destijds (in de zesde en zevende eeuw na Christus) bedreigd door binnenvallende Slavische volken. Weliswaar wordt pas vanaf de elfde eeuw - in geschreven bronnen - voor het eerst specifiek gewag gemaakt van een Albanees volk in de Balkan, maar toen waren de Kosovaarse gebieden nog niet overgegaan in Slavische handen. Hoe dan ook, het bleek destijds goed mogelijk om een tamelijk harmonieuze coëxistentie te realiseren (ondanks zéér grote verschillen in culturele gewoonten; etniciteit; religie, en taal). Albanezen en Serviërs kwamen pas vanaf de vijftiende eeuw meer direct tegenover elkaar te staan, doordat Albanese *Beys* in toenemende mate tot de Ottomaanse *nomenklatura* gingen behoren en de Servische boeren steeds vaker tot de groep van onderdanige horigen (*kmetovi*). Desondanks kon het voorkomen dat er sprake was van uitruil van bruiden, en andere systemen om etnische en tribale scheiding te verkleinen (zoals tweetaligheid). Groeiende verschillen in sociale klasse en religie droegen echter verder bij, aan het bestaan van toenemend gescheiden Albanese en Servische gemeenschappen in de Balkan. Bovendien was het Albanese volk meer pastoraal georiënteerd, terwijl het Servische volk relatief meer urbaan van karakter was. Dit uitte zich in de bouw van steden en kloosters. De Servisch-Orthodoxe belastingbetalende boer had géén recht op het dragen van wapens, in tegenstelling tot de Moslim-Albanezen binnen de Kosovaarse streken, en was steeds vaker ondergeschikt aan Islamitische grootgrondbezitters. Deze *Beys* kenden in toenemende mate een Albanese, en niet langer een Turkse of Arabische, etnische achtergrond. Dankzij diverse sociaal-demografische wijzigingen in de Kosovaarse gebieden, onder meer als gevolg van de Habsburgs-Ottomaanse conflicten en de al eerder genoemde sociaal-religieuze veranderingen, ontstond binnen *vilayet Kosova* geleidelijk aan een verdere polarisatie en segregatie. De Serviërs maakten hierbij nauwelijks nog onderscheid tussen Albanezen en Ottomanen. Tóch bleek assimilatie wel mogelijk, waarbij oorspronkelijk Servische bewoners (binnen de Kosovaarse streken) Albanees-Ottomaanse maatschappelijke gewoonten en tradities overnamen; allengs meer overgingen tot de Islam (althans nominaal), en steeds vaker het Albanees als taal hanteerden. Deze assimilatiegroep staat bij de Serviërs bekend als de *Arnautaši*. Zij waren duidelijk géén Serviërs meer, doch óók nog niet volkomen Albanees te noemen. Echter: ontwikkelingen als Ottomaans verval, en het ontstaan van een Servische staat, maakten een einde aan dit proces (vooral naarmate die Servische staat zich uitbreidde, en - in veroverde gebieden - Albanees en andere Moslims met harde hand dwong te verhuizen). Het gevolg hiervan was dat Albanezen steeds meer geconcentreerd kwamen te wonen in de Kosovaarse gebieden. Dit leidde vervolgens weer (tussen 1878 en 1912) tot een toenemend aantal Serviërs dat *vilayet Kosova* verliet, en hun heil zocht in Koninkrijk Servië. Na de Eerste Balkanoorlog werden bepaalde gebiedsdelen die Serviërs ‘Oud Servië’ noemen (verwijzend naar het middeleeuwse Servische Rijk, waaronder *Kosovo* en *Metohija*) via het gebruik van - grootschalig, en zéér grof - geweld op de Albanezen en de Ottomanen veroverd.

Hierbij ging het *Kosovo* deel vooral naar Koninkrijk Servië, en het *Metohija* deel vooral naar Koninkrijk Montenegro. In 1918 ging echter het gehele *Kosovo-Metohija* gebied op in het Koninkrijk van Serviërs; Kroaten, en Slovenen. Vanaf toen, tot en met het Interbellum, volgde een Servische kolonisatie van de Kosovaarse gebieden. Zij zetten hierbij een zwaar repressief beleid in, om op die manier Albanese Moslims; Slavische Moslims, en vrijwel alle Turken, gedwongen te doen vertrekken (vooral naar Albanië of Turkije). Dit beleid duurde voort tot 1941, toen de As-mogendheden alle Kosovaarse gebieden bezetten en dit territorium deels ook toevoegden aan (Groot) Albanië. ⁽¹⁰⁵⁾ Hierop kwamen weer Albanezen (vanuit Albanië) naar de Kosovaarse gebieden, en trokken Serviërs (vooral de kolonisten uit het Interbellum) naar het noorden van Koninkrijk Joegoslavië. In de Albanese visie kwam hiermee een einde aan de kolonisatie van de - oorspronkelijk Illyrische/Dardanische/Albanese - gebieden, en tevens een pauze in de voortdurende 'genocide' die werd gepleegd op het Albanese volk (in zowel de Kosovaarse gebieden, evenals diverse andere Albaneestalige gebieden - zoals modern Noord Albanië, en noordwestelijk Macedonië - die allen ooit tot *vilayet Kosova* hadden behoord).

Onder de vroege periode van communistisch Joegoslavië ontstond een consolidatie van deze situatie, doch al snel werden staatsinstrumenten als politie en veiligheidsdiensten ingezet om 'Albanese' nationalistische sentimenten met geweld te onderdrukken. Die situatie verergerde, onder leiding van Minister van Binnenlandse Zaken Aleksandar Ranković. ¹¹⁷ Later brak een meer liberaal regime aan, overigens zonder dat er ook maar enigszins sprake was van een gelijkstelling tussen 'Albanezen' en Serviërs. Wel kwam er een grensovergang tussen Albanië en Joegoslavië. Dit had beperkte betekenis in Enver Hoxha's Albanië, dat weinig op had met buitenlandse bezoekers (en bovendien de eigen inwoners binnen de landsgrenzen hield). Toch ontstond er wat meer Toskische invloed in de (Gegische) Kosovaarse gebieden. In elk geval kon (binnen de toenmalige Autonome Provincie Kosovo-Metohija) een vorm van 'Albanese' *nomenklatoera* ontstaan, al was dit volstrekt onvergelijkbaar met de situatie van weleer (onder de Ottomanen). Door ontwikkelingen als een snel groeiende geboortetier, onder Kosovaarse Albanezen die zich veiliger en invloedrijker waanden dan voorheen, naast Serviërs die om verschillende (economische; etnische, en sociaal-culturele) redenen steeds meer wegtrokken, uit de Socialistische Autonome Provincie Kosovo, werd een proces van homogenisering in gang gezet. ¹¹⁸ Binnen dit proces is de balans nu grotendeels in Albanese richting uitgeslagen.

Hier ging een zware en zwarte periode aan vooraf, gekenmerkt door de meest consistente en systematische mensenrechtenschendingen die de Balkan heeft meegemaakt (uitgevoerd door Serviërs *c.q.* etnische Serviërs die vasthielden aan de tijden van 'Oud Servië'). Voor hen hield Kosovo de betekenis van *Zavetna Zemlja* - het 'Land des Verbonds', uit de tijd van Prins Lazar - dat onmogelijk aan Islamitische Albanezen kon worden afgestaan. Hoewel een proces van historische justificatie van geweld, en wraak als reactie op geweld - naast een toepassing van contemporaine visies op reeds lang vervlogen tijden - al eeuwenlang bekende fenomenen zijn in de Balkan, werd de Servische systematiek van onderdrukking (in het bijzonder hun uiteindelijke *ethnic cleansing*) dusdanig repressief ervaren, door zowel Kosovaarse Albanezen als de internationale gemeenschap, dat een toekomstige terugkeer van Servisch bewind over (Albanese) Kosovaren niet langer als realistisch *c.q.* wenselijk werd beschouwd. Terwijl in de praktijk erg weinig Serviërs naar de Republiek Kosova zouden willen trekken, resteert voor velen van hen toch het zéér zware sentiment van het verlies van de 'wieg van de Servische beschaving'. Albanezen én Serviërs blijven allebei naar de Kosovaarse gebieden verwijzen als hun 'heilig land', op een wijze die lijkt op de Armeniërs en de Berg Ararat of de Joden en Jeruzalem. De vraag bij dit alles is: heeft het nieuwe Kosova een les geleerd van het verleden, en zal het op een betere manier met haar minderheden omgaan? En: zal het daarbij tegelijk minder nationalistisch - en dus meer continentaal en mondiaal georiënteerd - gaan handelen?

Na slechts vier jaar van zelfstandigheid voor Republiek Kosova, is het te vroeg om definitieve conclusies te trekken. De effecten van de nationalistische geschiedschrijving, aan beide zijden van de etnische scheiding, zijn nog dusdanig prominent aanwezig dat de Servische ‘Kosovo mythe’ *c.q.* de Albanese ‘Dardanische’ en/of ‘Illyrische’ mythe niet zo maar achteloos naar de historische prullenbak, of het geschiedkundige archief, kunnen worden doorverwezen. Men kan immers niet plotsklaps de eigen nationale (sub-) identiteit opgeven, die al eeuwenlang - óók door de historische wetenschappen - werd gevoed met talloze nationalistische concepten. De internationale gemeenschap heeft besloten dat de finale oplossing van de Kosovo Kwestie ligt in een onafhankelijk Kosova, dat deels onder toezicht staat van diezelfde internationale gemeenschap. In Kosova moet een nieuwe identiteit mogelijk worden, die nóch Albanees nóch Servisch is te noemen. Deze nieuwe Kosovaarse identiteit wordt gekenmerkt door een nieuwe grondwet; een nieuwe vlag; een nieuw volkslied, en andere elementen die niet langer verwijzen naar het verleden doch naar de toekomst. Het zal ook de toekomst zijn, die uitwijst of de nationalistische (gewapende) groeperingen binnen het Kosovaarse territorium - hetzij met een ‘Albanese’, hetzij met een Servische achtergrond¹¹⁹ - definitief tot het verleden behoren. Een dergelijke gunstige ontwikkeling zou een werkelijk historische breuk betekenen met het Kosovaarse verleden, dat vooral wordt gekenmerkt door telkens wisselende perioden van dominantievormen en onderdrukking van de ene etnische entiteit ten opzichte van de andere. Mogelijk dat er ooit nog een ‘Albanees-Servische historiografie van de Kosovaarse gebieden’ zal kunnen ontstaan, op basis van objectieve methodologie plus scheiding tussen politiek en wetenschap. Hierbij moet de Albanese historiografie nog een inhaalslag maken, ten aanzien van de periode van Servische onderdrukking (vooral rond het tijdvak 1945 - 1966, toen in Joegoslavië alleen al bezit van Albanese literatuur en uitdrukking van nationaal bewustzijn gelijkstond aan vervolging, via politie- en veiligheidsdiensten, zoals de Albanen al eeuwen achtereen culturele onderdrukking - door de Ottomanen - moesten ervaren en het Albanees in woord en geschrift geheel en al verboden was). Zulk een historiografie kreeg voor het eerst kansen in de periode 1967 - 1981, waarna Servische repressie opnieuw werd geïntroduceerd in Kosovo. In die periode werd de Albanese historiografie beïnvloedt door communistische theorieën, die later steeds meer werden losgelaten. Zo ontstond er wél meer aandacht voor de bevrijdingsideologie van zelfbepaling en zelfstandigheid, en werd met terugwerkende kracht geredeneerd vanuit een ‘bevrijding van het Albanese volk’ (onder zowel het Ottomaanse als het Orthodoxe juk). Als gevolg kwam er gaandeweg een sterk nationalistisch getinte Albanese historiografie tot stand, die het polarisatieproces een verdere voeding gaf. Tegelijk viel óók aan Servische zijde een dergelijke nationalistische polarisatie in de eigen geschiedschrijving te ontdekken, waarbij (in 1989, bij ‘Gazimestan’) door politici als Slobodan Milošević *c.s.* de geschiedenis van de Slag op het Merelveld (uit 1389) zó werd verdraaid dat het leek alsof vele honderdduizenden Serviërs zich toen (in 1989, te *Kosovo Polje*) verzameld hadden voor een Servische victorie op het Albanese volk, in plaats van de eigen nederlaag te gedenken (van de Servische Prins Lazar, die - *nota bene* samen met de Albanen, en andere Balkan volken - tegen de Ottomanen had gevochten).¹²⁰ Vervalsing van de geschiedenis was een decennium later óók nog volop te vinden. Zo waren er incidenten, in het bijzonder ‘Raçak’,¹²¹ die op tal van manieren werden uitgelegd. Het traject dat volgde, met mislukte onderhandelingen in Rambouillet,¹²² en de 78 dagen durende NAVO-luchtoorlog,¹²³ zijn bijna feiten van algemene bekendheid te noemen. Kosovo kwam onder internationaal beheer, via een Verenigde Naties bestuur (*UNMIK*) en een NAVO vredesmacht (*KFOR*).¹²⁴ Deze situatie duurt in feite nog voort, zij het dat Kosovo niet langer meer deel uitmaakt van Republiek Servië en ondertussen onafhankelijk is geworden. Daarmee raakten de Serviërs per saldo hun zeggenschap over Kosovo kwijt. Zij zullen die wellicht nooit meer terugkrijgen. Zodoende behoort de Kosovo Kwestie - als onderdeel van de Albanese Kwestie - zéér waarschijnlijk tot het verleden, al zal het nog érg lang duren voordat Serviërs zich neerleggen bij een wederom ‘verloren Kosovo’.

Conclusie, rond Kosovaars gebied en de 'Kosovo Oorlog'

Binnen Republiek Kosova bestaat niet langer een situatie van onderdrukking; grove schending van mensenrechten, en grote economische ongelijkheid tussen bevolkingsgroepen (al blijft de achtergestelde positie van de Roma, en andere minderheden, nog min of meer gehandhaafd). Binnen de homogene staat Kosova resteren echter nog wel andere problemen, die voortkomen uit de periode van Servische onderdrukking. Zo zijn Europese visa-regelingen (die wél gelden voor Albanese; Bosnische; Macedonische, en óók Servische burgers) niet van toepassing voor de zéér jonge Kosovaarse bevolking. Perspectieven op een toetreding tot de Euro-Atlantische structuren zijn voor landen rondom Kosova bepaald beter te noemen dan voor Kosova zélf. En hoewel het - in andere delen van het Europese continent reeds láng geleden afgeronde - westerse moderniseringsproces nog tamelijk nieuw is voor Kosova, heeft een belangrijk deel van de bevolking al wél (kort) kennis gemaakt met het moderne Europa. Dit was in de tijd dat 'Albanezen' uit Kosovo werden verdreven, en men in West Europa als vluchteling verbleef. Het heeft veelal jaren geduurd voordat men terugkeerde naar Kosovo/a, om te ontdekken dat daar grote werkloosheid heerst en de maatschappij vrijwel opnieuw moet worden opgebouwd. Terwijl de etnische spanning nog altijd voelbaar aanwezig is, krimpt ondertussen - zéér snel - de internationale steun en betrokkenheid. De Kosovaarse bevolking ziet met angst en argwaan hoe internationale aandacht steeds meer verschuift naar Noord Afrika en het Midden Oosten. Dit alles impliceert het risico dat de Kosovaarse bevolking zich steeds meer geïsoleerd gaat voelen, en zich - ondanks alles - tóch in de steek gelaten voelt door 'Europa'. Dat kan zich vertalen in toekomstige radicalisering, zeker indien tegelijk sprake is van zulke radicalisering binnen de 'Servische' delen van Kosovo. ⁽¹⁰⁷⁾ Vooral de economische; juridische, en politieke parallelle structuren - met een sterke sturing vanuit Belgrado, waar men persisteert in de visie dat Kosovaarse gebieden tot het Servische territoir behoren - zijn in dat opzicht een punt van zorg, voor zowel de Kosovaarse regering in Prishtinë als de internationale gemeenschap. Dat de internationale gemeenschap desondanks ondertussen haar militaire presentie danig heeft teruggeschroefd, is niet alleen vanuit een perceptie dat binnen de Republiek Kosova sprake is van een veilige situatie doch zéker ook vanwege de mondiale economische crisis. Een 'veilig' Kosova is een erg optimistische aanname, want in werkelijkheid is de situatie 'fragiel stabiel'. Dit bleek óók in 2004, toen interetnische spanning én gewelddadige mobilisering ontstond. ¹²⁵

Er is - al met al - géén sprake meer van een Kosovo Kwestie, als integraal onderdeel van de Albanese Kwestie. Om die reden rijst de vraag hoe dit dan is gelegen in andere delen van de Albanese gebieden uit de Ottomaanse *vilayets* (i.e. Griekenland; Macedonië; Montenegro, en Zuid Servië). In elk geval is het, voor een goed begrip van de Albanese Kwestie, van belang te beseffen dat daarbinnen ooit óók nog de Kosovo Kwestie bestond (vooral vanaf W.O.II.) die tot aan het nieuwe millennium zorgde voor een specifieke internationale beeldvorming, en daarmee ook een bepaalde - positieve - waardering voor de Albanese Kwestie in bredere zin.

Kosovo Kwestie in het kort

Na 1945 - met een autarkisch Albanië, dat géén oog had voor volksgenoten in Griekenland en Joegoslavië - vernauwde de traditionele Albanese Kwestie zich tot de Kosovo Kwestie, die uiterst beperkt internationale aandacht kreeg. Kort na 'Gazimestan'- als startsein voor een campagne van zéér gewelddadige onderdrukking van etnisch Albanezen in Kosovo - ontstond echter vanuit Albanië (dat sinds 1990 vrij en democratisch was) én vanuit de westerse wereld grote steun voor de Kosovo Kwestie. Men toonde véél sympathie voor het geweldloze verzet, van Ibrahim Rugova c.s. Naarmate het Servische overheids- en militiegeweld toenam, groeide internationale steun vóór Kosovaarse zelfbeschikking; zelfbestuur, en (later) zelfstandigheid. Dit mocht zélf dankzij geweldsgebruik bereikt worden, en mét cruciale hulp van het Westen.

Kosova Lindore/Preševo Vallei: een nieuwe Kosovo Kwestie?

Toen (in de jaren 1990) gewapend verzet in Kosovo steeds sterker en invloedrijker werd, via het Kosovaarse Bevrijdingsleger *UÇK*, broeide het ondertussen óók in Zuid Servië. Een daar gelegen regio, die bij de Serviërs bekend staat als de Preševo Vallei, wordt door de Albanese vaak *Kosova Lindore* ('Oost Kosova') genoemd. Dit komt doordat deze streek ooit tot de naastgelegen Provincie Kosovo werd gerekend, terwijl men het gebied traditioneel rangschikt onder de Albanese gebieden. Om die reden willen veel Albanese eigenlijk niet erkennen dat dit terrein al geruime tijd tot het Servische staatsterritoir behoort. In elk geval spreekt het overgrote deel (boven de 90%) van de lokale bevolking er nog altijd de Albanese taal. Als gevolg van diverse ontwikkelingen is dat tegenwoordig zelfs in toenemende mate het geval.¹²⁶ Het 'PMB Probleem' (dat wil zeggen: de interetnische spanningen die bestonden, en deels nu nóg bestaan, in het gebied rond de steden **Preševo**; **Medveđa**, en **Bujanovac**, evenals in de tussengelegen dorpen, waar de lokale bevolking van Albanese sprekende inwoners dit gebied ervaart als integraal onderdeel van de Albanese gebieden) is hooguit ten dele een subcategorie van de Albanese Kwestie te noemen. Het betreft een kleinschalige regionale kwestie, die in essentie niet meer is dan een aanvullende - aan de Kosovo Kwestie gerelateerde - complicatie.

Ontstaan en verloop van de 'Preševo Crisis'

In 1992 werd in het PMB-gebied een ondergronds referendum gehouden, waarin Albanese zich uitspraken vóór aansluiting bij de Provincie Kosovo (waar echter al snel de interetnische betrekkingen brouilleerden). Er ontstond weldra (tussen 1999 en 2001) directe *spillover* naar het PMB-gebied. In 2000 liet, in dit gebied, een nieuwe Albanese gewapende organisatie van zich horen: het 'Bevrijdingsleger van Preševo; Medveđa, en Bujanovac' (Albanees: *Ushtria Çlirimtare e Preshevës, Medvegjës dhe Bujanocit, UÇPMB*)¹²⁷. Schattingen, qua sterkte, variëren tussen de vijfhonderd en tienduizend strijders. Dat laatste is absoluut overdreven. Centraal *UÇPMB*-doel was het PMB-gebied, via guerrilla geweld, te doen afscheiden van de Federale Republiek Joegoslavië (om toe te voegen aan een toekomstig onafhankelijk Kosova). De PMB-streek functioneerde tevens als uitwijkgebied, voor leden van het Kosovaarse én het Macedonische *UÇK*. Ook was er sprake van *double hatting*, waarbij voormalige Kosovo-*UÇK* leden de strijd wilden voortzetten - wat in Kosovo niet meer mogelijk was, na het vertrek van de Joegoslavische en Servische eenheden - terwijl leden van het Macedonië-*UÇK* zich vast wilden gaan bekwamen voor hún guerrillastrijd. Dit was mogelijk nadat een *Ground Safety Zone (GSZ)*¹²⁸ van vijf kilometer rondom Kosovo was getrokken, waar toen nóch de NAVO (*KFOR*) nóch het Joegoslavische Leger (*VJ*) zich mocht vertonen. Slechts de Servische politie (*MUP*) of de lokale gendarmerie mocht zich - louter met lichte bewapening - in deze zone begeven. Het begrip *Ground Safety Zone* was een even slecht gekozen benaming als de *safe areas* van Bosnië. Dat laatste begrip was hier in feite wél van toepassing, doordat (etnisch) Albanese gewapende groeperingen de *GSZ* misbruikten als veilige haven (ter bescherming tegen de Joegoslavische en de Servische strijdkrachten, terwijl het *UÇPMB* hén - vanuit diezelfde *GSZ* - juist féel bestookte met artillerie wapens, en véél korte guerrilla acties). *KFOR* troepen controleerden vanuit Kosovo slechts héél beperkt het grensgebied met Servië. Ook de grens met Macedonië was toen uiterst poreus, dankzij een falende *KFOR*. Via vrij verkeer van personen (guerrilla's) en goederen (wapens) werd een conflict mogelijk gemaakt, waarmee weinigen een dienst werd bewezen. Er vonden in het PMB-gebied circa zestien maanden van gewelddadige actie plaats, die relatief weinig internationale aandacht opleverden. Uiteindelijk trokken (in 2001) bijna alle strijders van de Kosovaarse en Macedonische *UÇK* zich terug, richting eigen terrein, terwijl de meeste *UÇPMB*-leden zich overgaven (om gebruik te maken van Servische amnestieregelingen, een model dat - later - óók in Macedonië werd toegepast).

Na de omwenteling in Servië (*i.e.* de revolutie van het volk, dat 5 oktober 2000 voor elkaar kreeg wat de NAVO niet lukte: de val van Slobodan Milošević) nam de steun voor ‘Albanese’ guerrilla groeperingen (die voor de NAVO het ‘vuile-werk-op-de-grond’ hadden opgeknapt, zodat het Amerikaanse *zero-casualty* beleid kon worden gehandhaafd) met snelle schreden af. ‘Albanese’ gewapende formaties waren in Kosovo niet meer nodig, en in Zuid Servië niet gewenst, toen in Belgrado leiderschap aan de macht kwam dat weliswaar nationalistisch van karakter was (en Kosovo absoluut niet wilde afstaan) doch tegelijk pro-Westers georiënteerd. De NAVO kon (kort na *Operation Allied Force*) beter overweg met Joegoslavische leiders als Vojislav Koštunica en Zoran Đinđić, dan met de commandanten en politici van het UÇPMB.

Begin 2001 probeerde het UÇPMB een Servische overreactie te provoceren, vanuit volkomen misplaatst vertrouwen dat de NAVO ‘Albanesen’ te hulp zou schieten (zoals in Kosovo). Men wilde het PMB-gebied ‘bevrijden’, en ontdoen van niet-‘Albanese’ elementen. Echter: met de val van het Milošević regime verviel, voor het Westen, het nut van ‘Albanese’ guerrilla’s. Zij vormden zelfs in toenemende mate een hindernis voor bepaalde (toekomst) plannen van de internationale gemeenschap, die *coûte que coûte* wilde voorkomen dat er vanuit ‘hun’ Kosovo regionale *spillover* zou ontstaan richting Macedonië en/of Zuid Servië. Er bestond toen nog slechts beperkt internationaal besef, hoe zeer ‘Albanese’ guerrilla groepen met elkaar waren verweven, ook al viel destijds óók gewoon via open bronnen al te vernemen dat bijvoorbeeld UÇPMB en UÇK-M een gedeeld hoofdkwartier kenden (onder leiding van Xhavit Hasani).¹²⁹

Ondertussen stelde ‘Belgrado’ zich steeds constructiever op. Nadat Joegoslaven (eind 2000) in eigen huis al orde op zaken hadden gesteld, wees men de internationale gemeenschap op de problemen die door het UÇPMB werden veroorzaakt. Internationaal besepte men goed dat een ‘pan-Albanees complot’ (van UÇK; UÇK-M; UÇPMB, en mogelijk nog andere formaties) wel héél mooi paste in de Servische propagandakoker, maar men had tegelijk grote waardering voor het gegeven dat ‘Belgrado’ zélf met een *Preševo Peace Plan* kwam (ook wel het ‘Čović Plan’ genoemd).¹³⁰ Spoedig ontstond een gedeelde wens, rond indamming van de ‘Albanese’ guerrilla’s (die óók actief waren in alle vormen van *trafficking*, zodat het UÇPMB moderne wapens kon kopen en in het arme PMB-gebied voor enige economische opleving kon zorgen). ‘Belgrado’ wilde aan de PMB-bevolking betere economische; maatschappelijke, en politieke perspectieven bieden, zodat multi-etnische samenwerking (anders dan het criminele circuit) zou kunnen plaatsvinden én de interetnische spanning zou kunnen verminderen. Het plan viel uiteindelijk óók in goede aarde bij de zogenaamde ‘Politieke Raad voor Preševo; Medveđa, en Bujanovac’.¹³¹ Deze raad drong sterk aan op het direct betrekken van UÇPMB bij elk overleg. Dit overleg werd gevoerd tussen Servische leiders (waaronder Čović, en de Federale Minister voor Minderheden Rasim Ljajić); ‘Albanese’ leiders, én internationale onderhandelaars. Een belangrijke vertegenwoordiger uit de laatste groep was de Nederlandse diplomaat Pieter Feith, onder wiens zéér geduldige leiding de onderlinge communicatie steeds gaande bleef. UÇPMB zag aanvankelijk weinig heil in het ‘Čović Plan’, omdat het internationale toezicht - dat was voorzien in het plan - in Kosovo het einde van UÇK had betekend. Bovendien vertrouwde men de Serviërs *c.q.* de Joegoslaven niet, en rekende men zich nog altijd tot het NAVO-kamp.

Midden februari 2001 ontstond een goed en structureel overleg, tussen UÇPMB en Servië. Spoedig was er sprake van grote internationale waardering, voor de ingehouden wijze waarop ‘Belgrado’ op de talrijke ‘Albanese’ provocaties had gereageerd. Die waardering groeide toen Premier Zoran Đinđić (eind februari 2001) bereid bleek om in te gaan op een NAVO-voorstel, om bepaalde regionale eenheden terug te trekken uit de Preševo Vallei (in het bijzonder het VJ-‘Priština Corps’, dat een zéér beruchte en beroerde reputatie in Kosovo had opgebouwd).

Oude vijanden worden nieuwe partners

Begin maart 2001 raakte de zaak in versnelling, toen simultaan ‘Albanees’ geweldsgebruik - via incidenten in Kosovo (Mijak); in Macedonië (Tanusevci en Ramno) én in Zuid Servië (Oraovica) - een veiligheidsprobleem presenteerde dat het risico van escalatie in zich droeg. UÇPMB maakte een gróte strategische blunder, door het belang van de organisatie te willen onderstrepen via nieuwe guerrilla acties. Hiermee bereikte men dat de NAVO en ‘Belgrado’ spoedig tot een vergelijk kwamen. Dit werd nog versneld, toen de Servische stationering van grote aantallen politie- en legereenheden plus *special forces* (november 2000 door Koštunica al in gang gezet) niet kon voorkomen dat UÇPMB heer en meester bleef in Servische plaatsen als Lucane en Veliki Trnovac. De internationale gemeenschap stuurde aan op een vreedzame oplossing, maar was zélf onderdeel van het probleem (doordat de bewaking van de GSZ, aan de Kosovaarse kant, zo lek als een vergiet was). Om die reden eiste ‘Belgrado’ dat de NAVO snél een betere grensbewaking zou gaan toepassen, en stelde men tevens voor om de GSZ te verkleinen (en bij voorkeur op te heffen). Zo zou UÇPMB klem te komen zitten tussen KFOR en VJ, dat dan zonder al te veel geweldsgebruik de situatie zou kunnen stabiliseren. Nadat de NAVO zéér lange tijd aarzelde, besepte men in Brussel uiteindelijk dat aanhoudend etnisch Albanees geweld de héle Balkan in vuur en vlam kon zetten. Binnen het internationale kamp waren er echter óók nog de nodige complicaties. Tot ongenoegen van de NAVO zegde de EU extra internationale waarnemers (EUMM) toe, die door KFOR moesten worden beschermd (uiteindelijk vooral door VJ). De NAVO wilde echter éérst een ‘staakt-het-vuren’ bereiken; daarna het ‘Čović Plan’ (met een pakket van maatschappelijke; economische en politieke hervormingen) toepassen, en dán pas EU-waarnemers toelaten. ‘Belgrado’ verweet de NAVO gebrek aan actie, en pas uiterst laat (maart 2001, toen in Macedonië óók conflict uitbrak) de ernst van de regionale situatie in te zien. Deze had men zélf al lang met ‘Skopje’ besproken. Begin 2001 kwamen zij tot de conclusie dat er een regionaal ‘Albanees’ gevaar bestond, met kans op *spillover* naar Macedonië én naar Servië. Kortom: regionale escalatie lag op de loer.

Op 10 maart 2001 liet ‘Belgrado’ zich van zijn goede kant zien, door 99 etnisch Albanen vrij te laten die in Servische gevangenissen vast zaten, op basis van een amnestieregeling die (op 26 februari 2001) in het Joegoslavische Parlement was aangenomen. Sinds KFOR haar entree had gemaakt in Kosovo, waren al meer dan 1.500 etnisch Albanen vrijgelaten (doch medio maart 2001 waren nog altijd 5.000 gevangen). Wie wegens terrorisme was veroordeeld, viel niet onder de regeling. NAVO onderhandelaar Pieter Feith hield ondertussen in het - door UÇPMB gecontroleerde - stadje Konculj overleg met UÇPMB Commandant Shefket Musliu, maar besprekingen werden zonder resultaat afgebroken (nadat nieuwe ‘Albanese’ aanvallen op Servische troepen in Lucane plaatsvonden, en zelfs sprake was van een uitbreiding van de UÇPMB activiteiten buiten het PMB-gebied. Hier werd onder meer het Servische dorp Oslare aangevallen, via de gebruikelijke mix van RPGs; mortiervuur, en automatisch geweervuur).

Feith bleef steevast aandringen op een vredesregeling; op vertrouwenwekkende maatregelen, én op het fourneren van fondsen voor de economische ontwikkeling van het PMB-gebied. Zodoende ontstond uiteindelijk tóch een ‘staakt-het-vuren’, en kreeg de VJ toestemming om binnen bepaalde GSZ sectoren de orde te handhaven. Waar de ‘Albanen’ vreesden dat een hoefijzervorm rondom het PMB-gebied zou ontstaan, die hen uit Servië zou drijven, vond in werkelijkheid een heel goede NAVO - VJ samenwerking plaats (inclusief de internationale waarnemers van de EU). De plannen verliepen exact volgens afspraak, zodat (medio maart 2001) in Zuid Servië een stabiele situatie ontstond. Dat was juist op het moment dat in Macedonië escalatie van geweld plaatsvond. De samenwerking tussen NAVO en VJ bevroor al snel de gewelddadige acties van het UÇPMB, dat deels ook uit het PMB-gebied vertrok (om UÇK-M te versterken, zodat elders de nationale veiligheid alsnóg ernstig werd bedreigd).

Hoe dan ook: eind maart 2001 werden, in Merdare, de onderhandelingen afgerond (over de terugkeer van *VJ* in sector *Charlie-West* en sector *Alpha*, van de *GSZ*). Ondertussen gingen *UÇPMB* acties, met steun van *UÇK* en *UÇK-M*, nog steeds verder (in sector *Bravo* en *Delta*). Op 24 mei 2001 stelde de NAVO het *UÇPMB* een ultimatum, en mochten *MUP* en *VJ* de héle *GSZ* in. Zo werd de voormalige vijand in Belgrado een betrouwbare partner voor de NAVO, terwijl die NAVO tegelijk haar greep op ‘Albanese’ gewapende organisaties verder verloor. De internationale gemeenschap had gaandeweg minder oog voor de gerechtvaardigde grieven van de ‘Albanese’ bevolking in het PMB-gebied, en men had geen enkel begrip meer voor de criminele bronnen waarmee de gewapende organisaties zich in stand hielden. Waar men in het verleden criminele activiteiten oogluikend toestond, toen etnisch Albanezen de grondtroepen voor de NAVO vormden, wilde men ineens ‘Albanese’ strijders veranderen in modelmatige burgers. Echter: die strijders, deels opgeleid door het Westen, kenden ondertussen géén ander bestaan dan hun gewapende organisatie(s). Zij wisten maar al te goed dat bij terugkomst thuis hen vooral werkloosheid wachtte, en een snel afnemend respect vanuit de eigen familie(clan).

Huidige ontwikkelingen in het PMB-gebied

Het PMB-gebied is nog steeds een streek waar moskeeën de lokale *skyline* bepalen, en antieke agrarische methoden nog volop worden toegepast. Men leeft hier niet héél veel anders dan in de tijd van de Ottomaanse overheersing, zij het met toevoeging van enkele moderne media en de ontwikkeling dat vooral het vervoer steeds vaker gemechaniseerd plaatsvindt (al zijn, naast de tractor en de auto, paard en wagen evenals de lastezel nog láng niet uit het straatbeeld verdwenen). Ook in de lokale kledij is, net als elders in de regio, langzame modernisering en verwesterlijking waar te nemen (zodat traditionele kleding het meer en meer moet afleggen tegen - al dan niet nagemaakte - sportkleding van bekende merken voor de heren, en moderne westerse *outfits* voor de dames). Verder ontbreken moderniteiten die in Kosova wél bestaan.

Het PMB-gebied betreft nog altijd het armste deel van Servië, waar ‘Albanezen’ én Serviërs géén gemakkelijk leven kennen. De armoede treft hier ‘Albanese’ en Servische boeren even hard. Ontwikkelingsfondsen blijven vooral een politieke belofte, al is er enige infrastructurele verbetering ontstaan. Het gebied krimpt, qua bewonersaantallen, en vergrijsst aan beide kanten van de etnische scheiding. Betrouwbare cijfers over het aantal etnisch Albanezen ontbreken. Vóór de escalatie (van ‘Kosovo Oorlog’; ‘Preševë Crisis’, en ‘Macedonië Conflict’) woonden er 70 à 75.000 etnisch Albanezen. Zowel hún aantal, als het aantal Servische bewoners in het PMB-gebied, neemt nog altijd af. De Servische jeugd trekt weg, richting de steden van Servië. Daar zijn etnisch Albanese jongeren niet welkom. Hún ouders en grootouders blijven in de regio wonen, terwijl zij zélf vooral naar het Westen vertrekken (waar zij, in tegenstelling tot hun Kosovaarse leeftijdsgenoten, eenvoudig naar toe kunnen reizen). Met daar verdiend geld ondersteunen zij hun familie in het PMB-gebied. Etnisch Albanezen kopen met die *remittance funds* land en vastgoed op, van lokale Serviërs (die daar zéér goed voor worden betaald, zodat zij weer met het geld van die verkoop een woning in één van de Servische steden bekostigen en dan óók nog voldoende geld overhouden om bijvoorbeeld een eigen bedrijfje te beginnen).

Per saldo blijven etnisch Albanezen, en vertrekken vooral Serviërs (op zoek naar werk elders in Servië). Preshevë Albanezen reizen wél, maar dan - vooral illegaal - naar Kosova. Deze mobiliteit werkt criminele activiteiten in de hand, inclusief laboratoria voor de verwerking van verdovende middelen - uit landen als Afghanistan - die tot *hard drugs* worden verwerkt, voor gebruik in het Westen. Het gebied functioneert óók als *clearing house* op het gebied van prostitutie en wapenhandel. Zodoende blijft het PMB-gebied tóch nog een (crimineel) gevaar, voor de Republiek Servië; de regio Zuidoost Europa, en de ‘westerse wereld’ in algemene zin.

Krimpand 'PMB Probleem'

Vanwege de grootschalige werkloosheid; het moeizame agrarische bestaan; een ontbreken van enige vorm van vertier voor de jeugd, en beperkte onderwijsmogelijkheden (de Servische overheid voorziet nog stééds niet in Albanees-talig onderwijs) krimpt de bevolking, al doet dit het 'PMB Probleem' nog niet verdwijnen. Steeds meer 'Albanezen' uit het PMB-gebied gaan voor hun hoger onderwijs naar Albanië of Kosova. Hun diploma's dáár worden echter niet of nauwelijks door de Servische overheid erkend, zodat (etnisch) Albanese *brain drain* ontstaat. Hoewel etnisch Albanezen bereid zijn op de markt hun waren van Servische boeren te kopen, nemen interetnische contacten steeds verder af. Wél is het mogelijk gebleken om interetnische politie-eenheden zónder problemen te laten functioneren, hoewel de overheidsfunctionarissen van Servische afkomst veelal nog onder Milošević zijn aangesteld. Tóch blijft men het (louter Servische) leger nog als intimiderend en provocatief ervaren. Het gegeven dat arme (etnische) Serviërs uit Bosnië en Kosovo in het PMB-gebied zijn komen wonen, terwijl rijkere Serviërs naar Centraal Servië vertrokken, heeft de zaak óók niet verbeterd. Naast die 'nieuwe' Serviërs zijn er tevens nog de Roma in het PMB-gebied. Ook die groep is arm, en integreert erg slecht.

Toekomst voor het PMB-gebied

Men blijft binnen het PMB-gebied, in algemene zin, geloven in een vreedzame coëxistentie. Dit is deels vanwege het feit dat men niet te lijden had van 'Operatie Hoefijzer'; nauwelijks van *Operation Allied Force*, terwijl óók tijdens de 'Preševo Crisis' het aantal slachtoffers relatief gering bleef. Dat laat echter onverlet dat Preshevë Albanezen politieke rechten vragen; niet buitengesloten willen worden van Servische diensten als elektriciteit; telefoon, *et cetera*, en een einde wensen aan de hoge werkloosheid. Net als in Kosovo en Macedonië was dit een factor van belang voor gefrustreerde 'Albanezen', die via geweld een uitlaatklep zochten voor hun frustraties en hoopten op die manier aanzien binnen de eigen gemeenschap te verwerven. Men verlangt, evenals 'Albanezen' in Macedonië, regionale mobiliteit; lokaal gebruik van de Albanese taal; toestemming voor vertoon van de Albanese vlag, en alle andere elementen die zorgen voor behoud van de eigen Albanese identiteit (binnen het vigerende staatsbestel). Er bestaan voor dit - economisch gezien - nog altijd zéér zwakke gebied de nodige scenario's. Een voorlopig weinig realistisch scenario, dat in de media blijft opduiken, betreft een uitruil van 'Albanees' en Servisch gebied (waarbij delen van Noord Kosova bij Servië zouden worden getrokken, en delen van Zuid Servië bij Kosova gevoegd). Echter: zolang hier géén wederzijds draagvlak voor bestaat, betreft dit niet veel meer dan een theoretisch model. Een nóg onwaarschijnlijker scenario is herintroductie van 'Albanese' gewapende organisaties. Eén van de conclusies van de 'Preševo Crisis' (én het 'Macedonië Conflict', uit 2001) is dat het Westen een dergelijke extremistische aanpak niet langer steunt, en sterk aandringt op politiek-economische oplossingen. De 'oude' organisaties (*UÇK*; *UÇPMB*, en *UÇK-M*) zijn dan ook merendeels omgevormd tot politieke partijen. Voor de ware 'Albanese' *die hards* resteren nog wat splinterbewegingen, die echter nauwelijks nog steun ondervinden bij de lokale bevolking. Terwijl men oude structuren zeker niet moet onderschatten, omdat zij nog steeds de massa's én geweld kunnen mobiliseren (zoals in 2004 via de 'Kosovo Pogrom' pijnlijk duidelijk werd) moet de toekomstige beleidsfocus worden gericht op integratie; maatschappelijke, en politieke participatie; economische emancipatie, en een regionale en continentale coöperatie die ruimte laat voor multiculturele verscheidenheid met behoud van culturele eigenheid. Uitgangspunt hierbij is dan wel een (pan-Europees) harmoniemodel, niet een (pan-Albanees) conflictmodel. Om vorenstaande redenen ligt het niet in de lijn der verwachtingen dat de Albanese Kwestie in de nabije toekomst op problematische wijze op de voorgrond zal treden in het PMB-gebied. Dat leidt tot de vraag of dit dan wél in Griekenland; Macedonië, of Montenegro het geval is.

Effect van *Kosova Lindore* / *Preševo Vallei* op de Albanese Kwestie

Substantiële internationale sympathie voor de ‘Albanezen’ (ontstaan via de Kosovo Kwestie) nam af, toen bevrijding van het Servische juk in Kosovo niet gepaard ging met een einde aan - doch juist significante uitbreiding met - activiteiten van ‘Albanese’ gewapende organisaties.

Hoewel men in het Westen begrip had voor grieven van etnisch Albanen in Zuid Servië (en tévens voor etnisch Albanen in Macedonië) werd gewapend geweld gaandeweg gezien als een ongepaste; ongewenste, en opportunistische oplossing voor nationaliteitenproblematiek. Het Westen had zich (in 1999) gráág voor de ‘Albanese’ kar in Kosovo laten spannen, omdat destijds diverse belangen synchroon liepen (zoals omverwerping van het Milošević-regime, waaraan - voor de NAVO - tevens behoud van de eigen ‘geloofwaardigheid’ was gekoppeld). Na de Bosnië-trauma’s was het Westen - in het geval van Kosovo - overtuigd geraakt van de noodzaak tot ‘humanitaire interventie’, en bevreesd voor regionale; continentale, en mondiale escalatie. Nieuw conflict, in Zuid Servië en/of Macedonië, was contrair aan de stabiliteit en vrede die het Westen per sé in de Balkan regio - in het bijzonder in Kosovo - wilde realiseren. Opnieuw waren het de ‘*Great & Global Powers*’ die bepaalden waar grenzen in de Balkan kwamen te liggen, in zowel letterlijke als figuurlijke zin. Europese en mondiale grootmachten wilden paal en perk stellen, aan de invloed van organisaties als *UÇK*, *UÇPMB* en *UÇK-M*. Na beëindiging van oorlog in Kosovo, en strijd in Zuid Servië, wilde men nieuw geweld in Macedonië voorkomen. Dat mislukte echter. Wél besloten de EU; de NAVO, én Amerika, om geleerde lessen - van zowel Kosovo als Zuid Servië - toe te passen (*i.e.* bevorderen van een ‘staakt-het-vuren’; inzamelen van wapens; ontbinden van betrokken gewapende organisaties, plus amnestieregelingen voor oud-leden; gedetailleerde overeenkomsten inzake toekomstige interetnische samenwerking, en het bieden van een gunstig continentaal toekomstperspectief). De toepassing van die overeenkomsten en realisatie van dat perspectief zijn nog altijd gaande.

Het *UÇPMB* was de eerste Albanese gewapende organisatie die begreep dat een gevecht voor (mensen) rechten wél op Westerse steun kan rekenen, doch een strijd om grenswijziging niet. Kosovo was een uitzondering, waar Serviërs het recht op regering over dit gebied verspeelden (via een systematische verdrijving van - *c.q.* moord op - de meerderheid van de bevolking). Hier veranderden grenzen in zoverre dat zeggenschap over (betwist) Kosovaars territorium werd afgenomen, en overgedragen aan multilaterale organisaties (NAVO/*KFOR* en VN/*UNMIK*). Gaandeweg ontstond verwijdering, tussen enerzijds bepaalde leden van deze organisaties (die op termijn bereid waren zeggenschap over Kosovo terug te geven aan Servië) en anderzijds de ‘Albanezen’ van Kosovo en daarbuiten (die alléén nog maar oog hadden voor een Kosovaarse onafhankelijkheid, en die in de regio letterlijk en figuurlijk grenzen wilden gaan verleggen). Geleidelijk aan zagen etnisch Albanese gewapende organisaties in dat territoriale integriteit en behoud van bestaande grenzen vaste waarden zijn voor de internationale gemeenschap, zoals gegroeid binnen het Helsinki Proces.¹³² Een Kosovaarse onafhankelijkheid werd pas mogelijk na het stellen van talloze voorwaarden, waarna - toen hier min of meer aan was voldaan - óók nog weer een juridisch touwtrekken volgde rond de legitimiteit van die onafhankelijkheid. Dit leidde (22 juli 2010) tot een opvallende Internationaal Gerechtshof-uitspraak: de Kosovaarse onafhankelijkheidsverklaring (van 17 februari 2008) is niet in tegenspraak met internationaal recht, omdat dit recht niet voorziet in een verbod op onafhankelijkheidsverklaring (al betekent dit zéker niet dat de Republiek Servië hiermee haar ‘strijd om Kosovo’ al heeft opgegeven).¹³³

In elk geval wordt het ‘Albanese’ gevecht, om gelijke rechten en behoud van eigen identiteit - binnen de Albanese gebieden van Zuidoost Europa, en binnen daar bestaande staatsgrenzen - tegenwoordig vooral in de politieke arena gevoerd, en niet langer meer in het camouflagepak.

In Nederland is waarschijnlijk één Balkanland nóg minder bekend dan Albanië: Montenegro. Waar Albanië nog enige faam heeft behouden, onder meer vanwege haar vroegere isolement; Macedonië al weer een nieuwe generatie Nederlanders verwelkomt, die in de zomer Ohrid en omgeving bevolkt; Kosova en Servië bij ons algemeen bekend zijn, zij het vooral dankzij hun conflict (om van Griekenland, met alle economische malaise, nog maar niet te spreken) valt het gebied van de Zwarte Bergen bij ons in het geheel niet op. Ook in de tijd van voormalig Joegoslavië lukte het *Republika Crna Gora* niet of nauwelijks om onze aandacht te trekken.¹³⁴ Het is echter zéker de moeite waard om de geschiedenis van Montenegro; de Montenegrijnse nationale identiteit, en óók de moderne Montenegrijnse maatschappij - en hoe dit alles zich verhoudt met Montenegro's buurlanden - nader te bestuderen. Dat vergt echter wél een aparte studie. Er bestaat overigens álle aanleiding tot specifiek historisch onderzoek: zélfs de meest basale informatie, met betrekking tot Montenegro, is in Nederland slechts schaars te vinden.¹³⁵

Montenegro kent diverse bureu, met een effect op het aantal nationale minderheden in eigen land. Deze bureu zijn - naast Italië, aan de andere kant van de Adriatische Zee - op het Balkan schiereiland: (met de klok mee) Kroatië; Bosnië en Herzegovina; Servië; Kosova, en Albanië. Om te bepalen óf - en zo ja, in welke mate - de Albanese Kwestie in Montenegro werkelijk een rol speelt, kan worden volstaan met een beperkte selectie van aandachtspunten uit het Montenegrijnse heden en verleden. Desondanks volgt hieronder een vrij uitvoerige historische inleiding, om de maatschappelijke positie van de Albanese minderheid in Montenegro in grote lijnen toe te lichten (en hopelijk de hierboven genoemde onbekendheid wat te verminderen).¹³⁶

Binnen het gebied, dat nu Montenegro heet, waren Illyriërs de oudste 'settlers'. Dat leidt - net als in het geval van Kosova; Macedonië, en Servië - tot debat over de vraag wie het eerst in de Balkan gevestigd waren: de Slavische volken, óf de (al dan niet aan de Illyriërs verwante) Albanesen. Dit speelt óók mee in discussies over de vraag wie de inheemse bewoners waren - Zuid Slaven of Albanesen - op het moment dat Montenegrijnse gebieden door de Ottomanen werden veroverd (in de veertiende en vijftiende eeuw). Hoe dan ook, rond het begin van onze jaartelling werden de dun bevolkte Montenegrijnse streken allereerst door de Romeinen bezet en beheerd. Zuid Slavische stammen zouden later het Montenegrijnse territorium steeds verder gaan koloniseren. Men leefde destijds vooral in stamverband, en (nog) niet in staatsverband. De geschiedenis van Montenegro *sec* gaat terug naar de negende eeuw, met het ontstaan van het semi-onafhankelijke *Duklja* (ook Diokletija genoemd; Latijns: *Doclea* en *Diocleia*). Dit gebied werd toen geregeerd door de Vojislavljević dynastie. In 1042 wist de naamgever van deze dynastie, Koning Vojislav, aan het eind van zijn 25-jarig bewind, een beslissende slag te winnen tegen de Byzantijnen (nabij de stad Bar, in het huidige Montenegro). Hierna werd *Duklja* een onafhankelijke middeleeuwse Slavische staat, die zich bevond rond de rivier Zeta; het Meer van Shkodër, en de Baai van Kotor. *Duklja* veroverde vervolgens gebied, van zowel het toenmalige Bosnië als het door Serviërs gedomineerde Groot-Vorstendom *Raška* (dat een vazalstaat was van het Byzantijnse Rijk). *Duklja* was een onafhankelijk Koninkrijk, en kende vooral met de koningen Mihailo (1046 - 1081) en Bodin (1081 - 1101) effectieve heersers. Ná die tijd stond Koninkrijk *Duklja* bekend als 'Vorstendom Zeta', dat geleidelijk aan moest inbinden qua macht en invloed. In het jaar 1186 werd Zeta veroverd door Stefan Nemanja, de grondlegger van de Nemanjić dynastie (getrouwd met Anna van Bosnië, en als Servisch *Veliki župan*¹³⁷ - van 1167 tot 1196 - heerser over zowel *Raška* als de 'Kustlanden', die bestonden uit delen van modern Bosnië-Herzegovina; Zuid Dalmatië, in Kroatië; Montenegro, en Noord Albanië). Zeta werd later geïncorporeerd in het middeleeuwse 'Oud Servië', wat een lange tijd zo zou blijven (tot aan de val van dit Servische Keizerrijk, onder Stefan Dušan, in 1355).

Zeta werd rond 1360 onafhankelijk, en met Koning Balša I - die Zeta regeerde tot 1362, en grondlegger werd van de Balšić dynastie - ontstond er weer een nieuwe (Katholieke) dynastie. Vanaf toen werd het Zeta-gebied al steeds vaker Montenegro genoemd. Djuradj I - zoon van Balša I - voerde een eigen munteenheid (de *dinar*) in, en breidde Zeta's territorium verder uit. Hij veroverde, onder meer, het Kosovaarse Prizren en wist óók nog gebied van de heerser van Herzegovina - *Veliki župan* Nikola Altomanović - te veroveren (nadat eerst een sterke coalitie was gesmeed tussen Koning Djuradj I van Zeta; de - van *Kosovo Polje* bekende - Servische *Knez Lazar Hrebeljanovic*; de Bosnische *Ban Tvrtko I*, en Koning Ludovik I van Hongarije). Samen wisten zij (in 1373) Altomanović te verslaan, waarna steden als Trebinje; Konavle, en Dracevica, Montenegrijns bezit werden. Zo gebeurde het (in de veertiende eeuw) dat én de Montenegrijnen én de Ottomanen - tegelijkertijd - een expansief beleid voerden in de Balkan. De Montenegrijnse kuststeden, geregeerd door prinsen die door de koning werden benoemd, kenden toen een autonome status. Zowel de kuststeden als Zeta werden bedreigd, enerzijds door de Republiek Venetië en anderzijds door de Ottomanen, zoals óók de Albanese gebieden dit meemaakten (ten tijde van Skënderbeg). Ondertussen werd Zeta éérst toegevoegd aan het 'Servische Despotaat' (1421) terwijl hierna de dynastie van de Crnojevićs aan de macht kwam (1455 - 1499).¹³⁸ Zeta was de laatste vrije monarchie in de Balkan, totdat óók Zeta ten prooi viel aan de Turken (die van 1498 tot 1699 Zeta beheerden). Het Ottomaanse Rijk voegde Zeta deels toe aan de toenmalige *sancak* van Shkodër, en deels aan *sancak* Bosnië, terwijl het centrale Montenegrijnse gebied ('Opper Zeta') nog onafhankelijk bleef. Montenegro bestond ook zélf - tijdelijk - als aparte autonome *sancak* (1514 -1528, en opnieuw tussen 1597 en 1614). Vanwege die autonome status, binnen het Turkse Imperium, waren de Montenegrijnen veelal vrijgesteld van allerlei beperkingen die doorgaans golden voor leden van de Orthodoxe *millet*. Desondanks verzetten de Montenegrijnen zich tegen de Ottomaanse overheersing. Dit leidde (in de zeventiende eeuw) tot tal van revoltes, wat rond het einde van die eeuw bijdroeg aan een grote Ottomaanse nederlaag (na verschillende veldslagen tegen de toenmalige *Great Powers*, verenigd in de 'Heilige Liga'). Nadat een Turkse aanval op Wenen bijna succes had, doch gekeerd werd door een Christelijke coalitie onder leiding van Jan III Sobieski, kwam de hegemonie van het Ottomaanse Rijk in Zuidoost Europa meer en meer onder druk te staan. Er volgden (na het verlies van de Slag bij Wenen, in 1683) steeds vaker nederlagen. Dit nam nog toe, nadat Rusland zich bij de alliantie van Europese machten voegde. Tot in de twintigste eeuw vonden Russisch-Turkse oorlogen plaats. Met het Verdrag van Karlowitz (1699) kwam een einde aan de zogeheten Grote Turkse Oorlog (1683 -1699). Hierna moesten Ottomanen de meeste Hongaarse gebieden; Transylvanië, en Slavonië, aan 'Wenen' afstaan. Dalmatië ging toen merendeels naar Venetië, samen met de Morea. Dit Peloponnesische schiereiland wisten de Turken echter later weer te heroveren, evenals Kreta. Dit werd vastgelegd in het Verdrag van Passarowitz (21 juli 1718). Dit moet eigenlijk het Verdrag van Požarevac heten, naar de Servische plaats waar het toen werd getekend. Požarevac kreeg in de moderne tijd opnieuw bekendheid: het was (20 augustus 1941) de geboorteplaats van Slobodan Milošević, die hier óók werd begraven (18 maart 2006).¹³⁹ In elk geval: Venetië behield (in 1718) nog Dalmatië en de Ionische eilanden, doch de Turken moesten wél - onder meer - Noord Servië (inclusief steden als Belgrado); het Banaat, en Oltenië (Klein-Walachije) afstaan aan de Habsburgers.

Venetië heeft niet alleen een invloed gehad op de naam van Montenegro, doch domineerde ook zéér lange tijd (1420 - 1797) haar kustgebieden evenals delen van de Albanese kust. Dit Montenegrijns-Albanese gebied werd *Albania Veneta* genoemd, dat de Venetiërs vier eeuwen lang vanuit *Cattaro* (nu Kotor, in Montenegro) bestuurden.¹⁴⁰ Dit verklaart waarom steden als Tivat, in de Baai van Kotor, nog altijd een zéér sterke Albanese factor kennen. Het is óók een verklaring voor het gegeven dat Albanen bepaalde Montenegrijnse streken - langs de kust én, vanaf het Meer van Shkodër, landinwaarts - eeuwenlang als Albanese gebied bleven zien.

Van de zestiende tot en met de negentiende eeuw werd Zeta-Montenegro geregeerd via een theocratie, van Servisch Orthodoxe Metropolieten (dat wil zeggen: kerkvaders die aan het hoofd stonden van een kerkprovincie, *i.e.* de metropolie). Hierbij was het gebruikelijk dat deze Metropolieten, doorgaans op het niveau van bisschop, ook daadwerkelijk zetelden in hun provinciehoofdstad (de metropool). De belangrijkste metropool was Cetinje. Geestelijke en wereldlijke macht vielen in Montenegro samen (de Metropolieten waren bisschop én prins tegelijk) wat doorgaans gunstig werkt in een proces van *nation-building*. De Metropolieten werden *Vladika* genoemd. Hun grootste uitdaging was vooral wereldlijk: het bijeenhouden van de Montenegrijnse stammen en clans die toen voortdurend met elkaar in gevecht waren.¹⁴¹ Hoewel Montenegro *de jure* Ottomaans gebied werd, en in het zuiden nog de Venetiaanse (na 1797: Habsburgse) gouverneurs kende, waren de Montenegrijnse grenzen in de praktijk echter niet exact bepaald. Zodoende lag de macht over de Montenegrijnse gebieden *de facto* vooral bij de clanleiders, die - onderling verschillend - het Habsburgse Rijk; de Republiek Venetië; het Turkse Imperium, of de Metropoliet van Cetinje, als hun allerhoogste autoriteit erkenden. Nadat *Vladika* Petar II (1813-1851) het bestuur centraliseerde, was het *Vladika* Danilo II die (in 1852) tóch huwde. Hij ging daarna als *Gospodar/Knjaz* (Prins) Danilo I door het leven, zodat Montenegro weer een seculier karakter kreeg en de dynastieke opvolging terugkeerde (eerder wezen de - celibataire - bisschoppen meestal een neef, of ander familielid, aan als opvolger). Montenegro was ondertussen opnieuw sterk uitgebreid - vooral dankzij *Vladika* Petar I - met onder meer de 'Hooglanden' (de zogeheten *Brda*). Op 1 mei 1858 vond de Slag bij Grahovac plaats, waar een Montenegrijns leger van 7.500 man een Ottomaans leger van 13.000 man wist te verslaan. Dit dwong de *Great Powers* tot het bepalen van grenzen, tussen Montenegro en het Turkse Imperium (waarmee men *de facto* een Montenegrijnse autonomie erkende). Montenegro werd na het Congres van Berlijn (1878) *de jure* een onafhankelijk en soeverein Vorstendom. *Knjaz* Danilo I werd (op 14 augustus 1860) opgevolgd door *Knjaz* Nikola I Petrović-Njegoš, die het Montenegrijnse territorium meerdere keren zou verdubbelen (óók ten koste van de Albanese gebieden). Hij onderhield 30 jaar lang relatief goede banden met de Ottomaanse *Sultan* (totdat Abdul Hamid II werd afgezet) doch tévens met de *Great Powers*. Toen Nikola I vijftig jaar aan de macht was (in 1910) ontstond het - internationaal erkende - Koninkrijk Montenegro.¹⁴² Het was onder het bewind van Koning Nikola I, dat Montenegro zéér snel moderniseerde en onder meer (in 1905) een nieuwe Grondwet kreeg (als opvolger van de 'Danilo Code', uit 1855, die was gebaseerd op gewoonterecht dat sterke overeenkomsten kende met de Albanese *Kanun*). Er ontstonden echter óók de eerste politieke tegenstellingen, tussen de 'Volkspartij' (die zowel democratisering als vereniging met Servië voorstond) en de Montenegrijns-monarchistische 'Ware Volkspartij'. Het was bovendien onder Nikola I dat Montenegro - via de Eerste en Tweede Balkanoorlog - delen van *vilayet Işkodra* en *vilayet Kosova* verkreeg, evenals delen van *sancak Yeni Pazar* (vastgelegd in de Verdragen van Londen en Boekarest) waardoor Montenegro ineens direct grensde aan Servië. In de Eerste Wereldoorlog vocht Montenegro aan de kant van de Geallieerden, maar het werd (15 januari 1916) door de - Habsburgse - Centralen verslagen en bezet (tot oktober 1918). Nikola I was (al in 1915) naar Frankrijk gevlucht. In zijn afwezigheid besloot het Nationale Parlement in Podgorica (1 december 1918) hem de terugkeer te verbieden,¹⁴³ en Montenegro voortaan onderdeel te maken van het nieuwe Koninkrijk van Serviërs; Kroaten, en Slovenen. Montenegro trad in 1922 formeel toe. Dit Koninkrijk zou later (1929) Koninkrijk Joegoslavië worden, waarbij de Montenegrijnse gebieden het 'Zeta Banaat' vormden.¹⁴⁴ Dit was één van de negen *bannovinas*, waarover uiteindelijk een kleinzoon van Nikola I zou regeren: Koning Aleksandar I Karadordević van Servië (1929 - 1934). Zijn vader was Koning Petar I van Servië; zijn moeder Prinses Zorka van Montenegro (dochter van Nikola I) terwijl Koning Aleksandar zélf trouwde met Prinses Maria van Roemenië (dochter van Koning Ferdinand van Roemenië). Van deze Balkan monarchieën resteert tegenwoordig nog maar érg weinig.¹⁴⁵

Einde van het onafhankelijke Koninkrijk Montenegro

Het verdwijnen van Koninkrijk Montenegro ging niet zonder slag of stoot. Een groot deel van de Montenegrijnse bevolking rebelleerde tegen de aangekondigde unificatie met Servië. Deze ‘Groenen’ (*Zelenaši*) vochten, onder leiding van Krsto Zrnov Popović, tegen hen die wél voor vereniging met de Serviërs waren (de ‘Witten’ - *Bjelaši* - die deze strijd uiteindelijk wonnen). Tot tamelijk kort geleden is de Montenegrijnse monarchie (nu Kroonprins Nikola II Petrović Njegoš) in Frankrijk blijven wonen, en keerde zij slechts incidenteel terug voor kort bezoek.¹⁴⁶ In elk geval was verwevenheid van Montenegrijnse en Servische ‘royalty’ (wiens oorsprong in Montenegro ligt, zowel van het huis Obrenović als Karađorđević) één van de factoren die meespeelde in de vereniging van hun gebieden. Al deze ‘royalty’ had gemeen dat men véél territoire, dat onder de Albanese gebieden viel, via brute oorlogsvoering trachtte te veroveren.

In W.O.II. (april 1941) werd Koninkrijk Joegoslavië door As-mogendheden binnengevallen, en verdeeld. Hierbij werd Montenegro door Benito Mussolini geannexeerd, en toegevoegd aan Koninkrijk Italië. Daar trachtte Koningin Elena (van Montenegro, 8 januari 1873 geboren als Jelena Petrović-Njegoš, dochter van Koning Nikola I) haar man, Koning Victor Emmanuel III, te overtuigen om Montenegro los te maken van Joegoslavië. Dit gebeurde echter niet, en de *Sandžak* regio van Montenegro bleef zelfs lang onbezet (begin 1942 tot september 1943, totdat de Italianen door Duitsers werden afgelost). In 1943 werd óók de annexatie van de Baai van Kotor, die aan de Italiaanse provincie Dalmatië was toegevoegd, weer ongedaan gemaakt. De Duitsers kregen in Montenegro te maken met een ware guerrilla oorlog. Partizanen wisten goed gebruik te maken van het bergachtige binnenland, naast de militaire kracht van de lokale communistische partij, zodat de Duitsers uiteindelijk (in december 1944) het Montenegrijnse gebied moesten prijsgeven. Montenegrijnen melden graag, met gepaste trots, dat de eerste opstand in het Europa van de As-mogendheden in Montenegro plaatsvond (op 13 juli 1941). Onder leiding van Jozip Broz (‘Tito’, die in Montenegro werd vereerd met de naamswijziging van Podgorica in Titograd) veranderde Joegoslavië in een socialistische federatie. Montenegro werd een republiek, evenals Bosnië-Herzegovina; Kroatië; Macedonië; Servië, en Slovenië. De Montenegrijnen werden zo een constituerend volk van de nieuwe Zuid Slavische staat. Montenegro kreeg haar eigen universiteit, doch moest tamelijk lang wachten (tot de Grondwet van 1974) voordat zij minder direct onder de Servische knoet kon leven. Na Tito’s dood (in 1980) ontstonden scheuren in de socialistische federatie, maar de Montenegrijnen bleven zélf na de onafhankelijkheidsoorlogen van Kroatië en Slovenië (1991) nog trouw aan ‘Belgrado’. Toen er uiteindelijk géén Joegoslavische republieken meer over waren, behalve Montenegro en Servië, vormden de twee staten (27 april 1992) de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) nadat een referendum (opkomst 66%) een meerderheid (95,96%) vóór die federatie opleverde. Het referendum in Montenegro werd echter geboycot door ‘Albanese’; Katholieke, en Moslim minderheden, evenals door Montenegrijnen die voor de eigen onafhankelijkheid waren. Ook waren er (in 1992) nog géén internationale waarnemers, om fraudeklachten te onderzoeken. De Montenegrijnse politieke roerganger Milo Đukanović brak later (in 1997) alsnóg met zijn Servische evenknie, Slobodan Milošević, en óók met diens grote steunpilaar in Montenegro: Momir Bulatović. Hierna ontstond steeds meer verwijdering. Montenegro distantieerde zich openlijk van het Servische Kosovo-beleid. De coalitie van ‘Milo’, die met zijn DPS steeds de leidende partij in Montenegro was, deed in 2000 al niet meer mee aan federale verkiezingen en liet geen enkele traan bij de val van Milošević (5 oktober 2000). Tóch viel de FRJ nog niet direct uiteen. Na maanden van onderhandeling, zorgde EU Hoge Vertegenwoordiger Javier Solana (14 maart 1992) dat de ‘Belgrado Overeenkomst’ werd getekend. Hierna werd een lossere unieverband in het leven geroepen. Na de formele acceptatie (op 4 februari 2003) van een nieuw Constitutioneel Handvest, ontstond toen de ‘Statenunie van Servië en Montenegro’.

Ontstaan van de onafhankelijke Republiek Montenegro

De statenuitwerking kende onder meer een gezamenlijk buitenlands beleid, inclusief buitenlandse economische betrekkingen en defensiebeleid, en óók een gemeenschappelijk mensenrechten- en minderhedenbeleid. Het Grondwettelijke Handvest voorzag tevens in de mogelijkheid om (na drie jaar) een referendum te houden, over eventuele onafhankelijkheid van de twee staten. Hoewel de EU - in de statenuitwerking én de bredere Balkan regio - juist stabiliteit wilde creëren, en toenadering tot 'Brussel' wilde bevorderen, werkte zij tóch actief mee aan een Montenegrijns referendum (op 21 mei 2006) over een toekomstige onafhankelijkheid van de twee staten. Met een krappe meerderheid (van 55,5 %) koos Montenegro vóór onafhankelijkheid, waarna het Parlement al snel (op 3 juni 2006) een formele onafhankelijkheidsverklaring afkondigde. Zodoende werd Montenegro een soevereine staat, met haar eigen buitenlandse betrekkingen en een lidmaatschap van internationale organisaties. Twee dagen later bepaalde het Servische Parlement dat de - gedwongen - onafhankelijke Republiek Servië de opvolgerstaat was van de statenuitwerking (en daarmee automatisch lid van internationale organisaties, en partij bij tal van internationale verdragen en overeenkomsten). Sindsdien onderhouden Montenegro en Servië relatief goede betrekkingen, vooral op het economische vlak. Verder bestaat er géén probleem wat hun wederzijdse minderheden betreft. Montenegro kent echter wél de nodige complicaties ten aanzien van andere minderheden. Dit betreft vooral de Moslims in Noord Montenegro; de etnisch Kroaten in Zuidwest Montenegro, naast de 'Albanezen' in Zuidoosten Montenegro.¹⁴⁷ Uit de voorafgaande historische inleiding wordt al duidelijk dat de nationale identiteit van Montenegro ten zéérste op gespannen voet staat met de nationalistische Servische visie, die de Montenegrijnse contreien en bevolking eenvoudig als Servisch beschouwt. De aanwezigheid van nationale minderheden uit andere omliggende staten heeft nog een aanvullende invloed, op de zwakke Montenegrijnse nationale identiteit, doordat véél Montenegrijnse burgers zich allereerst als Albanees; Bosniak; Kroaat, of Roma - in plaats van Montenegrijn - identificeren. Ook drukken zij zich primair uit in hun eigen taal, in plaats van het officiële Montenegrijns. Het voert te ver álle Montenegrijnse sub-identiteiten te behandelen. In elk geval is van belang dat traditioneel een significant deel van de Montenegrijnse bevolking (etnisch) Albanees is. Tegenwoordig is het 'Albanese' aandeel onder de Montenegrijnse inwoners niet zo héél groot meer (ruim 7%). Anderzijds is het zo dat er in bepaalde steden een sterk 'Albanees' karakter bestaat. Ulcinj, bijvoorbeeld, is zelfs meer dan 75% etnisch Albanees. Dit is ook het geval in sommige rurale streken, rond Plav-Gusinje (Albanees: *Plavë-Guci/Gucia*, grenzend aan zowel Kosova als Albanië; eeuwenlang voornamelijk bewoond door Albanese Katholieke stammen). Een combinatie van factoren (inclusief de aanwezigheid van diverse nationale minderheden; de afwezigheid van repressie - althans zoals 'Albanezen' dit in Kosovo; de Preševo Vallei, en óók in Macedonië en Griekenland wél meemaakten - naast een breed gedeelde wens om via samenwerking, zowel op nationaal niveau als binnen Euro-Atlantisch verband, in plaats van guerrilla, tot lotsverbetering te komen) maakt dat de Albanese minderheid in Montenegro haar belangen voornamelijk via politieke kanalen bepleit, en deze ook daadwerkelijk bevordert.¹⁴⁸ Een 'Albanese' bevrijdingsbeweging in Montenegro bestond in het verleden dan ook vooral in de ogen van regionale Orthodoxe propagandisten, die graag wezen op Albanees-Islamitisch regionaal gevaar (via onbeduidende etnisch Albanese splintergroeperingen in Montenegro).¹⁴⁹ In het kader van Montenegrijnse integratie-inspanningen, vooral richting EU en NAVO, en de bevordering van minderhedenrechten die daarmee gepaard gaat, is dan ook niet te verwachten dat door (etnisch) Albanese burgers een andere weg dan de politiek zal worden bewandeld om hun positie te verbeteren. Er bestaat al met al zéker een Albanese factor in Montenegro, maar men richt zich tegenwoordig niet op grenswijzigingen of het afscheiden van een deel van het Montenegrijnse territorium. Om die reden is de Albanese Kwestie in Montenegro 'afwezig' of in elk geval 'onzichtbaar' te noemen. Het ligt niet voor de hand dat dit spoedig zal veranderen.¹⁵⁰

Griekenland heeft haar onafhankelijkheid relatief vroeg kunnen realiseren.¹⁵¹ Dit was mogelijk dankzij Philhellenistische gevoelens en geostrategische belangen, onder de zes *Great Powers*, naast militaire slagkracht tegen de aloude Ottomaanse bezetter.¹⁵² Bij deze confrontatie kregen de Grieken een substantiële en significante steun van Albanese, uit zowel de Albanese als de Griekse gebieden. Ook in het huidig tijdsgewricht lijken Albanese nog van cruciaal belang, ter meerdere eer en glorie van de Helleense natie. Zonder de Albanese *Gastarbeiter* zouden de Olympische Spelen van Athene (uit 2004) een rampzalig fiasco zijn geworden.¹⁵³ Desondanks beschouwen de Grieken - eeuwen geleden, doch óók tegenwoordig - het Albanese volk vaak als 'inferieur'; 'barbaars', of 'zonder geschiedenis'. Dat de moderne Griek mogelijk minder van doen heeft met de Griek uit de Oudheid, dan de moderne Albanese met de antieke Illyriër, en dat barbaars en gewelddadig gedrag (tot en met de twintigste eeuw) vooral van toepassing is op Griekse legers - tegenover Albanese; Joden; Turken; Vlachen, en andere minderheden - wordt door de 'Hellenen' gemakshalve graag vergeten. Dat het begrip democratie een Griekse oorsprong kent, is absoluut een gegeven om trots op te zijn. Xenofobie is echter eveneens aan de Griekse taal ontleend.¹⁵⁴ Dat het bestaan van nationale minderheden op Griekse bodem nog altijd wordt ontkend, door de Helleense Republiek, is dan wellicht extra oneervol te noemen.

De Grieken kenden lange tijd een grote belangstelling, voor de woongebieden en vruchtbare valleigronden van het Albanese volk. Zij konden tot en met de Ottomaanse overheersing dit territorium gemakkelijk betreden, onder meer voor de handel en verspreiding van het Orthodoxe geloof. Nomadische Albanese en Vlachen konden op hún beurt de Griekse gebieden tamelijk eenvoudig binnengaan. Binnen het toenmalige *millet* systeem - waarbij religie onderscheidend criterium was, in plaats van eigen cultuur; etniciteit; geschiedenis, of taal - kon lange tijd een diffuus grensgebied bestaan, van gemengd Albanese-Griekse contreien, waarbinnen diverse identiteiten tamelijk harmonieus samenleefden (elk met eigen 'etnische' dorpen en enclaves).

In de negentiende eeuw ontstond echter de Griekse expansionistische filosofie van *Megáli Idéa* ('Grote Idee').¹⁵⁵ De nationalistische Grieken maakten goed gebruik van de Ottomaanse ondergang, en wisten nét op tijd - voordat een autonoom *c.q.* onafhankelijk Albanië zou ontstaan - de Turken nog het nodige aan Albanese gebied afhandig te maken. Deze territoriale concessie, van de Ottomanen aan de Grieken, vond plaats in 1881 (als gevolg van eerdere besluitvorming, bij het Congres van Berlijn, in 1878). Het was echter vooral de uitkomst van de Conferentie van Ambassadeurs te Londen (in 1913) die belangrijke delen van de zuidelijke Albanese gebieden, met name Çamëria, aan het Griekse nationale territorium deed toevoegen. In deze periode van het ontstaan - en het daarna blijven bestaan - van de Albanese Kwestie, was Griekenland al drúk doende strategieën uit te werken om de economisch zéér interessante zuidelijke Albanese gebieden te annexeren, en tevens om de Albanese bevolking daar te doen assimileren (zoals hun Balkanbond-partners Montenegro en Servië dit deden in de noordelijke Albanese gebieden).¹⁵⁶ Heimelijke afspraken met de Serviërs, om het héle 'Albanese land' op de Shkumbin-linie te verdelen, werden bekend doch géén bewaarheid. Het geheime 'Tittoni-Venizelos Akkoord', tussen de Griekse en Italiaanse regering, was hetzelfde lot beschoren.¹⁵⁷ Na de invasies van de negentiende eeuw, schroomden Grieken een eeuw later niet in het minst om de internationaal erkende grenzen van Albanië opnieuw met haar legers te overschrijden. Zij lieten dit telkens met grof geweld gepaard gaan. Deze talrijke en wrede misdaden werden uitgevoerd op basis van vooropgezette nationalistische concepten. Hiertoe zijn *Megáli Idéa* en *Vórios Ipiros* ('Noord Epirus') het meest relevant, binnen de context van Albanese-Griekse betrekkingen en de gecompliceerde kwestie van de definitieve (bilaterale) grensbepalingen.¹⁵⁸

Twee Balkanoorlogen en twee Wereldoorlogen zorgden telkens voor verschuivende grenzen. Na W.O.II. bestond er geen enkele internationale steun meer voor Griekse annexatieplannen, al werd dit beleid niet direct vaarwel gezegd door de Helleense Republiek. Zo bleven Albanië en Griekenland, technisch gezien, nog lang (tot 1987) in staat van oorlog met elkaar verkeren.

Huidige diplomaten lijken niet geheel zeker dat bilaterale betrekkingen zijn genormaliseerd. Onsuccesvolle bezoeken van Griekse politici aan Albanië (in 2004-2005) doen vermoeden dat tevens sprake is van beperkt politiek draagvlak.¹⁵⁹ In elk geval: nadat Griekenland gedwongen was de annexatie-optie te verlaten, koos zij voor een nieuwe tactiek om onrust in Albanië te veroorzaken en bilaterale betrekkingen verder onder druk te zetten. Zij zette toen de Griekse minderheid in Albanië - politiek - stevig op de kaart, door middel van een speciale troef: de mensenrechten. Gegeven de wrede wijze waarop Griekenland in het verleden opereerde, in de (zuidelijke) Albanese gebieden, met talrijke Griekse misdaden tegen de menselijkheid (*i.e.* de verzamelnaam voor een arsenaal inbreuken op - *nota bene* - de mensenrechten) naast de wijze waarop Grieken de Albanese minderheid in eigen land behandelden, en nu nóg behandelen, is deze tactiek een *gotspe* van de eerste orde te noemen. Dat wil overigens niet zeggen dat er, in heden en verleden, geen reden bestaat *c.q.* bestond voor een lotsverbetering van de etnisch Griekse minderheid in Albanië. Vooral gedurende het Hoxha-tijdperk bestond er bar weinig ruimte voor bijzondere Griekse minderheidsrechten, al moet hierbij worden opgemerkt dat tal van rechten voor het Albanese volk *sec* destijds eveneens sterk waren ingeperkt. Albanese homogeniteit is in deze periode in elk geval niet afgenomen. Integendeel. Echter: alleen al het instrument dat de Grieken later verkozen, in het Albanië van ná de communistische periode - *i.e.* de oprichting van een *one-issue* politieke partij (*Omónoia*)¹⁶⁰ die zich louter op de etnisch Grieken in Albanië richtte, en later werd omgedoopt tot 'mensenrechtenpartij' - is ironisch te noemen. Te meer daar dit instrument voor de Albanese minderheid in Griekenland ontbreekt. In de Helleense Republiek is het officieel beleid dat er géén nationale minderheden bestaan, al weten het Griekse Helsinki Comité evenals de *fact-finding missions* van de Raad van Europa en de Verenigde Naties die minderheden (*inter alia*: Albanese; Macedoniërs; Roma; Turken, en Vlachen) tóch telkens feilloos te vinden. Rapporten, over de wijze waarop minderheden in Griekenland worden onderdrukt, tonen aan dat er in *Ellada* niet alleen op financieel vlak véél valt te verbeteren.¹⁶¹ In diverse Griekse campagnes werd, en wordt, gebruik gemaakt van het overheidsapparaat; de Griekse Orthodoxe Kerk; het 'Comité voor de Noord Epirotische Strijd', of de 'Griekse lobby' in het buitenland. Een voorbeeld van de laatste categorie is de *Pan-Epirotic Society of America*. Zo zijn er tevens, wereldwijd verspreid, *Pan-Macedonian Associations* te vinden. Al deze organisaties hebben gemeen dat het woord 'Pan' slechts van toepassing is op alle etnisch Grieken, doch niet op alle andere nationaliteiten van de Balkan.

Grieken goochelen graag met cijfers, inclusief die van etnisch Grieken in Albanië. Zij moeten ons doen geloven dat er in Zuid Albanië nauwelijks een Albanese te vinden is. Oude - door de internationale gemeenschap steeds afgewezen - methoden als 'iedereen die Orthodox is, is automatisch Grieks' worden nog altijd door de Helleense mathematische magiërs gehanteerd. Mede om deze reden bleven de Grieken zich lange tijd verzetten tegen een erkenning van de Albanese Orthodoxe Kerk. Griekse ultranationalisten, waaronder een zéér stevige stroming binnen de Griekse-Orthodoxe Kerk, rekken definities liever nóg verder op. Zodoende zien zij zelfs als 'Griek': iedereen die woont binnen het gebied van wat ooit het Byzantijnse Rijk was. Binnen het Ottomaanse Rijk was destijds weliswaar sprake van een aparte (*Rumi*) *millet*, voor alle Orthodoxe gelovigen, doch hier werd toen geen enkele etnische betekenis aan verbonden. Later hanteerden verschillende internationale commissies, toen zij de grenzen tussen Albanië en Griekenland moesten bepalen, veel méér criteria dan louter religie. Zij namen ook factoren als cultuur; identiteitsgevoel; taal, en patriotistische uitingen (vlaggebruik) in besluiten mee.

Dat die besluiten daarna door diezelfde internationale gemeenschap werden gebruuskeerd, op grond van onderliggende economische en geostrategische belangen, doet hier verder niets aan af. Internationale schattingen, van de Griekse minderheid in Albanië, kwamen in elk geval nooit boven de tien procent van Griekse berekeningen. Hoe dan ook, binnen de context van de Albanese Kwestie is allereerst van belang hoe het met de Albanese in Griekenland is gesteld (al blijft het onderwerp van de etnisch Grieken in Albanië een aanhoudende spanningsbron).¹⁶²

Onder het communistische bewind van Hoxha *c.s.* was de aandacht geheel en al naar binnen gekeerd, en voorts gericht op verdediging van de grenzen zoals die na W.O.II. waren bepaald. Albanese bunkers - de *Kerpudhe Betoni* ('Betonnen Paddenstoelen') - schonken Albanië hierbij internationale bekendheid, ondanks de periode van isolement. Ze zijn nu uitgegroeid - als simultaan militair relikwie, en toeristische attractie - tot ongewoon 'nationaal symbool'.¹⁶³ Hoxha *c.s.* toonden nauwelijks belangstelling voor de Albanese volksgenoten in Joegoslavië (waar de Kosovaarse gebieden destijds onder vielen) of in Griekenland (waar 'Albanezen' in Çamëria een zwaar bestaan kenden). Griekenland was bovendien spoedig in een burgeroorlog verwickeld (1946 - 1949).¹⁶⁴ Daarmee leken alle plannen rond een vereniging van de Albanese gebieden - uit de tijd van het Congres van Lushnjë (in 1920), en de toen opgelaaide gevoelens van Albanese nationalisme - naar de achtergrond te verdwijnen. Het gevolg van die houding, decennia achtereen, volgend op de definitieve grensbepalingen tussen Albanië en haar burens, was enerzijds dat de 'Kosovo Kwestie' lange tijd feitelijk géén rol speelde (in de regionale; continentale, en mondiale beeldvorming) terwijl men anderzijds toen óók niet verder keek dan Joegoslavië. Dat er in Griekenland nóg een sub-onderwerp van de Albanese Kwestie bestond, kwam toen niet of nauwelijks aan de orde. En voor zover dit al gebeurde, werd dit dossier - van vooral het Çamëria vraagstuk - weer snél vergeten. Per saldo is dit 'Çamëria Probleem', en andere vormen van interetnische spanning tussen Albanese en Grieken, een 'vergeten' conflict geworden. Het Albanese isolement, volgend op avonturen met Russen en Chinezen, deed deze vergetelheid alleen nog maar verder versterken. Om die reden worden, aan het eind van dit sub-hoofdstuk, enkele bilaterale *c.q.* nationale achtergronden nog nader uitgewerkt.

Als gevolg van de wereldwijde economische crisis, en aansluitend de continentale Euro-crisis (die het risico in zich draagt uit te groeien tot meer mondiale proporties) evenals ingrijpende bezuinigingen en hervormingen op regionaal niveau - in Zuid Europa in het algemeen, en in Griekenland in het bijzonder - bestaat een kans op toename van interetnische spanning tussen meerderheid en minderheid (in zowel Albanië als Griekenland). Hierbij valt te denken aan een groei in militant nationalisme, en het zoeken naar zondebokken of het verwijzen naar donkere perioden uit de Europese geschiedenis. In Griekenland werd op deze wijze al een tendens ingezet, met anti-Duitse *slogans*; *cartoons*; artikelen, en acties, die teruggrijpen naar de tijd van het fascisme. Mogelijk dat Albanese en Grieken in de toekomst óók op dergelijke wijze stereotypische verwijzingen en verwensingen gaan uitwisselen. Anderzijds kan door de crises een economische nivellering ontstaan, nu de Albanese economie groeiende is en de Griekse tanende, waarbij wél moet worden bedacht dat dalende '*remittance funds*' - van de Albanese die in Griekenland lang terecht konden als gastarbeider - eveneens invloed hebben. Al met al ontstaat, met het onopgeloste 'Çamëria Probleem' en tal van variabelen op nationaal en sub-regionaal niveau, een bepaald onzekere situatie. Mogelijk dat dit gaat leiden tot elementen van extremisme, zoals in Griekenland de afgelopen jaren tal van extremistische stromingen zich hebben doen gelden, al is de mogelijkheid van nóg weer een etnisch Albanese extremistische organisatie (in de vorm van UÇÇ, als Griekse UÇK-variant) niet waarschijnlijk te noemen.¹⁶⁵ Anderzijds is de kans dat Albanië en Griekenland harmonieus samen op weg gaan naar een eindsituatie waar nationalisme naar de achtergrond verdwijnt - en Europese integratie, vrede en veiligheid op de voorgrond treedt - vooralsnog evenmin voor de hand liggend te noemen.

Wellicht zal er de komende tijd nog sprake blijven van een onbekende en ‘vergeten’ Albanese Kwestie in Griekenland. Echter: wanneer mechanismen van intolerantie en polarisatie - zoals wij deze helaas maar ál te goed kennen van Kosovo; Macedonië, en Zuid Servië - verder gaan escaleren, dan zullen organisaties als de EU en de NAVO zich opnieuw geplaagd zien voor de uitdaging van het moeten oplossen van een Balkan conflict. Dat is voor iedereen onwenselijk.

De Albanese in Griekenland zijn monddood gemaakt, doch de Albanese gemeenschap kan in theorie - via *social media*, zoals toegepast bij de ‘Arabische Lente’ - alsnóg vocaal worden. Bovendien hangt ons, in geval van Albanese-Griekse escalatie, het risico van *regional spillover* (in de vorm van Grieks-Macedonisch conflict, en/of Albanese-Macedonisch conflict) als ‘Zwaard van Damocles’ boven het gezamenlijke regionale; continentale, en mondiale hoofd. Gegeven de reeds grote internationale bemoeienis met de Helleense Republiek ligt zulk een Griekse tragedie (van escalatie en polarisatie op nationaal niveau, plus regionale *spillover*) niet in de lijn der verwachtingen. Echter: verwachtingen zijn in de Balkan érg onbetrouwbaar.

Het volgende sub-hoofdstuk gaat nader in op de Albanese-Macedonische relatie, en mogelijke *spillover*. Nu krijgen eerst drie Griekse thema’s, die Albanese-Griekse verhoudingen negatief beïnvloeden, nog enige aanvullende aandacht: ‘*Megáli Idéa*’; ‘*Vórios Ipiros*’, en ‘*Çamëria*’.

Megáli Idéa ¹⁵⁴

Megáli Idéa vormde (al in de jaren 1840) een belangrijk *Leitmotif* voor het Griekse beleid van expansionisme, dat vooral ten koste ging van Albanese; Bulgaren; Macedoniërs; Turken, en Vlach. Dit betreft dezelfde volken die werden bedreigd door het Servische nationalistisch-expansionistische concept van *Načertanije* (het ‘Plan’) dat in 1844 werd ontwikkeld. Beide territoriaal-offensieve concepten maakten aanspraak op onder meer Albanese en Macedonisch gebied, zodat men per saldo maar besloot tot een compromis (om ‘Turks Europa’ te verdelen).

De visie van het *Megáli Idéa* betreft het streven naar een groot Helleens Rijk, dat alle etnisch Grieken zou moeten omvatten. Dat betekende destijds niet alleen het huidige Griekenland en alle daarbij behorende eilanden, doch óók Oost-Thracië (evenals de Ottomaanse - en daarvoor Byzantijnse - hoofdstad Constantinopel, die dan in de eindversie van het ‘Grote Idee’ concept opnieuw hoofdstad moest worden); Imbros en Tenedos (de weinige Egeïsche eilanden die de *Great Powers* nog niet van de Turken hadden afgenomen, en aan Griekenland geschonken); delen van Anatolië; héél Cyprus; het merendeel van Zuid Albanië, en delen van het Zuid Slavische Koninkrijk (meer in het bijzonder de Macedonische gebieden, waarvan Griekenland - via oorlogsvoering tegen het Ottomaanse Rijk - reeds substantiële delen had geannexeerd).

Rond de tijd dat het Albanese grenzenprobleem het méést concreet en cruciaal aan de orde was (*i.e.* de jaren 1920; toen Albanië’s buurlanden het liefst álle Albanese gebieden onderling wilden opdelen, om op die manier een zo gróót mogelijk deel daarvan te doen aansluiten bij het eigen territorium) was het nationalistische concept van *Megáli Idéa* nog altijd van toepassing.

Stromingen binnen de Grieks-Orthodoxe Kerk en nationalistische partijen als de ultrarechtse LAOS partij ¹⁶⁶ die in 2011 (binnen het Kabinet van Loukás Papadímós) zowel twee ministers mochten leveren als hun botte ideeëngoed, waaronder elementen van *Megáli Idéa* en anti-Semitisme, zorgen dat Griekse nationalistische filosofieën óók tegenwoordig in leven blijven. Recente verkiezingen in Griekenland leverde zéér veel steun op voor extreem-links en ultra-rechts, waarbij ‘Gouden Dageraad’ stérk xenofobische en nationalistische sentimenten toonde.

Grieken mogen graag verwijzen naar de internationaal geaccordeerde ‘Autonome Republiek Noord Epirus’, die Albanië werd opgelegd - conform het Protocol van Korfoe - doch dankzij W.O.I. niet werd geïmplementeerd. De Grieken spreken van internationale erkenning, voor Griekse claims op tamelijk grote gebieden waar vooral Albanees wordt gesproken. Albanese daarentegen stellen dat deze erkenning slechts tijdelijk was, bedoeld om de Grieken binnen het *Entente* kamp te krijgen, zoals er óók gebiedsaanspraken door Italianen; Montenegrijnen, en Serviërs kortstondig - tijdens continentaal conflict - eerst werden gehonoreerd doch later weer herroepen. Dit leidde per saldo, vooral dankzij Amerikaanse pressie, tot het herstel van de ingeperkte nationale staat Albanië zoals deze te Londen (in 1913) was overeengekomen. Albanese wijzen graag op het heikele punt dat de Grieken (reeds ten tijde van de Ottomaanse overheersing) gebieden die de Albanese als Illyrisch *c.q.* Albanees beschouwen, trachtten te veroveren en deze in te lijven op een wijze zoals de Grieken ook Bulgaars; Macedonisch, en Turks gebied annexeerden (dankzij twee Balkanoorlogen, en óók nog twee Wereldoorlogen). Vaststaat dat de Grieken geregeld de Albanese neutraliteit, én de territoriale integriteit van Albanië, schonden. Griekse doelstelling was steeds het veroveren van de rijke gebieden van Zuid Albanië, met als streven deze onder de naam ‘Noord Epirus’ in te lijven bij Griekenland (zoals men Macedonisch gebied annexeerde, en daarna de ‘Provincie Macedonië’ creëerde).

Gedurende de Koude Oorlog zat de Albanese-Griekse grens decennia lang werkelijk potdicht. Betrekkingen verbeterden in de jaren 1980, onder de regering van Andréas Papandréou, toen de Grieken officieel aankondigden hun territoriale claims op Albanië te zullen laten varen. Pas in 1987 werd de (sinds W.O.II. bestaande) staat van oorlog tussen beide landen beëindigd, waarna een tijd van behoedzame bilaterale toenadering begon. Dat proces is nu nóg gaande. Moderne media als *YouTube* tonen aan dat het nationalistische gedachtegoed rond ‘Noord Epirus’ nog altijd niet is verdwenen. Onduidelijk is in hoeverre de Albanese uittocht (van de beginjaren 1990) dat in de hand heeft gewerkt. Dit Albanese exodusfenomeen, waarbij ook tal van (etnisch) Griekse Albanese de grens met Griekenland overtrokken, is nog onvoldoende onderzocht om goede conclusies te kunnen trekken. In elk geval werden de Albanese-Griekse betrekkingen, in algemene zin, wel degelijk sterk geraakt door de nieuwe Albanese vrijheden. Naast vrijheid van mobiliteit had vooral vrijheid van religie een enorm effect in Zuid Albanië. Orthodoxe kerken konden hun deuren weer openen; scholen konden hun curriculum met het Grieks uitbreiden, én het Griekse zakenleven kreeg nieuwe kansen. Deze groeiende Griekse invloed leidde echter tevens tot interetnisch geweld, in zuidelijke steden als Sarandë, terwijl Griekse extremisten Albanese grensposten overvielen. Hierbij vielen twee doden. Binnen het Albanese leger en politie werden toen ‘Griekse elementen’ verwijderd, of in rang verlaagd. Later ontstond meer rust en stabiliteit, ondanks *c.q.* dankzij ontwikkelingen als ‘*Omónoia*’. ¹⁶⁰ Zo gezien was de Hoxha-periode eigenlijk een korte onderbreking, in een eeuwenlang proces van Hellenisering (in wat nu Zuid Albanië is). Als gevolg van het gegeven dat de Ottomanen géén Albanese scholen toestonden, en men in de zuidelijke Albanese gebieden slechts een keuze kende tussen óf Turkse/Islamitische scholen óf Griekse/Orthodoxe scholen, gaven de zuidelijke Albanese vaak de voorkeur aan Orthodoxe scholen (ook al werd daar louter in het Grieks onderwezen). Grieks was de taal van de handel, en dat kwam toen - in de welvarende zuidelijke Albanese gebieden - goed van pas. Zo ontstond in de Zuid Albanese streken als het ware een ‘automatische’ Hellenisering. Dit werd later nog versterkt via Grieks nationalisme, en de expansionistische concepten van *Megáli Idéa* en *Vórios Ipiros*. Grieks nationalisme ontwikkelde zich daarenboven al een eeuw eerder dan het defensieve Albanese nationalisme, dat bovendien niet - zoals in Griekenland - kon opereren als staatsnationalisme. Albanese nationalisme werd niet gesteund, zoals met het Griekse wél gebeurde, door de *Great Powers*.

Naast de afwezigheid van een Albanese nationale staat, bezaten Albanezen destijds óók geen eigen nationale kerk (zoals Grieken die weer wél kennen). De Grieks Orthodoxe Kerk voerde een beleid dat was gericht op volledige Hellenisering van Zuid Albanië, bedoeld om daar het gebruik van de Albanese taal en de beleving van de Albanese identiteit - waar eigenlijk alleen in huiselijke kring plaats voor was - tegen te gaan, en te vervangen door de Griekse identiteit. Waar destijds het bewust ervaren en beleven van de Albanese identiteit in de noordelijke Albanese gebieden al géén gemakkelijke zaak was, gold dit dubbel zo sterk voor de zuidelijke Albanese gebieden. De Grieken maakten hier dankbaar gebruik van, en óók de Bulgaren lagen al spoedig op de loer. Zij kregen - dankzij het Verdrag van Stefano - gebied in de regio Korçë toegewezen. Dit werd bij het Congres van Berlijn echter weer ongedaan gemaakt. Later werd Korçë - onder meer - door Grieken en Fransen bezet. Zo hield eerst Turkse overheersing, en later Griekse; Franse, en Italiaanse bezetting, de ontwikkeling van een nationaal bewustzijn in Zuid Albanië tegen. Per saldo kenden de Grieken lange tijd een voorsprong, ten opzichte van andere etnische identiteiten in Epirus (waaronder de Albanese en de Kutzo-Vlach identiteit).

‘Çamëria Probleem’ ¹⁶⁸

Dit onderwerp wordt in literatuur veelal gelijkgeschakeld met ‘Noord Epirus’, maar betreft in wezen de Albanese zienswijze ten aanzien van de diffuse Albanees-Griekse streken (zoals die eeuwenlang bestonden onder de Turkse bezetter) en richt zich specifiek op Albanese gebieden ten zuiden van de tegenwoordige Albanees-Griekse grens, terwijl ‘Noord Epirus’ uitgaat van de Griekse visie op die gemengde gebieden en zich richt op gebied ten noorden van die grens.

Ná definitieve annexatie van het Çamëria gebied (in 1913) ontstond daar al zéér spoedig een terreur en onderdrukking - zoals een verbod op uitingen van de Albanese identiteit, laat staan Albanees nationalisme; grootschalige detentie, zonder aanleiding, al dan niet in combinatie met het ‘verdwijnen’ van Albanese gedetineerden doch óók niet-gedetineerden; confiscatie van bezit; wijziging van Albanese namen in Griekse namen, evenals andere brute systemen om de Albanese identiteit uit te bannen - die het Albanese volk onder de Ottomanen nooit zó sterk gekend had. Dit staat echter nog niet in verhouding tot latere Griekse misdaden tegen de menselijkheid, zoals de buitengewoon wrede *pogroms* (tegen etnisch Albanese Moslims) die plaatsvonden tijdens, en kort na, W.O. II. Getallen van in Griekenland omgebrachte (etnisch) Albanezen variëren zéér sterk, maar het betreft in elk geval duizenden slachtoffers terwijl het aantal ‘Albanezen’ dat over de grens werd gejaagd naar Albanië (en die zodoende ook werden geregistreerd) vele tienduizenden betreft. Deze Griekse campagne, ingezet onder het mom van ‘Albanese collaboratie met de Duitsers’ en uitgevoerd onder leiding van Generaal Napoléon Zérvas *c.s.*, draagt alle kenmerken in zich van wat wij tegenwoordig ‘*ethnic cleansing*’ - en mogelijk ook genocide - zouden noemen. Generaal Zérvas hoefde zich toen echter niet voor een internationaal tribunaal te verantwoorden, en gaandeweg kreeg het militaire apparaat in Griekenland óók elders in het land steeds meer invloed. Uiteindelijk zou dit zelfs leiden tot een Grieks dictatoriaal ‘kolonelsregime’. Onder dit regime, doch óók nog tegenwoordig, trok de Helleense Republiek zich niets aan van - door de Grieken ondertekende - internationale verdragen. Vanuit de Griekse optiek was, en is nu nog steeds, het Çamëria-gebied bevolkt met etnisch Albanezen die daar niet thuis horen en die ooit op illegale wijze grond in bezit hebben genomen (om in dit vaak ruige en soms zelfs onherbergzame - doch altijd érg mooie - gebied een even illegaal bestaan op te bouwen). Dat eigendomspapieren van generatie op generatie zijn overgedragen, en aantonen dat ‘Albanezen’ hier al gevestigd waren voordat er *überhaupt* een Griekse staat was gegrondvest, is hierbij niet van belang voor hen. Iedereen binnen de Griekse staat moet Griek zijn; moet Grieks Orthodox zijn; moet Grieks spreken, en voor andere identiteiten en talen is dan eigenlijk weinig - in feite vrijwel géén - ruimte beschikbaar.

Dit betekent dat de rechten die de Grieken in Albanië kennen (eigen scholen; eigen media; eigen kerken; eigen culturele centra, eigen partij, *et cetera*) voor ‘Albanezen’ in Griekenland nauwelijks op die manier aan de orde zijn, misschien met uitzondering van de traditionele *Arvanitika* vestigingen in het Griekse binnenland (die al sinds de Oudheid bestaan, en waar men een archaïsche vorm van het Albanees spreekt). Deze gemeenschap kent in de moderne tijd echter een zéér snelle Hellenisering, en zal in de toekomst niet veel langer meer kunnen bestaan. Hun eeuwenoude cultuur is nú reeds verwaterd tot een basale, toeristische, folklore.

De inwoners van Çamëria - waarvan velen het boerenbestaan van hun voorouders in de regio nog altijd willen voortzetten, doch waarvan óók veel van de etnisch Albanezen uit de steden zijn geëmigreerd - hebben zich onder deze omstandigheden niet, of in elk geval niet goed, kunnen organiseren. Als gevolg ontstond er - voor de Griekse overheid - de érg comfortabele omstandigheid dat deze burgers óók internationaal géén stem kregen, zodat dit ‘vergeten’ subprobleem van de Albanese Kwestie steeds minder prominent aanwezig is. Waar ‘Grieken’ in Albanië wél hun eigen politieke partij kennen, geldt dit op deze wijze niet voor ‘Albanezen’ in Griekenland. Dat levert spanningen op, in de Helleense Republiek én in Albanië. Onder de huidige omstandigheden - van zware economische crisis; toenemende xenofobie (is het niet richting de nationale minderheden, dan wel richting alles wat ‘Duits’ of ‘Europees’ is) en diverse andere negatieve sociale ontwikkelingen in Griekenland - ontstaat er een potentiële voedingsbodem voor nationalisme; extremisme; irredentisme, en alles wat binnen de regio Zuidoost Europa aan andere onwenselijke ‘-ismen’ nog meer valt te bedenken. Om die reden zou de opbouw van een maatschappelijk middenveld (non-gouvernementele organisaties) in het Çamëria-gebied een goede zaak zijn, evenals de bevordering van dialoog tussen etnisch Albanese en Griekse kringen binnen de Helleense Republiek. Indien Griekenland niet gaat dwarsliggen bij een Albanese toetreding tot de Europese Unie, of het kandidaat lidmaatschap daartoe (zoals zij óók de NAVO-toetreding van Albanië niet dwarsboomde, doch wél die van Macedonië) dan ontstaat op termijn een gunstig perspectief, waarin grenzen een beperkte rol spelen en vrijheden mogelijk beter afdwingbaar zijn. Een dergelijk gunstig perspectief is echter (vooralsnog) ‘*wishful thinking*’ en toekomstmuziek te noemen, aangezien Albanië - deels vanwege véél strengere criteria dan bij de Griekse EU-toetreding - zeker de komende vijf jaar nog géén EU-lid zal zijn. Naarmate de ontvolking in Çamëria voortschrijdt, en de Griekse overheid de fysieke aanwezigheid van de resterende *Çamë* nog altijd blijft ontkennen, evenals hun eigendomsclaims, en óók hun recht op compensatie, zal het ‘Çamëria Probleem’ - als ‘vergeten’ deel van de Albanese Kwestie - stééds verder naar de achtergrond verdwijnen.

Doordat Griekenland remigratie niet toestaat, en doordat assimilatie (van etnisch Albanezen binnen de Helleense Republiek) steeds sneller plaatsvindt, bestaat er gerede aanleiding om te vermoeden dat dit ‘verborgen’ conflict als een kaars zal uitdoven. Echter: de Balkan heeft telkens in de geschiedenis bewezen dat er slechts weinig vuur, en maar één kort lontje, vereist is om opnieuw een Europees kruitvat te doen exploderen. Zo bezien is de ‘vergeten’ Albanese Kwestie een potentiële tijdbom, binnen een regio die heeft aangetoond slecht met bommen en granaten te kunnen omgaan. Tot overmaat van ramp bestaat er echter een nóg groter kruitvat, in het gemeenschappelijke buurland van Albanië en Griekenland: de Republiek Macedonië.

Waar het Çamëria vraagstuk - in de vorm van een aanwezigheid van etnisch Albanezen in Noord West Griekenland - mogelijk in goede banen kan worden geleid, speelt wat Macedonië betreft de vraag of dit óók geldt voor het ‘*Illyrida Probleem*’ (en de aanwezigheid van etnisch Albanezen in vooral Noord en West Macedonië). Het volgende sub-hoofdstuk gaat hier op in.

In voorafgaande subhoofdstukken viel te lezen hoe het Albanese *heartland* (sinds het Congres van Berlijn; de Eerste en Tweede Balkanoorlog, en óók de Eerste en Tweede Wereldoorlog) onder druk stond van nabije landen als Bulgarije; Griekenland; Italië; Montenegro, en Servië. Het is de Macedonische gebieden - als tweede hoofdbestanddeel van 'Turks Europa' - en háár *heartland* niet anders vergaan, zij het dat in deze contreien niet de Italianen (alleen tijdens de Tweede Wereldoorlog, samen met de Duitsers) doch wél de Bulgaren; Grieken, en Serviërs, tot de 'wolven' behoorden. Ook de Albanese factor speelde er een grote rol. Dat is nu nóg zo. Daarmee komt tevens bij Macedonië het - inmiddels bekende - discours naar voren, rond de vraag wie tot de inheemse bevolking behoort: de Albanezen, en hun Illyrische voorvaderen, óf het huidige Macedonische volk dat voor een substantieel deel is voortgekomen uit Slavische stammen. Om de zaak nog verder te compliceren: de etnisch Macedonische inwoners gaan uit van een nationale identiteit die teruggrijpt naar een tijd van ver vóór de komst van Slavische stammen. Nationale mythes als Koninkrijk *Makedon*, en Alexander de Grote,¹⁶⁹ plus nationale symbolen als de Zon van Vergina, worden echter fél betwist. Ze leiden tot regionale spanning.

Er is diepgaande studie vereist, rond de Macedonische Kwestie en bijbehorende identiteit, om te kunnen doorgronden hoe gecompliceerd de huidige Macedonische realiteiten zijn. Daartoe ontbreekt echter voldoende ruimte, zodat hier primair wordt volstaan met te constateren dat de Macedonische identiteit aan alle kanten werd *c.q.* wordt bedreigd. Ter illustratie: Servië erkent niet echt de Macedonische religieuze identiteit; Bulgarije nauwelijks de Macedonische linguïstische en etnische identiteit, en de grootste nationale groepering 'niet behorend tot de meerderheid' - *i.e.* de etnisch Albanezen; ruim een kwart van de bevolking - erkent beperkt het gezag in Skopje, en bleek zelfs bereid met geweld (in 2001, via het 'Macedonië Conflict') rechten op te eisen en etnische verhoudingen op scherp te stellen, terwijl Griekse zuiderburen de Macedonische identiteit op álle fronten ontkennen en tegenwerken. Dit leidde, onder meer, tot blokkades; veto's, en barrières voor Macedonië (richting Euro-Atlantische organisaties).¹⁷⁰ Daarmee kent de Macedonische Kwestie, én de Macedonische onafhankelijkheid,¹⁷¹ al enkele decennia een internationale dimensie (met betrokkenheid van EU; NAVO; OVSE, en VN).¹⁷²

Hoewel de focus binnen het onderhavige verband zich direct richt op de Albanese Kwestie - en tevens huidige manifestaties daarvan, in landen buiten Albanië - is het goed om te beseffen dat óók de Macedonische Kwestie nog altijd niet adequaat is opgelost door de internationale gemeenschap. Daarmee resteert een gróót potentieel Balkan kruitvat. Europa laat de lont hier vooralsnog in zitten, totdat Macedonië wordt opgenomen binnen Euro-Atlantische structuren.

Per saldo wordt 'Skopje' gedwongen om diverse, zéér cruciale, strategische keuzes te maken. Er valt hierbij een parallel te trekken, tussen Arabische burgers in Israël en etnisch Albanese burgers in Macedonië. In beide gevallen moet de overheid een keuze maken tussen assimilatie of segregatie. De Macedonische overheid moet in dit verband óók besluiten of men bepaalde demografische verschillen als een 'bedreiging van de nationale veiligheid' ziet, of slechts een gevolg van de relatie tussen onderwijsniveau; religieuze aansturing in geboortebeperving, en geboortecijfers (zoals elders in de wereld). Naarmate het onderwijsniveau stijgt, en religieuze aansturing daalt, gaan doorgaans de geboortecijfers naar beneden. Dit zou betekenen dat het huidige hoge geboortecijfer onder etnisch Albanese Macedoniërs zich stabiliseert, en daalt tot een niveau dat correspondeert met de geboortecijfer van de overige Macedonische burgers.¹⁷³

De huidige angst, dat percentages van etnische groeperingen zich significant gaan wijzigen in de toekomst, kan dan alsnog onterecht blijken. Ook op linguïstisch terrein moest Macedonië keuzes maken. In dit opzicht moet men zeker niet het heikele punt uitvlakken, dat (in 2001) verworven rechten - onder meer op het gebied van het gebruik van de Albanese taal, binnen de Macedonische samenleving, zoals bevordert via het *Ohrid Framework Agreement (OFA)* en vastgelegd in nieuwe wetgeving - eerder segregatie dan assimilatie hebben bevorderd.¹⁷⁴

Macedonische onafhankelijkheid

De Macedonische onafhankelijkheid heeft nog steeds effect op de Macedonische identiteit, zoals beleefd door álle maatschappelijke groeperingen in Macedonië (óók etnisch Albanesen). Waar de onafhankelijkheidsverklaring van Albanië ooit (in 1912) leidde tot de internationale situatie van een aanvankelijke ontkenning; daarna een gedeeltelijke acceptatie in de vorm van autonomie, en vervolgens een volledige erkenning als gevolg van gewijzigde omstandigheden - verlies van Ottomaanse zeggenschap over ‘Albaanese land’ - werd de Kosovaarse unilaterale onafhankelijkheidsverklaring (bijna een eeuw later) vergezeld door advies van véél juridische experts. Het leidde desondanks tot grote internationale verdeeldheid, en tot een zaak voor het Internationaal Gerechtshof (*ICJ*). De Macedonische onafhankelijkheidsverklaring werd van meet af aan afgestemd op een Europese erkenning, mét de bijbehorende criteria. De *Sobranje*, het Macedonische Parlement, nam (25 januari 1991) een ‘Verklaring van Onafhankelijkheid’ aan. Hierna werden Macedonische burgers per referendum direct geraadpleegd (8 september 1991) over de vraag of Macedonië nog langer binnen een federaal - Joegoslavisch - verband moest verdergaan, óf dat Macedonië voortaan onafhankelijk haar weg diende te vervolgen. Hoewel een deel van de etnisch Albanesen in Macedonië dit referendum boycotte, vanwege diverse grieven, bleek 95 procent van alle uitgebrachte stemmen vóór de onafhankelijkheid.

Op 18 september 1991 riep de *Sobranje* de onafhankelijkheid uit; verklaarde men steun aan het ‘Handvest van Parijs’; de OVSE; de VN; stelde men géén territoriale claims te hebben, en bestaande grenzen te zullen respecteren, plus andere elementen die een erkenning bevorderen. Op 17 november 1991 keurde de *Sobranje* een Concept Grondwet goed, die op 29 november 1991 in definitieve vorm gereed was, waarbij Macedonië gold als de nationale staat van het Macedonische volk, waarin de Albanesen; Roma; Turken; Vlachen, en andere nationaliteiten, dezelfde rechten konden genieten. De etnisch Albanese Macedoniërs bleven moeite houden met die minderheidsstatus - en wilden méér culturele; educatieve; politieke en media rechten - doch maakten tevens al spoedig deel uit van de verschillende regeringscoalities, tussen etnisch Macedonische partijen (vooral *VMRO en SDSM*) en etnisch Albanese partijen (*PDP en DPA*). De Grondwet legde een parlementaire democratie; een markteconomie; mensenrechten en burgerrechten, inclusief minderhedenrechten, plus veel andere westerse verworvenheden vast. De Grondwet was vooraf door internationale experts beoordeeld, én akkoord bevonden, zodat President Kiro Gligorov (december 1991) zijn campagne voor internationale erkenning begon.

Op 11 januari 1992 oordeelde het eindrapport van de Brusselse ‘Badinter Commissie’ gunstig, over zowel Macedonië als Slovenië, ten aanzien van tegemoetkoming aan Europese criteria voor erkenning, en raadde Europese lidstaten aan over te gaan tot erkenning van Macedonië. Interessant in dit verband is dat de ‘Badinter Commissie’ concludeerde: “*the name of the state does not imply any territorial claims*”. Desondanks zette Griekenland een zéér fel diplomatiek offensief in, waarna de ‘Badinter Commissie’ (15 januari 1992) wél Slovenië en óók Kroatië erkende (dankzij grote Duitse druk, hoewel Kroatië toen niet voldeed aan de gestelde criteria). Men erkende Macedonië, dat wél aan de criteria voor Europese erkenning beantwoordde, niet.

Zo werden Europese principes opgeofferd aan nationale belangen. Men wilde tevens lopende Europa-dossiers niet te zeer frustreren. Dit ‘meten met twee maten’ had een groot *shock effect* in Macedonië, en leidde tot heroriëntering binnen het chapiter van internationale erkenning. De focus werd verlegd, van Brussel naar New York, om zodoende VN-erkenning te krijgen.

Vanaf begin 1992 stelde ‘Skopje’ alles in het werk om aan de VN-wensen tegemoet te komen. Op die manier hield zij zich strikt aan de economische sancties, en het embargo dat de VN had opgelegd aan de Federale Joegoslavische Republiek (27 april 1992 ingevoerd, op basis van ‘*UNSC Resolution 757*’).¹⁷⁵ Zo raakte Macedonië haar belangrijkste handelspartner kwijt, zónder dat er compensatie volgde. Griekenland hield zich echter niet aan ‘757’ - het leverde goederen; olie, en zélf s militair materieel aan ‘Belgrado’ - zónder dat er enige sanctie volgde. Dit hernieuwde ‘meten met twee maten’ trof Macedonië wederom uiterst onaangenaam, maar men vervolgde tóch - ondanks enorme economische schade - het pad van de VN-erkenning. Uit financieel oogpunt was dit een uiterst riskante onderneming. Vooral als men bedenkt dat Griekenland (begin 1992) was overgegaan tot een blokkade, van de zuidelijke Macedonische grens, om Macedonië tot concessies te dwingen in Europees verband. Macedonië was toen, als *land-locked country*, ineens aangewezen op Albanië en Bulgarije (waarmee het zelfs geen treinverbindingen had). Er werden al snel grote verliezen geleden, óók door Griekse zakenlui. Als gevolg gingen vooral etnisch Albanese Macedoniërs zich steeds meer op Albanië richten, zodat de exogene Griekse factor een effect kreeg op de binnenlandse (etnische) verhoudingen.

Er ontstond - in de loop van 1992 - steeds meer internationaal verzet tegen de Griekse positie, gekoppeld aan de angst dat conflict in Kroatië én aanstormend geweld in Bosnië zou kunnen overslaan naar Macedonië. ‘Brussel’ kreeg later spijt van haar concessies aan Griekenland. Op de Guimarães Top (2 mei) werd Macedonische erkenning nog gekoppeld aan de formule: “*under a name which could be acceptable to all interested parties*”; in Lissabon (26-27 juni) zélf s nog aan de eis: “*under a name which will not include the denomination Macedonia*”.¹⁷⁶ De Europese koerswijziging werd vastgelegd in de ‘Verklaring van Edinburgh’ (12 december) op basis van een al eerder verschenen rapport van Robin O’Neil (Europees onderhandelaar tussen Griekenland en Macedonië). ‘Europa’ gaf voortaan Macedonië humanitaire hulp, om effecten van de Griekse blokkade en de VN-acties te verlichten, én gaf steun aan het VN-plan om *UNPROFOR*-troepen naar Macedonië te sturen.¹⁷⁷ Dit werden later *UNPREDEP*-troepen, als VN-experiment (preventieve zending van VN-troepen, naar een mogelijk instabiele regio). ‘Europa’ probeerde in het verre New York alsnóg een *road map* voor erkenning te realiseren.

In New York wisten Lord Owen en Cyrus Vance de partijen véél dichter tot elkaar te brengen dan in Brussel. Bij de VN was men ook bepaald minder onder de indruk van Griekse pressie en stellingnames (dat Macedonië territoriale aspiraties had, mede vanwege de ‘Slavofonen’ in Griekenland, en dat alléén Griekenland aanspraak mocht maken op de typering ‘Macedonië’). Mei 1993 was men dicht bij een compromis: ‘*Nova Makedonija*’. Dit werd echter op het laatst tóch verworpen, door Griekenland. Terwijl dit land verder op zoek ging naar maximalisatie van buitenlands beleid doeleinden, richting Macedonië, veranderde de houding van Europa én Amerika (als gevolg van snel toenemende Balkan conflicten, met name in Bosnië en Kroatië). Zo ontstond de algemene wens tot een ‘*cordon sanitaire*’, rond het door Servië gedomineerde FRJ. Macedonië kon hierbij een zéér belangrijke rol spelen. Dat Griekenland haar buurland Macedonië economisch en politiek isoleerde, kwam uiteraard buitengewoon slecht uit voor de internationale gemeenschap. Diezelfde gemeenschap had destijds ook érg weinig waardering voor de wel zéér nauwe banden tussen Milošević en Mitsotákis. Dit alles zond Griekenland en Macedonië op weg naar een ‘Interim-Akkoord’ (13 september 1995).¹⁷⁸ Hier ging echter eerst nog een - brede - internationale erkenning van Macedonië, binnen VN-verband, aan vooraf.

Macedonische internationale erkenning

In 1992 ontstond de eerste bilaterale Macedonische erkenning, óók met haar constitutionele naam. Dit waren slechts 5 landen; in 1993 werden dit er 27; in 1994 al 46, en in 1995 zelfs 65. Tegenwoordig wordt Macedonië alom erkend, waarbij 133 VN-landen óók de grondwettelijke naam van ‘Republiek Macedonië’ erkennen. Deze erkenning werd in gang gezet, nadat de VN Veiligheidsraad (7 april 1993) de Algemene Vergadering aanbeval (via ‘*UNSC Resolution 817*’): ¹⁷⁹ “*that the State whose application is contained in document S/25147 be admitted to membership in the United Nations, this State being provisionally referred to for all purposes within the United Nations as ‘the former Yugoslav Republic of Macedonia’ pending settlement of the difference that has arisen over the name of the State.*” De Algemene Vergadering nam deze aanbeveling over, waarna Macedonië al de volgende dag (8 april) het 181e VN-lid werd.

Die verwijzing “*former Yugoslav Republic of Macedonia*” (*FYROM*) was door de VN bedoeld als voorlopig begrip, niet als finale naam, en zou worden gebruikt totdat het bilaterale dispuut tussen Griekenland en Macedonië - rond de naamkwestie - was opgelost. De VN wilde géén partij zijn in dit dispuut, waarbij zij goed op de hoogte was van Griekse bezwaren tegen een verbinding tussen ‘Macedonië’ en het 181e VN-lid evenals Macedonische bezwaren tegen een connectie tussen Macedonië en het ontbonden Joegoslavië. Griekenland zou voorlopig geen enkele verwijzing naar Macedonië hanteren, zélfs niet de *FYROM* formule. Dit had géén effect op de Macedonische erkenning. Hiertoe ging Volksrepubliek China al vrij snel over (13 oktober 1993). ‘Peking’ erkende Macedonië onder haar constitutionele naam. Een belangrijke datum voor erkenning was 16 december 1993: twee weken voordat Griekenland het Europese voorzitterschap kreeg, erkenden een aantal EU-lidstaten *en bloc* Macedonië (*i.e.* Denemarken; Duitsland; Frankrijk; Italië, én Nederland, zij het onder de *FYROM* formule). Dit zette de zaak in een stroomversnelling, zodat reeds bij het begin van het Griekse voorzitterschap álle EU-lidstaten - behalve Griekenland - Macedonië erkend hadden onder de VN-formule *FYROM*. Hierna volgden nog diverse *Global Powers*, zoals Japan (21 december 1993); de Russische Federatie (3 februari 1994; eerder al op 5 augustus 1992) en de Verenigde Staten van Amerika (9 februari 1994). Zij zouden later Macedonië óók onder haar grondwettelijke naam erkennen. Europese landen hielden vast aan *FYROM*, en wensten éérs oplossing van de naamkwestie.

Uiteindelijk was het Cyrus Vance die in VN-verband de partijen dichter bij elkaar bracht. Hij zorgde dat (op 13 september 1995) een ‘Interim-Akkoord’ door de Griekse en Macedonische Ministers van Buitenlandse Zaken, en tevens door de VN-onderhandelaar zélf, werd getekend. Dit ‘Interim-Akkoord’ dwong Macedonië onder meer haar vlag te veranderen. De Zon van Vergina veranderde in een roodgele (‘ventilator’) vlag, die sterk lijkt op de vlag van Arizona. Dit werd door Macedoniërs ervaren als het moeten opgeven van hun (antieke) Macedonische identiteit, maar anderzijds erkende de overeenkomst Macedonië wél als onafhankelijke staat; regelde bilaterale diplomatieke betrekkingen met ‘Athene’; bevestigde de onveranderlijkheid van bestaande grenzen; verschafte - beperkte - toegang van Macedoniërs tot Griekse bodem; bood een uitgebreid pakket aan vertrouwenwekkende maatregelen; bevorderde economische samenwerking en handel, en zorgde dat Griekenland niet langer Macedonisch lidmaatschap van regionale; continentale, en internationale organisaties blokkeerde. Het ‘Interim-Akkoord’ dwong Macedonië niet de naam te wijzigen, alleen om onderhandelingen hierover te voeren.

Dit duurt nog altijd voort. De regionale stabiliteit nam ondertussen toe, mede dankzij tal van nieuwe initiatieven (*SECI*; *Royaumont proces*; *SEECF*, *et cetera*). Macedonië nam actief deel, en bijeenkomsten werden geregeld in Skopje gehouden. Het land hoorde nu echt bij ‘Europa’.

Macedonië en internationale lidmaatschappen

De Europese erkenning van Macedonië (in 1993) betekende nog láng geen EU-lidmaatschap. De gebruikelijke ‘koninklijke weg’, die eerst leidt langs lidmaatschap van OVSE en Raad van Europa, werd pas concreet ingeslagen nadat het ‘Interim-Akkoord’ was getekend (in 1995). Daarna werd Macedonië (op 27 september 1995) door de Raad van Europa erkend, zij het als *FYROM*, en volgde (12 oktober 1995) óók erkenning door de OVSE (eveneens als *FYROM*). Na deze Europese erkenning kon het verdere Macedonische integratieproces ingezet worden.

Ondanks het ‘Macedonië Conflict’ (2001) leidden de Europese onderhandelingen binnen het Stabilisatie en Associatie Proces (maart 2000 begonnen, na de Europese Raad van Lissabon) al snel tot de ondertekening van een Stabilisatie en Associatie Overeenkomst (9 april 2001, te Luxemburg). Macedonië was zelfs het eerste Westelijke Balkan land dat een dergelijke SAO ondertekende. Maart 2004 volgde de Macedonische EU-toetredingsaanvraag, en 17 december 2005 kreeg Macedonië al haar status van ‘kandidaat-lid’. Het zou echter nog tot oktober 2009 duren, eer de Europese Commissie haar aanbeveling gaf (om toetredingsonderhandelingen te starten). Het Europees Parlement nam recent (14 maart 2012) een resolutie aan, waarin het de Raad oproept tot de datumbepaling (voor de aanvang van onderhandelingen met Macedonië). In de resolutie wordt teleurstelling uitgesproken dat de Raad, voor het derde jaar op rij, niet de aanbeveling van de Commissie - om onderhandelingen met Macedonië te starten - in acht had genomen.¹⁸⁰ Volgens de resolutie wordt op deze wijze vooruitgang in Macedonië gehinderd, evenals verbetering van de interetnische betrekkingen binnen dit land, terwijl men tevens van mening is dat het uitblijven van een daadwerkelijk Macedonisch toetredingsproces een zéér concrete bedreiging inhoudt voor de regionale stabiliteit en veiligheid van de gehele Balkan. In dit toetredingsproces zullen geleerde lessen van Bulgarije en Roemenië worden toegepast, en zal men de lastige dossiers - van ‘*rule of law*’, en ‘*judicial reform*’ - hoge prioriteit geven. Verder ligt het voor de hand dat Macedonië verbetering moet doorvoeren op het terrein van vrijheid van meningsuiting, inclusief de persvrijheid; hervorming moet implementeren op het gebied van ‘*public administration*’, en het al vér gevorderde proces van electorale hervorming moet afronden. Verbetering van een goed functionerende markteconomie blijft óók actueel.

Voor Macedonië leverde het tweesporenbeleid (van het ‘Interim-Akkoord’ met Griekenland, naast een bilateraal erkenningsbeleid) spoedig resultaat op in multilateraal verband. Daags na de OVSE-erkenning van Macedonië verkreeg het land óók al haar OVSE-lidmaatschap (13 oktober 1995). Op 9 november 1995 werd zij tévens lid van de Raad van Europa, en op 15 november 1995 kreeg Macedonië toegang tot het nieuwe *Partnership for Peace* programma van de NAVO. Een half jaar later (8 april 1996) tekende de FRJ een bilaterale overeenkomst met Macedonië, die de sterk verbeterde betrekkingen en samenwerking tussen beide landen regelde. De oude (Grieks-)Servische strategie, van zo véél mogelijk destabilisatie veroorzaken in Macedonië, werd hiermee verlaten. De FRJ erkende niet alleen de staat Macedonië, en haar Macedonische identiteit, doch erkende tevens haar continuïteit (in het bestaan van ‘Republiek Macedonië’ *sec*, sinds 1944). Later - in het nieuwe millennium - wisten de FRJ en Macedonië elkaar opnieuw te vinden, dankzij een gemeenschappelijk ervaren druk: de etnisch Albanezen van Kosovo; Macedonië, en Zuid-Servië. Dit zou (begin 2001) tot een nieuwe en definitieve bilaterale grensbepaling leiden. Ook met Griekenland verbeterden, ondanks alles, gaandeweg de betrekkingen. Griekenland werd de op twee na grootste economische partner, en óók de belangrijkste enkelvoudige investeerder in Macedonië. Dit loopt nu echter, dankzij bank- en Eurocrisis, terug. Bilaterale betrekkingen zijn stérk gewijzigd, nadat Griekenland tóch (4 april 2008, in weerwil van het ‘Interim-Akkoord’) Macedonië een toegang tot de NAVO weigerde.

De NAVO - die Griekenland als strategische basis wil behouden, mede in verband met nieuwe plaatsen systemen voor raketverdediging - liet het Griekse veto toe, en geeft zelfs ná een ICJ-uitspraak (5 december 2011; 15-1 in het voordeel van Macedonië) nog steeds een *droit de regard* aan Griekenland, voor wat betreft een Macedonisch lidmaatschap, hoewel Macedonië voldoet aan alle criteria. Om die reden kreeg Macedonië op de NAVO Top in Chicago (20-21 mei 2012) opnieuw géén uitnodiging voor haar lidmaatschap, hoewel binnen het Atlantisch bondgenootschap hier steeds meer op wordt aangedrongen. In de Tweede Kamer sprak men zich (12 mei 2012) in de Vaste Kamercommissie Buitenlandse Zaken, die vergaderde over de Top in Chicago, reeds expliciet uit vóór een Macedonisch lidmaatschap. Dit werd dezelfde week, nadat óók Turkije expliciet de wenselijkheid van zulk een lidmaatschap onderstreepte, door het Griekse 'zaak waarnemend kabinet' direct - unaniem - geblokkeerd. Het gevolg is nieuwe Macedonische frustratie. Dit vertaalt zich in nationalistische uitingen, wat aansluitend tot reacties leidt uit kringen van voormalige etnisch Albanese guerrilla organisaties,¹⁸¹ zodat per saldo het gevaar ontstaat van 'return spillover' (van de Macedonische Kwestie naar de Albanese Kwestie). Aan de basis hiervan ligt het 'Macedonië Conflict' (uit 2001). Dit was op háár beurt gestoeld op sterk botsende identiteiten en volkomen verschillende (toekomst)visies.

Albanese identiteit versus Macedonische identiteit

Indien de al eerder genoemde educatieve segregatie wordt gekoppeld aan het in Macedonië gescheiden beleven van een Albanese identiteit (met officieel gebruik van het Albanees, én nationale symbolen als de Albanese vlag) naast de Macedonische identiteit, dan ontstaat het potentiële gevaar van verwijdering tussen gemeenschappen binnen één land. Daarmee neemt risico op afscheiding navenant toe, al is de idee van nóg een afgescheiden 'Albanese' staat (*Illyrida*, met de noordwestelijke delen van Macedonië, waar véél etnisch Albanesen wonen) weinig realistisch te noemen.¹⁸² Men zal dan eerder aansluiting zoeken bij Albanië of Kosova. Aangezien dit weer tal van - nationale; regionale, en internationale - complicaties impliceert, resteert eerst en vooral het model van een federatief Macedonië. Echter: de Bosnische situatie toont aan welk een complexe materie ook dít betreft, zodat Macedonië de voorkeur geeft aan de combinatie van decentralisatie, op nationaal niveau, en integratie (op vooral regionaal en continentaal niveau). Per saldo blijken etnisch Albanese en etnisch Macedonische inwoners, tot nog toe, ongekend groot voorstander van Macedonische toetreding tot de EU en NAVO.¹⁸³ Deze toetreding wordt echter, zoals al viel te lezen, geblokkeerd door de Helleense Republiek.

De Euro-Atlantische integratie wordt tegenwoordig steeds meer beschouwd als panacee, voor nationale vraagstukken als de Albanese en de Macedonische Kwestie. Beide problemen zijn relatief nieuw van aard, vooral vanwege het gegeven dat zowel de Albanese gebieden als de Macedonische gebieden tot op het laatst onderdeel uitmaakten van het Turkse Imperium. Het is ook pas sinds de twintigste eeuw dat Albanesen en Macedoniërs als etnische groepering, in plaats van religieus onderscheiden *millet*-groepering, tegenover elkaar staan. Voorts is het pas sinds het nieuwe millennium dat zij elkaar op grond van etnisch onderscheid direct bevechten.

De interne instabiliteit - dankzij culturele; economische; etnische; linguïstische, en religieuze verschillen - werd versterkt via de al behandelde onzekerheid rond internationale erkenning van de Macedonische onafhankelijkheid, plus het uitblijven van EU- en NAVO-lidmaatschap. Macedonië zou in 2001 zowel EU; NAVO, alsmede de Amerikanen, nog hárd nodig hebben (om de toen uit de hand gelopen interne instabiliteit én de door de internationale gemeenschap plus militante etnisch Albanesen veroorzaakte externe instabiliteit om te buigen, richting een vernieuwde nationale; regionale, en continentale stabiliteit op grond waarvan men kon gaan werken aan nieuwe interetnische verhoudingen evenals voortzetting van Europese integratie).

'Macedonië Conflict' en 'Illyrida Probleem'

De subhoofdstukken over Kosovo/a en Zuid Servië brachten reeds naar voren hoe regionale *spillover*, mede dankzij ernstig falen van de internationale gemeenschap, de uitbarsting van etnisch geweld - binnen de Republiek Macedonië - direct faciliteerde. Naast diverse exogene oorzaken bestonden er óók tal van interne factoren. Tóch kwam voor velen, zowel uit kringen van de internationale gemeenschap als het toenmalige nationale leiderschap, de escalatie in Macedonië als een verrassing. Voor analisten en sommige journalisten mogelijk minder. De laatste categorie gaat overigens bepaald niet vrij uit, voor wat betreft het doen ontstaan van gewapend conflict. Zowel de nationale als internationale media zorgden voor polarisatie en escalatie, in een tempo dat zulke verschijnselen in Kosovo bijna deed verbleken. Vanwege de complexiteit van achtergronden en oorzaken, rond het 'Macedonië Conflict' (dat wil zeggen: de gewapende confrontatie tussen etnisch Albanese guerrilla-eenheden en de Macedonische strijdkrachten, binnen het territorium van de Republiek Macedonië, met een betrokkenheid van etnisch Albanese groeperingen uit vooral Kosovo en Zuid-Servië doch slechts summier uit Albanië) is relatief weinig analytische literatuur verschenen. Wie betrokken hoofdstromen (etnisch Albanese; etnisch Macedoniërs, en 'internationals') vraagt naar oorzaak en gevolg, krijgt diametraal andere antwoorden. Evenzo waar het handelt om het ontstaan van UÇK-M.¹⁸⁴ Bij dit 'Nationale Bevrijdingsleger' is het bekende Balkanverschijnsel aan de orde, van een tekort aan betrouwbare informatie naast een overschot aan onverifieerbare complottheorieën. In elk geval kan nu - een decennium ná het 'Macedonië Conflict', en tevens twee decennia na de Macedonische onafhankelijkheid - worden gesteld dat de binnenlandse verhoudingen zich hebben gestabiliseerd, en dat een proces van wederzijds begrip en toenadering (op zijn minst in theorie) heeft kunnen ontstaan, zodat bedreiging van de nationale identiteit en de nationale veiligheid van Macedonië momenteel eerder van buiten haar territorium komt dan van binnenuit.

Rond 2000 was de Griekse externe factor min of meer tot rust gekomen, en bestonden er óók relatief goede bilaterale economische banden. Dat was enkele jaren eerder diametraal anders, toen Premier Papandréou (16 februari 1994) een volledig handelsembargo tegen Macedonië afkondigde. 'Athene' wilde zo Macedonië dwingen tot méér medewerking in de naamkwestie. Om die reden werd de haven van Thessaloníki gesloten, voor Macedonische goederen, op een moment dat tachtig procent van het Macedonische handelsverkeer via deze havenstad verliep. De Griekse maatregel werkte echter contraproductief. Er kwam mondiaal protest; andere EU-lidstaten noemde het embargo onwettelijk, en klaagden Griekenland aan voor het Europese Hof in Straatsburg, terwijl echt álle Macedoniërs de gelederen sloten rond President Gligorov. 'Skopje' was daarna minder dan ooit tevoren van plan haar Macedonische naam op te geven. Nooit eerder had men zich kunnen verheugen in zulk een massale internationale sympathie. Die sympathie nam nog toe, nadat het 'Interim-Akkoord' werd getekend, én Griekenland haar embargo moest opheffen. Macedonië bleek óók bereid de regionale stabiliteit te vergroten. In september 1992 werd - na overleg, tussen 'Skopje' en de internationale gemeenschap - de CVSE (nu OVSE) '*Spillover Monitoring Mission to Skopje*' ingesteld, als preventieve missie, met een hoofdkwartier in Skopje plus vestigingen in het westelijke Tetovo en het noordelijke Kumanovo. Onder leiding van de Amerikaan Robert Frowick kon de CVSE toen, vanuit Macedonië, toezicht houden op de grens met de FRJ. Met dat doel voor ogen - méér stabiliteit in de regio - werd óók het *UNPROFOR Command in Macedonia* door 'Skopje' toegelaten. Die aanwezigheid werd later uitgebreid, om onder de naam van *UNPREDEP* verder te gaan.¹⁸⁵ Zo bleek Macedonië *in extenso* de bereidwillige 'internationale partner', uiteraard óók om aan te tonen dat Griekenland juist de 'internationale dwarsligger' was. Al toen Macedonië door het Griekse embargo werd getroffen (in 1994) combineerde 'Skopje' heel handig deze rol van meewerkende natie met die van 'heldhaftige *underdog*' (gedwongen zware offers te brengen).

Naast preventieve maatregelen, om *spillover* vanuit de FRJ richting Macedonië te voorkomen, ontstond er geregeld óók interne aanleiding om de rust te bewaren. Op 4 juli 1994 besloot de ‘Constitutieve Assemblée van Albanese Intellectuelen in Macedonië’ tot oprichting van een ‘Albanese’ universiteit in Tetovo. Dit geschiedde niet volgens de juiste procedure, waarna er zowel ‘Albanese’ als ‘Macedonische’ demonstraties volgden. Op 14 december 1994 (*i.e.* drie dagen voor de geplande opening) volgde er grof geschut: nationale ordestrijdkrachten grepen in, en sloopten de Faculteit Natuurwetenschappen met *bulldozers*, waarna rellen volgden en na afloop de trieste balans werd opgemaakt: 1 dode en 28 gewonden. Rector Fadil Sulejmani werd gearresteerd, evenals zeven andere professoren. De oppositionele *DPA* dreigde hierna met afscheiding (*Illyrida*) en het opzetten van een ‘parallele samenleving’ (zoals in Kosovo). Uiteindelijk kwam de zaak tot rust. Vanaf februari 1995 kon de universiteit tóch functioneren, al werd ze niet officieel erkend en ondersteund. Wél groeide deze ‘Albanese’ universiteit uit tot centrum van radicalisering, net als in Prishtinë. De situatie verbeterde later nog, nadat de (OVSE) Hoge Commissaris inzake Nationale Minderheden - Max van der Stoel - zich inzette. Uiteindelijk kreeg Tetovo (20 november 2001, ná het ‘Macedonië Conflict’ en *OFA*) óók nog de *South East European University*, waar in het Albanees; Engels, en Macedonisch les wordt gegeven. Ook ontstond onderlinge samenwerking, tussen *SEEU* en de Tetovo Universiteit.¹⁸⁶ De ‘Albanese’ grieven, die sinds de onafhankelijkheid deels waren versterkt, bestonden echter niet alleen op onderwijsgebied. De meest prominente ‘Albanese’ klachten (vóór 2001) waren:

1. Een beperkte etnisch Albanese vertegenwoordiging binnen de Macedonische overheid, meer in het bijzonder de politie en het leger (evenals het bijbehorende Ministerie van Defensie; het Ministerie van Binnenlandse Zaken, en óók het Ministerie van Justitie);
2. Een beperkte mogelijkheid tot beleving van de Albanese identiteit, met bijbehorend gebruik van Albanese nationale symbolen, naast de wens tot méér mogelijkheden voor ‘eigen’ media, evenals ‘eigen’ politieke en maatschappelijke besluitvormingsgremia;
3. Een als achtergesteld beleefde status: ‘nationaliteit’ (het Joegoslavische equivalent van nationale minderheid) in plaats van (constituerende) ‘natie’, zoals ook vastgelegd in de Macedonische Grondwet, zodat recht op afscheiding werd uitgesloten en vorming van een eigen staat voor de etnisch Albanen van Macedonië (*Illyrida*) werd voorkomen;
4. Strikte grenzen, dwars door de Albanese gebieden, die net als in de communistische periode diverse (familie-; economische, en andere) intra-Albanese banden hinderden en zo ‘Albanese mobiliteit’ sterk verminderde. Waar mobiliteit naar Albanië mogelijk werd, beginjaren 1990, werd deze geleidelijk aan minder naar Kosovo en Zuid Servië;
5. Beperkt onderwijs in het Albanees, evenals géén gebruik van die taal binnen officiële omgevingen als de rechtbank, en andere overheids-gremia, naast het punt dat er binnen het hoger onderwijs nauwelijks mogelijkheden waren om dit in het Albanees te volgen (zodat men, vrijwel uitsluitend, slechts primair onderwijs in de Albanese taal ontving);
6. De steevaste ontkenning, door het machtscentrum in Skopje, van een etnisch Albanese meerderheid in bepaalde delen van het land, waar men al lange tijd lokaal zelfbestuur wenste doch zich onderdrukt voelde, door het (etnisch) Macedonische staatsapparaat;
7. Sociaaleconomische onrust, als gevolg van diverse blokkades en embargo’s die óók de etnisch Albanese Macedoniërs raakten, zij het véél minder dan de - stedelijke - etnisch Macedonische burgers, en die voorts beschuldigingen aanwakkerden als de idee dat alleen etnisch-Macedonische zakenlieden en politici (en hun directe etnisch Albanese collega’s) écht profiteerden van - sinds de onafhankelijkheid ingezette - privatisering.

Er ontstond een algemeen regionaal gevoel, onder etnisch Albanese, dat zij gediscrimineerd werden. Om die reden vond men de ‘bevrijdingsstrijd van Albanese gebied’ gerechtvaardigd. Hoe belangrijk ‘Albanese’ grieven in Macedonië ook waren: ze vormden niet de enige reden dat een ‘bijna-burgeroorlog’ in dit land ontstond. Bovendien was er (beginjaren 1990, dankzij het uitblijven van internationale erkenning gekoppeld aan de economische schade die de héle Macedonische maatschappij raakte) óók een interetnische solidariteit ontstaan. Destijds werd vooral Griekenland als de - gemeenschappelijke - vijand gezien. Die factor betekende dat men elkaar op het politieke vlak steeds beter wist te vinden. Zo werd het zelfs mogelijk (november 1998) dat een coalitieregering werd gevormd van radicale etnisch-nationalistische partijen in Macedonië (*VMRO* en *DPA*). Hierna werden er politieke gevangenen vrijgelaten; werd de municipale autonomie vergroot, en volgden óók andere hervormingen (wat echter tot protest leidde bij de twee oppositionele stromingen, *SDSM* en *PDP*, zodat polarisatie deels nog werd voortgezet). Verder was het zo dat er al vóór de ‘Kosovo Oorlog’ circa 20.000 legale (en een onbekend, doch zeker héél groot, aantal illegale) Albanese Kosovaren zich op Macedonische grond bevonden. Uiteindelijk zouden, als gevolg van interetnisch conflict in Kosovo, en de NAVO-operatie *Allied Force* die hierop volgde, in totaal méér dan 350.000 etnisch Albanese Kosovaren hun heil op Macedonische bodem zoeken. Zij gingen láng niet allemaal ook weer terug naar huis, nadat de internationale gemeenschap Kosovo ging beheren. Zo ontstond een gecombineerd sociaal-maatschappelijk én economisch probleem, te meer ook daar Macedonië géén adequate internationale steun ontving voor de vluchtelingenopvang (slechts beperkt via *UNHCR*) en het land als de ‘NAVO-parkeerplaats voor Kosovo’ werd gebruikt. Dat wakkerde onder de etnisch Macedonische burgers een dubbele antipathie aan (tegen etnisch Albanese én ‘*internationals*’) terwijl tegelijk de etnisch Albanese van Macedonië ontevreden bleven. Etnisch Macedoniërs vonden etnisch Albanese, uit Kosovo en Macedonië, érg ondankbaar.

Escalatie van geweld in Macedonië

Ontevredenheid uitte zich al enige tijd, via kleinschalige doch gewelddadige incidenten. In 1997 waren er enkele bomaanslagen op politiebureaus geweest, met slechts beperkte schade, gepleegd door etnisch Albanese die niet direct gebrand waren op dienders die hun handel en wandel in de grensstreken in de gaten hielden. In 1998 liep het totaal van dit soort aanslagen al bijna in de dubbele cijfers; vanaf 1999 ontstond écht de gevreesde *spillover*, via gewapende Albanese groeperingen (met een guerrilla- of maffia-signatuur, *c.q.* een mengeling hiervan). Overigens wisten de (etnisch) Albanese en de Macedonische maffia elkaar reeds ruim vóór de onafhankelijkheid goed te vinden, zoals dit óók met Albanese en Servische maffia in Kosovo het geval was. De incidenten namen (vanaf 2000) zowel in ernst als aantal toe, naarmate de grenscontrole aan de Macedonische kant verscherpt werd en men zich niet meer vrijelijk kon bewegen richting de aangrenzende Amerikaanse en Duitse *KFOR* zones (in het ondertussen internationaal beheerde Kosovo). Er vielen de eerste dodelijke slachtoffers, zoals drie etnisch Macedonische politieagenten in het overwegend ‘Albanese’ Aračinovo (Albanese: *Haraçina*). In 2001 zou er véél internationale aandacht voor Aračinovo ontstaan. Ervóór en erná vonden enkele kleine incidenten plaats. Zo werd daar (in 2008) een etnisch Macedonische politieman gedood, tijdens de verkiezingscampagnes, en ging het gerucht dat maffialeider Naser Nebija een agent had gedood van de ‘*MVR Tigri*’ (speciale politie-eenheid, opererend onder de naam ‘Tijgers’, terwijl bij het leger óók zulk een formatie - ‘*ARM Volci*’, *i.e.* ‘Wolven’ - bestond). De incidenten zetten een proces in gang, waarbij aan beide kanten van de etnische scheiding paramilitaire formaties ontstonden. Elke actie was stééds beter te volgen, via de eigen media. Elke begrafenis trok duizenden leden van de eigen etnische groepering aan, wat tot nóg meer polarisatie leidde. Nog altijd zijn via *YouTube* en andere *social media* ‘slachtofferrolfilmpjes’ te zien. Ze geven goed weer hoe (maart 2001) escalatie in volle omvang tot uitbarsting kwam.

Nadat in Aračinovo nóg drie politieagenten omkwamen, werden Macedonische grenswachten gegijzeld (*nota bene* door *KPC*-leden) om geruild te worden tegen Xhavit Hasani (die acties, met dodelijke afloop, tegen de Macedonische politie had uitgevoerd). Deze ‘vrijheidsstrijder’, uit het Macedonische grensdorp Tanusevci, werd toen naar Kosovo begeleid door *DPA*-leider Arbën Xhaferi (Macedonisch, maar met Kosovaarse *roots*). Dit zette véél kwaad bloed onder etnisch Macedoniërs, wat nog verergerde naarmate Tanusevci een gecombineerd bolwerk van Kosovaarse en Macedonische *UÇK*-strijders werd en figuren als Xhezair Shaqiri - *nom de guerre* ‘Commander Hoxha’, afkomstig uit Tanusevci - steeds vaker van zich lieten horen. De etnisch Albanese burgers voelden zich steeds meer (Macedonisch) Albanees, in plaats van (etnisch Albanees) Macedoniër, en een deel van hen voelde zich alléén nog maar Albanees, ongeacht de vraag of hun thuisland dan *Illyrida*; (Groot) Albanië, of (Groot) Kosova was. Etnisch Macedoniërs voelden zich stééds meer in hun veiligheid bedreigd, door de combinatie van groeiend Albanees en Grieks nationalisme. Dit alles werd in toenemende mate ‘*recipe for trouble*’. De ‘*internationals*’ bleven toen echter vooral toekijken. Ondertussen verschenen, via nationale en internationale media, Tv-beelden van geüniformeerde *UÇK*-M eenheden (later óók van de ‘*special forces*’, binnen het Macedonische leger en de politie) wat het gevoel van onveiligheid versterkte, evenals de talrijke berichten over samenwerking tussen voormalige *UÇK*-combattanten uit Kosovo; *UÇPMB*-strijders uit Zuid Servië, en *UÇK*-M in Macedonië. Een perceptie van ‘pan-Albanese dreiging’ ontstond óók op politiek niveau. Dit leidde onder meer tot intensivering van overleg, tussen FRJ President Vojislav Koštunica en Macedonië’s President Boris Trajkovski én tevens tot concrete stappen (zoals definitieve grensbepalingen, en een akkoord hieromtrent; uitwisseling van data betreffende etnisch Albanese bewegingen, en uitoefenen van druk richting *KFOR* om Kosovaarse grenzen beter te bewaken). Er was niet alleen sprake van regionalisering van het conflict, doch ook internationalisering. Dit uitte zich via internationaal overleg, maar óók in de vorm van buitenlandse huurlingen evenals private ondernemingen. Op nationaal niveau ontstonden er patronen van actie en reactie. Men wilde elk slachtoffer meervoudig wraken, zodat al snel een negatieve escalatiespiraal ontstond en ‘vijandbeelden’ versterkt werden. Zo escaleerde het conflict, wat leidde tot de ontwikkeling dat het *UÇK*-M zich niet langer beperkte tot korte acties, maar uit was op het veroveren van ‘Albanees’ gebied. Zij pasten daarbij ‘Servische’ methoden toe: delen van Macedonië werden ‘etnisch schoongemaakt’ (echter alleen door de lokale bevolking daar te verdrijven, doch niet door hen te vermoorden) waarbij óók etnisch Albanese boeren werden verdreven door *UÇK*-M, dat delen van het land tot ‘bevrijd’ gebied verklaarde (als *bargaining chip* en/of om veroverd gebied verder te vergroten). Dit alles leidde - op zowel regionaal als internationaal niveau - tot grote bezorgdheid, én tot actie. Men begreep dat de NAVO-*UÇK* samenwerking in Kosovo in feite een ‘doos van Pandora’ had geopend, in omliggend gebied, en vreesde óók activiteit in Griekenland en Montenegro. Vanuit de NAVO werd *containment* ingezet, wat zélf s leidde tot samenwerking met de voormalige vijand (*VJ* en *MUP*). Hierdoor kon *UÇPMB* worden geneutraliseerd, en (in theorie) ontwapend. De grens tussen Kosovo en Zuid Servië werd nu beter bewaakt door *KFOR*, al is dat vrijwel ondoenlijk vanwege het terrein. Zo kon het tevens gebeuren dat er ‘niemandsland’ ontstond (in grensdorpen als Tearce en Tanusevci, tussen Kosovo en Macedonië, waar de lokale bevolking gevlucht was en *UÇK*-M slechts kort verbleef voor hun gecombineerde smokkel van wapens; personen, en drugs). Macedonische grenswachten en politietroepen durfden er niet binnen te gaan, vanwege kansen op hinderlaag en ongewenste escalatie. Ondertussen zorgde het *UÇK*-M voor de nodige *decoys*. Op 8 maart 2001 stichtte men een eerste politieke partij (*Partia Demokratike Kombëtare*, o.l.v. Kastriot Haxhirexha). Pas ná *OFA* werd *UÇK*-M wérkelijk omgevormd tot politieke beweging, via de Democratische Unie voor Integratie (*DUI*) van Ali Ahmeti *c.s.* Naast een gecombineerde militair-politieke profilering, volgde óók nationalistische profilering. Dit ging gepaard met véél Albanees vlagvertoon in Macedonië, wat herinneringen opriep aan de zomer van 1997.

Toen werden - na incidenten rond het hijsen van de Albanese vlag, in steden als Gostivar en Tetovo - vlaggen door de staatspolitie verwijderd. Dit leidde tot vechtpartijen, en uiteindelijk 3 doden en ruim 400 arrestanten, waarna de burgemeesters van Gostivar en Tetovo voor langere tijd de gevangenis ingingen. Zo ontstond opnieuw 'mobilisatie van de massa's' - via het organiseren van demonstraties - aan beide kanten van de etnische scheiding. Dit leidde tot polarisatie en provocatie. Zowel nationaal; regionaal, als internationaal had men genoeg van die 'Albanese' provocaties: Macedonische strijdkrachten namen Tanusevci in, en óók *KFOR* raakte daar in gevecht met *UÇK-M*. Dit leidde echter tot méér steun voor *UÇK-M*, omdat de etnisch Albanese het gevoel kregen dat '*internationals*' de kant van de etnisch Macedoniërs kozen. Die zagen op hún beurt, vermeende of echte, samenwerking tussen etnisch Albanese guerrilla's en hun voormalige militaire partners in Kosovo, en merkten hoe steeds meer pan-Albaanese politiek overleg (met etnisch Albanese vertegenwoordigers uit de regio) én pan-Albaanese gewapend 'overleg' (via paramilitaire samenwerking) plaatsvond. De EU en de NAVO, plus Amerika, stuurden vertegenwoordigers naar Macedonië doch maanden 'Skopje' tegelijk tot 'proportionele respons' (om escalatie te voorkomen). *UÇK-M* greep dit handig aan, door verder te provoceren, wat tot grote frustratie leidde bij Macedonische strijdkrachten en ordetroepen (die steeds vaker in hinderlagen werden gelokt, en zéér substantiële verliezen leden, maar zelf géén actie mochten initiëren vanwege het escalatie-gevaar). Nu het *UÇK-M* werd bestreden, besloot *UÇK-M* tot verplaatsing van het gevechtstheater - van de noordelijke grensstreek naar regio Tetovo - waar Ali Ahmeti (eerder vanuit Zwitserland betrokken bij het Kosovaarse *UÇK*, en later actief voor *UÇK-M*) op de voorgrond trad. Vanuit Tetovo volgde *UÇK-M* een dubbel beleid: enerzijds grootschalige guerrilla operaties uitvoeren, om territorium te 'bevrijden' en anderzijds een PR-campagne richting '*internationals*' (waarbij men op geen enkele wijze de heimelijke territoriale aspiraties presenteerde, doch louter politieke rechten en mensenrechten opeiste). Zo ontstond wéér internationale druk op de Macedonische regering. Macedonië werd óók via het Stabilisatie en Associatie Proces geprest toe te geven, aan etnisch Albanese grieven. President Trajkovski zette, onder meer, buitenlandse experts in om hem en zijn *National Security Council* te adviseren; formeerde een regering van nationale eenheid, en werkte toe naar de bespreking van een Albaanese-Macedonisch compromis (om in de toekomst een tweederde parlementaire meerderheid te realiseren, voor een grondwetswijziging). Echter: het *UÇK-M* creëerde nóg een front, in het Kumanovo gebied. Hierna agendeerde Trajkovski internationaal de territoriale integriteit. *UÇK-M* paste ondertussen steeds wrede methoden toe (inclusief martelen; verminken, en doden van gegijzelden); nam méér dorpen in de regio Kumanovo in, en riep daar het 'autonome gebied van Karadak' uit. 'Skopje' voelde zich toen direct bedreigd, en wenste tegenactie. Trajkovski kreeg inderdaad alsnóg internationale steun (en óók, onder meer via Oekraïne, nieuwe wapensystemen) om het eigen territorium te kunnen heroveren, mits zónder grootschalige geweldtoepassing, maar moest tegelijkertijd 'de dialoog aangaan'. Er ontstond een spagaat, met zowel half-uitgevoerde *containment* als uitbreiding van brandhaarden tot gevolg. De internationale gemeenschap leek hierna te wanhopen, en liet ondertussen stiekem Robert Frowick al vast onderhandelen met *UÇK-M*. Dit lekte snel uit in Skopje, waarna Frowick als *persona non grata* kon vertrekken. Macedonisch wantrouwen, richting de internationale gemeenschap, bereikte zo een nieuw dieptepunt. Politici als MP Ljubčo Georgievski en Minister van Binnenlandse Zaken Ljube Boshkovski werden steeds nationalistischer in hun uitlatingen. De EU (Javier Solana); NAVO (*Lord Robertson*), én de Amerikanen, presten de regering in Skopje opnieuw tot dialoog (doch hielden zich ook wat meer afzijdig, in plaats van beide strijdende partijen ieder deels te steunen). Hierna kon een de-escalatie proces beginnen; tal van toekomstplannen de revue passeren, zodat (ondanks oploeiende gevechten, inclusief de herovering van de regio's Tetovo en Kumanovo) er in Macedonië geleidelijk aan tóch een overlegsituatie ontstond die al op vrij korte termijn de omstandigheden voor onderhandelingen - en vervolgens óók een *OFA* document - creëerden.

De pogingen van UÇK-M om te provoceren en te internationaliseren (vlakbij Kumanovo ligt een KFOR vliegveld én een Griekse olieraffinaderij) mislukten, en de Macedonische overheid kreeg (juni 2001) een internationaal ‘groen licht’ voor een *all-out offensive* dat geweld moest beëindigen. Solana begon met ‘pendeldiplomatie’, om Georgievski *c.s.* tot kalme te manen. De Amerikanen zetten de Macedonische regering enorm onder druk, zodat ‘Skopje’ lijdzaam moest toezien hoe 350 UÇK-M strijders, die in Aračinovo door Macedonische strijdkrachten waren omsingeld, door Amerikaanse KFOR werden bevrijd (en in bussen afgevoerd naar Kosovo). Wie van de etnisch Macedoniërs nog enig vertrouwen had in het Westen, werden nu wel héél zwaar op de proef gesteld. De internationale gemeenschap, vooral Amerika, wilde zó zeer een akkoord dat men partij leek te kiezen in het interne conflict (via de Aračinovo-actie, én het sterk aandringen op een amnestieregeling). Een commissie van wijze mannen moest dat beeld corrigeren. Robert Badinter; François Léotard, en James Pardew gingen aan de slag. Zij bereikten (5 juli) een ‘staakt-het-vuren’, waarna snel (9 juli) gesprekken over een politiek akkoord begonnen. Juli 2001 werd óók gekenmerkt door incidenten en verdrijving van etnisch Macedoniërs uit Albanese gebieden (circa 50.000 IDPs). Zodoende werden onderhandelingen vertraagd, en volgden acties van Minister Boshkovski en zijn paramilitaire ‘Leeuwen’ (met gebruik van buitenlandse huurlingen). Het was de Nederlandse onderhandelaar Pieter Feith, tijdelijk als speciale NAVO-gezant in Macedonië en voorheen onderhandelaar in Zuid Servië, die er (25 juli) uiteindelijk in slaagde om Ali Ahmeti *c.s.* - in Prizren - tot een akkoord te bewegen. Daarna kwam óók het EU-NAVO tandem (Solana en Robertson) naar Skopje, en volgden lange onderhandelingen (in de presidentiële *Villa Biljana*) aan het meer van Ohrid.

Ohrid Framework Agreement ¹⁸⁷

De idyllische omgeving rond het Meer van Ohrid spoorde A. den Doolaard aan tot boeiende literatuur, die elke zomer vele tienduizenden Nederlanders naar Ohrid lokte toen Republiek Macedonië nog onderdeel van Federaal Joegoslavië was. Sinds enige jaren is die traditie weer in ere hersteld. Het heeft de schrijver, postuum, een fraai monument opgeleverd. Het was in deze omgeving dat partijen uit het ‘Macedonië Conflict’ een *Ohrid Framework Agreement* (OFA) tekenden, op 13 augustus 2001. Die overeenkomst levert Macedonië sindsdien méér op dan een zomerse invasie van talrijke doch spaarzame Nederlanders. Nadat de *Sobranje OFA* ratificeerde (16 november 2001) traden de basisprincipes direct in werking: geweldshantering, bij het najagen van politieke doeleinden, werd voortaan volledig afgewezen (vanuit de gedachte dat alleen vreedzame politieke oplossingen een stabiele en democratische toekomst voor Macedonië verzekeren). OFA legde vast dat de soevereiniteit en de territoriale integriteit van Macedonië, evenals het unitaire karakter van de Staat, absoluut onschendbaar en onaantastbaar is (vanuit de gedachte dat territoriale oplossingen niet passen bij etnische problemen). OFA stelde tevens dat het multi-etnische kenmerk (destijds ‘*flavour of the month*’ van de internationale gemeenschap, voor de toekomst van de Balkan) van de Macedonische maatschappij niet alleen bewaard moest worden, maar óók in het publieke leven zijn weerslag moest hebben. Aanvullend uitgangspunt werd dat een moderne democratische staat, in haar natuurlijke loop van ontwikkeling en rijpheid, voortdurend moet kunnen garanderen dat haar Grondwet de noden van ál haar burgers tegemoet komt en dat zij tevens overeenkomt met de hoogste internationale maatstaven (die op hún beurt zich steeds weer ontwikkelen). OFA kende als vertrekpunt dat ontwikkeling van lokaal zelfbestuur essentieel is voor de deelname van burgers in het democratische leven, en voor het bevorderen van respect voor de identiteit van gemeenschappen. Dat dit alles deels vanzelfsprekend is, en verder tamelijk basaal, moge evident zijn. OFA ging dan ook eerst en vooral om het vinden van gemeenschappelijke grond, en een nieuw startpunt, om - via politieke kanalen - te komen tot praktische verbeteringen. OFA gaf hiervoor, op basis van hogergenoemde basisprincipes, concrete werkterreinen aan.

OFA betekende in de praktijk een herziening van de Grondwet, naast hervormingswetgeving, om enerzijds tegemoet te komen aan de eerder genoemde grieven van de etnisch Albanese in Macedonië, en anderzijds om de Macedonische overheidswensen te verankeren (wat het ook daadwerkelijk mogelijk maakte concessies te doen aan de Albanese identiteit, en de wensen van meer dan een kwart van de Macedonische bevolking, zónder dat de meerderheid van die bevolking bevreesd hoeft te zijn dat het gelijkheidsprincipe niet meer van toepassing zal zijn zodra huidige demografische ramificaties in de toekomst in hun nadeel zullen zijn gewijzigd).

Het *OFA*-proces werd rond 2005 afgesloten, nadat de *Sobranje* (8 maart 2002) een Amnestie Wet goedkeurde, voor degenen die ooit betrokken waren bij het conflict van 2001, evenals de wetgeving inzake decentralisatie (zomer 2004). Later (15 juli 2005) keurde de *Sobranje* nog wetgeving goed rond het openbaar vertoon van buitenlandse nationale vlaggen en symbolen.

Even leek er een kink in de kabel te komen, door een referendum (7 november 2004) met de keuze: óf doorgaan met *OFA*, óf terugkeren naar de oude wetgeving van 1996. Vanwege een té lage opkomst werd het referendum echter ongeldig verklaard. Amerika speelde hier een troefkaart, door - érg kort vóór het referendum - Macedonië onder haar grondwettelijke naam te erkennen (wat de invloedrijke en financieel sterke 'Griekse lobby' in de Verenigde Staten sterk deed steigeren van verontwaardiging). Amerika had echter ingezien hoe Macedonië een cruciaal stuk van de grote Balkan puzzel vormt, en hoe diverse nationale kwesties direct met elkaar zijn verweven. Amerika had alles ingezet, zelfs non-gouvernementele organisaties als *International Crisis Group*, om in Skopje aan de juiste touwtjes te trekken (en hier een model van interetnische co-existentie en multiculturele samenwerking te ontwikkelen, dat in de hele regio Zuidoost Europa toepasbaar moest zijn). Lange tijd zou de Amerikaanse Ambassade in Skopje eerder weten wat er in Macedonië gebeurde, *c.q.* gebeuren moest, dan de nationale Macedonische regering. Die tijd is nu voorbij: de NAVO Chicago Top heeft de reeds matige Amerikaanse populariteit in Macedonië er niet op vergroot, al zal het anti-americanisme géén Griekse vormen aannemen. Wél vergrootte dit het Macedonisch nationalisme, en het besef dat 'Skopje' haar eigen boontjes moet doppen door zélf constructieve oplossingen te zoeken (die recht doen aan de Macedonische Kwestie; de Albanese Kwestie, én de legitieme belangen van de Grieken). Vooral op dat laatste terrein zijn er nog de nodige lessen te leren in Macedonië, terwijl dit andersom eveneens het geval is. Het Philhellenisme en de Griekse pressie uit het verleden kunnen niet meer voorkomen dat 'Europa', en de wereld in het algemeen, met zorg constateert dat de Griekse politiek over niets een gemeenschappelijk standpunt kent, behalve het buiten de NAVO houden van Macedonië, op een moment dat diverse landen voorstander lijken om Griekenland buiten de Euro of zelfs de EU *sec* te houden. Dat stemt tot pessimisme.

Hoe dan ook, dankzij *OFA* kregen de drie partijen hun zin: de aanwezige vertegenwoordigers van de internationale gemeenschap konden Macedonië een model voor de Balkan opleggen, met vérgaande mogelijkheden voor de nationale etnische gemeenschappen die men wellicht in eigen land niet gauw zou accepteren, terwijl de etnisch Albanese Macedoniërs hun grieven en wensen zagen omgebogen tot een serie (grond) wettelijke garanties die uniek zijn voor de regio Zuidoost Europa; het Europese continent, en die zélf op mondiale schaal zeldzaam zijn.

De Macedonische overheid wist zich via *OFA* verzekerd van het primaat van de Staat, al werd haar macht gedeeltelijk geërodeerd door vergaande vormen van bestuurlijke decentralisatie. Indien deze decentralisatie fundamenteel kan worden gekoppeld aan nationale; regionale, en continentale integratie, dan bestaat er álle reden om aan te nemen dat - op termijn - óók in Macedonië de Albanese Kwestie geen *issue* meer zal zijn. Dát stemt dan weer tot optimisme.

Griekse identiteit *versus* Macedonische identiteit

De Griekse overheid beschouwt het begrip ‘Macedonisch’ als een geografisch en historisch begrip, niet als een etnisch identiteitsbegrip. Zij ziet alle inwoners van de Macedonische regio van Noord Griekenland als ‘geheel Grieks’, en ontkent een Macedonische minderheid binnen dit gebied. Etnisch Macedonische inwoners, van streken die door Grieken op de Ottomanen veroverd werden, en direct geannexeerd, worden vanuit Athene omschreven als ‘Slavofone Grieken’ of ‘tweetaligen’. Deze houding is van relatief recente datum, en werd pas evident naarmate duidelijk werd dat Joegoslavië uiteen zou vallen in diverse republieken - waaronder de Macedonische - die zelfstandig zouden worden. Het is óók tamelijk recent (als gevolg van bestuurlijke hervorming, die in 1987 begon) dat Griekenland in het noorden van het land een ‘Provincie Macedonië’ in het leven riep. Begin twintigste eeuw erkende men overigens nog wél een aanwezigheid van etnisch Macedonische burgers, doch later niet meer. In officiële Griekse documenten - bijvoorbeeld uit 1920, naar aanleiding van een census die door de Volkenbond werd geëist - sprak men nog over in Griekenland levende etnisch Macedoniërs (evenals Bulgaren en Serviërs). Later werden deze documenten, waaruit blijkt dat de Griekse overheid reeds twee decennia vóór Tito’s Joegoslavië de Macedonische identiteit al erkende, merendeels vernietigd. Naar verluid hebben de tóch nog overgebleven documenten Matthew Nimitz (speciale VN-gezant, die de naamkwestie rond Macedonië in zijn portefeuille had) doen bewegen richting de Macedonische visie, echter zónder dat hij de gevoelige ‘*same name blame game*’ - tussen de Republiek Macedonië, en de Helleense Republiek - dichterbij een oplossing wist te brengen. Dit onderhuidse conflict ondermijnt de Macedonische identiteit en veiligheid; zorgt echter tegelijk voor Macedonische eenheid, en brengt gevoelige bilaterale onderwerpen als de Macedonische minderheid in Griekenland steeds meer op de voorgrond.

Al met al is in Macedonië één vraag prominent aan de orde: wordt de nationale veiligheid nog van binnenuit bedreigd, door de Albanese factor binnen de Macedonische staat, óf komt de dreiging eerst en vooral van buitenaf (meer in het bijzonder van de Griekse zuiderburen, maar mogelijk óók van structurele Europese stroperigheid in de bevordering van het Macedonische toetredingsproces)? De beantwoording van die vraag valt buiten het onderhavige onderzoek, maar de conclusie moet in elk geval luiden dat de Macedonische identiteit door de Albanese identiteit én de Griekse identiteit nog altijd wordt bedreigd, zij het in sterk verschillende mate.

De Grieken zijn traditioneel de gemeenschappelijke vijand, van etnisch Albanese en etnisch Macedoniërs (onder meer vanwege economische schade, als gevolg van Griekse blokkades; embargo’s; blokkering van EU-hulp, en EU-lidmaatschap) terwijl bovendien de Grieken een geschiedenis kennen van het binnenvallen van de Albanese en de Macedonische gebieden; het annexeren van delen van die gebieden, én de voortdurende onderdrukking van de Albanese en Macedonische minderheid in Griekenland. Grieks nationalisme versterkt dit alles, maar zorgt tegelijk voor ‘*triggering*’ van nieuw Macedonisch nationalisme. Dit lokt deels weer Albanese nationalisme uit (met - verhoogde - kans op een hernieuwde etnisch Albanese-Macedonische confrontatie). Zodoende blijven zaken nationaal; bilateraal, en regionaal verbonden (en blijft de kans op regionaal conflict nog bestaan). Grieks-Macedonische toenadering, in de vorm van een compromis bij de naamkwestie, waarbij óók Macedonië zich flexibeler moet opstellen, maakt de weg vrij voor Macedonië om lid te worden van de EU en NAVO en reikt daarmee de etnisch Albanese van Macedonië een alternatief aan voor *Illyrida* (c.q. ‘Groot Albanië’ of ‘Groot Kosova’). Zolang hiervan géén sprake is - en recente ontwikkelingen in Griekenland, met versterkte aanhang onder extreem-links en ultrarechts, wijzen daar vooralsnog op - zal het ‘*Illyrida* Probleem’ nog als een tijdbom onder de Macedonische maatschappij blijven tikken.

Vormt de Albanese Kwestie, in Macedonië, nog een Europees probleem voor de toekomst?

Mogelijk dat de verdere vermenging van de Albanese en Macedonische Kwestie tot regionaal conflict zal leiden, wat de huidige economische malaise dan naar de achtergrond zal dringen. Dit betekent militaire confrontatie, waarvan omvang en impact op dit moment onmogelijk zijn in te schatten (doch waartoe de Balkan reeds menig keer heeft laten zien dat óók in het huidige tijdsgewricht nationale kwesties tot enorme materiële schade en onnoemelijk menselijk leed kunnen leiden). Het is om die reden een nationale; regionale; continentale, en mondiale taak nationale kwesties in de Balkan te doorgronden, én op te lossen binnen internationale context.

Nationalistische uitingen, zoals oprichting van een standbeeld voor ‘*Aleksandar Makedonski*’ (Alexander de Grote, als Macedonische nationale mythe) in Skopje, of het verbinden van zijn naam aan het nationale vliegveld, is even productief als het in Griekenland blijven roepen van ‘*I Makedonia einai elliniki*’ (‘Macedonië is Grieks’). Het versterkt nationalistische tendensen, en roept mogelijk - als *collateral damage* - óók nog hernieuwd Albanees nationalisme op. Dan is men terug bij af; komen oude *slogans* als ‘*Makedonija na Makedoncite*’ (‘Macedonië voor de Macedoniërs’) weer naar boven, én komen oude camouflagepakken weer van zolder.

Momenteel bestaat er kans op ‘*reversed spillover*’. Waar het ‘Macedonië Conflict’ ontstond dankzij *spillover* uit Kosovo en Zuid-Servië; etnische tegenstellingen aanwakkerde, en voor een situatie van ‘bijna-burgeroorlog’ zorgde, bestaat tegenwoordig het risico dat oploaiend nationalisme juist voor een *spillover* van Macedonië naar Kosova en Zuid-Servië gaat zorgen.

Toenemend nationalisme in Macedonië zorgt voor nieuwe polarisatie, tussen etnisch Albanese en etnisch Macedonische burgers. Zo blijven de Albanese en de Macedonische Kwestie nog stééds gekoppeld ¹⁸⁸ (tenzij Kabinet Gruevski de spiraal van nationalisme en polarisatie alsnóg weet te doorbreken - maar recente ontwikkelingen wijzen eerder op het tegenovergestelde - óf totdat de internationale gemeenschap wéér nodig is om stabiliteit in Macedonië en haar regio te creëren, maar dan met militaire middelen). Die gemeenschap is in ieder geval nodig om de Macedonische Kwestie, en de daaraan gerelateerde bilaterale naamkwestie, op te lossen (en zo tevens een ont koppeling tussen de Macedonische Kwestie en de Albanese Kwestie actief te bevorderen). Geleidelijk aan zal de gehele Westelijke Balkan, op basis van objectieve criteria, kunnen toetreden tot de Euro-Atlantische structuren. De Europese Raad van Thessaloníki (19 en 20 juni 2003) schonk de regio Zuidoost Europa immers expliciet dat perspectief, vooral via de - vaak geciteerde - belofte: “*the future of the Balkans is within the European Union*”. ¹⁸⁹

Met een dergelijke, gestaag voortschrijdende, Europese integratie zal voortaan véél beperkter van belang zijn welk deel van Europa behoort tot de Albanese gebieden, en welk deel tot de Bulgaarse; Griekse; Macedonische, of Servische gebieden. Dit zal niet betekenen dat bepaalde verschijnselen, zoals het Albanisme, verdwijnen. Daartoe bestaat ook geen enkele noodzaak, maar mogelijk betekent een en ander wél dat onwenselijk gedachtengoed als ‘Groot Albanië’ verdwijnt. Een afsluitende epiloog, over de Albanese Kwestie, als afsluiting van het tweede deel van het vierde hoofdstuk (dat de manifestaties van de Albanese Kwestie - in de Albanese gebieden buiten de *nation-state* Albanië - analyseerde) gaat nog kort op deze onderwerpen in.

In voorafgaande sub-hoofdstukken zijn verschillende manifestaties van de Albanese Kwestie aan de orde gekomen, met aandacht voor Griekenland; Kosovo/a; Macedonië; Montenegro, en Zuid Servië. Centraal doel was aan te geven hoe de Albanese Kwestie buiten de grenzen van *nation-state* Albanië een rol speelde, en hoe de Albanese factor in Zuidoost Europa actueel blijft. Duidelijk is dat de Albanese Kwestie *sec* absoluut nog géén afgerond chapter van de Albanese; regionale, en Europese geschiedenis betreft. De sub-hoofdstukken analyseren hoe risico's resteren, doch tonen tegelijk hoe er verschillende scenario's beschikbaar zijn om tot oplossing van het Albanese nationale vraagstuk te komen. Het enige dat nog niet behandeld is, betreft enkele - in het eerste hoofdstuk reeds kort aangestipte, en aan de Albanese Kwestie gerelateerde - thema's (die voor intellectuele verwarring zorgen, via historische literatuur en het Internet). Het handelt hier om 'Albanisme'; 'Groot Albanië', en tenslotte de wijze waarop historische bronnen Albanië en de omliggende Albanese gebieden percipiëren en appreciëren. Dit laatste thema ('Albanees Imago') sluit deel twee van het vierde hoofdstuk af. Het vijfde hoofdstuk vat daarna de vier voorafgaande hoofdstukken summier samen, en trekt conclusies.

Albanisme (*Shqiptarizmi*)¹⁹⁰

Albanisme heeft, in tegenstelling tot het Pan-Albanisme,¹⁹¹ géén connotatie van irredentisme. Albanisme richt zich niet specifiek op de territoriale definitie van Albanees gebied, doch wél concreet op de Albanese nationale identiteit (met haar eigen volksziel en volksaard, via de gemeenschappelijke beleving van - onder meer - folklore; geschiedenis; gewoonterecht; taal, en andere volkskenmerken). Men richt zich daarbij primair op het 'Albanees zijn', ofwel het 'Albanezendom', dat men graag met volksgenoten deelt en geniet (geheel onafhankelijk van waar ter wereld zij zich mogen bevinden). Waar andere Balkan volken een bepaalde religie onlosmakelijk hebben verbonden aan hun nationale identiteit, is dit bij de Albanezen niet het geval (vanwege hun traditionele religieuze tolerantie en diversiteit, met meerdere Islamitische stromingen; Katholicisme; Orthodoxie, én atheïsme). Dit bracht Vaso Pasha Skodrani, tijdens de *Rilindja*, er al toe om zijn gedicht *O moj Shqypni* ('Oh, arm Albanië') te schrijven, met als beroemdste regel: "Het geloof van de Albanezen is het Albanisme". Het gedicht had tot doel religieuze verschillen te slechten, naast het onderstrepen van Albanese eenheid en eigenheid.

Bij Albanisme gaat het niet om vereniging van Albanees territoir, maar om vereniging van het Albanese volk (in het gemeenschappelijk beleven van hun identiteit, waarvan men zich lange tijd beperkt bewust was dankzij het *millet* systeem).¹⁹² Met de opkomst van de *Young Turks* - en hun drang naar 'Turkificatie' van de Albanese gebieden - naast de dreiging die uitging van omringende Orthodoxe volken, is het niet verwonderlijk dat het Albanisme concept in goede aarde viel bij de Albanese nationale beweging. Het Hoxha-regime, dat alle reguliere religie verbood, hing eveneens het Albanisme aan om de nationale eenheid nóg beter te versterken. Dit regime richtte zich verder niet op de volksgenoten in Griekenland of Joegoslavië, en sneed daarmee zelfs tal van banden met Kosovo af, zodat óók onder het communisme Albanisme en 'Groot Albanië' ongelijke eenheden bleven. Binding tussen communisme en Albanisme had zéker invloed op de populariteit van het Albanisme, dat tijdens de Hoxha-periode vooral via het onderwijs met de paplepel werd ingegoten, maar het verdween echter niet tegelijk met het communisme. Het lijkt tegenwoordig goed samen te gaan met, of zelfs grotendeels op te gaan in, een 'Albanees Europeanisme'. Dit betreft een potentieel-nieuwe (dubbel-gelaagde, doch niet-tegenstrijdige) Albanese identiteit, zónder connecties met concepten als 'Groot Albanië'.

Groot Albanië (*Shqipëria e Madhe*)¹⁹³

Het begrip ‘Groot Albanië’ roept wisselende associaties en reacties op, bij de diverse etnische groeperingen van Zuidoost Europa. Internationale kringen hierbuiten reageren slechts beperkt.

(Etnisch) Albanezen staan - *en principe* - positief tegenover de vereniging van alle Albanese gebieden in de Balkan, tot één grote nationale staat, als verlate genoegdoening voor onrecht dat hen is aangedaan door *Great Powers* die tijdens het Congres van Berlijn het bestaan van een Albanees volk ontkenden. Zij schonken *sans scrupules* gebieden - merendeels of geheel door etnisch Albanese burgers bewoond, en onder beheer van het Turkse Rijk - aan Orthodox Christelijke volken die onafhankelijkheid van het Ottomaanse juk zochten én nationalistische programma's hanteerden (gericht op het volledig bezetten en annexeren van de Albanese en Macedonische gebieden). Hiertoe gaven de Europese grootmachten hen *carte blanche* - om Ottomaans gebied onderling te verdelen, en dit vast te leggen via het Verdrag van Boekarest - zónder dat de *Great Powers* daarbij zelf betrokken waren, en ook zónder dat de bewoners van eerder genoemde Albanese en Macedonische gebieden hierin werden gekend. Om die reden is - althans in de Albanese nationalistische visie - de natiestaat Albanië, zoals zij sinds haar onafhankelijkheid bestaat, niet meer dan een zéér basaal vertrekpunt (dat nog onvoldoende in overeenstemming is met de voorziene onafhankelijkheid, voor alle Albanese gebieden van de Balkan, zoals - in 1912 - geproclameerd te Vlorë). Volgens deze visie vormde de Kosovaarse onafhankelijkheid (in 2008) een tweede grote stap in de goede richting, maar zou idealiter óók nog een onafhankelijk *Illyrida* moeten volgen (om daarna, samen met Albanië; Çamëria; Kosova, en delen van Montenegro, te worden samengevoegd tot één grote Albanese staat). Huidige Albanese en Kosovaarse politici spelen incidenteel - op onverantwoordelijke wijze - in op dergelijke sentimenten,¹⁹⁴ al betreft het hier vooral *ulterior motives* (zoals het uitdelen van stevige politieke plaagstoten richting Servië, of het tegemoet treden van nationalisten binnen eigen kring) en veel minder de ideale toekomstvisie voor de gemiddelde Albanees of Kosovaar. Hoewel men binnen de Albanese gebieden sympathie blijft houden voor de Groot Albanese gedachte, zien de etnisch Albanezen tegenwoordig (sinds het bestaan van Kosova) Groot Albanië toch eerst en vooral als een gedateerd en - praktisch gezien - achterhaald idee.

De oorspronkelijke gedachte uit het verleden (het verenigen van de Albanese volksgenoten, binnen gebieden die traditioneel als ‘Albanees’ werden gezien, om zich beter te kunnen weren tegen buitenlandse indringers die uit waren op de economische waarde van deze gebieden en de verdrijving *c.q.* gedwongen assimilatie van haar bewoners) is al geruime tijd vervangen door een toekomstvisie die in de richting gaat van een ‘*Europe, whole and free*’,¹⁹⁵ conform het concept dat door President Bush werd gelanceerd (mei 1989). ‘Heel en vrij Europa’ heeft nu ‘Groot Albanië’ als model-concept vervangen. Grenzen blijven ongewijzigd, na het unieke geval van Kosovo/a, tenzij de internationale gemeenschap gezamenlijk tot grenswijziging besluit (en die kans is klein). Dan is het grotere geheel van een ‘grenzeloos Europa’ - met alle vrijheden; rechten, en plichten die hiermee gepaard gaan - een alleszins acceptabel alternatief.

De doorsnee (etnisch) Albanees heeft onderhand genoeg van alle bevrijdingsstrijd in Kosovo; Macedonië, en Zuid Servië. Nu - ondanks fragiele stabiliteit in Kosova, *c.q.* labiele stabiliteit in Macedonië - vrede en veiligheid zijn gewaarborgd, evenals tal van mensenrechten, en nu grieven uit het verleden zijn omgezet in mogelijkheden van het heden, wil men zich richten op een toekomst van welvaart. De Euro-Atlantische structuren moeten hiervoor garant staan. Zo wordt de Albanese grenzenkwestie opgelost, terwijl de Albanese identiteit behouden blijft.

De niet-Albanezen uit de regio - dat wil zeggen: Balkan bewoners met vooral een Orthodox Christelijke achtergrond, van Slavische *c.q.* Griekse signatuur - gaan uit van een andere visie. Zij associëren Groot Albanië met een vooropgezet etnisch-nationalistisch expansieplan. Een dergelijk plan heeft vanuit Albanese kant echter nooit bestaan, zo geven diverse auteurs aan,¹⁹⁶ enerzijds omdat het nationalisme binnen de Albanese gebieden laat tot ontwikkeling kwam en anderzijds omdat men zich altijd louter richtte op gebied dat merendeels of uitsluitend door etnisch Albanese werd bewoond (en niet op territoir zonder volksgenoten). Onder Albanese is het Albanisme wél een gemeenschappelijke factor, maar een etnisch-geografisch Groot Albanië wordt onderling nauwelijks besproken. Echter: óók tegenwoordig verwijzen, vooral in Albanië en Kosova, nationalistische kringen nog stééds naar zulk een ‘Etnisch Albanië’ (Albanees: *Shqipëria Etnike*; ook wel *Shqipëria Natyrale*). Zij voorzien veelal hun geschriften van gedetailleerde kaarten met Albanese gebieden. Hiertoe bestaat, in het algemeen, een sterk afnemende belangstelling en érg weinig draagvlak (onder de etnisch Albanese van de regio). In elk geval: landen buiten Albanië en Kosova, met gebied dat onder ‘Etnisch Albanië’ valt, hebben geen enkele waardering voor dit gedachtengoed. Anti-Albanese kringen hanteren tóch een Albanese-expansionistische context, met verwijzing naar een unificatieplan dat Benito Mussolini lanceerde (op 12 augustus 1941). Om de Albanese toen te paaien, en het Italiaanse protectoraat over Albanië te versterken, wilde Mussolini de creatie van een Groot Albanië dat bestond uit gebieden die de Italianen - later de Duitsers - bezet hadden, aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. Dit betrof Albanië; delen van Kosovo; de Albanese regio’s van Montenegro, en later ook Çamëria, plus delen van Macedonië. Kortom: het ‘Etnisch Albanië’. Weinig (etnisch) Albanese zaten hier op te wachten; velen van hen moesten dit bezuren. Orthodoxe landen leggen een causaal verband tussen moderne gewapende etnisch Albanese groeperingen; het Groot Albanië concept, en collaboratie met As-mogendheden. Zij stellen dat ‘Albanese terroristen’, met grof guerrillageweld, de uitbreiding van hun nationale territoir alsnóg willen bereiken. Zij leggen soms een link naar de fascistische partij uit W.O. II. (*Partia Fashiste e Shqipërisë, PFSh*; verbonden aan de Italiaanse fascistische partij, met een ‘Garde van Groot Albanië’) en wijzen, terecht, op misdaden die zijn begaan door (etnisch) Albanese - via formaties als de ‘SS-Skënderbeg Divisie’, in het toenmalige Kosovo - doch zij laten de disproportionele wraak (met executie van tienduizenden Albanese, waaronder veel nationale *c.q.* nationalistische leiders die niets van doen hadden met de misdaden) meestal achterwege. Vooral in Çamëria werd (juni 1944) vermeende collaboratie aangegrepen om tienduizenden Moslim-Albanese, waaronder zéér weinig collaborateurs, uit Griekenland te verjagen. Daar vonden (tijdens W.O.II., doch óók erna) slachtpartijen van etnisch Albanese plaats, waarbij hele dorpen werden uitgemoord (inclusief vrouwen; bejaarden, en kinderen, die wellicht géén collaboratie op hun geweten hadden). Mede vanwege dergelijke ervaringen, in het naoorlogse Griekenland en Joegoslavië, zijn Albanese érg terughoudend geworden in de bespreking van Groot Albanië. Wél zorgde de ‘bevrijding’ van de Kosovaarse Albanese (in 1999) tóch nog voor een (korte) opleving van de Groot Albanese gedachte. De internationale gemeenschap - die zéér snel paal en perk stelde aan grenswijzigingen in de Balkan; guerrilla organisaties niet langer tolereerde, en de regio het nieuwe perspectief van een letterlijk en figuurlijk grenzeloos welvarend Europa aanreikte - heeft ondertussen gezorgd voor een geheel andere *mind-set*.

De weg richting lidmaatschap van de Euro-Atlantische structuren is voor Albanië; Kosova; Macedonië; Montenegro, en Servië (en de etnisch Albanese inwoners die zij herbergen) een gecompliceerd proces van vallen en opstaan. Bulgarije; Roemenië, en zéker ook Griekenland, hebben aangetoond dat voor andere regiolanden die weg óók niet altijd even gemakkelijk is, maar laten tevens zien dat nationale kwesties binnen Europese context ondergeschikt blijven. Er lijkt regionale consensus te bestaan dat Euro-Atlantische samenwerking de oplossing biedt voor nationale kwesties, en dat opkomend nationalisme daartoe de grootste bedreiging vormt.

Het is opvallend hoe beperkt Groot Albanië *sec* wordt behandeld in de wetenschappelijke literatuur. Zeker wanneer men dit afzet tegen de veelheid aan verwijzingen en verwensingen, rond dit concept, op het Internet. Het begrip wordt in indices niet of nauwelijks genoemd, en alternatieven (zoals 'Etnisch'; 'Historisch'; 'Natuurlijk'; 'Oorspronkelijk', of 'Ware' Albanië) komen nóg beperkter aan de orde. Internationale literatuur lijkt daarmee Groot Albanië niet te beschouwen als een nationalistisch-expansionistisch plan, op de wijze zoals andere landen in de Balkan regio dit wél kennen (met name 'Groot Griekenland', conform het *Megáli Idéa* plan, en 'Groot Servië' volgens het *Načertanije* concept). Zo blijft de internationale dimensie van een Groot Albanië vooral beperkt tot het Internet. Mogelijk is het concept daarmee te kwalificeren als populistisch-nationalistisch, en leeft het eerder bij anti-Albanese kringen dan bij (etnisch) Albanese. Orthodoxe kringen richten zich overigens óók tegen potentieel 'Groot Kosova', als de concurrerende variant op Groot Albanië. Dit zou dan slechts de (door etnisch Albanese bewoonde) gebieden van voormalig Joegoslavië moeten omvatten, doch niet de *nation-state* Albanië. Hier wordt weinig over geschreven in de literatuur, en wordt nóg minder in geloofd door etnisch Albanese uit de regio, zodat vooralsnog sprake is van drie (etnisch) Albanese centra in de Balkan: Tiranë; Prishtinë, en Tetovë.¹⁹⁷ Zij hebben onderling contact, maar zijn tevens elkaars concurrent. Ze richten zich op lotsverbetering van de volksgenoten, binnen de eigen nationale grenzen, doch sluiten cultureel-economische samenwerking niet uit.

In Zuidoost Europa verslaat nieuw 'Albaanese Europeanisme' oud Pan-Albaanese nationalisme. Actieve beleving van de Albanese identiteit, evenals de regionale mobiliteit om volksgenoten te kunnen ontmoeten, naast aandacht voor status en stabiliteit - binnen bestaande nationale grenzen, en bestaande politieke kaders - zijn voor de etnisch Albanese van zéér groot belang gebleken. Ze waren zelfs aanleiding om dit via grootschalig geweldsgebruik te verkrijgen. De ruimte - waarbinnen die identiteit; vrijheid, en gelijkheid zich kan ontwikkelen - hoeft niet per definitie te bestaan uit een 'Groot Albanië' *c.q.* een 'Groot Kosova', maar kan ook héél goed een eigen 'Albaanese sfeer' betreffen (binnen het grotere geheel van een ongedeeld Europa). Daarbij zijn nationale grenzen niet langer van belang. Dit voortschrijdend inzicht ondervindt in toenemende mate steun binnen de Albanese gebieden van de Balkan, ook al is niet iedereen hiervan overtuigd. De gemiddelde (etnisch) Albanese richt de aandacht nu in elk geval op de dagelijkse praktijk, van bevordering van democratie en economie, wat - evenals de bestrijding van corruptie en nepotisme - moet zorgen voor een directe lotsverbetering. Daarbij is *content* (lees: welvaart) belangrijker dan *context*. Om die reden bestaat Groot Albanië, of een fictie als *Illyrida*, eerst en vooral in de fantasie en propaganda van Orthodoxe Balkan landen. Hun angst, voor de vestiging van een Islamitisch-fundamentalistisch 'Alba-Talibanistan' in het centrum van Zuid Europa, is gebaseerd op paranoia én gebrek aan kennis (over de cultuur en identiteit van het Albanese volk). Waren de *Great Powers* destijds niet óók zo onwetend geweest, dan had de Albanese Kwestie mogelijk nooit bestaan en was (al in 1878, te Berlijn) besloten tot unificatie van de Albanese gebieden. Die zal nu wellicht nooit meer plaatsvinden. De vraag is of dit, vanuit Albanese of Europees perspectief, rampzalig is. De vraag stellen is hem tegelijk beantwoorden: er bestaat géén noodzaak tot Groot Albanië. Wat Albanië nodig heeft is niet de uitbreiding van haar territorium, maar meer politiek pluralisme en zelfvertrouwen om samen met een tweede merendeels etnisch Albanese staat (Kosova) te werken aan vrede en veiligheid plus stabiliteit en welvaart (in eigen land; een 'Albaanese sfeer', en een ongedeeld Europa dat ruimte laat voor de beleving van de eigen Albanese identiteit). Die 'Albaanese sfeer' maakt een politiek-geografische unificatie, in de vorm van een Groot Albanië, overbodig. Zij bevordert wél de regionale cultureel-economische samenwerking, die het Albanese volk vanaf de Ottomaanse overheersing grotendeels heeft moeten missen. Hoe intensiever deze nieuwe samenwerking, des te minder belangstelling voor 'oude' nationale grenzenkwesties en meer mogelijkheid om te werken aan een positief 'Albaanese imago' (waarvan zelden sprake was).

Albanees Imago (van Volkenmoord tot Voldemort)

Het Albanese volk en haar woongebieden; een kwestie van 'achterlijk' of 'achterstand'?

De wijze waarop de Ottomanen; landen grenzend aan Albanië en Kosova, én *Great Powers*, ieder op eigen wijze, het Albanese volk en hun woongebieden percipieerden en apprecieerden is *an sich* voldoende, qua thematiek en gerelateerde problematiek, om een complete thesis *c.q.* dissertatie aan te wijden. De waardering die de internationale gemeenschap in de afgelopen eeuwen voor het Albanese volk had; de manier waarop dit volk haar belangenbehartiging kon uitvoeren, en hoe men elders het culturele; economische, en strategische belang van (etnisch) Albanesezinnen inschatte, heeft te maken met gekleurde percepties en stereotype meningsvorming. Dit alles was gebaseerd op één groot tekort aan feitenkennis, en een nóg groter overschot aan vooroordelen (wat zich vooral vertaalde in het herhalen hiervan, in literatuur en beleidsnota's, wat vervolgens - over zéér lange tijd - het regionale en internationale beeld heeft bepaald). Positieve analyse is niet of nauwelijks te vinden, behalve dan onder Albanese en Albanofiele auteurs (een categorie die overigens minstens zo gekleurd schrijft, en om die reden binnen het onderhavige verband verder niet is gebruikt). Met het oog op leesbaarheid en doelmatigheid is hieronder een beperkte selectie van percepties weergegeven, met enkele gerelateerde thema's.

Percepties rond (het bestaan van) een Albanese volk en hun woongebieden, én de handelingen (van *Great Powers*; het Ottomaanse Rijk, en Orthodox Christelijke staten in Zuidoost Europa) die hierop waren gebaseerd, hebben de Albanese Kwestie bepaald en regionale geschiedenis in belangrijke mate gestuurd. Percepties wijzigden zich (rond het nieuwe millennium) toen de etnisch Albanese guerrilla groeperingen met geweld de positie van de Albanesezinnen in de Balkan wilden verbeteren. In literatuur en praktijk is, al met al, wisselende waardering te ontdekken.

Wie Nederlandse organisaties op het gebied van handelsbevordering bevrageert, over wat men doet met het economisch perspectief van de 'Albanosfeer' - met zes miljoen etnisch Albanese consumenten - krijgt beleefd ontwijkende antwoorden, waaruit blijkt dat men Albanië en haar omgeving nu niet bepaald ziet als 'opkomende markt' (en vooralsnog eerder associeert met 'ontwikkelingsland'). Dat in Albanië het toerisme en de bouwsector *booming business* zijn; er óók op het gebied van infrastructuur véél voortuitgang bestaat, en dat voor het Westen sprake is van de wet van de remmende voorsprong, wordt érg slecht opgepikt. Albanië maakt nu een snelle economische inhaalslag, en het kent beperkt begrotingstekorten en buitenlandse schuld. Een enkele Nederlander - met belangstelling voor *c.q.* belangen in handelsbevordering, tussen Albanië en Nederland - neemt het initiatief tot een 'landenseminar' doch grotere projecten als een Albanese-Nederlands Economisch Forum of een handelsmissie naar Albanië blijven uit. Bij doorvragen over Albanië, bij diplomaten en andere overheidsvertegenwoordigers, hanteert men vaak een begrip dat tevens in historische literatuur ruimschoots te vinden is: 'achterlijk'.

Wie de archieven van de *Thomson Foundation* inkijkt, of de nationale archieven waar brieven van Thomson en andere leden van de Nederlandse vredesmissie in Albanië worden bewaard, zal zien dat óók toen al kwalificaties als 'achterlijk' en 'achterlijkheid' werden gebezigd.¹⁹⁸ Dit klonk later weer door in de Nederlandse literatuur, en werd beeldbepalend. Zonder twijfel hebben traditionele Albanese gebieden, en daarmee tevens tegenwoordige staten als Albanië en Kosova, een achterstand opgelopen. Men zal die achterstand echter sneller kunnen inhalen dan hij duurde. Naast economische ellende, via oorlogsgeweld, speelden méér factoren mee. Zo valt in literatuur een (gepercipieerde) correlatie tussen achterstand en de, onder Ottomaans bewind, door Albanesezinnen merendeels aangehangen religie waar te nemen. Zo werden/worden Albanesezinnen en Turken in de regio negatief gelijkgesteld, als 'Moslim'; 'anders', en 'achterlijk'.

In literatuur wordt geregeld een (onjuist) causaal verband gelegd tussen Islam en achterstand. Daarnaast was er, reeds vanaf de Ottomaanse overheersing, vaak sprake van een verwarrende referentie naar ‘Albanië’ voordat dit deel van de Albanese gebieden onafhankelijk werd. Toch wist men, in afgelopen eeuwen, *grosso modo* in de Balkan wél wat het ‘Albanese land’ was.

Het Albanese volk gold elders in Europa als onbekende entiteit, die door *Great Powers* werd ontkend tijdens het Congres van Berlijn. Albanië was, vooral voor Bismarck, niet meer dan een ‘geografische expressie’. Deze ‘uithoek van Europa’ had lange tijd vrij weinig Europees strategisch belang.¹⁹⁹ De Ottomanen bleven - uit eigenbelang, en dankzij druk van Europese grootmachten - de Albanese identiteit en onafhankelijkheid voortdurend bestrijden. Zo kwam Albanese nationalisme zéér laat op gang, en werd het Albanese volk weinig serieus genomen. Pas toen het aandachtvragen voor de Albanese identiteit, en de systematische onderdrukking daarvan, een gewapende dimensie kreeg - en de belangen van de internationale gemeenschap zélf op het spel kwamen te staan - werd er naar de Albanesez geluisterd. Desondanks werden belangen van het ‘achterlijke’ Albanese volk ondergeschikt gemaakt aan Orthodoxe belangen. Later werden de etnisch Albanesez voor het Amerikaans-Europese karretje gespannen, om (voor de NAVO) het ‘vuile werk’ op de grond uit te voeren. Plotsklaps werden de Albanesez als ‘vechters voor vrijheid en democratie’ en ‘kampioenen van de mensenrechten’ gezien.²⁰⁰ Dit opende de ‘doos van Pandora’ binnen de Albanese gebieden, zodat ná de ‘Kosovo Oorlog’ de ‘PMB Crisis’ ontstond én het ‘Macedonië Conflict’ (met aanverwant ‘*Illyrida* Probleem’). Het oude positieve begrip ‘Albanisme’ veranderde - binnen de internationale wetenschap; de politiek, en het maatschappelijk middenveld - ineens in het sterk negatieve ‘Pan-Albanisme’.

Ook tegenwoordig zijn nog talloze negatieve stereotypische verwijzingen te vinden, als het om Albanië gaat. Wie regelmatig de bioscoop bezoekt, is wellicht bekend met de Harry Potter films. Hierin trekt ene Voldemort - de schurk uit de verhalenserie - zich terug in het land van donkere wouden en nare figuren, Albanië geheten, terwijl ditzelfde land het thuisland betreft van boeven in films als *Casino Royale* en *Taken*. Voorlopig houdt Albanië nog wel dit imago.

Hoewel verbetering van Albanese imago vooral de verantwoordelijkheid is van Ambassades (van Albanië en Kosova) hier te lande, is mogelijk een goede bewustwording - van Albanese achtergronden, en de geschiedenis van het Albanese volk - óók een opdracht voor wetenschap en journalistiek. Vorenstaande hoofdstukken trachtten bij te dragen aan objectieve analyse, en bewustwording rond de Albanese Kwestie en het Albanese volk in brede zin. Dat zo eventueel gunstiger beeldvorming van Albanië en de Albanese gebieden in Zuidoost Europa ontstaat, is dan positieve ‘nevenschade’ doch geenszins opzet van het voorafgaande geweest. Die analyse blijft voor de ware Albanoloog nog altijd basaal, maar het is juist die basale kennis die veelal nog steeds ontbreekt en in het verleden óók heeft ontbroken. Zodoende werd in Europa, én daarbuiten, op basis van gebrekkige kennis gediscussieerd én ook besloten (binnen nationale en internationale gremia). Die besluiten waren daarmee zelden ‘goed doordacht’ te noemen.

Wie het onderhavige project over de Albanese Kwestie heeft gelezen, en begrepen, wordt hopelijk *multiplier* van kennis rond de wijze waarop crisis in de Balkan leidde tot creatie - in 1912, en in 2008 - van twee grotendeels homogene (etnisch) Albanese staten, en kan tevens antwoord geven op de vraag in hoeverre de Albanese Kwestie nog een Europees probleem is. Mocht dit daadwerkelijk zo het geval zijn, dan is de auteur in zijn opzet tot analyse geslaagd.

Hierna worden de belangrijkste punten samengevat, en volgen - op basis daarvan - conclusies.

Hoofdstuk 5: Samenvatting en conclusies

(samenvatting)

Hoofdstuk 1 functioneerde als gids, voor wie onbekend is met het Albanese volk; nam de lezer mee op reis naar de Albanese gebieden, en toonde culturele; demografische; etnische; geografische; linguïstische, en religieuze determinanten die duidelijk van invloed waren op de Albanese geschiedenis. Die is, althans in de Albanese beleving, onlosmakelijk verbonden met stammen die zich rond 1000 vóór Christus in de Westelijke Balkan vestigden. Deze Illyrisch-Albanese connectie vormt, samen met de Albanese taal en geschiedenis, kernelement van de Albanese identiteit. Er bestaan óók Albanese sub-identiteiten: Gegen en Tosken. De Gegen behielden hun eigenheid vooral vanwege sociaalgeografische factoren. Albanië kent een zéér homogene bevolking, en het herbergt relatief weinig nationale minderheden. Bezettingen en invallen hadden effect op het ontwikkelingstempo, en lieten genetische sporen achter. Albanië moderniseert en urbaniseert nu érg snel. Men richt zich op integratie binnen Euro-Atlantische structuren. Het noorden wordt beter ontsloten, dankzij nieuwe infrastructuur die loopt van de Albanese kust tot vér in Kosova. Via eenheid van cultuur en taal zijn Albanië en Kosova óók psychologisch sterk met elkaar verbonden. Dit uit zich tevens in religieus opzicht, vanwege gemeenschappelijke geschiedenis. Hun Christelijke aard werd geraakt door Ottomanisering en Islamisering, al ging dit vooral gepaard met religieus pragmatisme en syncretisme. Dit leidde tot unieke religieuze tolerantie (doch later - in het geval van Albanië - tot officieel atheïsme). Geleidelijk is het accent méér komen te liggen op ‘geloof in het Albanezendom’ (Albanisme). Deze culturele identiteit versterkt de nationale identiteit. De culturele; etnische; linguïstische, en nationale identiteit van het Albanese volk - en haar bestaan *sec* - werd onder Ottomaanse overheersing erkend, doch zwáár onderdrukt. Die identiteit werd door Europese grootmachten ontkend. West Europese academici; dichters; etnografen; filologen, en reizigers raakten echter steeds beter bekend met ‘Turks Europa’. Na uitgebreid onderzoek bleek dit ‘vergeten Europa’ een heus Albanees volk te herbergen, dat een onderscheidende etnografische en linguïstische gemeenschap in Zuidoost Europa vormt (en bovendien beschikt over een bijzondere historie). Desondanks prevaleerden belangen van *Great Powers* boven belangen van het Albanese volk.

Na de (korte) sociaalgeografische en cultureel-antropologische kenschets van Albanië en het Albanese volk, volgde - in Hoofdstuk 2 - een tamelijk uitvoerige *narrative history* waarin de geschiedenis van de Albanese nationale held Skënderbeg figureerde. Deze mythe vormt een prominent element van de Albanese identiteit. Voorts kwamen ingrijpende ontwikkelingen als Ottomanisering en Islamisering aan de orde. Tegenwoordig is het in West Europa niet meer bekend dat Skënderbeg - een kwart eeuw - de Ottomanen voluit bevocht, om zo het Albanees-Christelijke karakter van zijn omgeving te verdedigen. Hij stuitte de Turken, in hun opmars richting West Europa, en voorkwam dat Italiaans gebied werd ingenomen. Ottomanisering en Islamisering maakten dat het Albanese volk grotendeels tot de Moslim *millet* ging behoren, en dat Albanezen goede carrière konden maken binnen de gelederen van het militair-bestuurlijke systeem. Albanezen vormden de ruggengraat van het Ottomaanse leger. Binnen de Albanese gebieden werden Turkse bestuurders vervangen door Albanese adel, die rijkdom en invloed wist te vergaren. Dit werd dermate omvangrijk, dat er - zowel in het noordelijke Shkodër als in het zuidelijke Janinë - complete vorstendommen tot stand kwamen. Dit deed de Ottomanen besluiten - toen rondom de Albanese gebieden het nationalisme reeds in opkomst was, doch het Albanese volk vooralsnog niet in haar greep had - om zowel de Albanese machtscentra in Janinë en Shkodër alsmede de macht van de adel met grof geweld te breken. Zo ontstond een repressief regime dat later nog verergerde, tot ware terreur, dankzij het ‘Jong Turken’ bewind.

Het Ottomaanse bestuur erkende het bestaan van een Albanees volk; hun tribale organisatie, en hun culturele differentiatie. In de negentiende eeuw richtte men het bestuur zó in, dat de Albanese gebieden binnen vier verschillende *vilayets* vielen. Deze provincies werden nog niet geraakt door Albanees nationaal bewustzijn, en opereerden (ondanks een Albanese mobiliteit, binnen de entiteit van vier provincies) deels als aparte sub-entiteiten. Mede vanwege culturele onderdrukking, waaronder een verbod op de Albanese taal, konden de Ottomanen dit gebied eeuwenlang goed besturen. Islamisering van Albanese gebieden heeft daar aan bijgedragen, en maakte dat het Albanese volk samenwerkte met de Ottomaanse overheersers. Dit bepaalde echter tevens het imago van de Albanezen. Zij werden - en worden deels nu nóg - gezien als 'Moslims' en 'Turken', in plaats van een apart volk dat oorspronkelijk Christelijk van aard is. Het feit dat de Ottomanen boeren uit Anatolië verplaatsten naar de Albanese gebieden - om zich daar te vestigen - zorgde niet alleen voor een Albanees-Turkse vermenging, doch droeg óók verder bij aan het beeld van gelijkschakeling tussen Albanezen en Ottomanen. Dat beeld werd niet gewijzigd toen Turkse terreur ontstond, richting een arm Albanees volk dat steeds zwaarder werd belast. Dit leidde toen tot Albanees verzet en tevens tot Albanees nationalisme.

Hoofdstuk 3 ging met detail in op het nationalisme (zowel 'Balkan nationalisme' als specifiek 'Albanees nationalisme') en liet zien hoe Albanezen hun culturele eigenheid en taal wisten te bewaren, ook al werden zij beïnvloedt door Turkse normen; waarden, en tradities. Later nam die invloed af. In elk geval bleef religieuze diversiteit (Katholiek noorden; Orthodox zuiden, en Islamitisch centrum) en tolerantie bestaan binnen het Albanese land. Daar werd nauwelijks in het Albanees onderwezen, wat vertraging in de Albanese taalontwikkeling betekende. Dit betreft één van de factoren waardoor Albanees nationalisme laat tot stand kwam. Het gegeven dat het Albanese volk - onder Ottomaans bestuur - nooit binnen één samengevoegde Albanese politieke entiteit leefde, en géén onderwijs in de eigen taal ontving, maakte dat enkele cruciale sleutels tot Albanese nationale eenheid ontbraken. Die eenheid werd, naast het ontbreken van een eigen staat, óók ondermijnd door linguïstische; religieuze, en tribale verdeeldheid, evenals het ontbreken van een eigen machtscentrum; leger; inkomstenbronnen; media; mogelijkheden tot uiting van nationale identiteit (gebruik eigen taal en vlag) en andere aspecten (nationale kerk) die bij omringende landen hadden gezorgd voor opkomst van nationalisme. In de 20^e en 21^e eeuw vormden genoemde hiaten de basis voor 'Albanese' grieven, richting overheden van Griekenland; Macedonië, en Servië (waar de Albanese nationale minderheid steeds sterk werd onderdrukt, en in Griekenland ook ontkend). Dit leidde in het geval van Macedonië en Servië, zowel in Kosovo als Preševo, tot nationaal conflict - dankzij het met geweld afdwingen van Albanese identiteitsbeleving - plus een regionale *spillover*, en leidde in Kosovo tot afsplitsing. Het derde hoofdstuk toonde aan hoe de gelaagde en gemengde Balkan beschaving, zoals die gedurende eeuwen van Turkse bezetting zich ontwikkelde richting een unieke multiculturele en multi-etnische samenleving, bepaald niet was ingesteld op de komst van het nationalisme. Als gevolg werd Zuidoost Europa later dan elders op het continent door nationalisme geraakt, vooral doordat de Balkan was georganiseerd op basis van religie in plaats van etniciteit; taal, of andere volkskenmerken. Toch ontstond er óók in Zuidoost Europa nationaal besef, dankzij nationale elites die trachtten nationale homogeniteit en bewustwording tot stand te brengen via 'nationale ontwaking' (waarbij nationaal-historische gebeurtenissen een nieuwe betekenis kregen, en nadruk werd gelegd op de eigen natie met een eigen nationale identiteit die binnen een eigen nationale staat tot haar recht moest komen). Met het ontstaan van diverse natiestaten ontstond echter óók het verschijnsel van nationale minderheden; nationale grenzenkwesies, en nationale afscheidingen. Dit proces van 'balkanisering' en desintegratie leidde tevens tot de opkomst van modern nationalisme in Zuidoost Europa, dat tot op de dag van vandaag de Europese vrede en veiligheid raakt. Binnen de Albanese gebieden van de Balkan ontstond een proces van cultureel-nationaal bewustzijn (de *Rilindja Kombëtare*). Dit begon met taalstrijd.

Al snel richtte dit proces zich óók op nationale eenheid en eenwording. Dankzij een literaire achterstand (plus linguïstische; religieuze, en tribale verschillen) ontstond vertraging in het ontstaan van Albanees nationalisme, wat er toe bijdroeg dat Albanees nationalisme defensief van karakter werd. Pas nadat sprake was van grote externe druk, als gevolg van het Congres van Berlijn, plus aanhoudende Turkse terreur, ging het Albanese volk zich écht organiseren als nationale beweging. Dit gebeurde allereerst via de Liga van Prizren, die óók leidde tot de vorming van Albanese gewapende eenheden. Het feit dat het Albanese volk was verdeeld over vier provincies, die *de facto* half-autonome eenheden vormden, compliceerde het proces van eenwording in ernstige mate. Zo ontbraken cruciale elementen die nodig zijn om nationaal bewustzijn te ontwikkelen, zoals permanente eigen netwerken; gemeenschappelijk belang, en voortdurende uitwisseling van personen en ideeën. Voorts ontbeerde het Albanese volk een administratief; cultureel; economisch; militair, en religieus centrum dat als nationale factor van eenheid en eenwording kon functioneren. Er waren juist verschillende ‘Albanese’ centra, die elkaar deels beconcurrerden (zoals nu ‘Albanese’ centra in Tiranë; Prishtinë, en Tetovë).

Hoofdstuk 4 gaf, via gesplitste chronologische en thematische benadering, inzicht in ontstaan en blijven bestaan van de Albanese Kwestie. Het liet in **deel 1** zien hoe (in 1878) het Verdrag van Stefano rap leidde tot het Congres van Berlijn, wat Bulgarije hoop deed houden op ‘Groot Bulgarije’ en óók zorgde voor promotie van ‘Groot Griekenland’ en ‘Groot Servië’. Nadat de Ottomanen - via de Balkanbond, en twee Balkanoorlogen - hun ‘Turks Europa’ kwijtraakten, ontstond er echter géén ‘Groot Albanië’. In het jaar 1913 volgde, zónder dat het Albanese volk hierin werd gekend, het Protocol van Londen (12 maart); Verdrag van Londen (30 mei); Verdrag van Boekarest (10 augustus); Protocol van Florence (17 december) én Protocol van Korfoe (17 mei 1914). Dit creëerde een ‘Klein Albanië’, terwijl Macedoniërs zelfs helemaal géén nationale staat kregen. Het halve Albanese volk kwam toen buiten Albanië te wonen. Zo ontstond (dankzij zelfzuchtige *Great Powers*, en agressieve expansionistische Orthodox-Christelijke staten) de Albanese Kwestie. Zowel Albanezen als Macedoniërs leden zéér zwaar onder het gegeven dat hun identiteit, onder de Ottomaanse overheersing, onderdrukt werd (en zij zodoende géén eigen staat; kerk; leger, machtscentrum, *et cetera* konden opbouwen). Hun identiteitsontwikkeling bleef daarmee sterk achter, wat er toe bijdroeg dat de Turken géén autonomie wilden verlenen aan het Albanese en Macedonische volk. Daarmee dragen óók de Ottomanen verantwoordelijkheid voor de Albanese en Macedonische Kwestie. ‘Londen’ en ‘Boekarest’ leerden de Balkan les dat geweld en oorlog kunnen leiden tot gebiedsuitbreiding, mits met sanctionering door *Great Powers*. Die les pasten Albanezen eind 20e eeuw toe, om vervolgens te ontdekken dat de nieuwe *Global Powers* géén grenswijzigingen meer wensten in de Balkan (alléén Kosovo werd een uitzondering, omdat dit de *Global Powers* zélf goed uitkwam). Albanië en Macedonië kunnen nog altijd niet alle volksgenoten binnen het eigen territorium herbergen. Zo werd een basis voor moderne en toekomstige Balkanconflicten gelegd. Na het Verdrag van Londen was het latere Pact van Londen (tijdens W.O.I.) de overtreffende trap van het internationaal verkwanselen van véél Albanees territorium. De door *Great Powers* geïnitieerde chaos in Albanië werd voor tal van landen een open invitatie om het land binnen te vallen. De internationaal erkende status en neutraliteit van Albanië; haar staatsinrichting, en staatsgrenzen, waren in theorie gegarandeerd door *Great Powers* doch werden in de praktijk genegeerd. Men schroomde niet het land te verdelen onder de eigen (potentiële) bondgenoten. Het Albanese land, en Albanië in het bijzonder, werd de *Balkans battleground* (tijdens twee Balkanoorlogen en twee Wereldoorlogen) waar *Great Powers* invloedssferen en machtsbalans onderling uitvochten. Albanees land (óók dat van onafhankelijk Albanië, dat bescherming en financiële steun door *Great Powers* was toegezegd) werd zo aan andere landen toebedeeld. Na de chronologische benadering van het eerste deel van Hoofdstuk 4, behandelde **deel 2**, via een thematische benadering, het lot van de etnisch Albanezen buiten de natiestaat Albanië.

In de Kosovaarse gebieden wisselden etnisch Albanezen en etnisch Serviërs geregeld van machtspositie, qua onderlinge status en situatie van meerderheid *versus* minderheid. Na de Ottomaanse verovering van deze gebieden werd een (Servische) Kosovo mythe gecultiveerd. Tijdens een escalatieperiode vormden etnisch Albanezen de meerderheid in Kosovo, doch zij waren minderheid in Servië. Serviërs waren een minderheid in Kosovo, maar onderdrukten de meerderheid zó zwaar dat ‘humanitaire interventie’ volgde. In Kosovo wist nationaal belang (via gewapend verzet van het UÇK) zich te koppelen aan internationaal belang (voornamelijk *NATO credibility*; verdediging van mensenrechten, en ‘vaste grenzen’). Na het internationale ingrijpen raakte Servië haar Kosovaarse gebieden kwijt, en ontstond uiteindelijk Republiek Kosova (met een nieuwe, op de toekomst gerichte, identiteit). Oude UÇK-structuren kunnen nog steeds de massa mobiliseren, zoals bleek via de ‘Kosovo Pogrom’ (van 2004). Er heeft een, nú opgeloste, Kosovo Kwestie binnen de Albanese Kwestie bestaan. Albanië en Kosova zijn nauw verbonden onafhankelijke ‘Albanese’ staten, maar zij blijven gescheiden entiteiten.

In het PMB-gebied ontstond een aan de Kosovo Kwestie gerelateerde complicatie, die zich manifesteerde via een nieuw gewapend verzet (*UÇPMB*). Zij maakten gebruik van oude UÇK structuren, waarbij zij zowel de eigen als andere collectieven (*UÇK-M*) opleidden. Dit ‘PMB Probleem’ was contrair aan belangen van de internationale gemeenschap, zodat toenadering tussen de NAVO en nieuw leiderschap in Belgrado ontstond. *UÇPMB* bleef provoceren, en onterecht aannemen dat de NAVO nog hun bondgenoot was. Het probleem werd opgelost via regionaal-internationale samenwerking, met gemeenschappelijke focus gericht op integratie; maatschappelijk-politieke participatie; economische emancipatie; regionaal-continentale coöperatie; ruimte voor multiculturele verscheidenheid, en behoud van culturele eigenheid. Dit werd het regionale model, voor het voortaan omgaan met (en trachten op te lossen van) de Albanese Kwestie, gericht op bevordering van een Pan-Europees harmoniemodel en afwijzing van een Pan-Albaanese conflictmodel. Desondanks sloeg conflict over naar Macedonië (2001). Het *UÇPMB* was de eerste gewapende etnisch Albanese organisatie die goed begreep dat een gevecht voor politieke- en burgerrechten wél op Westerse steun kan rekenen, maar strijd om grenswijziging niet. Zij begreep echter niet dat die strijd via politieke kanalen gevoerd dient te worden, en niet via guerrilla. In Zuid Servië is de Albanese Kwestie momenteel ingedamd.

In Montenegro is sprake van een beperkt ontwikkelde nationale identiteit, en bovengemiddeld véél nationale minderheden. Dat dwingt bij voorbaat tot compromis. Desondanks hebben de Montenegrijnen wél een geschiedenis van expansionisme, óók richting de Albanese gebieden. Zodoende is er nog altijd sprake van een Albanese factor. Dat leidt, net zoals in Macedonië en Servië, tot discours over oorspronkelijke Balkan bewoners: Illyrische *c.q.* Albanese stammen, of Slavische stammen? Verder was er Venetiaanse invloed, via een *Albania Veneta*. Oostelijk Montenegro werd/wordt bewoond door (Katholieke) etnisch Albanezen. Modernisering, en een veelheid aan internationale betrekkingen, maakten nationalisme én expansie mogelijk. Hoewel steden als Ulcinj nog grotendeels ‘Albaanese’ zijn, is de Albanese factor geslonken. Men heeft gekozen voor integratie; behoud van identiteit zonder radicalisering, én politieke samenwerking. Dat werd vergemakkelijkt door de afwezigheid van zware repressie. Dankzij goede Euro-Atlantische integratieperspectieven is de Albanese Kwestie hier géén probleem.

De nog onopgeloste Albanese Kwestie

In Griekenland bestaat een moeizame relatie tussen de etnisch Albanese minderheid (wiens bestaan wordt ontkend) en de overheid. Die overheid wist (in 1881) regio Çamëria, waar overwegend Albaanessprekende burgers woonden, van de Ottomanen afhandig te maken. Ook voor andere oude Balkan identiteiten (Macedonisch, Thracisch; Vlach) ontbrak hier de ruimte.

Op basis van 19e-eeuws nationalisme (*Megáli Idéa*) aasde Griekenland voortdurend op Zuid Albanese gebieden (die zij Noord Epirus noemen, en waar men via economische en religieuze kanalen Hellenisering trachtte te bevorderen). Griekenland werd internationaal in het ongelijk gesteld, maar kon wél regio Çamëria behouden. Plannen om Albanië te verdelen (eerst met Serviërs, later Italianen) mislukten. Wél schond men regelmatig de Albanese neutraliteit *c.q.* territoriale integriteit, en paste men vaak grof geweld toe op Albanese bodem. Griekenland verkeerde tot 1987 in staat van oorlog met Albanië. Geleidelijk aan gaf zij haar beleid van destabilisatie van Albanië op, en accepteerde een Albanees lidmaatschap van internationale organisaties. Het ‘Çamëria Probleem’ is al relatief lang een ‘vergeten conflict’. Etnisch Albanese zijn de *pogroms* van (19e en 20e-eeuwse) *ethnic/religious cleansing* zéker nog niet vergeten. Na verdrijving *c.q.* moord op de Çamë, volgde ontkenning van eigendomsrechten (op basis van zelden aangetoonde collaboratie met de As-mogendheden); confiscatie van bezit, zónder compensatie; verbod op terugkeer naar Griekenland, én verlies van nationaliteit. Via urbanisatie, en daarna emigratie, is de etnisch Albanese gemeenschap verder verkleind. Toch kan zij alsnóg vocaal worden. De Albanese Kwestie kent hier een sluimerend bestaan.

In Macedonië kon een eigen identiteit zich buitengewoon moeilijk ontwikkelen, vanwege een Ottomaanse identiteit en Joegoslavische identiteit die van bovenaf werd opgelegd, terwijl het multiculturele en multi-etnische karakter van de moderne Macedonische maatschappij zorgt dat ook nú tal van niet-Macedonische identiteiten prevaleren. In tegenstelling tot Griekenland; Montenegro, en Servië, is het totale percentage etnisch Albanese in Macedonië bijzonder hoog (ruim een kwart van de bevolking). Dit alles speelde mee in het moeizame proces van de onafhankelijkheid, en de internationale erkenning, die door de Grieken werd gedwarsboomd. De Macedonische Kwestie is een hoofdstuk apart, doch interfereert met de Albanese Kwestie. Toenemend Albanese; Grieks, en Macedonisch nationalisme zorgt voor een gevaarlijke mix. Zolang het perspectief van Euro-Atlantische integratie geblokkeerd blijft, via Griekse actie en internationaal gedogen daarvan, tikt de etnische tijdbom en bestaat er kans op nieuw conflict. Conflict ontstond (in 2001) dankzij *spillover* vanuit Kosovo en Zuid Servië, gefaciliteerd door een falende internationale gemeenschap (NAVO/KFOR). Diezelfde gemeenschap droeg bij aan het oplossen van het ‘Macedonië Conflict’, zodat (via OFA) het primaat van de staat is vastgelegd en ‘Albanese’ grieven uit het verleden op vergaande wijze tegemoet zijn getreden. Macedonië moest ervaren hoe de internationale gemeenschap vaak ‘met twee maten meet’. Daarbij trok zij meestal aan het kortste eind. Waar Kosova ‘fragiel stabiel’ is, is Macedonië ‘labiel stabiel’. Enerzijds is hier sprake van economische vooruitgang en groei, gepaard aan interetnische samenwerking op economisch; politiek, en ander terrein (zodat interne stabiliteit ontstaat) anderzijds ontstaat externe instabiliteit via Griekse blokkering van NAVO- en EU-lidmaatschap en een aanwakkeren van Macedonisch nationalisme dat Albanese nationalisme wakker schudt. Zodoende kan de Albanese Kwestie in Macedonië een ‘tikkende tijdbom’ zijn.

De Albanese Kwestie wordt omgeven door verwarrende concepten als ‘Albanisme’ en ‘Pan-Albanisme’; ‘Groot Albanië’ *c.q.* equivalenten daarvan. Het Albanisme richt zich louter op de vereniging van het Albanese volk zélf; niet op een vereniging van Albanese territorium, terwijl ‘Groot Albanië’ dit wél doet en óók ‘Pan-Albanisme’ irredentistische connotaties kent. Oude concepten en nieuwe ontwikkelingen kunnen héél goed convergeren. Zo ontstaat ‘Albanese Europeanisme’, waarbij het handelt om behoud van Albanese identiteit in combinatie met ‘heel en vrij Europa’ en ‘Albanosfeer’ (en niet Groot Albanië) als geografisch referentiekader. Die nieuwe, dubbel-gelaagde, identiteit betekent een einde van het nationalisme, en daarmee mogelijk óók het einde van de Albanese Kwestie. Dan moet deze houding echter wél regio-breed worden toegepast, zodat meerdere nationale kwesties naar de achtergrond verdwijnen. Nationalisme in de Balkan leidde tot tal van oorlogen. Het vormt ook nú nog een bedreiging.

Hoofdstuk 5: Samenvatting en conclusies

(conclusies)

(Albanese identiteit en Albanese geschiedenis)

De Albanese identiteit wordt gekenmerkt door een (gepercipieerde) Illyrisch-Albanese etno-linguïstische connectie, gekoppeld aan historische continuïteit in presentie van een Albanees volk dat een onderscheiden cultuur; etniciteit; geschiedenis; taal, en systeem van normen en waarden kent, evenals Gegische en Toskische sub-identiteit; grote nationale homogeniteit, en een bijzondere geschiedenis van religieuze tolerantie en diversiteit, gecombineerd met ‘geloof in het Albanezendom’ (het Albanisme). Die identiteit werd - vanaf de 14^e eeuw - sterk geraakt door Ottomanisering en Islamisering, tijdens eeuwenlange bezetting van Albanees gebied in Zuidoost Europa. Dit werkt nog door tot in het huidig tijdsgewricht. Het leidde uiteindelijk tot Albanees nationalisme, evenals een (gepercipieerd) Albanese irredentisme als gevolg van een persisterende Albanese Kwestie én een aanhoudende onderdrukking van Albanese identiteit. Albanese identiteit en existentie *sec* werden initieel ontkend door de Europese grootmachten. Hoewel de Albanese geschiedenis véél invallen en bezettingen kende, wist het Albanese volk tóch haar culturele identiteit te bewaren. Deze geschiedenis vormt onderdeel van de Albanese nationale identiteit en kent diverse nationale mythes, waarvan de meest prominente die van de Albanese nationale held - Skënderbeg - is. Zijn oude banier werd de Albanese nationale vlag).

Albanees nationalisme en Albanese Kwestie

Ottomanen onderdrukten de Albanese identiteit, om te voorkomen dat een Albanees politiek-economisch machtscentrum met een eigen bestuur; economie; leger, en onderwijs ontstond. Turken misbruikten de Albanese loyaliteit, en schonken autonomie noch onafhankelijkheid. Orthodox-Christelijke volken kregen juist wél autonomie en onafhankelijkheid, dankzij steun van de *Great Powers*. Die Europese steun ging stééds meer ten koste van het Albanese volk. Ottomaanse presentie in de Balkan bleef gehandhaafd, dankzij Albanezen die de kern van het Turkse leger vormden en die tevens progressief belasting betaalden. Na een plan tot verdeling van de Albanese gebieden (door *Great Powers*, in Berlijn) organiseerden Albanezen zich - nationaal en militair - via de Liga van Prizren. Zo ontstond de gewapende dimensie van Albanees nationalisme. De Albanese nationale beweging (*Rilindja Kombëtar*) kende culturele én nationale bewustwording, geïnspireerd door unificatie van omliggend gebied (Griekenland; Italië, en Servië, die een grote voorsprong kenden in ontwikkelingstempo en in nationalisme). Zo lokten zij Albanees nationalisme uit. Voor de realisatie van autonomie *c.q.* zelfstandigheid was goede national(istisch)e organisatie én *Great Powers*-steun vereist. Het Albanese volk ontbeerde echter beide, dankzij een beperkte identiteit en negatief imago. Ottomaans verval, én falen in de bescherming van Albanezen, lokte agressief nationalistisch-expansionisme uit (via de Balkanbond; Balkanoorlogen en W.O.I.). Gewapend Albanees nationalisme werd zo extern uitgelokt. Men leerde de botte Balkan les dat geweld - mits voorzien van internationale steun - tot grenswijziging kan leiden. Albanees nationalisme was echter defensief, en miste een expansiefocus die was gericht op gebied zonder volksgenoten. Ottomanen hinderden het Albanese volk, om hun verdediging te organiseren, en creëerden existentiële crisis. Per saldo moest het Albanese volk zowel de Ottomanen als agressieve Orthodoxe buurstaten bevechten.

Albanezen creëerden een *window of opportunity* voor buurstaten, doordat zij in de noordelijke Albanese gebieden Turken hadden verjaagd. Dit vacuüm werd door die staten bruut opgevuld. Ottomanen werden snel verslagen door de Balkanbond. Daarna bleven de Albanese gebieden regionaal strijdtoneel, waar *Great Powers* hun verdediging van invloedssferen en strategische belangen uitvochten. *Sans scrupules* werd Albaëes gebied toebedeeld aan omliggende staten, waarna Albanezen; Turken, en andere Moslims uit dit gebied werden verjaagd of vermoord.

Albanië was aanvankelijk bedoeld als kleine autonome (Moslim) staat, maar het werd - via de Tweede Balkanoorlog - een onafhankelijk Vorstendom met een *Great Powers* 'bescherming'. Albanië werd via de *ICC* onder curatele geplaatst, zoals dit later met Kosova gebeurde (*ICO*). De *ICC* talmde met staatsvorming, terwijl de *IBC* het ontwikkelingstempo van Albanië verder vertraagde. Nóch Albanese nationale grenzenbepaling nóch Albaëes nationaal bestuur werd door de internationale gemeenschap adequaat gerealiseerd. Interne chaos; externe bedreiging, en regionale annexatie van Albaëes gebied zijn dan ook direct op het conto te schrijven van de zes *Great Powers*, die (via 'Florence') Çamëria; Kosovaars en Montenegrijns gebied, én de noordwestelijke Albanese gebieden, gehéél afsneden van natiestaat Albanië. Hierna werden de definitieve bepalingen rond de Albanese gebieden (via 'Boekarest') overgelaten aan de overwinnaars van de Balkanoorlogen; kwam het halve Albanese volk buiten Albanië te wonen; ontstond de Albanese Kwestie, en werd Albanië zelfs nóg kleiner in omvang. Etnisch Albanezen kregen het zwáár te verduren - dankzij Grieks; Montenegrijns, en Servisch bewind in traditioneel Albaëes gebied - terwijl de economische levensvatbaarheid van Albanië sterk werd aangetast, doordat de *Great Powers* toestonden dat de rijkste noordelijke en zuidelijke Albanese gebieden - met zéér grof geweld - werden ingenomen door Christelijke buurstaten. De Verdragen van Londen en Boekarest creëerden - vanwege eigenbelang én een door *Great Powers* gewenste continentale conflictpreventie, in plaats van een Albaëes nationaal recht op zelfbepaling - een 'Klein Albanië'. De *Great Powers* gaven de Albanese Kwestie daarna een 'bevroren conflict' karakter (totdat de Kosovaarse onafhankelijkheid ook hén goed uitkwam). *Great Powers* verergerden de situatie, door het Albanese volk een incompetent Duitse Vorst op te dringen en (hem beloofde) militaire en financiële steun te onthouden. Naast ineffectieve internationale organen (*IBC* en *ICC*) zorgde óók een nationale machtsstrijd, tussen de diverse Albanese facties, voor 'bijna-burgeroorlog'. Het waren echter vooral de slecht geïnformeerde; ongeïnteresseerde, en op strategische geopolitieke en economische belangen georiënteerde *Great Powers*, die - samen met hun Balkan satellieten - verantwoordelijk zijn voor het doen ontstaan en blijven bestaan van de Albanese Kwestie, evenals de Macedonische Kwestie, en het - via voorkeursbeleid - oplossen van de Griekse Kwestie. Dit alles had buitengewoon véél bloedvergieten en menselijk leed, onder het Albanese én het Macedonische volk, tot gevolg. Albanezen profiteerden weliswaar licht van het oude '*Concert of Europe*' (in 1913, tijdens de Conferentie van Ambassadeurs te Londen) doch werden vooral slachtoffer van de '*European balance of power*'. Zij slaagden er (in Berlijn; Londen; Boekarest, en elders) nauwelijks in om gehoord te worden, vanwege een uitgesproken negatief imago, en presenteerden hun zaak érg inefficiënt. Per saldo moest het Albanese volk zélf zich bevrijden van het Ottomaanse juk; óók - na twee Balkanoorlogen, en W.O.I. - zélf zich bevrijden van zeventvoudige buitenlandse bezetting; opnieuw - na W.O.II. - zélf haar territoir op buitenlandse bezetters heroveren, om zich vervolgens steeds meer naar binnen te keren (totdat een autarkisch isolement ontstond).

Het Congres van Lushnjë (1920) resulteerde in de versterking van het Albanese nationalisme. Het Tweede Protocol van Florence (1925) en *L' Act Final* (1926) zorgden echter voor verdere bestending van de Albanese Kwestie. Dit legde de basis voor Albanese frustratie. Albanië verzwakte, dankzij leiderschap van zelfzuchtige leiders als Essad *Pasha* Toptani en Ahmed *Bey* Zogu (naast het feit dat Albanië bijna voortdurend werd blootgesteld aan oorlogsgeweld). Volksgenoten buiten de landsgrenzen werden 'vergeten'. Zo verengde (in het communistische tijdperk) de Albanese Kwestie zich tot de Kosovo Kwestie. Tussen 1926 en 2008 was sprake van een 'bevroren' Albanese Kwestie, totdat oude Koude Oorlog tegenstellingen ontdooiden. Na 1989 escaleerde de Kosovo Kwestie; ging de nationalistische 'doos van Pandora' in de Balkan open, en ontstond de 'Kosovo Oorlog'. De 'Preševo Crisis' leidde tot conflict in Zuid Servië. Het 'Illyrida Probleem' kreeg - vanuit Kosovo, en Zuid Servië - een *spillover*, en escaleerde tot het 'Macedonië Conflict'. Ook werd het 'Çamëria Probleem' wat beter bekend, doch zónder verdere escalatie. In het geval van het 'Montenegro Vraagstuk' werd de politieke arena verkozen boven het camouflagepak. Men had verder ook weinig keus meer, want ná de val van Slobodan Milošević verviel het internationale nut van de 'Albanese' guerrilla clubs. In het nieuwe millennium werden 'Albanese' guerrilla organisaties, en de wijze waarop zij zich financierden, niet langer geaccepteerd door de *Global Powers*. Voortaan werd dialoog de gewenste vorm van communicatie, nadat juist een gebrek aan dialoog tot oorlog had geleid.

In Kosovo was nieuw Albanees nationalisme ontstaan, vanwege een Joegoslavisch-Servisch bewind dat zó systematisch repressief van aard werd dat er sprake was van *ethnic cleansing* en genocide (doch eveneens vanwege het feit dat - gewapend - verzet hiertegen mogelijk werd gemaakt, dankzij technische en financiële steun vanuit de internationale gemeenschap). Die gemeenschap wakkerde zo áctief het sluimerende regionale Albanese nationalisme aan, en opende daarmee zélf de Albanese 'doos van Pandora' (van het regionaal-etnisch extremisme). Macedonië kreeg echter nauwelijks Europese steun - vanwege een bilaterale identiteitskwestie met Griekenland en een, nu nog altijd, beperkt ontwikkelde nationale identiteit. Het kreeg een (*OFA*) model opgelegd, door de internationale gemeenschap. Dit gebeurde nadat de *Global Powers* hier intern conflict moesten helpen oplossen, dat deels door diezelfde *Global Powers* was veroorzaakt (via *regional spillover*) als gevolg van inadequaat grenzenbeheer in Kosovo. Tegenwoordig bestaat er kans op *return spillover* (vanuit Macedonië, naar Kosova en Servië). Het nieuwe *Global Powers*-model gaat uit van interetnische co-existentie en multiculturele samenwerking, gekoppeld aan bestuurlijke decentralisatie, en wordt ingebed in een omgeving die is gericht op nationale; regionale, en continentale integratie. Dit combineert goed met het nieuwe Albanese model van 'Albanees Europeanisme', en verklaart tevens hoe in afgelopen jaren de aandacht is verschoven van de oude Albanese (grenzen) Kwestie naar het belang van (NAVO-lid) Albanië als verdediger van de Euro-Atlantische buitengrenzen. Echter: ook al hebben (etnisch) Albanese in de Balkan hun focus gewijzigd, en hun blikveld verruimd, de 'Albanosfeer' - binnen het grotere geheel van 'ongedeeld Europa', waarbij nationale grenzen niet langer van essentieel belang zijn - betreft vooralsnog een voornamelijk theoretisch model. Een *reality check*, op basis van onderhavig onderzoek, leert dat de Albanese Kwestie absoluut nog géén afgerond hoofdstuk (van de Albanese; regionale, en Europese geschiedenis) betreft. Het geeft aan dat de Albanese factor in Zuidoost Europa actueel is, en wellicht óók nog blijft.

Albanië zal zich op nationaal niveau nóg meer moeten ontwikkelen, en zichzelf beter naar de buitenwereld moeten presenteren. Tegelijk moet er óók een *attitude change* komen vanuit de internationale gemeenschap. Noord Amerika en West Europa zijn (vanaf 1999) het Albanese volk wéér als probleemfactor gaan zien, toen *Global Powers*-belangen niet langer synchroon liepen met de belangen van het Albanese volk. Dat gebeurde juist op een moment dat etnisch Albanezen opkwamen voor vestiging van ‘Westerse’ waarden en normen in de Balkan regio. Dit ‘meten met twee maten’ van de internationale gemeenschap (onder het motto “principes zijn mooi, en functioneel, maar wel op voorwaarde dat het óns allemaal uitkomt”) heeft in de Balkan al véél schade aangericht, en dient te verdwijnen. Daar lijkt consensus over te bestaan. Er bestaat óók regionale consensus dat opkomend nationalisme de grootste bedreiging vormt, en eveneens dient te verdwijnen. Nationale kwesties kunnen binnen een Pan-Europese context ondergeschikt blijven, en via toenemende Euro-Atlantische samenwerking worden opgelost, mits daadwerkelijk de héle Westelijke Balkan binnen Europa wordt geïntegreerd. Dat is (nog) niet het geval. Dit dient derhalve op alle mogelijke manieren te worden bevorderd. Nationaal belang, óók een dispuut als de Grieks-Macedonische naamkwestie, dient hiervoor te wijken.

Albanië moderniseert en integreert reeds razendsnel. De oude correlatie tussen identiteit en isolement verdwijnt snel, wat leidt tot positiever imago. De oude patriarchaal-tribale sociale stratificatie, evenals het traditionele gecodificeerde Albanese gewoonterecht, is inmiddels al ingeruild voor het egalitaire ‘Albaanese-Europese burgerschap’ en het *acqui communautaire*. Dat betekent in de huidige praktijk dat Albanese identiteit en tradities bewaard blijven, en dat nationalisme en isolationisme verdwijnen. Het nieuwe verschijnsel ‘Albaanese-Europeanisme’ betekent géén identiteitsverlies, doch eerder ‘dubbele identiteit’ (en daarmee identiteitswinst). Het is in feite een model voor de héle regio Zuidoost Europa. Zo wordt het streven naar Groot Albanië, evenals een centraal machtscentrum voor het Albanese volk in de Balkan, overbodig. Er kunnen meerdere ‘Albaanese’ entiteiten bestaan, met meerdere ‘Albaanese’ centra (Tiranë; Prishtinë, en Tetovë). Dat doet denken aan de oude Ottomaanse overheersing, maar de ‘*Pax Ottomanica*’ ging uit van een opgelegd systeem, op basis van religieuze ongelijkheid; strikte grenzen, én grote repressie. De ‘*Pax Europaea*’ gaat uit van politiek-militaire en economische gelijkheid, waarbij religie niet van belang is. Het geloof van de Europeanen is het Europeaan zijn (Europeanisme). Het zal nog wel even duren voordat het Albanese volk als ‘Europees’ en ‘gelijk’ wordt gezien. Oude visies als ‘slechts een geografische expressie’ en ‘achtergebleven uithoek van Europa’ zijn ondertussen ruimschoots door de werkelijkheid gefalsificeerd. *Facts & figures* zijn beter en breder beschikbaar. Toch resteert een nobele taak voor de politiek; de journalistiek, én de historische wetenschap, om tot betere beeldvorming en bewustwording te komen (zodat met een objectieve blik kan worden gekeken naar het Albanese volk en haar ‘Albaanese land’). Tegelijk zal het Albanese volk de inwilliging van haar wensen via politieke kanalen moeten zien te bereiken. Dat de Albanezen bijna géén geschiedenis kennen van *good governance* en democratische organisatie, en in modern Albanië *political paralysis* in plaats van politiek pluralisme de boventoon voert, betreft slechts een tijdelijke achterstand. Europese grootmachten zijn grotendeels hiervoor verantwoordelijk. Om die reden zal ‘Europa’ Albanië en de etnisch Albanezen van Zuidoost Europa moeten helpen, om die achterstand in te halen. Daarbij is het van eminent belang dat men binnen de regio Zuidoost Europa, en het bredere Europese continent, ‘de Albaanese zaak’ niet alleen goed kent doch deze ook helder definieert.

Albanese gebieden; definitie Albanese Kwestie, en nieuw Albanees historisch perspectief

Onderzoekers waren/zijn vaak onduidelijk *c.q.* onjuist in hun geografische aanduidingen, bij de bespreking van het Albanese volk. Desondanks bestaat géén discussie meer over Albanese grenzen, en resteert weinig discussie over ‘Albanees gebied’ (en het gegeven dat daarbinnen voornamelijk Albanees wordt gesproken, en de Albanese identiteit prominent wordt beleefd). Er bestaat consensus over de geografische ramificaties van ‘Albanees gebied’ in de Balkan, evenals consensus over de territoriale integriteit van de staten waar etnisch Albanen wonen. Er bestaat potentie om de Albanese gebieden te doen uitgroeien tot een ‘Albanosfeer’, waar slechts sprake is van cultureel-economische coöperatie en géén plaats is voor nationalisme.

De Albanese Kwestie kenmerkt zich door de ontwikkeling dat de aloude Albanese gebieden van Zuidoost Europa (na het uiteenvallen van het Ottomaanse Rijk, aan het begin van de twintigste eeuw) niet werden verenigd tot één grote, onafhankelijke, nationale staat - op basis van culturele; etnische; linguïstische; religieuze, en andere criteria die elders in de Balkan wél tot autonome, en spoedig ook onafhankelijke, staten hadden geleid - doch slechts resulteerden in een sterk ingeperkte, hooguit autonoom bedoelde, *nation-state* Albanië (terwijl omliggend Albanees gebied, met grof geweld, werd toegevoegd aan territoir van Orthodoxe buurlanden). Genoemde ontwikkeling kent zowel de nodige oorzaken, als diverse - ingrijpende - gevolgen. Het probleem wordt gepercipieerd als een groot onrecht, dat het Albanese volk is aangedaan.

Een ‘nieuwe’ - door gebruikers niet nader gedefinieerde - Albanese Kwestie lijkt in literatuur uit het luchtledige te verschijnen, en pas te beginnen ná de ‘Kosovo Oorlog’. Men gaat niet langer uit van een Albanees volk dat in het verleden onheus is bejegend, maar van etnisch Albanen die onheuse methoden hanteren om hun belangen te behartigen en oude grieven op te heffen. Hierbij wordt uitgegaan van een nationalistisch streven, richting een Groot Albanië.

Eeuwenlang waren Albanese wensen gericht op regionale mobiliteit; bevordering en behoud van Albanese identiteit (via onderwijs in, en vrij gebruik van, de Albanese taal; gebruik van nationale symbolen, en al het andere dat hoort bij het Albanisme) plus gelijke behandeling. Men heeft in dit opzicht nu de hoop gevestigd op het ‘Albanees Europeanisme’. Het succes van een dergelijk nieuw historisch perspectief wordt medebepaald door algemene kennis van het Albanese verleden, waaronder de speciale geschiedenis van de Albanese Kwestie. Er is in dit opzicht voor historici nog véél te bereiken, door dit nationale grenzenprobleem op facetten verder uit te diepen, óf om een andere onbegrepen episode uit de boeiende Albanese historie (zoals die van het naoorlogse communistische regime, inclusief de periode van het Albanese isolement) nader te onderzoeken. Hopelijk daagt het onderhavige onderzoek hiertoe direct uit.

Hans A. van den Berg

Woerden, juli 2012

Lijst met Afkortingen

AKSh	<i>Armata Kombëtare Shqiptare</i> (Albanees Nationaal Leger, doch niet het staatsleger van Albanië maar splinterbeweging opgezet vanuit Albanië, onder meer actief in Kosovo en Macedonië; in het Macedonisch bekend als ANA, <i>Albanskata Nacionalna Armija</i>);
ARI	<i>Armata Republikane të 'Ilirides'</i> (Leger van de Republiek 'Illyrida', splinterbeweging in Macedonië);
ARM <i>c.s.</i>	<i>Armija na Republika Makedonija</i> (Leger van de Republiek Macedonië). <i>cum suis</i> , <i>i.e.</i> 'met de zijnen' of (voor <i>cum sociis</i>) 'met zijn deel- of lotgenoten';
<i>c.q.</i>	<i>casu quo</i> ('in welk geval', doch vaak ook in betekenis van 'en' of 'of');
CVSE	Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa;
DPA	<i>Demokratska Partija na Albancite</i> ; in het Albanees: <i>PDSH, Partia Demokratike Shqiptare</i> (Democratische Albanese Partij, in Macedonië);
DPS	Democratische Partij van Socialisten (in Montenegro; in het Montenegrijns: <i>Demokratska Partija Socijalista Crne Gore</i>);
DUI / BDI	<i>Demokratska unija za integracija</i> ; in het Albanees: <i>Bashkimi Demokratik për Integrim, BDI</i> (Democratische Unie voor Integratie, in Macedonië);
GSZ	<i>Ground Safety Zone</i> (veiligheidsgebied rondom Kosovo);
IBC	<i>International Boundary Commission</i> (Internationale Grenzen Commissie, in Albanië);
ICC	<i>International Control Commission</i> (Internationaal Beheer Commissie, in Albanië);
ICJ	<i>International Court of Justice</i> (Internationaal Gerechtshof);
ICO	<i>International Civilian Office</i> , in Kosovo, sinds 28 februari 2008, o.l.v. Pieter Feith, ter begeleiding en advisering voor een Europese toekomst;
IDP(s) <i>i.e.</i>	<i>Internally Displaced Person(s)</i> (Vluchteling/en binnen eigen land); <i>id est</i> (letterlijk 'dat is'; ook 'dat wil zeggen'; 'met name'; 'namelijk');
JNA	<i>Jugoslovenska Narodna Armija</i> (Joegoslavische Volksleger, later VJ);
EU	Europese Unie;
EUMM	Europese Unie Monitor Missie';
FRJ	Federale Republiek Joegoslavië;
FYROM	<i>Former Yugoslav Republic of Macedonia</i> (Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië);
KFOR	<i>Kosovo Force</i> (NAVO troepenmacht in Kosovo/a);
km²	vierkante kilometer;
KPC	<i>Kosovo Protection Force</i> , met burgertaken in het na-oorlogse Kosovo;
LAOS	<i>Laikós Orthódoxos Synagermós</i> (Orthodoxe Volksbeweging, in Griekenland);
LDK	<i>Lidhja Demokratike e Kosovës</i> (Democratische Liga van Kosova);
MP	Minister-President;
MUP	<i>Ministarstvo unutrasnjih poslova</i> (Ministerie van Binnenlandse Zaken, in Joegoslavië);
MVR	<i>Ministerstvo za vnatresni raboti</i> (Ministerie van Binnenlandse Zaken, in Macedonië);
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie;
NGO	Niet-gouvernementele organisatie;
OFA	<i>Ohrid Framework Agreement</i> (Raamwerk Akkoord van Ohrid);

OVSE	Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa;
PDP / PPD	<i>Partija za Demokraski Prosperitet</i> ; Albanees: <i>Partia për Prosperitet Demokratik</i> , <i>PPD</i> (Partij voor Democratische Welvaart, in Macedonië);
PMB(-gebied)	regio van Preševo; Medveđa, en Bujanovac (in Zuid Servië);
PR	<i>Public Relations</i> ;
RPG(s)	<i>Rocket Propelled Grenade</i> (Granaatwerper/s, meestal <i>RPG-7</i>);
SAO	Stabilisatie en Associatie Overeenkomst;
SDSM	<i>Socijal-Demokraski Sojuz na Makedonija</i> (Sociaal Democratische Unie van Macedonië);
SECI	<i>Southeast European Cooperative Initiative</i> , begonnen als regionaal samenwerkingsproces en inmiddels - te Boekarest – geïstitutionaliseerd tot <i>SELEC</i> (<i>Southeast European Law Enforcement Center</i>);
SEECF	<i>South East European Co-operation Process</i> (Balkan samenwerking, in 1996 gestart op initiatief van Bulgarije; complementair aan het Stabiliteitspact; het <i>SECI</i> , en het EU-Stabilisatie en Associatie Proces);
SEEU	<i>South East European University</i> (Universiteit in Tetovo, Macedonië);
UÇÇ	<i>Ushtria Çlirimtare e Çamërisë</i> (Bevrijdingsleger van Çamëria, in Griekenland);
UÇK	<i>Ushtria Çlirimtare e Kosovës</i> (Bevrijdingsleger van Kosova);
UÇK-M	<i>Ushtria Çlirimtare Kombëtare</i> (Nationaal Bevrijdingsleger, Macedonië, in het Macedonisch bekend als <i>ONA: Osloboditelna Narodna Armija</i>);
UÇPMB	<i>Ushtria Çlirimtare e Preshevës, Medvegjës dhe Bujanocit</i> (Bevrijdingsleger van Preševo; Medveđa, en Bujanovac in Zuid Servië);
UNMIK	<i>United Nations Interim Administration Mission in Kosovo</i> (VN-Bestuur in Kosovo, op basis van ‘ <i>UNSC Resolution 1244</i> ’, van 1999);
UNPREDEP	<i>United Nations Preventive Deployment Force</i> (verving - per 31 maart 1995 - UNPROFOR, met eveneens mandaat om ontwikkelingen in de grensstreek van Macedonië te monitoren en te rapporteren, vooral daar waar haar regionale stabiliteit en nationaal territorium bedreigd werd);
UNPROFOR	<i>United Nations Protection Force</i> (VN-vredesmacht in voormalig Joegoslavië, actief op het territorium van het huidige Bosnië-Herzegovina; Kroatië, en Macedonië);
UNSC	<i>United Nations Security Council</i> (VN Veiligheidsraad);
VJ	<i>Vojska Jugoslavije</i> (Joegoslavisch Leger, opvolger van het <i>JNA</i>);
VMRO(-DPMNE)	<i>Vnatreshna Makedonska Revolucionerna Organizacija-Demokraska Partija za Makedonsko Nacionalno Edinstvo</i> (Interne Macedonische Revolutionaire Organisatie-Democratische Partij voor Macedonische Nationale Eenheid, conservatieve partij in Macedonië);
VN	Verenigde Naties;
WEU	West Europese Unie;
W.O. I.	Eerste Wereldoorlog;
W.O. II.	Tweede Wereldoorlog.

Eindnoten Hoofdstuk 1 tot en met 4

Hoofdstuk 1

- [1] Elsie², p. xxxv; Gloyer, p. 3; Kagie, p. 5; Van der Ploeg, p. 10; Internet, via:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html> (bezocht: 19 juni 2008)
<http://www.fco.gov.uk/en/about-the-fco/country-profiles/europe/albania?profile=geography&pg=5> (bezocht: 20 juni 2008)
<http://www.infoplease.com/ipa/A0107268.html> (bezocht: 20 juni 2008)
<http://www.albaniantourism.com> (bezocht: 28 juni 2008)
http://www.irb-cisr.gc.ca/en/research/publications/index_e.htm?docid=360&cid=14 (bezocht: 28 juni 2008)
- [2] Officieel: *Republika Crna Gora*. De oorspronkelijke (Venetiaanse) benaming van dit land - ‘Montenegro’ - betekent in het Nederlands ‘Zwarte Berg’ (net als in het Montenegrijns-Servische ‘*Crna Gora*’, en het Albanees: ‘*Mali i Zi*’). Zie verder Hoofdstuk 4 (“*Albanese Kwestie*”) sectie “*Montenegro: de ‘afwezige’ Albanese Kwestie*”.
- [3] Castellan, p. 15; Gloyer, p. 3; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 13; Van de Veen¹, p. 12; Internet, via:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html> (bezocht: 19 juni 2008)
- [4] Castellan, p. 15 en 16; Kagie, p. 10; Kamminga, p.16 t/m 19; Klooster, p. 7; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 11 en 13; Van de Veen¹, p. 11 en 12; Internet, via:
<http://www.infoplease.com/ipa/A0107268.html> (bezocht: 20 juni 2008)
<http://www.landenweb.net/albanie> (bezocht: 25 juni 2008)
- [5] Bideleux en Jeffries, p. 22 en 23; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 13; Van de Veen¹, p. 15; Internet, via:
<http://www.landenweb.net/albanie> (bezocht: 25 juni 2008)
- [6] Castellan, p. 16; *Hartë Rrugore Shqipëria/Albania Road Map, Ministry of Tourism, Culture Youth and Sports/ Albanian National Tourism Organisation, Tiranë, 2007*; Internet, via:
www.albaniantourism.com (bezocht: 28 juni 2008)
<http://www.infoplease.com/ce6/world/A0856538.html> (bezocht: 28 juni 2008)
http://www.inweb.gr/workshops/sub_basins/9_Aoos.html (bezocht: 11 juli 2008)
- [7] Castellan p. 16; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 13.
- [8] Gloyer p. 3; Van der Ploeg, p. 24; Internet, via:
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/01/11/feature-02 (bezocht: 11 januari 2012)
- [9] Internet, via: (bezocht: 20 juni 2008)
<http://www.fco.gov.uk/en/about-the-fco/country-profiles/europe/albania?profile=geography&pg=5>
- [10] Gloyer, p. 3; Van de Veen¹, p. 13.
- [11] Internet, via:
<http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html> (bezocht: 19 juni 2008)
- [12] Internet, via:
<http://wikitravel.org/en/Albania> (bezocht: 17 juli 2008)
<http://www.lonelyplanet.com/worldguide/albania> (bezocht: 17 juli 2008)
<http://www.lonelyplanet.com/worldguide/albania> (bezocht: 17 juli 2008)
<http://wikitravel.org/en/Albania> (bezocht: 17 juli 2008)
http://www.worldtravelguide.net/country/4/country_guide/Europe/Albania.html (bezocht: 17 juli 2008)
<http://www.virtualtourist.com/travel/Europe/Albania/TravelGuide-Albania.html> (bezocht: 17 juli 2008)
<http://www.travelnotes.org/Europe/albania.html> (bezocht: 17 juli 2008)
<http://travel.nytimes.com/travel/guides/europe/albania/overview.html> (bezocht: 17 juli 2008)
<http://www.albania-holidays.com/> (bezocht: 17 juli 2008)
- [13] Castellan, p. 17 en 18; Gloyer, p. 3; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 13 t/m 16; Van de Veen¹, p. 12.

- [14] Internet, via: <http://www.minbuza.nl/nl/reizenlanden/landen.Albani-.html> (bezocht: 22 juni 2008)
<http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html> (bezocht: 22 juni 2008)
- [15] Van de Veen¹, p. 22 en 23; Internet: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Albani%C3%AB> (bezocht: 22 juni 2008)
- [16] Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 13; Van de Veen¹, p. 21 en 22.
- [17] Castellán, p. 18 en 19; Gawrych, p. 21; Prekpalaj, p. 240 en p. 317; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 18.
- [18] Bideleux en Jeffries p. 22; Glenny¹, p. 23; Glenny², p. 168 en 169; Poulton, p. 193 t/m 203; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 18; Van de Veen¹, p. 25 t/m 27; Pettifer en Vickers, p. 186 t/m 208; Internet, via: <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html> (bezocht: 19 juni 2008)
<http://www.fco.gov.uk/en/about-the-fco/country-profiles/europe/albania?profile=today&pg=1> (20 juni 2008)
<http://www.nationsonline.org/oneworld/albania.htm> (bezocht: 20 juni 2008)
<http://www.culturalpolicies.net/web/albania.php?aid=421> (bezocht: 6 maart 2009)
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2010/06/09/nb-12
 (bezocht: 10 juni 2010)
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2010/09/20/nb-01
 (bezocht: 20 september 2010)
- [19] Dat wil uiteraard niet zeggen dat er over andere delen van het land, zoals het zuiden van Albanië, geen boeken te vinden zijn. Integendeel. Een voorbeeld van literatuur over het zuiden van Albanië c.q. het noorden van Griekenland is Winnifrieth's "*Badlands-Borderlands, A History of Southern Albania / Northern Epirus*".
- [20] Pettifer¹, p. 147.
- [21] Gjeçov, p.14; Prekpalaj, p. 49.
- [22] Destani en Tomes, p.10; Prekpalaj, p. 49.
- [23] De voorafgaande paragrafen zijn voornamelijk gebaseerd op Klooster (p. 15 t/m 17) en Shanaj en Verstegen, in: Slootweg (p. 21 en 22).
- [24] Elsie¹, p. 149 en 150; Van der Ploeg, p. 10, en 79 t/m 96.
- [25] Elsie¹, p. 146 en 147; Klooster, p. 15 t/m 17.
- [26] Elsie¹ p. 147; Klooster, p. 16.
- [27] Elsie¹ p. 43 t/m 45; Fabius, p. 141 t/m 150; Gawrych, p. 30; Klooster, p. 16 en 17; Prekpalaj, p. 214; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 21 t/m 29.
- [28] Destani en Tomes, p. 10; Durham, p. 19 t/m 38; Gjeçov, p. 130 t/m 150.
- [29] Elsie¹, p. 147; Gjeçov, p. 38; Klooster, p. 15 en 16.
- [30] Internet, via:
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2008/09/30/nb-08
 (bezocht: 30 september 2008)
- [31] Bideleux en Jeffries, p. 26; Elsie², p. 255 t/m 257; Glenny², p. 168; Klooster, p. 24; Malcolm, p. 31; Mallory, p. 73 en 74; Van der Ploeg, p. 97 en 98. Zie voor een kaart met de Albanese dialecten: Internet, via:
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Dialects_of_the_Albanian_Language.png (bezocht: 20 september 2008)
- [32] Detrez¹, p. 22 en 23; Pettifer¹, p. 188 en 189; Stavrianos, p. 17 en 18; Kaplan, p. 43 en 44; Internet, via:
<http://www.law.fsu.edu/library/collection/limitsinseas/ibs113.pdf> (bezocht: 25 september 2010)
http://www.setimes.com:80/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2009/01/08/feature-03
 (bezocht: 9 januari 2009)

- [33] Klooster, p. 24; Newmark, p. 6; Van de Veen1, p. 27 en 28; Van de Veen2, p. 25; Internet, via:
<http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html> (bezocht: 19 juni 2008)
<http://www.fco.gov.uk/en/about-the-fco/country-profiles/europe/albania?profile=today&pg=1>
 (bezocht.: 20 juni 2008)
- [34] Diverse bronnen gaan uit van deze stelling. Bijvoorbeeld: Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 21.
- [35] Internet, via: <http://vargmal.org/dan1628> (bezocht: 27 september 2008)
- [36] Kolind, p. 189 t/m 191, en p. 228 en 229; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 20.
- [37] Poulton, p. 24.
- [38] Shanaj en Verstegen, in: Slootweg (p. 20); Internet, via:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html> (bezocht: 19 juni 2008)
<http://www.fco.gov.uk/en/about-the-fco/country-profiles/europe/albania?profile=today&pg=1>
 (bezocht: 20 juni 2008)
<http://www.minbuza.nl/nl/reizenlanden/landen.Albani-.html> (bezocht: 22 juni 2008)
<http://vargmal.org/dan1628> (bezocht: 27 september 2008)
<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2006/71364.htm> (bezocht: 10 oktober 2008)
- [39] Castellan, p. 8; Jansen, p. 161; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 18.
- [40] Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 18.
- [41] Castellan, p. 9; Klooster, p. 12.
- [42] Hodgkinson, p. 53.
- [43] Elsie1, p. 17.
- [44] Castellan, p. 68; Kagie, p. 6; Van der Ploeg, p. 37 t/m 40.
- [45] Kagie, p. 9; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 20; Went, p. 101 t/m 111.
- [46] Castellan, p. 111; Kagie, p. 13; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 45; Shanaj en Verstegen, in: Slootweg, p. 20; Went, p. 101 t/m 111; Internet, via: <http://vargmal.org/dan1628> (bezocht: 27 september 2008)
- [47] Elsie2, p. 431 t/m 433; Klooster, p. 25; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 45; Stavrianos, p. 501; Internet, via: <http://vargmal.org/dan1628> (bezocht: 27 september 2008)
- [48] Bideleux en Jeffries, p. 22 en 23; Van den Berg1, p. 49 t/m 57.
- [49] Bideleux en Jeffries, p. 23; Castellan, p. 11 en 12; Elsie1, p. 421; Elsie2, p. 254 en 255, plus p. 362 en 363; Hockenos, p. 175 t/m 177; Gawrych, p. 15; Klooster, p. 24 en 26; Stavrianos, p. 497; Van de Veen1, p. 22, Vickers1, p. 9; eigen betrokkenheid bij Albanees-Nederlandse samenwerking; Internet, via:
http://en.wikipedia.org/wiki/Albanians_in_Greece (bezocht: 5 juli 2008)
http://en.wikipedia.org/wiki/Albanians_of_Romania (bezocht: 11 juli 2008)
 Zie, voor een omschrijving van de Albanese gebieden, eindnoot 37 van Hoofdstuk 3 (“*Albanees Nationalisme*”).
 Zie ook Hoofdstuk 4 (“*Albanese Kwestie*”) eindnoot 156, voor meer details over Ali Pasha Tepelenë.
- [50] In **Hoofdstuk 1** (“*Albanië, land en volk*”) worden in het kort al enkele elementen van de culturele; etnische; nationale, en religieuze identiteit van het huidige Albanië aangestipt. Aan deze verschillende identiteiten wordt in **Hoofdstuk 2** (“*Geschiedenis van Albanië*”); **Hoofdstuk 3** (“*Albanees Nationalisme*”) en **Hoofdstuk 4** (“*Albanese Kwestie*”) nog aanvullende aandacht besteed. In Hoofdstuk 4 komt (Pan) Albanisme nog aan de orde.

Hoofdstuk 2

[1] Castellan, p. 9; Elsie2, p. 371; Kagie, p. 10 t/m 13; Kaplan, p. 44; Klooster, p. 13; Klooster, in; Slootweg, p. 26; Vickers1, p. 7.

[2] Castellan, p. 9; Elsie2, p. 219, 220 en 371.

[3] Bijvoorbeeld: Elsie2, p. 371.

[4] Elsie2, p. 371; Klooster, p. 13; Vickers1, p. 17.

[5] Elsie2, p. 371; Klooster, p. 13; Stavrianos, p. 45, plus p. 48 en 49; Internet, via:
http://nl.wikipedia.org/wiki/Timoer_Lenk (bezocht: 20 oktober 2008)

[6] Elsie2, p. 371; Vickers1, p. 7.

[7] Elsie2, p. 371; Klooster, p. 13.

[8] Elsie2 p. 371; Klooster, p. 13; Vickers1 p. 7 en 8.

[9] Castellan, p. 9; Elsie2, p. 371; Klooster, p. 13; Klooster, in; Slootweg, p. 26; Hodgkinson, (o.a.) p. 53; Taseva, in; Faber, p. 119; Vickers1, p. 7.

[10] Castellan p. 9; Elsie2, p. 371; Hodgkinson (diverse hoofdstukken); Jelavich, p. 34 en 35; Klooster, p. 13; Klooster, in; Slootweg, p. 26; Taseva, in; Faber, p. 119; Vickers1 p. 7 en 8.

[11] Elsie en Mathie-Heck, p. 401; Hupchick, p. 116; Kagie, p. 11; Vickers, p. 7 en 8; Internet, via:
http://mk.wikibooks.org/wiki/History_of_the_Macedonian_People_-_Ottoman_Rule_in_Macedonia
(bezocht: 20 oktober 2008)

[12] Een van de weinige vindplaatsen, die hier heel expliciet naar verwijst, betreft een Macedonische bron:
http://mk.wikibooks.org/wiki/History_of_the_Macedonian_People_-_Ottoman_Rule_in_Macedonia
(bezocht: 20 oktober 2008)

[13] Vickers1, p. 8.

[14] Elsie2, p. 372.

[15] *ibidem*

[16] Castellan, p. 9; Elsie2, p. 372; Kagie, p. 11 en 12; Klooster, p. 13; Klooster, in; Slootweg, p. 26.

[17] Castellan, p. 9; Elsie2, p. 142; Kagie, p.12; Klooster, p. 13.

[18] Klooster, in; Slootweg, p. 25 en 26.

[19] Klooster, p. 13.

[20] Elsie2, p. 409; Kagie, p. 12.

[21] Castellan, p. 9; Elsie2, p. 372; Klooster, p. 13; Vickers1 p. 8.

[22] Elsie2, p. 37; Klooster, p. 13.

[23] De Thopia familie betrof destijds een van de meest invloedrijke adellijke families in de Albanese gebieden.

[24] Klooster, p. 14.

[25] Van den Berg1, p. 55.

[26] Het beleg van het fort te Krujë zou eeuwen later (in 1970) de internationaal vermaarde Albanese schrijver Ismail Kadare inspireren tot de novelle “*Këshjtjella*”, dat zich laat vertalen als ‘Het Kasteel’ (en dat in 1974 - onder de titel “*De Regentrommen*” - in het Nederlands verscheen). In 1996 kwam hiervan een herziene versie uit.

- [27] Castellan, p. 9; Elsie2, p. 374 en 375; Kagie, p. 13; Klooster, p. 13 en 14; Klooster, in: Slootweg, p. 26.
- [28] Jelavich1, p. 25 t/m 27, plus 80 en 81.
- [29] Met de verovering van Gallipoli (in 1354) kregen de Turken vaste voet aan de grond, op de Europese wal van de Bosporus. Daarna volgde al snel het principe van het ene schaap over de dam, dat de rest doet volgen.
- [30] Hupchick, p. 105.
- [31] Gawrych, p. 21. Zie, voor details over de *dhimmi* status van niet-Moslims, eindoot 17 van Hoofdstuk 3.
- [32] Castellan, p. 9; Elsie2, p. 422; Kagie, p. 13; Klooster, p. 14; Vickers1, p. 9.
- [33] Castellan, p. 9 en 11; Gawrych, p. 8 t/m 35; Glenny2, p. 168 en 169; Klooster, p. 14; Taseva, in: Faber, p. 115 t/m 126.
- [34] Castellan, p. 9 en 10; Elsie2, p. 421; Gawrych p. 13 en 22; Klooster, p. 14; Norris, p. 33 en 34.
- [35] Gawrych, p. 13 en 21; Jelavich1, p. 362 en 363; Kagie, p. 13; Klooster, p. 21; Vickers1, p. 7 en 8, plus p. 26.
- [36] Gawrych, p. 23 t/m 28.
- [37] Gawrych, p. 28 t/m 36.
- [38] Gawrych, p. 22 en 23.
- [39] Castellan, p. 10; Van de Veen1, p. 34.
- [40] Castellan, p. 9; Elsie2, p. 422; Klooster, p. 14; Van de Veen1, p. 29.
- [41] Bideleux en Jeffries, p. 27; Castellan, p. 10; Elsie2, p. 421 en 422; Gawrych, p. 7 t/m 37; Jelavich1, p. 80 en 81; Kagie, p. 13; Klooster, p. 17 en 18; Klooster, in: Slootweg, p. 26 en 27; Poulton en Vickers, in: Poulton en Taji-Farouki, p. 139 t/m 170; Taseva, in: Faber, p. 115 t/m 126; Van de Veen1, p. 29 en 30; Vickers1, p. 11 t/m 31.
- [42] Elsie2, p. 422.
- [43] Bideleux en Jeffries, p. 26 en 27; Castellan, p. 9 en 10; Jelavich, p. 80 t/m 84; Klooster, p. 17 t/m 19; Taseva, in: Faber, p. 119 en 120; Van de Velde1, p. 28 t/m 30; Vickers1, p. 11 t/m 18; Wachtel, p. 57 t/m 60.
- [44] Klooster, p. 17; Stavrianos, p. 498; Mazower, p. 65; Van de Veen1, p. 29.
- [45] Castellan, p. 10; Elsie2, p. 421 en 422; Gawrych, p. 7 t/m 37; Jelavich1, p. 80 en 81; Klooster, p. 17 en 18; Klooster, in: Slootweg, p. 26 en 27; Poulton en Vickers, in: Poulton en Taji-Farouki, p. 139 t/m 170; Van de Veen1, p. 29 en 30.
- [46] Glenny2, p. 169; Lerner, Meacham en McNall Burns, p. 246 t/m 262.
- [47] Gawrych, p. 21 en 22.
- [48] Castellan, p. 10 en 11; Elsie2, p. 72; Van de Veen1, p. 34; Vickers1, p. 18 en 19.
- [49] Elsie2 p. 28; Glenny1, p. 22 t/m 25; Jelavich1, p. 362; Klooster, p. 21; Klooster, in: Slootweg, p. 27 en 28; Van de Veen1, p. 34 en 35; Vickers1, p. 19 t/m 25.
- [50] Castellan, p. 10 en 11; Jelavich1, p. 362 en 363; Klooster, p. 20 en 21; Klooster, in: Slootweg, p. 27 en 28; Van de Veen1, p. 34 t/m 36; Vickers1, p. 24 en 25.

Hoofdstuk 3

[1] Stavrianos, p. 496; Van den Berg², p. 23; Wachtel, p. 9.

[2] Castellan p. 11; Gerolymatos, p. 195; Jelavich¹, p. 275; Klooster, p. 25; Stavrianos, p. 321; Van de Veen¹, p. 36; Vickers¹, p. 13 en 33; Wachtel p. 52.

[3] Bideleux en Jeffries, p. 27; Castellan, p. 11 t/m 14; Kennedy, p. 17 t/m 139; Klooster, p. 22 en 23; Klooster, in: Slootweg, p. 28 en 29; Van de Veen¹, p. 36; Vickers¹, p. 13 t/m 18, en 24 t/m 27.

[4] Het voert te ver al deze ontwikkelingen hier nader toe te lichten, maar het handelt - onder meer - om de vele revoluties op het Europese continent (in het bijzonder die van 1848) naast, bijvoorbeeld, de Duits-Franse oorlogen. Onder meer Bartlett is hiertoe een uitstekende bron, voor zowel de Europese oorlogen (1854 - 1871) als de tijden van Europese vrede (1815 - 1854 en 1871 - 1914). Dit is óók van toepassing op de overgang van *Great Powers* naar *Global Powers*, maar dat valt verder buiten het centrale onderwerp van de Albanese Kwesitie.

[5] Hier wordt uitdrukkelijk het Balkan nationalisme uit de 19^e eeuw bedoeld, toen diverse etnische gebieden in Zuidoost Europa - waaronder de Albanese gebieden - het nationalisme overnamen van gebieden en/of landen elders in Europa (die al langer onder invloed stonden van de Verlichting plus andere stromingen en ideologieën). Het betreft hier dus niet het moderne Balkan nationalisme, dat in de 20^e eeuw (en meer in het bijzonder de jaren 1990) de kop opstak, vooral als gevolg van het uiteenvallen van de toenmalige Federale Republiek Joegoslavië.

[6] Crampton, p. 46 t/m 119; Detrez², p. 43 t/m 45; Dimitrov, p. 239 t/m 305; Elsie en Mathie-Heck, p. 411; Hupchik, p. 219 t/m 233; Glenny¹, p. 23; Gerolymatos, p. 196 t/m 198; Jelavich¹, p. 235 t/m 299; Klooster, p. 22; Morrison, p. 21 t/m 29; Schuman, p. 18 t/m 21; Stavrianos, p. 319; Vickers¹, p. 24 t/m 28, en p. 32 t/m 34.

[7] Jelavich¹, p. 171 t/m 229.

[8] Van den Berg¹, p. 54.

[9] Glenny², p. 227 en 228; Poulton, p. 57; Vickers, p. 13 t/m 15.

[10] Die manifestatie bestond enerzijds uit een *culturele* bewustwording, en anderzijds uit een *nationale* bewustwording. De nationale bewustwording kende op haar beurt weer een aantal stromingen, waaronder een vreedzame nationalistische stroming evenals een gewelddadige nationalistische stroming (in de zin van het toepassen van guerrilla tactieken, en andere vormen van georganiseerd geweld). Déze stroming wordt wel de extremistische stroming genoemd. Het heeft niets van doen met (Islamitisch) fundamentalisme, maar is louter gestoeld op toepassing van georganiseerd geweld als preferente methode om vooraf gestelde doelen te bereiken.

[11] Glenny², p. 227; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 33 t/m 48; Stavrianos, p. 501 en 502; Vickers¹, p. 14.

[12] Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 34.

[13] Deze allitererende zin over Macedonië is vrijwel letterlijk overgenomen uit “*De Albanezen in Macedonië*” (Van den Berg¹, p. 49). De navolgende zin, over de wrange vruchten van de *macédoine des fruits*, is hier echter voor het eerst toegevoegd. Beide zinnen zijn in elk geval het intellectuele eigendom van één en dezelfde auteur.

[14] Stavrianos, p. 496.

[15] Wachtel, p. 5, 6 en 53.

[16] Het betreft een regio waar vier van 's werelds grootste opeenvolgende beschavingen (het Griekenland uit de Oudheid; het Romeinse Rijk; het Byzantijnse Rijk, en het Ottomaanse Rijk) elkaar overlaptten; waar grenzen telkens veranderden; waar etnische groepen zich veelvuldig verplaatsten, binnen en buiten gestelde grenzen; waar gebied zich zeer landelijk - in plaats van stedelijk - ontwikkelde; waar men weinig algemeen verbreid onderwijs kende; waar men over beperkte mogelijkheden beschikte om de eigen taal te ontwikkelen (althans binnen de eigen etnische gebieden); waar geen enkele cultuur of etniciteit volledig dominant was, en waar diverse godsdiensten - verspreid en gemengd - aanwezig waren, binnen de verschillende gebieden van Zuidoost Europa. Dit heeft - naast de in de basistekst al genoemde kenmerken - bijgedragen aan het bijzondere ‘Balkan karakter’.

[17] Glenny², p. 93 t/m 95, en p. 111 t/m 114; Jelavich¹, p. 48 t/m 53; Hupchick, p. 133 t/m 143, en p. 241 t/m 267; Stavrianos, p. 384 t/m 388; Stoianovich, p. 131 en 132; Vickers¹, p. 11 t/m 31; Wachtel, p. 59 t/m 61.

[18] Dittrich, in: Wessels en Bosch, p. 433 en 434.

[19] Albanese Academie van Wetenschappen, p. 6 en 7; Jelavich¹, p. 332 en 333; Schuman, p. 67 t/m 80.

[20] Dittrich, in: Wessels en Bosch, p. 438; Wachtel, p. 6 en 7.

[21] Er was de Europese grootmachten zéér veel aan gelegen het Ottomaanse Rijk op een gecontroleerde manier uiteen te doen vallen, om zodoende continentale chaos en anarchie te voorkomen. Verder opereerden de *Great Powers* eerst en vooral vanuit hun eigen - onderling vaak tegengestelde - belangen. Zo zagen zij graag kleine (Christelijke) Balkanstaten ontstaan, die daarna bij voorkeur binnen de eigen invloedssfeer werden getrokken. Door het Turkse Rijk een versnelde *imperial decline* te bezorgen; door het nationalisme in Zuidoost Europa sterk te bevorderen, en door de nieuwe onafhankelijke Balkan staten speelbal te laten worden van de belangen van de *Great Powers*, dragen de betrokken landen een (grote) indirecte verantwoordelijkheid voor tal van gruweldaden en menselijke tragedies die zich veelvuldig op het Balkan schiereiland afspeelden, in de 19e; 20e, én 21e eeuw.

[22] De Grieken; Italianen, en Roemenen grepen voor hun historische nationale bewustwording terug naar de Oudheid. De Albanezen; Bulgaren; Montenegrijnen, en Serviërs richtten zich echter vooral op de Middeleeuwen. Via dit 'historisch nationalisme', en de hieraan gekoppelde mythevorming, werd een voedingsbodem geschapen voor inter-etnische en interstatelijke conflicten en oorlogen. Bekende Balkanmythes betreffen, onder meer, die van (de Servische) Prins Lazar, en (de Albanese) Prins Skënderbeg. Balkanmythes worden nog steeds gecreëerd. Zo is er recent (in de Republiek Kosovo) een ware mythecultus ontstaan rond de persoon van Adem Jashari (een Kosovaars-Albanese 'held', die het gewapende verzet tegen de Servische onderdrukkers van de etnisch Albanese inwoners in de toenmalige Servische provincie Kosovo ontketende, en zo een grondlegger werd van het UÇK).

[23] Waar Griekenland relatief snel (zo rond 1920) een mono-etnische staat werd, en tegenwoordig het bestaan van nationale minderheden op haar territorium zelfs volledig ontkend, volgden pas later (in de jaren 1950) landen als Albanië; Bulgarije, en Roemenië in het (merendeels) verliezen van hun 'Balkan karakter'. Dat wil overigens niet zeggen dat daarmee hun nationale vraagstuk, waaronder de Albanese Kwestie, ondertussen al was opgelost. De Albanezen bleven ook ná de jaren 1950 verspreid wonen, over meerdere nationale staten, in Zuidoost Europa.

[24] In Van den Berg³ ("*Cultural Diversity in Europe*") geven auteurs (begin jaren 1990) aan dat dit afbrokkelen van de culturele diversiteit in de Balkan nog lang niet zo sterk aan de orde was als eind 20^e eeuw/begin 21^e eeuw.

[25] Castellan, p. 11 en 12; Elsie², p. 434 en 435; Klooster, p. 22 t/m 27; Poulton, p. 57; Vickers¹, p. 27 t/m 31.

[26] Castellan p. 11 t/m 14; Elsie², p. 362 en 363, plus p. 434 en 435; Gawrych, p. 20; Klooster, p. 26; Kostovicova, p. 73 t/m 86; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 40 en 41; Vickers¹, p. 24 t/m 28.

[27] Bideleux en Jeffries, p. 27 t/m 29; Castellan, p. 12; Elsie², p. 239 en 240; Gawrych, p. 20; Klooster, in: Slootweg, p. 28; Stavrianos, p. 496 t/m 511; Van de Veen¹, p. 28.

[28] Elsie² p. 151 t/m 154; Klooster, p. 23 t/m 25; Vickers¹, p. 28.

[29] Castellan, p. 11 t/m 14; Elsie², p. 360 en 361; Gawrych, p. 1 en 2; Klooster, p. 22 t/m 27; Klooster, in Slootweg: p. 28; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 33 t/m 48; Stavrianos, p. 496 t/m 511; Van de Veen¹, p. 36; Vickers¹, p. 27 en 28.

[30] Dittrich, in: Wessels en Bosch, p. 439; Poulton, p. 57 t/m 59. Zie ook hoofdstuk 4, eindnoot 151 en verder.

[31] Castellan, p. 20 en 21; Elsie², p. 81; Klooster, p. 24; Stavrianos, p. 502 t/m 506.

[32] Jelavich, p. 363 en 364; Klooster, in: Slootweg, p. 28; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 39; Stavrianos, p. 502 t/m 508; Van de Veen¹, p. 36.

[33] Stavrianos, p. 504.

[34] Castellan, p. 14; Klooster, p. 26 en 27.

[35] Jelavich², p. 87 en 88; Klooster, p. 22; Stavrianos, p. 508 en 509; Van de Veen¹, p. 36 t/m 39.

- [36] Minoski, in: Faber, p. 68.
- [37] Albanese Academie van Wetenschappen, p. 6; Gawrych, p. 220 en 221; Jelavich², p. 85.
- [38] Klooster, p. 21; Klooster, in Slootweg, p. 28; Van de Veen¹, p. 36; Winnifrith, p. 101 t/m 109.
- [39] Die steden waren niet werkelijk Albanese steden, in de zin van ‘steden in Albanië’ (dat bestond immers in moderne vorm pas vanaf 28 november 1912) maar betroffen bepaalde - op de Turken heroverde - steden uit de Albanese gebieden, met vooral etnisch Albanese inwoners (vallend onder *vilayet Kosova*, waarvan Skopje toen hoofdstad was). Tegenwoordig is Skopje de hoofdstad van Macedonië; is Prishtinë de hoofdstad van Kosova, en is Tetovë de belangrijkste stad van het westelijke (etnisch Albanese) deel van de Republiek Macedonië.
- [40] Onder meer Castellan (p. 10 en 11); Gawrych (p. 1 t/m 8); Klooster (p. 20 en 21); Klooster, in: Slootweg (p. 27 en 28) en Van de Veen¹ (p. 34 t/m 36) verwijzen naar het klimaat waarin Albanees nationalisme kon groeien.
- [41] Stavrianos, p. 500; Vickers¹, p. 15 en 16.
- [42] Bideleux en Jeffries, p. 26; Elsie², p. 253 t/m 257; Glenly², p. 168 en 169; Klooster, p. 24; Lerner, Meacham en McNall Burns, p. 246 t/m 262; Mallory, p. 73 en 74; Malcolm, p. 31; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 39; Van de Veen¹, p. 28; Vickers¹, p. 27.
- [43] Jelavich¹, p. 363.
- [44] Castellan, p. 12; Klooster, in: Slootweg, p. 28.
- [45] Zie Hoofdstuk 1 (“*Albanië, land en volk*”) eindnoot 31 en eindnoot 47 (taalbevordering), plus Hoofdstuk 2 (“*Geschiedenis van Albanië*”) eindnoot 46 (taalverbod) en voorts Hoofdstuk 3 (“*Albanees Nationalisme*”) eindnoten 25 t/m 27 (over taalbevordering) en ook nog de hierna volgende eindnoot (46) van Hoofdstuk 3.
- [46] Stavrianos, p. 501 t/m 505.
- [47] Anderson, p. 183 en 243; Gildea, p. 421 en 422.
- [48] Castellan, p. 11 en 12; Elsie², p. 239 en 240; Gawrych, p. 20.
- [49] Vickers¹, p. 24.
- [50] Glenly², p. 228.
- [51] Vickers¹, p. 9 t/m 14.
- [52] De *Porte* faalde, onder meer, omdat zij niet in staat bleek de belangen te beschermen van de Albanese districten, die voor meer dan 70 % aanhanger van de eigen Turkse (Islamitische) religie waren. Die districten hadden *nota bene* eeuwenlang een grote loyaliteit aan het Ottomaanse Rijk getoond, via levering van ambtenaren en militairen én door zeer grote aantallen Albanese mannen aan de Turken beschikbaar te stellen, als militair voetvolk, om ingezet te worden voor het gevaarlijke werk van de Ottomaanse expansie (en later voor de steeds verder toenemende Turkse repressie in de Balkan, uiteindelijk zelfs óók gericht tegen het eigen Albanese volk).
- [53] Jelavich¹, p. 235 t/m 299 (m.n. 235 t/m 240); Schuman, p. 3 t/m 21; Stavrianos, p. 251; Vickers¹, p. 26.
- [54] Minoski, in: Faber, p. 67 en 68; Van den Berg¹, p. 54.
- [55] Jelavich¹, p. 235; Minoski, in: Faber, p. 68 en 69; Schuman, p. 18.
- [56] Minoski, in: Faber, p. 68; IBS rapport nr 113, p. 4.
- [57] Het *Concert of Europe* wordt ook wel het Congres Systeem genoemd, vanwege diverse topontmoetingen - de Congressen - die werden belegd. Dit waren, onder meer, het Congres van Wenen (1814 - 1815); het Congres van Aix-la-Chapelle (1818); het Congres van Carlsbad (1819); het Congres van Verona (1822); het Congres van Londen (1830; plus 1832, én 1838 - 1839) en het in Balkan context belangrijke Congres van Berlijn (van 1878).
- [58] Elsie en Mathie-Heck, p. 437; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 40; Vickers¹, p. 33.

- [59] Gerolymatos, p. 195; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 40.
- [60] Stavrianos, p. 504.
- [61] Detrez¹, p. 34 en 35; Gerolymatos, p. 196 t/m 198; Gildea, p. 178; Jelavich¹, p. 235 t/m 299; Stavrianos, p. 319; Vickers¹, p. 26 t/m 28. Zie, wat de Krimoorlog betreft, ook de bronnen van eindnoot 63 (hieronder).
- [62] Minoski, in: Faber, p. 69.
- [63] Detrez¹, p. 35 t/m 37; Gerolymatos, p. 196 t/m 198; Gildea, p. 178 t/m 183; Glenny², p. 86 en 87; Hupchick, p. 249 t/m 255; Jelavich¹, p. 283 t/m 287; Joll, p. 15 en 20; Minoski, in: Faber, p. 69 t/m 72; Stavrianos, p. 319 t/m 338; Vickers¹, p. 26 t/m 28.
- [64] Klooster, p. 25; Vickers¹, p. 27 en 28.
- [65] Stavrianos, p. 507 en 508.
- [66] Bridge en Bullen, p. 166.
- [67] Bridge en Bullen, p. 153 en 154.
- [68] Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 39 en 40.
- [69] Bideleux en Jeffries, p. 27 t/m 29; Castellan, p. 13; Jelavich¹, p. 363 en 364; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 40; Poulton en Vickers, in: Poulton en Taji-Farouki, p. 142 t/m 144; Stavrianos, p. 502 en 503.
- [70] Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 40 t/m 42.
- [71] Van de Velde¹, p. 39.
- [72] Castellan, p. 23; Elsie², p. 346 en 440.
- [73] Castellan, p. 23; Elsie², p. 346 en 347; Gawrych, p. 194 en 195; Klooster, p. 27.
- [74] De aanduidingen tussen komma's ('patriotten'; 'vrijheidsstrijders'; 'rebellen'; 'guerrilla's', 'opstandelingen') zijn zo weergegeven omdat dit begrippen betreft die in de tijd van de nadagen van de Turkse overheersing in de Albanese gebieden nog niet als zodanig werden gehanteerd. Dergelijke begrippen zijn afkomstig uit de moderne tijd, en werden/worden in het bijzonder gebruikt in mediaberichten over contemporain Albanees georganiseerd gewapend verzet (meer in het bijzonder voor wat betreft Kosovo-Servië; Macedonië, en Preševo-Servië).
- [75] Castellan, p. 14; Elsie², p. 440 en 441; Klooster, p. 27; Van de Veen¹, p. 39; Vickers¹, p. 68.

Hoofdstuk 4

Deel 1

[1] Biberaj, p. 18; Elsie², p. 118 en 119; Elsie en Mathie-Heck, p. 413 en 414; Jelavich², p. 84; Pearson, p. 2; Phillips, p. 29; Poulton en Vickers, in: Poulton en Taji-Farouki, p. 143; Vickers¹, p. 41 t/m 49.

[2] Danopoulos en Chopani, in: Danopoulos en Messa, p. 170 t/m 175; Jelavich¹, p. 363 t/m 366.

[3] Destani en Tomes; p. 23; Pearson, p. 8; Poulton en Vickers, in: Poulton en Taji-Farouki, p. 143.

[4] Elsie², p. 258; Klooster, p. 22; Pearson, p. 2; Poulton en Vickers, in: Poulton en Taji-Farouki, p. 143; Vickers¹, p. 42.

[5] Elsie², p. 257 en 258; Elsie en Mathie-Heck, p. 472; Jelavich², p. 86; Phillips, p. 29; Poulton en Vickers, in: Poulton en Taji-Farouki, p. 143; Vickers¹, p. 42; Internet, via:

http://www.albanianhistory.net/texts19/AH1878_2.html (bezocht: 27 januari 2009)

[6] Elsie², p. 139 en 140; Elsie en Matthie-Heck, tekst binnenflap omslag; Vickers¹, p. 42 en 43.

[7]; Jelavich², p. 79 t/m 100; Vickers¹, p. 37 t/m 52.

[8] Phillips, p. 29 t/m 31; Poulton en Vickers, in: Poulton en Taji-Farouki, p. 143; Vickers¹, p. 33 en 34.

[9] Destani en Tomes; p. 23; Vickers¹, p. 46 t/m 50.

[10] Klooster, p. 26; Pearson, p. 1 en 2; Stavrianos, p. 509.

[11] Elsie², p. 97 en 149 t/m 151; Jelavich², p. 88; Pearson, p. 2 en 3; Vickers¹, p. 43 t/m 48, plus 55 en 56.

[12] Elsie², p. 97; Klooster, in Slootweg, p. 28; Pearson, p. 2; Vickers¹, p. 55.

[13] Pearson, p. 3, plus de bronnen van eindnoten 34 t/m 38, van Hoofdstuk 3 (“*Albanees Nationalisme*”).

[14] Phillips, p. 29.

[15] Jelavich², p. 87.

[16] Zie eindnoot 3 van **Hoofdstuk 3** (“*Albanees Nationalisme*”) voor revoltes in 1844; 1845, en 1847.

[17] Pearson, p. 2; Vickers¹, p. 60.

[18] Castellan, p. 14; Destani en Tomes, p. 36 t/m 39; Elsie², p. 87, plus 440 en 441; Klooster, p. 27; Pearson, p. 5 en 6; Prekpalaj, p. 91; Van de Veen¹, p. 39; Vickers¹, p. 52 en 68.

[19] Elsie², p. 152 en 153, plus p. 231 t/m 233; Vickers¹, p. 44 t/m 47.

[20] Destani en Tomes, p. 5; Vickers¹, p. 51 en 52.

[21] Elsie², p. 102; Jelavich², p. 86 en 87; Vickers¹, p. 51.

[22] Jelavich¹, p. 373 t/m 376.

[23] Hall, p. 11 t/m 13; Jelavich¹, p. 374; Glenly¹, 226; Vickers¹, p. 43 en 44.

[24] Vanwege het defensieve karakter van overeenkomsten - tussen ‘Wenen’ en ‘Berlijn’, aangevuld met Roemenië - ontstond weliswaar géén direct conflict met de vigerende ‘Drie Keizers Alliantie’, doch het betekende wél dat Servië en Roemenië zich direct bonden aan ‘Wenen’ en ‘Berlijn’ (terwijl men voorheen was verbonden met ‘St. Petersburg’, dat zich toen tevreden moest stellen met een patronage van Bulgarije en een initiële oplossing voor de Bulgaarse Kwestie, via een Bulgaarse onafhankelijkheid, die in 1908 tot stand kwam).

- [25] Vickers1, p. 57 en 58.
- [26] Pearson, p. 6 en 7; Vickers1, p. 59.
- [27] Castellan, p. 23; Jelavich2, p. 88 en 89.
- [28] Hall, p. 8 t/m 21; Klooster, in: Slootweg, p. 28 en 29; Phillips, p. 29; Pearson, p. 26 en 27; Vickers1, p. 66 en 67.
- [29] Glenny1, p. 227 en 228; Pearson, p. 14; Vickers1, p. 67.
- [30] In de 20^e eeuw zou deze negatieve spiraal zich herhalen in Kosovo-Servië, waar de toenemende Servische repressie - ten opzichte van het Albanese volk - leidde tot toenemend Servisch gebruik van geweld, dat werd beantwoord met Albanees geweld, wat weer versterkte repressie tot gevolg had (totdat openlijk conflict volgde).
- [31] Castellan, p. 23; Klooster, in: Slootweg, p. 29; Van de Veen1, p. 39; Vickers1, p. 67.
- [32] Hall, p. 15 t/m 21.
- [33] Glenny2, p. 252; Hall, p. 9 t/m 16; Klooster, p. 27; Klooster, in: Slootweg, p. 29; Minoski, p. 75 t/m 78; Vickers1, p. 66 t/m 68.
- [34] Bridge en Bullen, p. 164 t/m 172; Glenny2, p. 250 en 251; Pearson, p. 29 t/m 35; Vickers1, p. 67.
- [35] Klooster, p. 27; Vickers1, p. 67; Pearson, p. 29.
Klooster schrijft (p. 27) opvallend stellig: “*Montenegro verklaarde Turkije op 8 oktober 1912 de oorlog*”. Afgezien van het punt dat (de Republiek) Turkije pas op 29 oktober 1923 werd gevestigd (en Klooster om die reden zou moeten schrijven dat Montenegro het Ottomaanse Rijk de oorlog verklaarde) was, volgens veel andere historische bronnen, niet direct sprake van een concrete oorlogsverklaring. Incidenteel wordt deze zelfs ontkend. Vickers (p. 67) spreekt slechts van het ‘openen van vijandelijkheden’, terwijl Pearson (p. 29) schrijft (t.a.v. 8 oktober 1912): “*Montenegro proclaimed a holy war and marched her army upon the Turkish forces, but without a formal declaration*”. De laatste visie is al met al de meest gangbare visie binnen de historische literatuur.
- [36] Castellan, p. 23; Jelavich1, p. 374; Glenny1, 226; Minoski, p. 75 en 76; Vickers1, p. 43 en 44.
- [37] Klooster, p. 27 en 28; Klooster, in Slootweg, p. 29; Phillips, p. 28 en 29; Van de Veen1, p. 39.
- [38] Bosch, in: Bosch en Wessels p. 14 en 15; Detrez, p. 8 en 9; Phillips, p. 28 en 29; Stavrianos, p. 548 t/m 552.
- [39] Biberaj, p. 18; Castellan, p. 23 en 24; Jelavich2, p. 100; Klooster, p. 27 en 28; Stavrianos, p. 510; Van de Veen1, p. 39; Vickers1, p. 68; Internet, via:
http://www.albanianhistory.net/texts20_1/AH1912_1.html (bezocht: 11 februari 2010)
- [40] Castellan, p. 24; Danopoulous en Chaponi, p. 171; Elsie2, p. 439; (Belfield, in:) Heaton-Armstrong, p. ix en x; Kagie, p. 17; Klooster, p. 28; Klooster, in: Slootweg, p. 29; Pearson, p. 33 t/m 35; Vickers1, p. 68.
- [41] Destani en Tomes, p. 254; Klooster, p. 28; Glenny2, p. 253 en 254; Joll, p. 175; Pearson p. 30.
- [42] Hall, p. 69 en 70.
- [43] Biberaj, p. 18; Castellan, p. 23 t/m 25; Destani en Tomes, p. 64 t/m 264; Hall, p. 70 t/m 74; Jelavich2, p. 100 t/m 105 Klooster, p. 28 t/m 32; Pearson, p. 35 en 36; Van de Veen1, p. 39; Vickers1, p. 69 t/m 76; Internet, via:
<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/boshtml/bos145.htm> (bezocht: 5 februari 2010)
[gebaseerd op: *Handbook for the Diplomatic History of Europe, Asia, and Africa 1870 - 1914. Prepared for the National Board for Historical Service. Government Printing Office, Washington, 1918*]
- [44] Destani en Tomes, p. 72; Castellan, p. 24; Hall, p. 70; Pearson, p. 35 en 36; Internet, via:
<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/boshtml/bos145.htm> (bezocht: 5 februari 2010)
- [45] Bridge en Bullen, p. 172 t/m 174; Destani en Tomes, p. 72, 83 en 106; Minoski, p. 77 en 78, en het Internet, via: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/boshtml/bos145.htm> (bezocht: 5 februari 2010)

- [46] Vickers1, p. 69 t/m 76.
- [47] Klooster, in: Slootweg, p. 29; Vickers1, p. 70 en 74; Internet, via:
<http://www.srpska-mreza.com/bookstore/kosovo/kosovo5.htm> (bezocht: 4 maart 2010)
- [48] Phillips, p. 29 en 30.
- [49] Castellan, p. 23 en 24; Hall, p. 130 en 131; Heaton-Armstrong, p. x; Jelavich2, p. 100 en 101; Kagie, p. 17 en 18; Klooster, p. 28; Pearson, p. 42 t/m 44; Stavrianos, p. 511; Van de Veen1, p. 39; Vickers1, p. 69 t/m 74.
- [50] Biberaj, p. 18; Hall p. 130 en 131; Heaton-Armstrong, p. ix; Klooster, p. 28; Stavrianos, p. 511 en 512.
- [51] Castellan, p. 24 en 25; Elsie2, p. 192 en 193; Klooster, p. 28 t/m 32; Heaton-Armstrong, p. 178; Pearson, p. 45 en 46; Vickers, p. 77; Internet: http://nl.wikipedia.org/wiki/Lodewijk_Thomson (bezocht: 16 oktober 2008)
 Zie ook nog eindnoot 70.
- [52] Bridge en Bullen, p. 172 en 173; Hall, p. 102; Joll, p. 175; Klooster, p. 28 en 29; Pearson, p. 30 t/m 53; Stavrianos, p. 510 en 511; Vickers1, p. 70.
- [53] Hall, p. 97 en 98, plus 130 en 131.
- [54] Hall, p. 99 t/m 102; Minoski, p. 78.
- [55] Biberaj, p. 18; Castellan, p. 25 en 26; Destani en Tomes, p. 34; Elsie2, p. 192 en 193; Klooster, p. 28 t/m 32.
- [56] Hall, p. 104 t/m 123; Minoski, p. 78; Vickers1, p. 75 en 76; en het Internet, via:
http://en.wikipedia.org/wiki/Second_Balkan_War (bezocht: 7 april 2010)
- [57] Hall, p.123 t/m 129; Minoski, p. 78; Pearson, p. 44 en 45.
- [58] Hall, p. 124 en 125; Pearson, p. 44 en 45; Vickers1, p. 74 t/m 76. Zie ook eindnoten bij sectie Montenegro.
- [59] Castellan, p. 24 en 25; Hall, p. 130 en 131; Jelavich2, p. 101 en 112; Klooster, p. 28 en 29; Pearson, p. 99 en 100.
- [60] Pavlowitch, p. 199; Pearson, p. 44 t/m 46.
- [61] Destani en Tomes, p. 38; 71, en 94, plus 152 t/m 167; Hall, p. 136 t/m 143; IBS (nr 113), p. 4; Klooster, p. 30; Klooster, in Slootweg: p. 29; Pearson, p. 46 t/m 48, en 81; Stavrianos, p. 513 t/m 570; Van de Veen1, p. 39; Van der Ploeg, p. 9; Vickers1, p. 77 t/m 84.
- [62] Pearson, p. 48.
- [63] Destani en Tomes, p. 34 en 184; Jelavich2, p. 101; Klooster, p. 29; Pearson, p. 49 en 121; Vickers1, p. 82.
- [64] Destani en Tomes, p. 137 t/m 139; Pearson, p. 47.
- [65] Destani en Tomes, p. 64 t/m 190; Pearson, p. 47 t/m 49; Vickers1, p. 78 t/m 82.
- [66] Castellan, p. 25 en 26; Destani en Tomes, p. 168 t/m 171; Hall, p. 131; Jelavich2, p. 101; Stavrianos, p. 511; Vickers1, p. 83.
- [67] Destani en Tomes, p. 169; Heaton-Armstrong (introdactie, door Gervase Belfield); Vickers1, p. 82 t/m 86.
- [68] Destani en Tomes, p. 190; Jelavich2, p. 103; Hall, p. 131; Heaton-Armstrong (p. xxxvii); Klooster, p. 29 en 30; Klooster, in: Slootweg, p. 29; Stavrianos, p. 511 en 512; Vickers1, p. 85 en 86.
- [69] Castellan, p. 25 en 26; Destani en Tomes, p. 87, en 171 t/m 191; Elsie2, p. 446 en 448; Pearson, p. 61 t/m 77.

- [70] Bosch, in: Bosch en Wessels p. 14 en 15; Castellan, p. 25 en 26; Destani en Tomes, p. 176 en 178; Detrez¹, p. 8 en 9; Elsie², p. 446 en 448; Klooster, in: Slootweg, p. 29, Phillips, p. 28 en 29; Pearson, p. 61 t/m 77; Van der Ploeg, p. 61 en 62; 106 en 107; 129 t/m 135; Internet, via:
http://nl.wikipedia.org/wiki/Lodewijk_Thomson (bezocht: 22 september 2010)
<http://www.jandezeeuw.nl/homeTF.html> (bezocht: 22 september 2010)
<http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/thomson> (bezocht: 22 september 2010)
- [71] Bridge en Bullen, p. 202; Jelavich², p. 112; Stavrianos, p. 546 t/m 548; Fromkin, p. 166 t/m 199; Glenly¹, p. 303 t/m 306; Henig, p. 22; Vickers¹, p. 86.
- [72] Elsie², p. 448 en 449; Hall, p. 130 t/m 135; Jelavich², p. 103; Vickers¹, p. 86.
- [73] Castellan, p. 26 en 27; Klooster, p. 30 t/m 32; Pearson, p. 83; Van de Veen¹, p. 27; Vickers¹, p. 86.
- [74] Castellan, p. 26 en 27; Jelavich², p. 106 t/m 133; Pearson, p. 83 t/m 86; Van de Veen¹, p. 27; Vickers¹, p. 86 t/m 88.
- [75] Castellan, p. 27; Destani en Tomes, p. 205; Elsie², p. 448 en 449; Jelavich², p. 120; 121, en 177; Kramers, in: Andriessen, Dorrestijn en Pierik, p. 47 t/m 56; Pearson, p. 84 en 85; Stavrianos, p. 557 t/m 570; Vickers¹, p. 88 en 89.
- [76] Destani en Tomes, p. 229 t/m 231; Elsie², p. 449; Van de Veen¹, p. 27; Vickers¹, p. 87.
- [77] Jelavich², p. 121; Stavrianos, p. 557; Pearson, p. 83.
- [78] Jelavich², p. 121; Pearson, p. 55 t/m 85.
- [79] Castellan, p. 27; Pearson, p. 82 en 83; Vickers¹, p. 87 en 88.
- [80] Castellan, p. 26 t/m 28; Destani en Tomes, p. 254; 255; 267, en 305; Hall, p. 131; Jelavich², p. 179 en 180; Pearson, 84 t/m 118; Vickers, p. 87 t/m 99.
- [81] Castellan, p. 25 t/m 28; Destani en Tomes, p. 217; 232; 237, 261; Elsie², p. xxvii; Hall, p. 131; Jelavich², p. 106 t/m 133; Klooster, p. 30 t/m 32; Pearson, p. 61 t/m 77 en 83 t/m 118; Van de Veen¹, p. 27; Van der Ploeg, p. 9; Vickers, p. 86 t/m 99; Winnifrith, p. 132.
- [82] (o.a.) Stavrianos, p. 571. Het einde van de Eerste Wereldoorlog betreft 11 november 1918, voor wat het beëindigen van vijandelijkheden betreft. De vredesverdragen die dit ‘staakt-het-vuren’ vastlegden betreffen in het bijzonder: het Verdrag van Versailles, met Duitsland (28 juni 1919); het Verdrag van Saint-Germain met Oostenrijk (10 september 1919); het Verdrag van Trianon, met Hongarije (22 maart 1919); het Verdrag van Neuilly, met Bulgarije (27 november 1919) en het Verdrag van Sèvres, met de Ottomanen (20 augustus 1920).
- [83] Pearson, p. 119 en 120.
- [84] Hall, p. 132 t/m 135; Klooster, in: Slootweg, p. 29 en 30; Vickers, p. 86.
- [85] Biberaj, p. 18; Castellan, p. 28; Destani en Tomes, p. 229 en 233; Klooster (in: Slootweg, p. 29); Pearson, p. 61 t/m 77, en 83 t/m 118; Vickers, p. 91 t/m 93.
- [86] Biberaj, p. 18; Pearson, p. 120 en 121.
- [87] Pearson, p. 120 en 121.
- [88] Pearson, p. 121 en 122.
- [89] Pearson, p. 122.
- [90] Castellan, p. 28; Destani en Tomes, p. 267 t/m 280, plus 297 en 298; Jelavich², p. 84 t/m 87, plus 177 en 178; Klooster, p. 31; Pearson, p. 122 t/m 126.

- [91] Castellan, p. 28; Klooster, in: Slootweg, p. 29 en 30.
- [92] Castellan, p. 28 en 29; Destani en Tomes, p. 280; 281, en 316; Elsie² p. 96 en 97; Jelavich², p. 177 t/m 179; Kagie, p. 18; Klooster, p. 31; Klooster, in: Slootweg, p. 29 en 30; Pearson, p. 137 t/m 140; Vickers, p. 94 t/m 100.
- [93] Biberaj, p. 18; Castellan, p. 29; Destani en Tomes, p. 101; 257, 285; 308; 310, en 332; Pearson, p. 140 t/m 145; Vickers 96 t/m 100.
- [94] Destani en Tomes, p. 195; Pearson, p. 159 t/m 184; Internet, via:
http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Cecil_1st_Viscount_Cecil_of_Chelwood (bezocht: 10 januari 2011)
- [95] Bideleux en Jeffries, p. 29; Destani en Tomes, p. 313 en 326; Castellan, p. 29 en 30; Jelavich², p. 181; Pearson, p. 143 t/m 160; Vickers, p. 91 t/m 93; Internet, via:
<http://www.indiana.edu/~league/nationalmember.htm> (bezocht: 10 januari 2011)
- [96] Bron: Bideleux en Jeffries, p. 29; Destani en Tomes, p. 340; Pearson, p. 160 t/m 198; Van de Veen¹, p. 41; Internet, via: <http://www.indiana.edu/~league/nationalmember.htm> (bezocht: 10 januari 2011)
http://en.wikipedia.org/wiki/League_of_Nations#Albania (bezocht: 10 januari 2011)
- [97] Castellan, p. 30 en 31; IBS (nr 113), p. 2 t/m 9; Pearson, p. 171 en 172; 200 t/m 203; 241, en 260; Internet, via: <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19211002-1.pdf> (bezocht: 10 januari 2011)
- [98] Pearson, p. 241 en 242, plus p. 260.
- [99] De Albanese Kwestie wordt o.a. door Castellan (p. 28) en Boom (<http://www.groene.nl/2000/19/de-laatste-balkanoorlog>) expliciet zo genoemd, naast het Engelstalige equivalent “*the Albanian question*” in Destani en Tomes (p. 66; 83; 101; 184; 211; 227; 264; 266; 274; 286; 301, en 303); Misha (p. 40) en Pearson (p. 31; 115; 126; 130; 132; 135; 140; 141; 166, en 171) of “*the question of Albania*” (Destani en Tomes, p. 94) terwijl Pearson (p. 142) soms “*the Albanian questions*” hanteert. In literatuur hanteert men ook navolgende synoniemen: “*het Albanese probleem*” (Castellan, p. 11); “*het Albanese vraagstuk*” (Van de Veen¹, p. 39); “*de juridische kwestie van de grenzen*” (Castellan, p. 25); “*the Macedonian and Albanian questions*” (Minoski, p. 78, waarbij deze kwesties als enkelvoud zijn bedoeld); “*the question of Albania*” (Destani en Tomes, p. 94; Pearson, p. 45; 46, en 198); “*the question of Albanian autonomy*” (Destani en Tomes, p. 65); “*the Albanian issue*” (Stavrianos, p. 511); “*the Albanian problem*” (Destani en Tomes, p. 223; Hall, p. 102; Pearson, p. 76); “*the question of the delimitation of the Albanian boundaries*” (Pearson, p. 165); “*the question of the delimitation of new frontiers*” (Destani en Tomes, p. 232); “*the question of the frontiers*” (Pearson, p. 166; Destani en Tomes, p. 72; 97, en 151); “*the question of the Albanian frontiers*” (Pearson, 167; Destani en Tomes, p. 276); “*the question of Albania’s borders*”(Winniffrith, p. 129); “*the question of the future status of Albania*” (Destani en Tomes, p. 275); “*the Albanian frontier question*” (Pearson, 167 en 260); “*the frontier question*”(Destani en Tomes, p. 331); “*the frontier problem*” (Destani en Tomes, p. 325); “*the Albanian question as a whole, dealing with both the determination of the frontiers and their violation, as well as the question of sending a Commission of Inquiry to Albania to investigate conditions on the spot.*” (Pearson, p. 170) ; “*the entire Albanian problem*” (Pearson, p. 170); “*the frontiers of Albania and all discussion of the question*” (Pearson, p. 203). “*the Albanian national question*”(Vickers en Pettifer, p. 142) Miranda Vickers begint haar ‘Introduction’ van ”*The Cham Issue: Albanian National and Property Claims in Greece*” door een onderscheid te maken tussen een ‘oude’ en ‘nieuwe’ Albanese Kwestie: ”*The modern Albanian question emerged as a major European issue in 1991*”. Bron: <http://www.balkanum.com/forum/showthread.php/5585-Miranda-Vickers-The-Cham-Issue-Albanian-National-and-Property-Claims-in-Greece> (bezocht: 14 september 2010)
- [100] Een vergelijking tussen de Albanese Kwestie en de Macedonische Kwestie kan, op basis van de hier gehanteerde literatuur, slechts in grote lijnen vergeleken worden. Meer gedetailleerde vergelijkingen zijn pas mogelijk na een zeer uitvoerige bestudering van zowel de Albanese Kwestie als de Macedonische Kwestie.

Deel 2

[101] In de voorkeursspelling van enerzijds Kosovo (*i.e.* de Servische spelling, terwijl Serviërs graag spreken van *Kosmet* als afkorting voor *Kosovo i Metohija*) en anderzijds Kosova (*i.e.* de Albanese spelling) ligt reeds de basale tegenstelling besloten waarmee beide kampen willen aangeven dat de Kosovaarse streken Servisch *c.g.* Albanees territorium betreffen. Veel boeken en artikelen dragen deze tegenstelling (Kosovo - Kosova) in hun titel.

[102] Internet, via: www.unpo.org/members/7889

(bezocht: 9 januari 2011)

[103] Hockenos, p. 247 en 248; Judah1, p. 76 t/m 80; Judah2; 115 t/m 120; Pettifer & Vickers, p. 95 t/m 100.

[104] De toenmalige situatie werd (vanuit Servisch perspectief) als sterk repressief ervaren, waarbij moet worden opgemerkt dat de onderdrukking vooral uitging van het Ottomaanse bestuurssysteem (dat ook repressief was richting de Albanen). Daar Albanen massaal overgingen tot de Islam, en bijbehorende *millet*, konden zij op grond daarvan een machtspositie opbouwen binnen het Turkse Imperium. Dit vertaalde zich ook, in de vorm van bestuurs- en andere privileges, binnen de Kosovaarse gebieden. Aangezien bovendien véél Albanen onderdeel uitmaakten van het Ottomaanse militaire voetvolk, werden zij door de Orthodoxe landen als halve of hele Turken beschouwd. Serviërs waren overigens later - op hun beurt - veel méér repressief, door Moslims te dwingen óf te assimileren óf te emigreren (zodat de Servische gebieden 'ethnisch schoon' zouden worden, d.w.z. ontdaan van vooral Albanen en Turkse Moslims). Dat lukte in veel delen van Servië, doch niet in de Kosovaarse streken. Na W.O. II. werd de factor religie minder belangrijk, en prevaleerden vooral politiek-economische aspecten. Nu zijn veruit de meeste Albanen in Kosova nog Moslim. Vóór de Ottomanen waren zij merendeels Katholiek. Servische Kosovaren zijn voornamelijk Orthodox. Weinig Kosovaren zijn Katholiek of Protestants (minder dan 5%). Veel Bosniaken; Gorani, en Turken zijn Islamitisch (evenals sommige Ashkali; 'Egyptenaren', en Roma).

[105] Daskalovski, in: Bieber & Daskalovski, p. 19; Hall, p. 124 en 125; Mertus, p. 285 t/m 309; Pearson, p. 44 en 45; Van den Berg5, p. 1 t/m 18; Vickers, p. 74 t/m 76.

[106] Van den Berg5, p. 1; 2, en 8.

[107] Internet, via: [http://www.albfact.nl/documents/ALB%20FACT%20Presentation%20H.E.%20Rexhepi%20\(22-02-2011\).pdf](http://www.albfact.nl/documents/ALB%20FACT%20Presentation%20H.E.%20Rexhepi%20(22-02-2011).pdf)

(bezocht: 24 februari 2011)

[108] Internet, <http://www.nato.int/kosovo/all-frce.htm>; <http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>

(bezocht: 24 februari 2011)

[109] Hockenos, p. 177 t/m 201; Van den Berg5, p. 1 t/m 18.

[110] Judah2, p. 140 t/m 151; Pettifer & Vickers, p. 242 t/m 256.

[111] Van den Berg6, p. 124 t/m 127.

[112] Daskalovski, in: Bieber & Daskalovski, p. 21 t/m 25; Judah1, p. 2 t/m 4; Leurdijk & Zandee, p. 170; Malcolm, p. 31 en 32; 46 t/m 47.

[113] Van den Berg5, p. 1 en 6.

[114] Bosch, in: Bosch en Wessels, p. 14 en 15; Detrez, p. 8 en 9; Schuman, p. 10 t/m 15; Philips, p. 28 en 29.

[115] Anstadt, p. 51 t/m 58, en 223 t/m 238; Anzulovic, p. 11 t/m 17; Ćirković p. 77 t/m 110; Čolović, p. 7 t/m 12; Dragović-Soso, p. 116 t/m 161; Judah3, p. 17 t/m 47; Pavlowitch, p. 1 t/m 25; Schuman, p. 3 t/m 15; Zirojević, p. 189 t/m 209.

[116] Goff & Trionfi, p. 548; Internet, via: www.unpo.org/members/7889

(bezocht: 9 januari 2011)

[117] Anzulovic, p. 95 en 96; Bieber & Daskalovski, p. 61 t/m 62; Booth, p. 106 t/m 109; Clark, p. 12 t/m 16; Ćirković, p. 293; Dragović-Saso, p. 30 t/m 40; Judah1, p. 34 t/m 36; Judah2, p. 51 t/m 53; Judah3, 143 t/m 157; Malcolm, p. 324 t/m 327; Perritt, p. 7; Schnabel & Thakur, p. 50 t/m 51.

[118] (teksten van diverse Kosovo lezingen, door de auteur); Internet, via:

(bezocht: 25 maart 2011)

[http://www.albfact.nl/documents/ALB%20FACT%20Presentation%20H.E.%20Rexhepi%20\(22-02-2011\).pdf](http://www.albfact.nl/documents/ALB%20FACT%20Presentation%20H.E.%20Rexhepi%20(22-02-2011).pdf)

[119] Onderzoek van de auteur, via zowel open als niet-publieke bronnen, over de periode 2000 – 2010.

- [120] Judah1, p. 56 en 80; Judah2, p. 67; Lebor, p. 120 en 121, en 153 en 154; Van den Berg5, p. 10.
- [121] Bieber & Daskalovski, p. 128 t/m 130; 149 t/m 161; Booth, p. 309; Buckley & Cummings, p. 103 t/m 108; Daalder en O'Hanlon, p. 63 en 64, 102 en 103; Judah1, p. 193 t/m 194; Pettifer2, p. 229 t/m 234; Schnabel & Thakur, p. 265 t/m 278; Van den Berg5, p. 18; Weymouth en Henig, p. 51 en 52, plus 170 en 171.
- [122] Bieber & Daskalovski, p. 101 t/m 121; Booth, p. 225 t/m 241; Buckley & Cummings, p. 21 t/m 26; Clark, p. 181 t/m 185; Daalder en O'Hanlon, p. 69 t/m 99; Judah1, p. 194 t/m 226; ; Judah2, p. 84 t/m 87; Leurdijk & Zandee, p. 186 t/m 189; Perritt, p. 9 t/m 57; Pettifer2, p. 234 t/m 237; Pettifer & Vickers, p. 189 t/m 211; Van den Berg5, p. 1 t/m 18; Van den Berg6, p. 124 t/m 127; *de Volkskrant*, p. 16; Weymouth en Henig; p. 53 t/m 88, en 117 t/m 228; Internet, via:
http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27441.htm?selectedLocale=en (bezocht: 26 mei 2011)
- [123] Bieber & Daskalovski, p. 128 t/m 130; 149 t/m 161; Booth, p. 309; Buckley & Cummings, p. 103 t/m 108; Schnabel & Thakur, p. 265 t/m 278; Weymouth & Henig, p. 183 t/m 203; Internet, via:
http://www.defensie.nl/nimh/geschiedenis/internationale_operaties/missieoverzicht/46169144/operatie_allied_force (bezocht: 25 mei 2011);
http://www.defensie.nl/nimh/geschiedenis/internationale_operaties/missieoverzicht/46169144/operatie_allied_force/nederlandsaandeel (bezocht: 25 mei 2011)
- [124] Bieber & Daskalovski, p. 111 t/m 113; Booth, p. 176 t/m 234; Buckley & Cummings, p. 82 en 83; Judah1, p. 288 t/m 302; Judah2, p. 91 t/m 103; Schnabel & Thakur, p. 302 t/m 306; Weymouth & Henig, p. 236 t/m 259; Internet, via:
http://www.kfor1.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=56 (bezocht: 25 mei 2011)
<http://www.nato.int/kfor> (bezocht: 25 mei 2011)
<http://www.unmikonline.org> (bezocht: 25 mei 2011)
- [125] De geweldsescalatie van maart 2004 betreft een fenomeen dat eigenlijk nog te weinig is geanalyseerd, m.b.t. personen en organisaties (aan beide zijdes van de etnische scheiding, tussen Albanen en Serviërs, in Kosovo) die op ultrakorte termijn massamobilisatie wisten te realiseren, waardoor diverse dodelijke slachtoffers en veel gewonden te betreuren waren; tal van Servische kloosters werden vernietigd of beschadigd, en Servische begraafplaatsen werden onteerd, en ook veel persoonlijk bezit in de vorm van huizen en andere kapitaalgoederen in vlammen opgingen. Tevens ontbreekt nog voldoende analyse over de redenen en oorzaken waarom de internationale gemeenschap in Kosovo (vooral UNMIK en KFOR) destijds ernstig tekortschoten in een adequate respons. Hetzelfde is van toepassing op de KPS (*Kosovo Police Service*) en KPC (*Kosovo Protection Corps*) die in voorkomende gevallen zelfs partij waren bij de gewelddadige acties tegen onschuldige Servische Kosovaren. Een geleerde les is in elk geval dat geweld in Kosovo snel kan uitbreken en verder geen enkele oplossing biedt.
- [126] Gow, p. 221; Pettifer en Vickers, p. 242 t/m 256; Internet, via:
<http://www.usip.org/files/resources/sr77.pdf> (bezocht: 7 juni 2011)
- [127] Gow, p. 221; Pettifer en Vickers, p. 242 t/m 256; (plus onderzoek auteur over de periode 2000 – 2010).
- [128] (eigen onderzoek naar Albanese organisaties, over de periode 2000 – 2010); Internet, via:
<http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm> (bezocht: 7 juni 2011)
- [129] Onderzoek auteur, onder meer via regionale en internationale mediaberichten, over de periode 2000 – 2010.
- [130] Bron: Onderzoek auteur over de periode 2000 – 2010; Internet, via:
<http://www.rferl.org/content/article/1095738.html> (bezocht: 7 juni 2011)
- [131] *Ibidem* (tekst met name gebaseerd op eigen onderzoek 2000 – 2010).
- [132] Van den Berg7, p. 11 t/m 29 (in het bijzonder eindnoot 9) plus onderzoek auteur over de periode 2000 - 2010; Van der Ploeg, p. 55 t/m 77.
- [133] <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf> (bezocht: 7 juni 2011)

[134] Detrez³, p. 7, en 32 t/m 35; Morrison, p. 1 t/m 49; Poulton, p.45; Schuman, p. 3 t/m 21; Internet, via:
[http://www.scribd.com/doc/49630741/Florian-Bieber-Montenegro-in-Transition-Problems-of-Statehood-and-Identity c.q.](http://www.scribd.com/doc/49630741/Florian-Bieber-Montenegro-in-Transition-Problems-of-Statehood-and-Identity-c.q) <http://www.mediapart.fr/files.MontenegroBieber.pdf> (bezocht 16 juni 2011)
<http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/travel-advice-by-country/country-profile/europe/montenegro>;
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mj.html> (bezocht: 16 juni 2011)
http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/5033274.stm (bezocht: 16 juni 2011)
<http://www.montenegro.org> (bezocht: 16 juni 2011)
<http://balkanseucom.blogspot.com/2010/03/montenegro-old-history.html> (bezocht: 16 juni 2011)
http://www.minbuza.nl/nl/Reizen_en_Landen/Landenoverzicht/M/Montenegro (bezocht: 16 juni 2011)
<http://www.skupstina.me> (bezocht: 16 juni 2011)

[135] Detrez³, 32 t/m 35; Morrison, p. 1 t/m 49; Schuman, p. 3 t/m 2; lezing door auteur, voor/in het Ministerie van Buitenlandse Zaken, te 's-Gravenhage, ten behoeve van inkomende parlementaire delegatie uit Montenegro, (18 februari 2003:“*Perspectives for Bilateral, Regional and Continental Cooperation*”); Internet, via:
<http://www.mediapart.fr/files.MontenegroBieber.pdf> (bezocht: 16 juni 2011)
http://www.minbuza.nl/nl/Reizen_en_Landen/Landenoverzicht/M/Montenegro (bezocht: 16 juni 2011)

[136] Bieber, p.7 c.q. Internet: <http://www.mediapart.fr/files.MontenegroBieber.pdf> (bezocht: 16 juni 2011)

[137] Jelavich¹, p. 18; Schuman, p. 7; Internet: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Grootžupan> (bezocht: 16 juni 2011)

[138] Detrez³, p. 32 t/m 35; Morrison, p. 1 t/m 49; Schuman, p. 3 t/m 21.

[139] Doder & Branson; p. 14 t/m 19; Đukić, 4 t/m 8; Schuman, p. 15; Sell, p. 11 t/m 19; Stevanovic, p. 3 en 4.

[140] Detrez³, 32 t/m 35; Morrison, p. 1 t/m 49; Poulton, p. 45; Schuman, p. 3 t/m 21; Internet:
http://en.wikipedia.org/wiki/Venetian_Albania (bezocht: 23 juni 2011)

[141] Detrez³, p. 11 en 12; Morrison, p. 18 t/m 20; Schuman, p. 17 t/m 19; Internet, via:
<http://www.montenet.org/history/danilo.htm> (bezocht: 23 juni 2011)

[142] Detrez³, p. 11 en 12; Morrison, p. 18 t/m 20; Schuman, p. 17 t/m 19.

[143] Detrez¹, p. 28 en 33; Jelavich¹, p. 364 en 365; Vickers¹, p. 34 t/m 36; Internet, via:
http://en.wikipedia.org/wiki/Nicholas_I_of_Montenegro (bezocht: 23 juni 2011)

[144] Schuman, p. 33 en 34.

[145] Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn de meeste Balkan monarchiën verdwenen, dankzij de opkomst van het communisme (en in diverse gevallen vanwege collaboratie met de As-mogendheden). In het geval van Albanië bleef de monarchie beperkt tot slechts één Albanese Koning: Zog I, die in 1939 zijn land moest ontvluchten. In 1997, het meest turbulente jaar in de moderne geschiedenis van Albanië, ontstond het plan om de zoon van Zog I aan te stellen als Koning Leka I. Dit mislukte. Hij was getrouwd met een Australische burgerdame (Susan Cullen-Ward) en overleed 30 november 2011. Zijn zoon (Leka Anwar Zog Reza Baudouin Msiziwe Zogu, ook wel Leka II genoemd) volgde hem op, doch heeft tegenwoordig nog maar zeer weinig aanhang. Toenmalig Minister van Buitenlandse Zaken Lulzim Basha nam (21 augustus 2007) Leka II op in zijn kabinet, en nam hem in 2009 mee naar het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Toen Basha in 2011 de nieuwe Burgemeester van Tiranë werd eindigde hun samenwerking. Leka II is nu, onder meer, voorzitter van de Albanese Golf Federatie.

[146] Nikola Michael Francis Petrović Njegoš deelt het trieste lot van andere Balkan monarchiën, van het met beperkte middelen in ballingschap leven en het ontbreken van perspectief op koningschap, plus het slechts incidenteel bezoeken van het oude vaderland. Sinds kort resideert hij weer in Montenegro, op uitnodiging van de regering. Men heeft enige representatieve taken voor hem gereserveerd (en zet hem in voor Europese integratie).

[147] Detrez³, p. 32 t/m 36; Schuman, p. 83 t/m 86; Morrison, p. 221 t/m 231.

[148] Morrison, p. 109 t/m 111; *briefing materials* voor OVSE Verkiezingswaarnemers (Algemene Verkiezingen Montenegro 2002, waar de auteur - via het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken - waarnemer was); Internet, via: <http://www.ndi.org/montenegro> (bezocht: 23 juni 2011)
<http://www.albanian.com/information/countries/montenegro/index.html> (bezocht: 23 juni 2011)
De belangrijkste etnisch Albanese partij is de Democratische Liga van Montenegro (in het Montenegrijs: *Demokratski Savez u Crnoj Gori*; in het Albanees: *Lidhja Demokratike në Mal të Zi*).

[149] Er bestaan enkele vage, zo niet virtuele, etnisch Albanese collectieven in Montenegro die zich profileren op het Internet en/of betrokken zijn bij regionale 'economische samenwerking'. De roep om een autonoom *c.q.* vrij Malësia in de vorm van een aparte 'Republiek Malësia' vond in het verleden al weinig gehoor, ook etnisch onder Albanese, en is tegenwoordig zeker geen realistisch toekomstperspectief. Ook in Amerika zijn groeperingen als *Malësia e Madhe* (gebied van de Grote Bergen) bekend, maar beperkt van belang. Reactionaire elementen in het Tuzi gebied, die Tuzi eerst een onafhankelijke stad willen maken (in plaats van een voorstad van Podgorica) en daarna hoofdstad van een onafhankelijk Malësia zijn klein in getal en impact, en worden noch door de autoriteiten noch door de etnisch Albanese erg serieus genomen. Georganiseerde gewapende groepen, zoals het geval was in Kosovo; het PMB-gebied, en Macedonië, en deels in Griekenland, komen in Montenegro niet voor.

[150] Internet, via: <http://www.mip.gov.me/en/index.php/Ministry/historical-overview-of-montenegrin-diplomacy.html> (bezocht: 23 juni 2011)
<http://www.mip.gov.me/en/index.php/sector-for-eu-and-nato.html> (bezocht: 23 juni 2011)
<http://www.mip.gov.me/en/index.php/Directorate-for-EU/membership-in-eu.html> (bezocht: 23 juni 2011)
<http://www.mip.gov.me/en/index.php/Directorate-for-NATO/nato-membership.html> (bezocht: 23 juni 2011)
Deze (voorzichtig bedoelde) voorspelling is op basis van de rapporten van Roberts en Watkins, en de reeds geboekte vooruitgang in Montenegro, op het terrein van de Euro-Atlantische toenadering en Europese integratie. Daarbij speelt mee dat het aantal etnisch Albanese in Montenegro (50-65.000) beperkt is, en goed geïntegreerd.

[151] Castellan, p. 11 t/m 31; Dittrich, in: Wessels en Bosch, p. 433 t/m 439; Elsie2, p. 360 en 361; IBS (nr 113), p. 2 t/m 9; Klooster, p. 22 t/m 27; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 33 t/m 48; Pearson, p. 200 t/m 203; 241, en 260; Pettifer1, p. 3 t/m 19; Poulton, p. 57 t/m 59; Stavrianos, p. 496 t/m 511; Tsoucalas, p. 15 t/m 111; Vickers1, p. 27 en 28; Winniffrith, p. 122 en 131 t/m 138; Woodhouse, p. 124 t/m 156.

[152] Detrez1, p. 34 en 35; Gerolymatos, p. 196 t/m 198; Gildea, p. 178; Glenny2, p. 252; Hall, p. 9 t/m 16; Jelavich1, p. 235 t/m 299; Klooster, p. 27; Klooster, in: Slootweg, p. 29; Minoski, p. 75 t/m 78; Stavrianos, p. 319; Vickers1, p. 26 t/m 28, en 66 t/m 68.

[153] Internet, via:
<http://www.tenant.net/pipermail/nytenants-online/2004-August/000269.html> (bezocht: 10 december 2011)

[154] Van de Water, p. 15; Internet, via:
<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/7264/Schuldencrisis/article/detail/3251884/2012/05/07/Gouden-Dageraad-neofascisten-beloven-ware-Grieken-nieuwe-waardigheid.dhtml> (bezocht: 10 december 2011)

[155] Detrez1, p. 24; Glenny1, p. 45 en 46 en 383; Jelavich1, p. 56 en 57, plus 244, 245 en 262; Jelavich2, 172 t/m 174; Pearson, p. 47 t/m 49; Van den Berg8, p. 25 en 26; Vickers1, p. 78 t/m 82; Winniffrith, p. 120; Woodhouse, p. 165 t/m 167; Internet: http://nl.wikipedia.org/wiki/Megali_Idea (bezocht: 10 december 2011)
www.icj-cij.org/docket/files/142/16827.pdf (bezocht: 10 december 2011)
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2011/11/22/feature-03 (bezocht: 10 december 2011)

[156] Bideleux en Jeffries, p. 27 t/m 29; Castellan, p. 10 t/m 13; Elsie2 p. 28; Glenny1, p. 22 t/m 25; IBS rapport nr 113, p. 4; Jelavich1, p. 362 t/m 364; Klooster, p. 20 en 21; Klooster, in: Slootweg, p. 27 en 28; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 40; Minoski, in: Faber, p. 68; Poulton en Vickers, in: Poulton en Taji-Farouki, p. 142 t/m 144; Stavrianos, p. 502 en 503; Van de Veen1, p. 34 t/m 36; Vickers1, p. 19 t/m 25; Winniffrith, p. 110 t/m 123.

[157] Castellan, p. 28 en 29; Elsie2, p. 96 en 97; Jelavich2, 84 t/m 87 en p. 177 t/m 179; Kagie, p. 18; Klooster, p. 31; Klooster, in: Slootweg, p. 29 en 30; Pearson, p. 122 t/m 126, en p. 137 t/m 140; Vickers1, p. 94 t/m 100. Zie ook eerdere (basis) tekst, en bijbehorende eindnoten, over het 'Tittoni-Venizelos Akkoord'.

[158] Detrez1, p. 24; Glenny1, p. 45 en 46, plus 383; Jelavich1, p. 56 en 57, plus 244, 245 en 262; Pearson, p. 47 t/m 49; Vickers1, p. 78 t/m 82; Winniffrith, p. 120, en 129 t/m 131; Woodhouse, p. 165 t/m 167.

- [159] Castellan, p. 28; Destani en Tomes, p. 267 t/m 280, plus 297 en 298; Jelavich², p. 84 t/m 87, plus 177 en 178; Klooster, p. 31; Pearson, p. 122 t/m 126; Van den Berg², p. 22 t/m 25; Vickers³, p. 4; Vickers⁴, p. 10; Winniffrith, p. 137; Internet via:
<http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/4-4-36.shtml> (bezocht: 5 november 2011)
<http://www2.mfa.gr/www.mfa.gr/en-US/Policy/Geographic+Regions/South-Eastern+Europe/Balkans/Bilateral+Relations/Albania/> (bezocht: 5 november 2011)
<http://www1.mfa.gr/en/current-affairs/news-announcements/foreign-minister-lambrinidis-to-visit-albania-tirana-12-september-2011.html> (bezocht: 5 november 2011)
<http://www.albfact.nl/nl/macedonia/05-04-video> (bezocht: 5 november 2011)
- [160] Mai, p. 61 t/m 72 (over Albanese migratie); Vickers³, p. 1 t/m 10; Internet, via:
[http://en.wikipedia.org/wiki/Omonoia_\(organization\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Omonoia_(organization)) (bezocht: 19 november 2011)
http://en.wikipedia.org/wiki/Northern_Epirus_Liberation_Front (bezocht: 19 november 2001)
- [161] Er bestaan veel, voor Grieken ongunstige, rapporten (die veelal nog erg terughoudend zijn); Internet, via:
<http://www.greekhelsinki.gr/bhr/english/index.html> (bezocht: 5 november 2011)
<http://www.coe.int/lportal/web/coe-portal/country/greece> (bezocht: 5 november 2011)
<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=38901&Cr=austerity&Cr1> (bezocht: 5 november 2011)
<http://cm.greekhelsinki.gr> (bezocht: 5 november 2011)
<http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154427.htm> (bezocht: 5 november 2011)
- [162] Vickers³, p. i en p. 1 t/m 10; gesprekken van de auteur, op het Albanese Ministerie van Buitenlandse Zaken, te Tiranë, met onder meer de Minister van Buitenlandse Zaken en Directeur-Generaal Nationale Minderheden.
- [163] Houben, p. 3; Tempelman, p. 12 en 13; Van der Ploeg, p. 137 t/m 143; Vickers en Pettifer, p. 169; Internet, via: <http://www.depers.nl/pdf> (bezocht: 31 oktober t/m 7 november 2011)
<http://www.seefilmla.org/drupal/program/mushrooms-concrete-kerpudhe-betoni> (bezocht: 5 november 2011)
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2011/10/12/feature-02 (bezocht: 5 november 2011)
<http://www.balkantravellers.com/en/read/article/1965> (bezocht: 21 april 2012)
- [164] Jelavich², p. 306 t/m 314; Pettifer, p. 8 t/m 12; Tsoucalas, p. 55 t/m 125; Woodhouse, p. 238 t/m 264.
- [165] Vickers³, p. 1 t/m 10; Internet, via *YouTube* (t.a.v. UÇÇ) en via websites:
http://en.wikipedia.org/wiki/Northern_Epirus_Liberation_Front (bezocht: 19 november 2011)
<http://www.myspace.com/shqiperiaebashkuar/photos/albums/album/608176> (bezocht: 19 november 2011)
- [166] Internet, via: <http://online.wsj.com/article/BT-CO-20111126-700906.html> (bezocht: 26 november 2011)
http://en.wikipedia.org/wiki/Popular_Orthodox_Rally (bezocht: 26 november 2011)
- [167] Castellan, p. 24 en 25; Hall, p. 130 en 131; Hupchick en Cox, kaarten 19 t/m 44; Jelavich², p. 101 en 112; Klooster, p. 28 en 29; Pearson, p. 47 t/m 49, 58, plus 99 en 100; Santon & McKay, p. 44 en 45; Vickers¹, p. 78 t/m 82; Vickers³, p. 1 t/m 10; Winniffrith, p. 107 t/m 148; en het Internet, via:
<http://www.grieksegids.nl/epirus> (bezocht: 26 november 2011)
http://en.wikipedia.org/wiki/File:William_Faden._Composite_Mediterranean._1785.I.jpg (b.:26 november 2011)
- [168] Biberaj, p. 18; Castellan, p. 25 t/m 29; Destani en Tomes, p. 348; Detrez¹, p. 24; Elsie², p. 96 en 97, en 192 en 193; Hall, p. 97 en 98, plus 130 en 131; Heaton-Armstrong, p. x; Jelavich¹, p. 56 en 57; Hupchick en Cox, kaarten 41 t/m 44; Jelavich², p. 100 en 101, en 177 t/m 179; Glenny¹, p. 45, 46 en 383; plus 244, 245 en 262; Kagie, p. 17 en 18; Klooster, p. 28 t/m 32; Klooster, in: Slootweg, p. 29 en 30; Pearson, p. 42 t/m 49, en p. 137 t/m 140; Stavrianos, p. 511; Van de Veen¹, p. 39; Vickers¹, p. 69 t/m 74, 78 t/m 82 en 94 t/m 100; Vickers³, p. 1 t/m 10; Vickers⁴, p. 1 t/m 11; Winniffrith, p. 120 en 129 t/m 131; Woodhouse, p. 165 t/m 167; Internet, via:
http://en.wikipedia.org/wiki/Party_for_Justice,_Integration_and_Unity (bezocht: 10 december 2011)
http://www.albanianhistory.net/texts20_3/AH1946.html (bezocht: 10 december 2011)
http://www.albanianhistory.net/texts21/AH2002_1.html (bezocht: 31 maart 2012)
<http://www.albfact.nl/nl/pan-albanianism> (bezocht: 2 juni 2012)

[169] Barker, p. 3 t/m 13; Casson, p. 3 t/m 51; Detrez2, p. 8 t/m 19 en 58 t/m 96; Detrez4, p. 7; Drezov, p. 47 t/m 73; Georgieva en Konechni, p. 36 en 37; 41 en 42, plus 155 en 156; Poulton2, p. 107 t/m 121; (Spink, p. 3); Van Duijn, p. 156 t/m 176.

[170] Barker, p. 3 t/m 13; Casson, p. 3 t/m 51; Detrez2, p. 8 t/m 26; 46 t/m 48; 58 t/m 96, en 194 t/m 196; Drezov, p. 47 t/m 73; Poulton2, p. 107 t/m 121; Van den Berg1, p. 49 t/m 57, Van Duijn, p. 156 t/m 176.

[171] Detrez2, p. 182 t/m 199; Detrez4, p. 15 t/m 20; Mirčev, p. 201 t/m 221; Pettifer3, p. xxvi t/m xxxi; Reuter, p. 28 t/m 45; Van den Berg1, p. 49 t/m 57; Van den Berg8, p. 25 en 26; Van Duijn, p. 156 t/m 176; Internet, via: <http://www.dipublico.com.ar/english/declaration-on-yugoslavia-extraordinary-epc-ministerial-meeting-brussels-16-december-1991/> (bezocht: 17 mei 2012)
<http://www.euinside.eu/en/analyses/macedonia-accession-talks-european-parliament> (bezocht: 17 mei 2012)
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B7-2012-0127&format=XML&language=EN> (bezocht: 17 mei 2012)
http://www.macedonianembassy.org.uk/foreign_policy.html (bezocht: 17 mei 2012)

[172] Ackermann, p. 84 en 85; Detrez2, p. 182 t/m 199; Detrez4, p. 15 t/m 20; Mirčev, p. 201 t/m 221; Pettifer3, p. xxvi t/m xxxi; Van den Berg1, p. 49 t/m 57; Van den Berg8, p. 25 en 26.

[173] Detrez4, p. 5 en 6.

[174] Detrez4, p. 40 t/m 42; Van den Berg1, p. 49 t/m 57; Van den Berg8, p. 25 en 26, en het Internet, via: http://www.aliahmeti.org/dokumente/framework_agreement.pdf (bezocht: 17 mei 2012)
http://www.macedonianembassy.org.uk/foreign_policy.html (bezocht: 17 mei 2012)

[175] Detrez2, p. 182 t/m 199; Detrez4, p. 15 t/m 20; Mirčev, p. 201 t/m 221; Pettifer3, p. xxvi t/m xxx; Internet: <http://www1.umn.edu/humanrts/peace/docs/scres757.html> (bezocht: 18 mei 2012)

[176] Detrez2, p. 182 t/m 199; Detrez4, p. 15 t/m 20; Mirčev, p. 201 t/m 221; Pettifer3, p. xxvi t/m xxxi; Van Duijn, p. 156 t/m 176; Internet, via: http://www.europarl.europa.eu/summits/lisbon/default_en.htm (bezocht: 18 mei 2012)

[177] Ackermann, p. 114 t/m 118; Detrez2, p. 189 t/m 199; Detrez4, p. 15 t/m 20; Mirčev, p. 201 t/m 221; Pettifer3, p. xxvi t/m xxxi; Reuter, p. 28 t/m 45; Van den Berg1, p. 49 t/m 57; Van Duijn, p. 156 t/m 176; Internet: http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_p.htm (bezocht: 18 mei 2012)

[178] Detrez2, p. 182 t/m 199; Detrez4, p. 15 t/m 20; Mirčev, p. 201 t/m 221; Pettifer3, p. xxvi t/m xxxi; Reuter, p. 28 t/m 45; Van den Berg1, p. 49 t/m 57; Van den Berg8, p. 25 en 26; Internet, via: <http://www.hri.org/docs/fyrom/95-27866.html> (bezocht: 19 mei 2012)

[179] Detrez2, p. 182 t/m 199; Detrez4, p. 15 t/m 20; Mirčev, p. 201 t/m 221; Pettifer3, p. xxvi t/m xxxi; Internet: <http://www.hri.org/docs/fyrom/S.RES.817.html> (bezocht: 19 mei 2012)

[180] Van den Berg1, p. 49 t/m 57; Van den Berg8, p. 25 en 26; Internet, via: <http://www.euinside.eu/en/analyses/macedonia-accession-talks-european-parliament> (bezocht: 19 mei 2012)
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B7-2012-0127&format=XML&language=EN> (bezocht: 19 mei 2012)

[181] Detrez2 p. 204 t/m 210; Poulton, p. 134 t/m 136; 184, en 195 t/m 197; Internet, via: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/05/18/feature-03 (bezocht: 19 mei 2012)

[182] Detrez2 p. 204 t/m 210; Poulton, p.134 t/m 136; 184, en 195 t/m 197. Vickers en Pettifer (p. 177) spreken van 'Illyridia' (-dia i.p.v. -da als eind). Etnisch Albanezen hanteren geregeld 'Ilirida' als spelling.

[183] Van den Berg8, p. 26. Onder meer *Gallup Balkan Monitor* (November 2010) noemt zeer hoge percentages.

[184] Detrez², p. 222 t/m 246; Phillips, p. 7 t/m 12, en 86 t/m 156; Van den Berg¹, p. 49 t/m 57.

[185] Ackermann, p. 134 t/m 140. Zie ook eindnoot 177.

[186] Ackermann, p. 60 en 61; Detrez², p. 208 t/m 219; Pettifer³, p. 137 t/m 146; Phillips, p. 79 t/m 199; Van den Berg¹, p. 49 t/m 57; Van den Berg⁵, p. 7.

[187] Detrez⁴, p. 40 t/m 42; Van den Berg¹, p. 49 t/m 57; Van den Berg⁸, p. 25 en 26; Internet, via:

http://www.aliahmeti.org/dokumente/framework_agreement.pdf (bezocht: 24 mei 2012)

<http://samvak.tripod.com/nm101.html> (bezocht: 24 mei 2012)

<http://globalpolitician.com/27322-ohrid-framework-agreement-macedonia> (bezocht: 24 mei 2012)

http://www.unhcr.org/refworld/publisher_IRBC,,MKD,3f7d4dc91c.0.html (bezocht: 24 mei 2012)

[188] Verschillende bronnen, uit de internationale pers, wijzen op mogelijk etnisch gemotiveerde incidenten in Macedonië, naast toenemend nationalisme onder Diaspora organisaties, evenals (voormalige gewapende) etnisch Albanese structuren die zich opnieuw roeren, waarbij telkens duidelijk wordt hoezeer de Macedonische Kwestie is verweven met de Albanese Kwestie én bilaterale gevoeligheden (met vooral Griekenland en Bulgarije). De correlatie tussen deze zaken en een Macedonisch lidmaatschap van de NAVO markeren de verdere complexiteit: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/04/16/feature-01

(bezocht: 25 mei 2012)

http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/articles/2012/05/14/reportage-01

(bezocht: 25 mei 2012)

http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/05/18/feature-03

(bezocht: 25 mei 2012)

http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/05/18/feature-01

(bezocht: 25 mei 2012)

http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/05/23/feature-01

(bezocht: 25 mei 2012)

http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/05/25/feature-02

(bezocht: 25 mei 2012)

<http://umdiaspora.org/content/view/125/52/>

(bezocht: 25 mei 2012)

<http://umdiaspora.org/content/view/666/1/>

(bezocht: 25 mei 2012)

http://www.rferl.org/content/macedonia_on_brink_leaders_try_to_calm_ethnic_tensions/24551399.html

(bezocht: 25 mei 2012)

http://www.rferl.org/content/macedonia_clashes_killings/24550320.html

(bezocht: 25 mei 2012)

<http://www.rferl.org/content/nato-should-grow-at-next-summit-says-clinton/24588476.html>

(bezocht: 25 mei 2012)

http://www.nato.int/cps/en/SID-9BF72F34-716741AD/natolive/official_texts_87593.htm

(bezocht: 25 mei 2012)

[189] Van den Berg⁸, p. 26; Internet, via (o.a.):

<http://www.rai-see.org/anti-corruption-monitoring/206-european-commission.html>

(bezocht: 25 mei 2012)

[190] Duijzings, p. 60 t/m 69; Elsie², p. 308 en 309, en p. 431 t/m 433; Klooster, p. 25; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 45; Stavrianos, p. 501; Vickers & Pettifer, p. 96; Internet, via:

http://en.wikipedia.org/wiki/Pashko_Vasa_5_juni_2012

(bezocht: 2 juni 2012)

http://en.wikipedia.org/wiki/Albanian_nationalism

(bezocht: 2 juni 2012)

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/article/detail/1182384/2009/10/19/Katholicisme-bloeit-op-in-Kosovo.dhtml>

(bezocht: 2 juni 2012)

http://www.ad.nl/ad/nl/1401/ad/integration/nmc/frameset/varia/kobala_article.dhtml?artid=rd127785

(bezocht: 5 juni 2012)

[191] Pettifer & Vickers, p. 257 t/m 266; *ICG Report* Nr 153, p. 1 t/m 32; Internet, via:

http://www.newbalkanpolitics.org.mk/political_essays/ontheedge.html#naslov1

(bezocht: 2 juni 2012)

<http://www.albfact.nl/nl/pan-albanianism>

(bezocht: 2 juni 2012)

http://www.newbalkanpolitics.org.mk/political_essays/ontheedge.html

(bezocht: 5 juni 2012)

[192] Zie voor het *millet*-systeem Hoofdstuk 2 (“*Geschiedenis van Albanië*”, meer in het bijzonder de sectie *Islamisering van de Albanese gebieden*) plus eindnoot 40 van Hoofdstuk 2.

[193] Batt, p. 5 t/m 10; Elsie², p. 167 en 168; Hockenos, p. 193 t/m 197; Klooster, p. 39 en 40; Klooster, in: Slootweg, p. 32; Milo, p. 29 t/m 35; Pettifer en Vickers, p. 253 t/m 266; Phillips, p. 7 t/m 26, en 169 en 170; Van de Veen¹, p. 63 t/m 68; Vickers², p. 270; Vickers⁵, p. 11 t/m 25; Vickers en Pettifer, p. 142 t/m 172; Internet: <http://www.groene.nl/2000/19/de-laatste-balkanoorlog> (met kenmerkend tijdsbeeld t.a.v. Groot Albanië, uit 2001) (bezocht: 6 juni 2012)
<http://www.albfact.nl/nl/albania/07-12-video> (bezocht: 6 juni 2012)
<http://www.forumshqiptar.com/showthread.php?t=12058> (bezocht: 6 juni 2012)

[194] Vooral via Internet is goed te volgen hoe recente Albanees-Kosovaarse samenwerking op overheidsniveau (infrastructuur; consulaire zaken; onderwijs, *et cetera*) her en der wordt gepresenteerd en gepercipieerd: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2002/06/020606-IVAN-001 (bezocht: 5 juni 2012)
www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2007/04/10/nb-02 (bezocht: 5 juni 2012)
<http://globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=15588> (bezocht: 5 juni 2012)
[http://www.enotes.com/topic/A1_motorway_\(Albania\)](http://www.enotes.com/topic/A1_motorway_(Albania)) (bezocht: 5 juni 2012)
http://www.enotes.com/topic/Albania-Kosovo_Highway (bezocht: 5 juni 2012)
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2011/10/31/feature-03 (bezocht: 5 juni 2012)
<http://www.albfact.nl/nl/albania/07-12-video> (bezocht: 5 juni 2012)
<http://kosovapress.com/?cid=2,84,147343> (bezocht: 5 juni 2012)
<http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=51066> (bezocht: 5 juni 2012)
<http://voiceofserbia.org/content/joint-letter-book-albania-and-kosmet-presented-prizren> (bezocht: 5 juni 2012)

[195] <http://usa.usembassy.de/etexts/ga6-890531.htm> (bezocht: 5 juni 2012)

[196] (o.a.) Elsie², p. 167 en 168; Internet, via: http://www.newbalkanpolitics.org.mk/political_essays/ontheedge.html (bezocht: 5 juni 2012)

[197] Onder meer Milo (p. 30) wijst op het bestaan van deze drie (etnisch) Albanese centra. In de regio zelf geldt dit als een feit van algemene bekendheid, evenals de samenwerking - op meerdere vlakken - tussen deze drie.

[198] Algemene Rijks Archieven, inventarisnummer 652 dossier A246; Belfield, in: Heaton-Armstrong, p. ix; Bridge en Bullen, p. 172 en 173; Castellan, p. 11 en 12; Churcher, p. 4; Durham, p. 8 t/m 10; Hall, p. 107 t/m 118; Gawrych, p. 1 t/m 8, en 22; Glenny², p. 226 en 227; Gerolymatos, p. 195; Jelavich¹, p. 80 en 84, plus 374; Klooster, p. 22 t/m 28; Klooster, in: Slootweg, p. 29; Misha, in: Schwandner-Sievers en Fischer, p. 30 t/m 48; Minoski, p. 75 en 76; Stavrianos, p. 501 t/m 504, plus 508 en 509; Pearson, p. 120;121, en 153; Pettifer & Vickers, p. 258; Poulton, p. 59; Poulton en Vickers, in: Poulton en Taji-Farouki, p. 143; Taseva, in: Faber, p. 119 en 120; Van de Veen¹, p. 36 t/m 39, en 67; Vickers¹, p. 9 t/m 15, plus 42 t/m 44 en 68; Internet, via: http://www.newbalkanpolitics.org.mk/political_essays/ontheedge.html (bezocht: 9 juni 2012)
<http://www.balkanum.com/forum/showthread.php/5585-Miranda-Vickers-The-Cham-Issue-Albanian-National-and-Property-Claims-in-Greece> (bezocht: 9 juni 2012)

[199] Todorova, p. 45; Vickers¹, p. 49 en 50; Went, p. 11; Winnifrieth p. 112; Internet, via: <http://www.albfact.nl/nl/albfact-overzicht/inleiding> (bezocht: 11 juni 2012)
<http://www.albanianhistory.net/home.html> (bezocht: 11 juni 2012)

[200] privécollectie, van de auteur, met enige tienduizenden persberichten m.b.t. Kosovo en Macedonië uit de eindjaren 1990 en het begin van het nieuwe millennium; Internet, via: <http://www.dioguardi.org/> (bezocht: 11 juni 2012)
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1317049.stm> (bezocht: 11 juni 2012)

Geraadpleegde literatuur

Boeken

Abels, Roy; Jacobs, Peter, en Van Pelt, Marius: “*Licht boven Orahovac. Gele Rijders in Kosovo, I (NL) Arty Bn RA KFOR 1 KOSOVO 1999*”, Wezep, 2000 (geen ISBN notatie).

Ackermann, Alice: “*Making Peace Prevail. Preventing Violent Conflict in Macedonia*”, Syracuse University Press, New York, 2000, ISBN 0-8156-2812-9.

Andriessen, H.; Dorrestein, L., en Pierik, P: “*De Grote Oorlog. Kroniek 1914 -1918 Nr 19. Essays over de Eerste Wereldoorlog*”, Aspekt, Soesterberg, 2009, ISBN 978-90-5911-723-5.

Anstadt, Milo: “*Servië en het Westen. Een historische schets van Joegoslavië en de Balkan*”, Pandora, Huizen, 1999, ISBN 90-254-9991-0.

Anzulovic, Branimir: “*Heavenly Serbia. From Myth to Genocide*”, New York University Press, New York/London, 1999, ISBN 0-8147-0672-X.

Bartlett, C.J.: “*The Global Conflict, the International Rivalry of the Great Powers, 1880 - 1970*”, Longman, London/ New York, 1984, ISBN 0-582-49070-7.

Bieber, Florian: (ed.) “*Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*”, Nomos, Baden-Baden, 2003, ISBN 3-8329-0072-1.

Bieber, Florian & Daskalovski, Zidas: “*Understanding the War in Kosovo*”, Frank Cass, London, 2003, ISBN 0-7146-8327-2.

Bideleux, Robert en Jeffries, Ian: “*The Balkans, A Post-Communist History*”, Routledge, London / New York, 2007, ISBN 978-0-415-22963-0.

Bridge, F.R. en Bullen, Roger: “*The Great Powers and the European States System, 1815 - 1914*”, Longman, London/New York, 1980, ISBN 0-582-49135-5.

Booth, Ken: “*The Kosovo Tragedy, the Human Rights Dimensions*”, Frank Cass, London, 2001, ISBN 0-7146-8126-1.

Buckley, Mary en Cummings, Sally: “*Kosovo, Perceptions of War and its Aftermath*”, Continuum, London/New York, 2001, ISBN 0-8264-5670-7.

Casson, Stanley: “*Macedonia Thrace and Illyria. Their relations to Greece from the earliest times down to the time of PHILIP son of AMYNTAS*”, Bouma's Boekhuis Publishers, Groningen, 1968.

Castellan, Georges: “*Geschiedenis van Albanië*”, Voltaire, 's-Hertogenbosch, 1999, ISBN 90-5848-162-X.

Chekrezi, Constantine: “*Albania Past and Present*”, MacMillan, New York, 1919, (geen ISBN notatie).

Ćirković, Sima: “*The Serbs*”, Blackwell Publishing. London, 2004, ISBN 0-631-20471-7.

Clark, Howard: “*Civil Resistance in Kosovo*”, Pluto Press, London, 2000, ISBN 0-7453-1569-0.

Čolović, Ivan: “*The Politics of Symbol in Serbia. Essays in Political Anthropology*”, Hurst, London, 2002, ISBN 1-85065-556-1.

Daalder, Ivo en O’Hanlon, Michael: “*Winning Ugly, NATO’s War to Save Kosovo*”, Brookings Institution Press, Washington, 2000, ISBN 0-8157-1696-6.

Destani, Bejtullah en Tomes, Jason (ed.): “*Albania’s Greatest Friend. Aubrey Herbert and the Making of Modern Albania. Diaries and papers 1904-1923*”; I.B. Taurus, London/New York, 2011, ISBN 978-1-84885-444-4.

Detrez, Raymond: “*De Balkan. Van Burenruzie tot Burgeroorlog*”, Hadewijch, Antwerpen/Baarn, 1993, ISBN 90-5240-107-1. (in verwijzingen Detrez1 genoemd)

Detrez, Raymond: “*Macedonië. Land in de wachtkamer*”, Houtekiet, Antwerpen, 2002, ISBN 90-5240-648-0. (in verwijzingen Detrez2 genoemd)

Detrez, Raymond: “*Servië-Montenegro. Mensen-Politiek-Economie-Cultuur*”, KIT/Novib, Amsterdam/Den Haag, 2003, ISBN 90-6832-403-9. (in verwijzingen Detrez3 genoemd)

Detrez, Raymond: “*Macedonië. Mensen-Politiek-Economie-Cultuur-Milieu*”, KIT/Novib, Amsterdam/Den Haag, 2001, ISBN 90-6832-386-5. (in verwijzingen Detrez4 genoemd)

Demiraj, Shaban: “*The origin of the Albanians (linguistically investigated)*”, Albanian Academy of Sciences of Albania, Publishing House *Illar*, Tiranë, 2006, ISBN 99943-817-1-7.

Doder, Dusko en Branson, Louise: “*Milosevic. Portrait of a Tyrant.*” Free Press / Simon & Schuster, New York, 1999, ISBN 0-684-84308-0.

Dragović-Soso, Jasna: “*‘Saviours of the Nation’. Serbia’s Intellectual Opposition and the Revival of Nationalism*”, McGill-Queen’s University Press, Montreal (Hurst, London), 2002, ISBN 0-7735-2523-8.

Đukić, Slavoljub: “*Milošević and Marković. A Lust for Power*”, McGill-Queen’s University Press, 2001, Quebec, ISBN 0-7735-2216-6.

Duijn, Roel van: “*De bruidenoorlog. Gemengde liefde en oorlog in Macedonië*”, Papieren Tijger, Breda, 2003, ISBN 90-6728-163-8.

Duijzings, Ger; Janjić, Dušan, en Maliqi, Skëlzen: “*Kosovo - Kosova, Confrontation or Coexistence*”, University of Nijmegen, Nijmegen, 1997, ISBN 90-71701-64-6.

Durham, Edith: “*High Albania*”, Orion Publishing Group, London, 1909 (reprint: 2000), ISBN 1-84212-207-X.

Eickhoff, Ekkehard: “*Venedig, Wien und die Osmanen. Umbruch in Südosteuropa 1645 - 1700*”, Klett-Cotta, Stuttgart, 1988, ISBN 3-608-93138-4.

Elsie, Robert: “*A Dictionary of Albanian Religion, Mythology, and Folk Culture*”, Hurst, London, 2001, ISBN 1-85065-570-7. (in verwijzingen Elsie1 genoemd)

Elsie, Robert: “*Historical Dictionary of Albania*”, European Historical Dictionaries, No. 42, Scarecrow Press, Lanham/Oxford, 2004, ISBN 0-8108-4872-4. (in verwijzingen Elsie2 genoemd)

Elsie, Robert & Mathie-Heck, Janice: “*The Highland Lute (Lahuta e Malcis). The Albanian National Epic*”, I.B. Tauris/ The Centre for Albanian Studies, London/New York, 2005, ISBN 1-84511-118-4.

Fabius, J.: “*Zes maanden in Albanië*”, De Arbeiderspers, Amsterdam, (1919) 1991, ISBN 90-295-1595-3.

Finkel, Caroline: “*Osman’s Dream. The Story of the Ottoman Empire 1300 – 1923*”, Murray Publishers, London, 2006, ISBN 978-0-7195-6112-2. (paperback, met ultra-kleine lettertypes)

Finkel, Caroline: “*De droom van Osman. Geschiedenis van het Ottomaanse Rijk 1300 – 1923*”, Mets & Schilt, Amsterdam, 2008, ISBN 978-90-5330-548-5. (gebonden, grote letter).

Gawrych, George: “*The Crescent and the Eagle. Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874 -1913*”, I.B. Tauris, London / New York, 2006, ISBN 1-84511-287-3.

Gerolymatos, André: “*The Balkan Wars. Conquest, Revolution and Retribution from the Ottoman Era to the Twentieth Century and Beyond*”, Perseus, New York, 2002, ISBN 949-6-21-2002.

Georgieva, Valentina en Konechi, Sasha: “*Historical Dictionary of the Republic of Macedonia*”, European Historical Dictionaries No. 22, Scarecrow, London, 1998, ISBN 0-8108-3336-0.

Gjecov, Shtjefën: “*Kanuni i Lekë Dukagjinit*”, Gjonlekaj Publishing Company, New York, 1989, ISBN 0-9622141-0-8.

Glenny, Misha: “*The Balkans, 1804-1999. Nationalism, War and the Great Powers*”, Granta Books, London, 1999, ISBN 1-86207-050-4. (in verwijzingen Glenny1 genoemd)

Glenny, Misha: “*De Balkan, 1804-1999, Nationalisme, oorlog en de grote mogendheden*”, Kosmos, Utrecht/Antwerpen, 2000, ISBN 90-215-8656-8. (in verwijzingen Glenny2 genoemd)

Glenny, Misha: “*The Rebirth of History, Eastern Europe in the Age of Democracy*”, Penguin, London, 1990, ISBN 0-14-014394-7. (in verwijzingen Glenny3 genoemd)

Glenny, Misha: “*The Fall of Yugoslavia, the Third Balkan War*”, Penguin, London, 1992, ISBN 0-14-017288-2. (in verwijzingen Glenny4 genoemd)

Gloyer, Gillian: “*Albania, the Bradt Travel Guide*”, Bradt Travel Guides Ltd., Chalfont St Peter, 2007, ISBN 1-84162-149-8.

Goff, Peter en Trionfi, Barbara: “*The Kosovo News and Propaganda War*”, International Press Institute, 1999, Vienna, ISBN 3-9501125-0-2.

Gow, James: “*The Serbian Project and its Adversaries. A Strategy of War Crimes*”, Hurst, London, 2003, ISBN 1-85065-499-9.

Hall, Richard: “*The Balkan Wars 1912 - 1913. Prelude to the First World War*”, Routledge, London/New York, 2000, ISBN 0-415-22947-2.

Haslip, Joan: “*The Sultan. The Life of Abdul Hamid II*”, Cassell, London, 1958, (geen ISBN notatie).

Heaton-Armstrong, Duncan: “*The Six Month Kingdom, Albania 1914*”, I. B. Tauris / Centre for Albanian Studies, London, 2005, ISBN 978-1-85043-761-1.

Heywood, Andrew: “*Politics*”, Palgrave, London, 2nd edition, 2002 (1997), ISBN 0-333-97131-0.

Hockenos, Paul: “*Homeland Calling, Exile Patriotism and the Balkan Wars*”, Cornell University Press, Ithaca/London, 2003, ISBN 0-8014-4158-7.

Hodgkinson, Harry, “*Scanderbeg*”, The Centre for Albanian Studies / Learning Design, London, 1999, ISBN 1-873928-13-0.

Hupchick, Dennis: “*The Balkans, from Constantinople to Communism*”, Palgrave Macmillan, New York, 2004 (2002), ISBN 1-4039-6417-3.

Hupchick, Dennis & Cox, Harold: “*The Palgrave Concise Historical Atlas of the Balkans*”, Palgrave, New York/Basingstoke, 2001, ISBN 0-312-23970-X.

Jansen, H.P.H. “*Geschiedenis van de Middeleeuwen*”, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1979, ISBN 90-274-5377-2.

Jelavich, Barbara: “*History of the Balkans. Eighteenth and Nineteenth Centuries. Volume I.*”, Cambridge University Press, Cambridge / New York, 1997 (1983), ISBN 0-521-27458-3.
(in verwijzingen Jelavich1 genoemd)

Jelavich, Barbara: “*History of the Balkans. Twentieth Centuries. Volume II.*”, Cambridge University Press, Cambridge / New York, 1999 (1983), ISBN 0-521-27459-1.
(in verwijzingen Jelavich2 genoemd)

Joll, James: “*Europe Since 1870. An International History*”, Penguin, Harmondsworth, 1980 (1973), ISBN 0-1402-1918-8.

Judah, Tim: “*War and Revenge*”, Yale University Press, New Haven, 2000, ISBN 0-300-08313-0. (in verwijzingen Judah1 genoemd)

Judah, Tim: “*Kosovo, What Everyone Needs to Know*”, Oxford University Press, Oxford, 2008, ISBN 978-0-19-537345-5. (in verwijzingen Judah2 genoemd)

Judah, Tim: “*The Serbs. History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*”, Yale University Press, New Haven, 1997, ISBN 0-300-07656-8. (in verwijzingen Judah³ genoemd)

Kadare, Ismail: “*De Regentrommen*”, Van Genneep, Amsterdam, 1996, ISBN 90-5515-051-7.

Kagie, Rudie: “*Albanië. Mensen, politiek, economie, cultuur*”, Koninklijk Instituut voor de Tropen / NOVIB / NCOS, Amsterdam/Den Haag, 1996, ISBN 90-6832-347-4.

Kamminga, Abele: “*Europa’s laatste geheim. Een glimp van het andere Albanië*”, Skanderbeg Books, Utrecht/Tiranë, 2008, ISBN 878-90-76905-26-6.

Kaplan, Robert: “*Balkan Ghosts, a journey through history*”, Vintage Books/Random House, Toronto/New York, 1994, ISBN 0-679-74981-0.

Kennedy, Paul: “*The Realities Behind Diplomacy, Background Influences on British External Policy, 1865-1980*”, Fontana Press, 1981, ISBN 0-00-686004-4.

Klooster, Wim: “*Geschiedenis van Albanië*”, De Bataafsche Leeuw, Amsterdam, 1991, ISBN 90-6707-285-0.

Koço, Eno: “*Albanian Urban Lyric Song in the 1930s*” (*Europea: Ethnomusicologies and Modernities, No. 2*), Scarecrow, Lanham/Oxford, 2004, ISBN 0-8108-4890-2.

Kolind, Torsten: “*Post-War Identification. Everyday Muslim Counter discourse in Bosnia Herzegovina*”, Aarhus University Press, Aarhus, 2008, ISBN 978-87-7934-313-9.

Lebor, Adam: “*Milosevic. A Biography*”, Bloombury, 2003 (2002), Polmont, ISBN 0-7475-6181-8.

Lerner, Robert; Meacham, Standish & McNall Burns, Edward: “*Western Civilisations, Volume I. Their History and Their Culture*”, Norton, London/New York, (1941) 1993, ISBN 0-393-96207-5.

Leurdijk, Dick & Zandee, Dick: “*Kosovo: From Crisis to Crisis*”, Ashgate, Aldershot, 2001, ISBN 0-7546-1554-5.

Maas, Michel: “*Verslag van een oorlog*”, De Bijzige Bij, Amsterdam, 1999, ISBN 90-234-3893-0.

Malcolm, Noel: “*Kosovo, A Short History*”, MacMillan, London, 1998, ISBN 0-333-66612-7.

Mallory, J.P.: “*In Search of the Indo-Europeans. Language, Archaeology and Myth*”, Thames and Hudson, London, 1989, ISBN 0-500-27616-1.

McNeill, William: “*The Metamorphosis of Greece since World War II*”, Basil Blackwell, Oxford, 1978, ISBN 0-631-19790-9.

Mertus, Julie: “*Kosovo, How Myths and Truths Started a War*”, University of California Press, Berkeley, 1999, ISBN 0-520-20962-1.

Motes, Mary: “*Kosova Kosovo, Prelude to War 1966 - 1999*”, Redland Press, Homestead, 1999, 096743-43-1-9.

Newmark, Leonard: “*Spoken Albanian*”, Spoken Language Services, Urbana, 1996, ISBN 0-87950-011-5.

Norris, H.T.: “*Islam in the Balkans. Religion and Society between Europe and the Arab world*”, Hurst, London, 1993, ISBN 1-85065-167-1.

Pavlowitch, Stevan: “*Serbia: the History behind the Name*”, Hurst, London, 2002, ISBN 1-85065-476-X.

Pettifer, James: “*The Greeks. The Land and People since the War*”, Penguin Books, London, 1994, ISBN 0-14-015782-4. (in verwijzingen Pettifer1 genoemd)

Pettifer, James: “*Kosova Express, A Journey in Wartime*”, Hurst, London, 2005, ISBN 1-85065-749-1. (in verwijzingen Pettifer2 genoemd)

Pettifer, James: “*The New Macedonian Question*”, Palgrave, New York, 1999 (2001), ISBN 0-333-92066-X. (in verwijzingen Pettifer3 genoemd)

Pettifer, James & Vickers, Miranda: “*The Albanian Question*”, I.B. Tauris, London, 2007, ISBN 978-1-86064-974-5.

Perritt, Henry: “*Kosovo Liberation Army, the inside story of an insurgency*”, University of Illinois Press, Chicago, 2008, ISBN 13-978-0-252-03342-1.

Phillips, John: “*Macedonia. Warlords and Rebels in the Balkans*”, I.B. Tauris, London/New York, 2004, ISBN 1-86064-841-X.

Poulton, Hugh: “*The Balkans, Minorities and States in Conflict*”, Minority Rights Group, London, 1994 (1991), ISBN 1-873194-40-4.

Poulton, Hugh: “*Who are the Macedonians?*”, Hurst, London, 2000 revised edition (1995), ISBN 1-85065-534-0. (in verwijzingen Poulton3 genoemd)

Poulton, Hugh en Taji-Farouriki, Suha (ed.), “*Muslim Identity and the Balkan State*”, Hurst, London, 1997, ISBN 1-85065-348-8.

Prekpalaj, Tuna: “*Woordenboek Albanees-Nederlands, Nederlands-Albanees*” (*Fjalor shqip-hollandisht, hollandisht-shqip*), 4^e geheel herziene en geheel geactualiseerde editie, Eburon, Delft, 2007, ISBN 978-90-5972-167-8.

Schnabel, Albrecht en Thakur, Ramesh: “*Kosovo and the challenge of humanitarian intervention: Selective indignation, collective action, and international citizenship*”, UN University Press, Tokio, 2000, 92-8081050-2.

Sell, Louis: “*Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*”, Duke University Press, Durham/London, 2002/2003, ISBN 0-8223-3223-X.

Spink, Kathryn: “*Mother Teresa. A complete authorized biography*”, HarperCollins / HarperSanFrancisco, New York, 1997, ISBN 0-06-251553-5.

Stavrianos, L.S.: “*The Balkans since 1453*”, Hurst, London, 1958 (2000), ISBN 1-85065-551-0.

Stevanovic, Vidosav: “*Milosevic. The People’s Tyrant*”, I.B. Taurus, London, 2004, ISBN 1-86064-842-8.

Tsoucalas, Constantine: “*De Griekse Tragiek*”, Van Lochem Slaterus, Deventer, 1970, ISBN 90-6001-178-3.

Van den Berg, Hans (ed.): “*Cultural Diversity in Europe: Threat or Treasure? Societal Security in the 1990s*”, Utrecht, 1996, ISBN: 90-802428-1-0. (in verwijzingen Van den Berg3)

Van de Veen, Hans: “*Albanië*”, KIT (Koninklijk Instituut voor de Tropen) Publishers/Oxfam Novib / 11.11.11., Amsterdam / Brussel, 2008, ISBN 978-90-6832-692-5.
(in verwijzingen Van de Veen1 genoemd)

Van de Veen, Hans: “*Albanië*”, Dominicus, Gottmer, Haarlem, 2009, ISBN 978-90-257-3529-5. (in verwijzingen Van de Veen2 genoemd)

Van der Ploeg, Cees: “*Reservist in Albanië*”, Boekenmaker.NL (in eigen beheer uitgegeven, plaats en jaar – 2003 of later- onbekend) ISBN 90-77564-65-9.

Vickers, Miranda: “*The Albanians, A Modern History*”, I.B. Tauris, London, 1999, ISBN 1-86064-541-0. (in verwijzingen Vickers1 genoemd)

Vickers, Miranda: “*Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*”, Columbia University Press, 1998, ISBN 978-0-2311-1383-0. (in verwijzingen Vickers2 genoemd)

Vickers, Miranda & Pettifer, James: “*Albania: From Anarchy to a Balkan Identity*”, Hurst, London, 1999, ISBN 85065-279-1.

de Volkskrant: “*‘Bel de NAVO maar’, de oorlog om Kosovo*”, de Volkskrant Boekenfonds, Amsterdam, 1999, ISBN 90-71474-53-4.

Wachtel, Andrew: “*The Balkans in World History*”, Oxford University Press, Oxford / New York, 2008, ISBN 978-0-19-533801-0.

Went, Dolf: “*Albanië. Herinneringen 1964 – 2009 in woord en beeld*”, Elikser, Leeuwarden, 2010, ISBN 978-90-8954-149-9.

Weymouth, Tony & Henig, Stanley: “*The Kosovo Crisis, The last American war in Europe?*”, Reuters/Pearson, London, 2001, ISBN 0273-65158-7.

Winnifrith, T.J.: “*Badlands - Borderlands, A History of Southern Albania/Northern Epirus*”, Duckworth, London, 2002, ISBN 0-7156-3201-9.

Woodhouse, C.M.: “*Modern Greece, A Short History*”, Faber & Faber, London, 1968, ISBN 0-571-04936-2.

Rapporten

Batt, Judy: “*Is there an Albanian question?*”, *Chaillot Paper* Nr 107, EU Institute for Security Studies, Paris, 2008, ISBN 978-92-9198-120-5.

Churcher, Bob: “*Preshevo/Kosovo Lindore - A Continuing Cause For Concern*”, Defence Academy of the U.K. (Conflict Studies Research Centre, CSRC) Camberley, 2003, ISBN 1-904423-22-1.

Pettifer, James: “*FYROM - After the Concordia Mission*”; Conflict Studies Research Centre, London, 2004, ISBN 1-904423-59-0. (in verwijzingen Pettifer³ genoemd)

Roberts, Elizabeth: “*Serbia-Montenegro A New Federation?*”, Defence Academy of the U.K. (Conflict Studies Research Centre, CSRC), Camberley, 2002, ISBN 1-903584-73-6.

Vickers, Miranda: “*The Greek Minority in Albania - Current Tensions*”, Defence Academy of the U.K. (Conflict Studies Research Centre, CSRC) Shrivenham, 2002, ISBN 978-1-905962-79-2 (in verwijzingen Vickers³ genoemd).

Vickers, Miranda: “*The Cham Issue - Where to Now?*”, Defence Academy of the U.K., (Conflict Studies Research Centre, CSRC) Swindon, 2007, ISBN 978-1-905962-01-3 (in verwijzingen Vickers⁴ genoemd).

Watkins, Amadeo: “*New Montenegro and Regional Stability*”, Defence Academy of the U.K. (Conflict Studies Research Centre, CSRC), Swindon, 2006, ISBN 1-905058-71-3.

ICG Europe Report (nr 153): “*Pan-Albanianism: How big a threat to Balkan stability?*”, International Crisis Group, Tiranë/Brussel, 2004, <http://www.albfact.nl/nl/pan-albanianism>
(bezocht: 2 juni 2012)

USIP Special Report, “*The Albanians in the Balkans*”, United States Institute of Peace, Washington, 2001, www.usip.org
(bezocht: 7 juni 2011)

Artikelen

Barker, Elisabeth: “*The origin of the Macedonian dispute*”, **in: Pettifer, James:** “*The New Macedonian Question*”, Palgrave, New York, 1999 (2001), ISBN 0-333-92066-X.

Bataković, Dušan: “*The Serbian-Albanian Conflict: An Historical Perspective*”, **in: Duijzings; Janjić, en Maliqi** (ed.) “*Kosovo - Kosova, Confrontation or Coexistence*”, Peace Research Centre, Nijmegen, 1997, ISBN 90-71701-64-6.

Bosch, A. in: Bosch, A. en Wessels, L.: “*Veranderende grenzen. Nationalisme in Europa. 1919 – 1989*”, SUN, Nijmegen, 1992, ISBN 90-6188-377-7.

Dittrich, Z.R.: “*Oost-Europa tot circa 1870-1880*”, **in: Wessels, L. en Bosch, A.:** “*Veranderende Grenzen. Nationalisme in Europa, 1815 - 1919*”, SUN, Nijmegen, 1992, ISBN 90-6168-376-9.

Drezov, Kyril: “*Macedonian identity: an overview of the major claims*”, **in: Pettifer, James:** “*The New Macedonian Question*”, Palgrave, New York, 1999 (2001), ISBN 0-333-92066-X.

Duijzings, Ger: “*Religion and the Politics of ‘Albanianism’: Naim Frashëri’s Bektashi Writings*”, **in: Schwandner-Sievers, Stephanie en Fischer, Bernd:** “*Albanian Identities. Myth and History*”, Hurst, London, 2002, ISBN 1-85065-572-3.

Hall, Derek: “*Albania in Europe: Condemned to the periphery or beyond?*”, **in: GEOPolitics Journal** (Volume 6, Issue 1), Routledge / Taylor & Francis, Philadelphia, 2001, ISSN 1465-0045 (Online: 15557 – 3028).

Klooster, Wim: “*De doorgeschoten strijd voor onafhankelijkheid. De geschiedenis van Albanië*”, **in: Slootweg, Sef** (red.): “*Vlucht uit het isolement, Albanië op zoek naar nieuwe wegen*”, Instituut voor Publiek en Politiek, Amsterdam, 1995, ISBN 90-6473-307-4.

Kostovicova, Denisa: “*Albanian diasporas and their political roles*”, **in: Batt, Judy:** “*Is there an Albanian question?*”, *Chaillot Paper Nr 107, EU Institute for Security Studies*, Paris, 2008, ISBN 978-92-9198-120-5.

Mai, Nicola: “*Albanian migrations: demographic and other transformations*”; **in: Batt, Judy:** “*Is there an Albanian question?*”, *Chaillot Paper Nr 107, EU Institute for Security Studies*, Paris, 2008, ISBN 978-92-9198-120-5.

Milo, Paskal: “*Albania and the Albanians in the Process of Development in Southeast Europe*”, **in: Tarifa, Fatos en Spoor, Max:** “*The First Decade and After Albania’s Democratic Transition and Consolidation in the Context of Southeast Europe*”, CESTRAD, Institute of Social Studies, Den Haag, 2000, ISBN 90-6490-044-2.

Minoski, Mihajlo: “*The Balkan Policy of the Great European Powers and the Political Changes in the Region*”, **in: Faber,** Mient Jan (ed.) “*The Balkans, a religious backyard of Europe*”, Ravenna, 1996, ISBN 88-8063-091-1.

Mirčev, Dimitar: “*Engineering the foreign policy of a new independent state: the case of Macedonia, 1990-6*”, **in: Pettifer, James:** “*The New Macedonian Question*”, Palgrave, New York, 1999 (2001), ISBN 0-333-92066-X.

Misha, Piro: “*Invention of a Nationalism. Myth and Amnesia.*”, **in: Schwandner-Sievers, Stephanie en Fischer, Bernd:** “*Albanian Identities. Myth and History*”, Hurst, London, 2002, ISBN 1-85065-572-3.

Poulton, Hugh: “*The Albanian Question in the Balkans*”, **in: Duizings, Janjić, en Maliqi** (ed.) “*Kosovo - Kosova, Confrontation or Coexistence*”, Peace Research Centre, Nijmegen, 1997, ISBN 90-71701-64-6.

Poulton, Hugh: “*Non-Albanian Muslim minorities in Macedonia*”, **in: Pettifer, James:** “*The New Macedonian Question*”, Palgrave, New York, 1999 (2001), ISBN 0-333-92066-X. (in verwijzingen Poulton2 genoemd)

Reuter, Jens: “*Policy and economy in Macedonia*”, **in: Pettifer, James:** “*The New Macedonian Question*”, Palgrave, New York, 1999 (2001), ISBN 0-333-92066-X.

Shanaj, Era en Verstegen, Ben: “*Trots Balkanland. De Geografie en bevolking van Albanië*”, **in: Slootweg, Sef** (red.): “*Vlucht uit het isolement, Albanië op zoek naar nieuwe wegen*”, Instituut voor Publiek en Politiek, Amsterdam, 1995, ISBN 90-6473-307-4.

Taseva, Marija, “*The Islamisation and its contemporary consequences*”, **in: Faber,** Mient Jan (ed.): “*The Balkans, A Religious Backyard of Europe*”, Longo Editore Ravenna, 1996, ISBN 88-8063-091-1.

Tempelman, Olaf: “*Puisten van een dictator*”, in: *de Volkskrant*, maandag 7 november 2011.

Van den Berg, Hans: “*De Albanese in Macedonië*”, in: ‘*Donau*’ (“Tijdschrift over Zuidoost Europa”); nr. 2008/2; ISSN 1873-856, p. 49 t/m 57. (in verwijzingen Van den Berg1 genoemd)

Van den Berg, Hans: “*Albania into NATO. Once building bunkers, now building bridges*”, in: ‘*Atlantisch Perspectief*’ (“*Journal for International Relations and Security Policy*”); volume 33; nr. 2009/3, ISSN 0167-1847, p. 21 t/m 25. (in verwijzingen Van den Berg2 genoemd)

Van den Berg, Hans: “*Albanië flink op stoom; het is even wennen*”, in: ‘*Donau*’ (“Tijdschrift over Zuidoost Europa”); nr. 2009/2; ISSN 1873-856, p. 13 t/m 20. (in verwijzingen Van den Berg4 genoemd)

Van den Berg, Hans: “*Polarisatie en Escalatie in Kosovo*”; Internet: <http://www.albfact.nl/nl/pol-esc-kosovo> (bezocht: 20 februari 2011) (in verwijzingen Van den Berg5 genoemd)

Van den Berg, Hans: “*Kosovo at the Dawn of Hope?*”, in: ‘*Central European Issues*’ (“*Romanian Foreign Affairs Review*”) volume 5; number 1, 1999, Boekarest, ISSN 1224-3809, p. 124 t/m 127. (in verwijzingen Van den Berg6 genoemd; dit artikel werd overigens gepubliceerd zonder toestemming van de auteur, doch mét toegevoegde tekst en fouten, en betreft de tekst van een inleiding die door de auteur werd verzorgd – in februari 1999, over Kosovo ten tijde van ‘Rambouillet’ – t.b.v. het Roemeense Ministerie van Defensie en de *Standing Conference of Atlantic Organisations* van de NAVO).

Van den Berg, Hans: “*De Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa. Het driedimensionale raamwerk van de Europese veiligheid*”, in: **Kip, René**: “*Europa: een supermacht? De Europese ordening in een multipolaire wereld*”, BSG Rijksuniversiteit Utrecht, Utrecht, 1991, ISBN 90-72145-21-6 . (in verwijzingen Van den Berg7 genoemd)

Van den Berg, Hans: “*Stagnatie en achteruitgang. Beeldvorming rond de Westelijke Balkan*”, in: ‘*Atlantisch Perspectief*’ (“*Tijdschrift voor Internationale Betrekkingen en Veiligheidsproblematiek*”); Jaargang 35; nummer 2012/1, ISSN 0167-1847, p. 25 en 26. (in verwijzingen Van den Berg8 genoemd; uitgebreide versie: <http://www.albfact.nl/nl/stagnatie-achteruitgang>)

Van de Water, Marjolein: “*Migranten in Griekenland gemolesteerd, meer geweld tegen buitenlanders*”, in: *de Volkskrant*, van 13 december 2011.

Vickers, Miranda: “*The role of Albania in the Balkan region*”, in: **Batt, Judy**: “*Is there an Albanian question?*”, *Chaillot Paper* Nr 107, *EU Institute for Security Studies*, Paris, 2008, ISBN 978-92-9198-120-5 (in verwijzingen Vickers5 genoemd).

Zirojević, Olga: “*Kosovo in the Collective Memory*”, in: **Popov, Nebojša**: “*The Road to War in Serbia, Trauma and Catharsis*”, Central European University Press, 2000 (1996), Budapest, ISBN 963-9116-56-4.

Internet

Enkele honderden websites zijn geraadpleegd. Zij staan in de eindnoten telkens bij de bronvermelding genoemd, samen met de datum dat ze voor raadpleging zijn bezocht. Mogelijk dat één of meerdere websites tegenwoordig niet meer toegankelijk zijn. Dit betreft uiteraard een verschijnsel dat algemeen van toepassing is op websites, die constant onderhevig zijn aan verandering en geregeld zelfs in het geheel worden opgeheven. Ze zijn vooral gebruikt voor aanvullende informatie en details, niet voor kernpunten. Daarvoor is historische literatuur gebruikt.